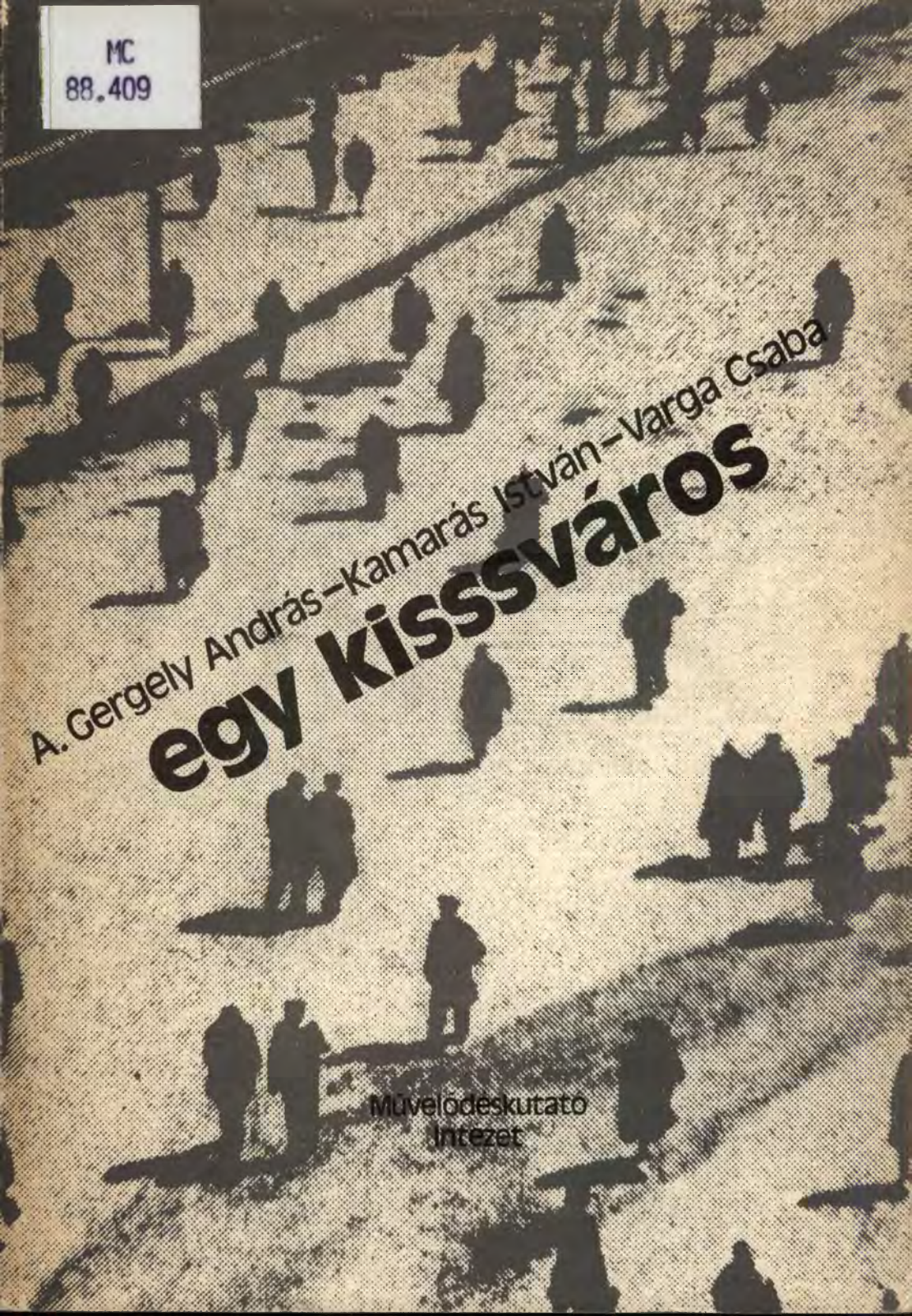

A. Gergely András István Varga Csaba

egy kisváros

MC
88.409

A. Gergely András – Kamarás István – Varga Csaba
egy kissováros

Művelődéskutató
Intézet

MŰHELYSOROZAT 7.

A. Gergely András - Kamarás István - Varga Csaba

EGY KISSVÁROS

(Szociográfia)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MŰVELŐDÉSKUTATÓ INTÉZET

1986.

A sorozatot szerkeszti: Andor Mihály
M.Kiss Sándor

Lektorálta: Andor Mihály
Császtvay István

A fedéltervet Helle Mária készítette

ISBN 963 521 132 5
ISSN 0230 - 8460

Kézirat gyanánt

MC88.409

1987

Felelős kiadó: a Művelődéskutató Intézet Igazgatója
1251. Budapest, Corvin tér 8.

Felelős szerkesztő: Török Gyöngyvér

Példányszám: 1500. 500 ár nélkül, 1000 árral ellátva

Ivterjedelem: 20,475 /A5/- iv. Papírmínőség: 80 g ofszet

Áfész Sokszorosítóüzem, Vác. 86.566.

Készült: 1986.

TARTALOM

Előszó helyett /Varga Csaba/	7
Varga Csaba: Sima hétköznapiak?	9
Kamarás István: A lámpa fontosabb, mint az út	81
Kamarás István - Varga Csaba: Kisssvárosi reformerek	141
A.Cergely András: Legyünk realisták...!	189

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az utolsó két Feuerbach-tézis:

A régi materializmus álláspontja a polgári társadalom; az újnak az álláspontja az emberi társadalom vagy a társadalmi emberiség.

A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték; a feladat az, hogy megváltoztassuk.

/Karl Marx, 1845/

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

ELŐSZÓ HELYETT

Engedjék meg nekünk, kedves olvasók, úgy érezzük, hogy itthon vagyunk. Sokakkal együtt azt gondoljuk, hogy miénk ez az ország. Engedjék meg ezért nekünk, hogy a belül lévők felelősségével és elkötelezettségével így és ilyennek lássuk azt a kisvárost, amelyben szintén otthon voltunk. Lehet, hogy nem ilyen minden kisváros, helyszínünket ezért is kereszteltük el Kisssvárosnak. Engedjék meg nekünk, hogy most se csak illemből vagy taktikából idézzük a klasszikusokat, hiszen például egyetértünk azzal a marxi gondolattal is, hogy kommunizmusnak azt a valóságos mozgalmat nevezzük, amely a mai állapotot - hozzátehetjük: mindig - megszünteti. Ezért is engedjék meg nekünk, hogy ezzel a munkánkkal is a valóságos eredményeket hozó reformok pártján legyünk. Mi nemcsak megismerni, hanem a változtatásban segíteni is akartunk. Végül engedjék meg nekünk, hogy írásainkban akár most, akár később tévedjünk, és akaratlanul se vitassák el tőlünk az együttérzést és a közös gondolkodás igényét. Mi nemcsak a kritikát szeretjük, hanem a minket ért bírálatot is, ha az nem kérdőjelezi meg identitásunkat és jószándékainkat.

Ha nem engedik meg, akkor is ilyennek látjuk a kisssvárosi világot, így gondolkodunk erről a jelenről, és nem mondunk le a reális s progresszív reformok szorgalmazásáról.

SIMA HÉTKÖZNAPOK?
/Életforma és életminőség Kisssvárosban/

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Közérzeti mottó: Egy fiatal esztergályos /befolyásolás nélküli/ véleménye: "nem történik semmi".¹

MIFÉLE MŰFAJ EZ?

Hetvenes évek legvége, Kisssváros. Lehetne Kiskőrös, Baja vagy más kisváros is. Véletlenül: Kisssváros. Az első, bár később változó benyomások: feudális város koncepciótlan "városiasítással"; általános középjjólét, ám nem kevesen a jólét szintje alatt; szocialista demokrácia, de gyakorta csak mint ige hirdetés; az utolsó ötven év történelme kibogozatlanul; a szocialista életmód mint tisztázatlan minőség; intézményi lehetetlenség és mellékvágányra terelődő egyéni ambíciók; a szellemi élet felemássága mint a szellemi mobilitás kevés esélyűsége; vagy: a közösségi kritika erőtlensége, mert kevés a lehetőség a bírálat aktivizálására stb.

Aktuális felismerés a szűk esztendők elején-közepén: a jelenlegi életmód csak úgy reformálható, ha a tömeges társadalmi részvétel, azaz a kollektív döntésmeghatározás s végrehajtás valóra válik. Ez ugyan csak hipotézis, de: ha ez nem sikerül vagy folyton későbbre halasztódik, nemcsak az lesz a következmény, hogy az életmód minőségi jegyei másodlagosak maradnak, hanem például az is, hogy jelentős gazdasági veszteségek érik az egyébként is tökehiányos várost. Konkrétan: a társadalmi energiák részleges mellőzése - akár forintban is kifejezhető - anyagi károkkal jár.

Ez a szociográfia: "bajszociográfia" lesz. Életmódvizsgálat, amely néhány — hipotézisem szerint: meghatározó — konfliktust érzékeltet. Szükségképpen tárgyalja és vitatja az első benyomásokat. Előre hallom a felcsapó ellenérvet. "Ugyan. Minden embernek van baja. Miért kell ezt élezni?" Élezni semmit sem kell, éppen elég, ha a mindennapi valóság élez, csak kevés tudásunk van róla még. Továbbá: egy-két fontos probléma megfogalmazása éppen a megoldást teszi lehetővé.

Akár a szociográfia végét is elárulhatom: a hetvenes évek utóján Kisssvárosban a sokrétű fejlődés ellenére sem találtam sok olyan embert, aki a teljességet megközelítően boldognak tudta volna magát, pedig a boldogság mércéjét mindenki maga

szabta meg. Ezzel nem azt akarom sugallni, hogy a többség boldogtalan, mindenesetre jóval többen lehetnének - teljesebben?, tartósabban? - boldogok. Ehhez persze valamennyire a boldogság kategóriáját is definiálni kell. Írásom tehát olyan bajgyűjtemény lesz, ami egyúttal boldogságkutatás? Ha paradoxon is: bajkereső boldogságkeresés ez.

Nem más ez, mint életminőség-kutatás.

TÜRTÉNÉS-IDEGENSÉG AVAGY: A SZŐKE ÖRDÖG

Tizenhét éves szakmunkástanuló lány - szakmunkás- /s egyúttal önismereti/ vizsga előtt. Néhány hete kitették, pontosabban eltanácsolták a kollégiumból, mert erkölcsében kivétlenül találtak. Monológját jelképek számom, nem titkolom, a történet-idegenség megfogalmazójának.²

"Szőke ördögnek hívnak, s megmondom, sokszor kaptam azt is, hogy rossz kis kurva vagyok. Pedig nem járok senkivel komolyan. Táncolni nem szeretek, csak nézelődöm, a mai diszkó: züllesztés, szerelem, szex. Az élet szépsége nem ez, s az én életem gyönyörű. Vannak például barátaim, van, aki nagyon utál, de van, aki nagyon tisztel. Egyesek beképzeltnek, felvágósnak tartanak, aki viszonyt gúnyol, azzal nem állok szóba. A kollégiumban egyetlen barátnőm van. A lányoktól ott egyebet se hallok, mint azt, hogy a hétvégén ezzel vagy azzal voltam, ezt meg azt csináltuk: mármint a szeretkezésnél. Nagyon gyűlölöm az erről való fecsegetést. Nincs semmilyen szórakozás, ezért megy ez így. A koleszból a moziba is kisérettel jártunk, s tizenegy óráig csak azért maradtunk fent, hogy dohányozhassunk. Emberfölötti dolgok vannak: M. orvostól hozott igazolást, holott hetekig egy srácnál lakott, L. bemesélte a tanároknak, hogy szüleivel az NDK-ba utazik, ahelyett azonban a hapsijához ment. Nem járnak utána, ki hol van. A tanulószobán kívül semmi sincs. A tiszta erkölcsről soha nem beszélnek, pedig én megtartom a tisztességem. Megvan az akaraterőm - volt egy fiú, nagyon szerettem, összeveszttem vele, amikor le akart fektetni. Nem kívánom a nemi életet, a többiek nyakra-főre csinálják, de megundorodnak tőle, ha foly-

ton csak ezt gyakorolják. Egy ismerősöm, tizenöt éves fejjel, férjhez ment, ő mondta, hogy megundorodtam a fiútól, de meg kell tennem, mert a felesége vagyok. A srácok nem egy lányra ujjal mutogatnak: vele is... Dicsekszenek vele. A lányok meg arra számítanak, hogy feleségül veszik őket, noha ők is tudják, hogy ebből nem lesz semmi. Ha a srácnak sikerül a dolog, utána otthagyja a lányt. Érzelem semmi. Az a menő lány, aki betegszabadságot vesz ki, majd egy fiúval két nap s egy éjszaka tizennégy menetet ér el. Versenyezve: a srác éjszaka is felkelti, s folytatják. Másik eset: egy lány kocsibar csinálta a fiúval, bár tul voltak már az eljegyzésen.

Miért vágtak ki a kollégiumból? Van, amikor egy napig ezen gondolkodom. Fesztettem a hajam, feltűnően öltöztem, nagy volt a szám. Ugy néztem ki, mint egy utcai kurva: mondták. Tanárnő is. Toporzékoltam, mert hogy állithat ilyet egy tanárnő, különben is: előbb nézze meg a saját lányát. Miért baj az, hogy nagyon szeretek magammal foglalkozni? Kifestem magam, és klassz cuccaim vannak, csizmát 1390 forintért vettem. Mindig azzal dicsekedtem, hogy anyukám sok pénzt ad. Hát éve vagyok kollégista, apám kőműves, anyám brigádvezető a téészen, s tanyán lakunk. Gyakran megtörtént, hogy apám leitta magát, az erdőben aludtam, nem mentem haza: úgy féltem. Gyomoridegem lett - ez borzalmasan rossz. Volt úgy, hogy összeestem, elájultam. Apám, amikor elvitte a rendőrség, azt kiabálta a kocsiból, hogy megöl, ha hazajön. Előtte nagyon elverte anyámat, akit nagyon szeretek, s attól rettegetem, meghal, mire hazamegyek. Tanulni mindig klaszszul tanultam, pedig soha nem tanultam. Mégis 4,8-as átlagot értem el. Kötő-hurkoló szakmát tanulok, az átlagom itt is 4,2. Nem szeretem a társaságot, csak ha lehet beszélgetni. Egyedül szeretek lenni, akkor gondolkodom. Ha van egy szabad napom, kimegyek sétálni az erdőbe, leülök egy fa alá, s nagyon jó a közérzetem. Azóta fordult a kocka: most anyám veri hülyére apámat, ha összevesznek. Nem tudom, miért kell ütni egy tehetetlen öregembert? Az iskolában állandóan rólam van szó. Titok előtttem, hogy miért vagyok ilyen ideges. Az egyik balhé után öngyilkos lettem, megmérgeztem magam. Attól féltem, megbolondulok. A tanárok nem bocsájtották meg, hogy szidtam őket. Egész nap sirtam, amikor nem sikerült. Nagyon mocskos az élet. Mocskosak vagyunk. Mi. Amikor felnőttek - tanárok, szülők, rokonok

stb. - jönnek be közénk, profi módon megjátsszuk magunkat. Azt, amit kívánnak tőlünk. Utálom ezt a képmutatást. A másik lehetőség: a fiúk után koslatunk, ha azt tehetjük, amit akarunk. Megjátsszuk a menő lányt. Sok széxszel. Én azonban nem vigyorgok vissza, amikor utánam kiabálják: hü, de klassz nő vagy!

Anyukámnak mindent elmondok, mindent. Amikor a kollégiumból kivágtak, otthon rám kiabált a bátyám: mocskos kurva vagy! Anyám is mondta. Mindjárt azt gondoltam: ismét öngyilkos leszek. Mert nem értenek meg, pedig én megfelelek magamnak. Aztán otthonról is kirúgtak. El akartam menni, de anyám végül nem engedett. Magam pártjára kell állnom, s arra vágyom, anyukám is pártomra álljon. De ezt nem tudtam elérni: orvosilag hiába bizonyítom, hogy szűz vagyok. Nem engedik, hogy bizonyítsam. Konkrét életcélom nincs. Ugysem úgy lesz. Csak halvány sejtelmeim vannak. A nőtisztelő férfit szeretem. Saját bátyám mondja: ritka ma az olyan lány, aki szűz. A kollégiumban tíz lányból ha egy szűz. A presszóban két fiú fogadott egy láda sörben: szűz vagyok-e? Zavarba jöttem, nem válaszoltam. Semmi közük hozzá! Ha férjhez megyek, egy kikötésem van: a fiú ne legyen gazdagabb. Pedig pont egy ilyen van, aki szeret is. Azért félek az ő gazdagságától, mert nekem semmi sincs; csak szolga lennék, ha hozzá mennék. Ezért lemondok róla, flegma vagyok vele; utólag megbánom, ha kedves vagyok hozzá. Barátok lehetünk, csak. Undorodnék tőle, ha azt megtenném, az első közösüléstől nagyon félek. Bátrabban nézek az emberek szeme közé, hogy tiszta vagyok. Most egy cigányfiúval járok, de nem izlik a smárolás. Barátnőmmel, M.-mel összevesztünk, mert azt mondta: nem sül le a pofádról a bőr, hogy még nem szeretkezteél!?! Ő heti ötszáz forintot kap otthonról, krémest vesz a tanároknak. S borzalmasan kétszínű: ügyesen megjátssza magát, ezért nem rúgják ki a kollégiumból. Nekem szidja a tanárokat, ha belépnek a szobába, mézesmázos hozzájuk. A koleszban ritka az, aki tanul. Fáradt, homályos aggyal mennek iskolába, mert állandóan, kimerültségig beszélgetnek. Magukról és a fiúkról. Nem akarok ebben a szakmában maradni, holott négy-ötezer forintot fogok keresni. Nem tudom, mire gyűjtök majd. Érettségizni akarok: szerencsés vagyok, elég figyelmem, nem kell tanulnom. Volt olyan, hogy én tartottam az órát a tanár jelenlétében. Nem szeretnék Kisssvárosban maradni, ki nem állom az itteni embereket. Züllött társaság, nem tudnék itt ragadni."³

Lehet, a monológból nehezen hámozható ki, hogy mi történt. /Mégiscsak történik valami?/ Egy tizenhét éves lányt - nem sokkal a szakmunkásvizsga előtt - kitettek a kollégiumból. A szokott, kifinomult módszerrel: megkérték, hogy önként távozzon. A szülőknek nyíltan megmondták, az a baj a lánnyal, hogy kurválnak. A vádat a szülők elhitték, pedig a lány orvosi papírral igazolhatta volna, hogy szűz. A valódi ok valószínűleg: a lány kihívó, őszinte viselkedése. Talán az érthető félelem is: a tanárok tartottak tőle, hogy a lány újra öngyilkos lesz - a kollégiumban, és akkor ők lesznek a felelősek. A lány persze tényleg szökre festette a haját, s feltűnő - mint némelyek mondják: kurvás - ruhákat hordott, de a legnagyobb ellenállást az váltotta ki, hogy mindig megmondta a véleményét, nyersen, túlzóan. Nem sorolt be a szerepjátszók közé, már azért sem, mert érzelmileg kötődni akart, a tanárokhöz is. Feltehetően gyakran tévedett, ám a tanárok képtelenek voltak a megértésre, a toleranciára.

Nem volt vitás: az átlagnál sokkal jobb tanuló. Deviáns magatartásának okait mégsem kutatták. Állítólag azt sem tudták, hogy már öngyilkosságot próbált meg. Azt sem, hogy a szülői ház: az örültek háza, ahol a szülők felváltva ütlegetik egymást. Ha mégis sejtették - a vétek annál nagyobb. Mindenesetre zokszó nélkül - lelkiismeretfurdalás nélkül - visszakényszerítették abba a szülői házba, ahol végképpen nem találhatott megnyugvásra, a belső kiegyensúlyozás lehetősége még kisebb lett. A kollégium arra természetesen vigyázott - és ezt nem vádlóan mondom -, hogy tökéletesen védve legyen jogilag és erkölcsileg. Ezért választották azt a megoldást, hogy a lány kérje a távozását. Nem mellékes: ha a lány családi helyzetét ismerték volna, kézzel-lábbal meg kellett volna akadályozniuk, hogy elhagyja a kollégiumot. Akkor is, ha - tételezzük fel - elkurvult. Finomabban mondván: gyakran cserélgette szexuális partnereit.

Engem mégsem az eltávolítás története izgat igazán, hanem az a társadalmi mikrovilág és értékrendválság, amit a lány meghökkentően pontosan felfedett. A következő életforma-alternatívát látja maga - és mások - előtt: szerepjátszás a felnőttek világában vagy a szexualitás túlhajtsa saját világukban. A lányok felváltva vállalják a két kényszerű, de tőlük idegen szerepet, holott - a tudatosítás különböző szintjén - minde-

gyikről tudják, hogy nem érzik jól magukat benne. Az egyik - jobban elutasított - lehetőség: a felnőttek előtt profi módon, ügyesen megjátszani magukat /a jó diákot, a készségeket, a nevelhetőt/, ezzel mintegy elfogadva a felnőttek értékrendjét. Holott ők tudják a legjobban, hogy nem egészen ilyenek, a tanulással alig törődnek. /Később kiderül: a tanári kar ezt az igazságot a diákparlamenten is megfogalmazza./ A másik, nem mindig élvezetes szerep: a megfogalmazatlan hiányokat - főleg a gyöngédséghiányt - ellensúlyozni érzéki, testi örömmel. Legálisan kiszökni a kollégiumból, s aztán szeretkezésben kitünni.⁴ Noha - hogy mennyien: nem tudom - érzékelik, nem is annyira kielégítő ez a szerep, s elsősorban szeretetre, bensőségességre vágnak. Többnyire hiába.

A helyzet: nem történik semmi. Kicsit pontosabban: a helyzet így tudatosul; semmi olyan nem történik, ami történésnek értékelődne. Még pontosabban: történnek azért események /vizsgák, lógások, hazautazások, néha kalandizű kicsapongások/, de ezek sem olyan fontosak, hogy az általános közérzetet, mármint azt, hogy nem történik semmi, lényegesen módosítsák. Hozzátehető: nagy baj sem történik, de a nagy öröm is elmarad. Számukra a felnőtt világ /a társadalom/ egységes, nem rétegződik annyira, nem oszlik érdekekre, illetve az eltérő érdekek nem válnak el - a differenciálás hiánya önmagában is lehetetlenré teszi az azonosulást. A napi történés, ami megtörténik velük, céljában elvileg ugyan értük van, ők mégis tőlük idegenként élik meg: az értük történés nélkülük történésként való elmúlása jellemző konfliktus. Ha rejtett marad is.

A konkrét értük világot gyakran úgy élik meg, mint ellenük való világot - lásd: kirúgás a kollégiumból, kizárás a családból, a kollégium nyomasztó unalma vagy a helyi értékrend toleranciahiánya. Zavar: a társadalom - az általános ideológia szerint - értük van, de a valóságos mikrotársadalom nem vagy kevésbé? A konkrét világ így: szerep nincs vagy szerepelutasítás, az azonosulás így is, úgy is kizárt - mindenesetre: kétséges. A konfliktusok tisztázatlanok, az alternatívák feloldhatatlanok: a felnőtt világba úgy kapcsolódnak be, hogy az nem a saját világuk, s - hogy mennyien: nem tudom - nem is törekednek arra, hogy az legyen. A saját világuk majdnem ugyanúgy idegen, bár a felszínen az azonosulás sokkal nagyobb - különösen egy

kollégiumi szobában. /A tizennégy menetes teljesítményre is kevesen képesek, ráadásul az iratlan norma teljesítése sem hoz feloldást./

Ennyi az elemzés első rekifutásra. Megjegyzendő: nem állítom, hogy a felnőtt világban - hogy végképp a szakmunkástanuló lány "kategóriájánál" maradjak - nincs hasonló értéktörés: például a látszólagos /kifelé mutatott/ és valósgos /belül elfogadott/ értékrend között. Vagy ugyanilyen az ellentmondás a "fent" hirdetett demokrácia és a "lent" megélt demokrácia-típus között. /Tiprásnak minősül az "ügyes kijátszás" is: mindeféle manipulációs technika./ Az sem mellékes: nemegyszer a "fent" is: "lent".

Lehet: ez a rejtett konfliktus-típus a tizenévesek világában élesebben, mélyebben s egyre tagadhatatlanabban nyilvánul meg. Nem hallgatható el az sem, hogy a lány folyamatosan kompenzál: a valódi család hiányát, a szegénységet, a szerető hiányát stb. Ugyanakkor kitapintható egy pozitív értékkeresés, ha tetszik: boldogságkutató. Ám a kompenzálás /illetve a helyzet/ annyira megnyomoritja, hogy egy szegény cigányfiúval csókolózik. Szegény is. Cigány is. S csak smárol. Amit választ: számára kevés értékű, holott nagy értékekre - tiszta erkölcsre - vágyik. A választás persze kihívás, ám - félek! - nem egészen azért, mert a fiút értékesnek tartja /"nem izlik a smár"/, hanem: kénytelen-kelletlen elfogadja a helyzetet és belseje kisebbségét. /Totális idegenség?/

TANÁCSRA LAKÁSÉRT, PÁRIZSBAN FUVOLÁÉRT

Bevágok ide egy-egy részletet két interjúból, hogy kicsit elbizonytalanítsam azokat, akik könnyedén kijelentenek: egyedi esetből tévesen általánosítok.

"Nem szeretek Kécskésben élni, mert anyuék elváltak. Anyám és a mostohaapám, akiket nem tudunk kirakni a házból. Életünk förtelmes, egymást követik a durvaságok. Édesapám meg régen meghalt, lehet, hogy nem is autó ütötte el, hanem lefektették az útra. A rendőrség csak akkor jön ki, ha folyik a vér,

így senki nem véd meg minket a mostohaapámtól, aki rengeteget iszik, legutóbb bottal ment neki anyámnak. Ezért el is vitték tizenhét napra. Engem legszívesebben megfojtana... Ha a mostohaapám nem lenne ilyen, talán jó lenne. Azt mondják a tanácsos, elvisznek nevelőtthonba. Mindennap veszekedés van. Nincs nyugodt pillanat. Anyám bement a tanácsra, hogy lakást kérjen. De csak páv év múlva lesz..." Aki elmondja, tizenöt éves, szintén szakmunkástanuló. A folytatást talán nem is kellene idéznem: "Az osztályfőnök csak azt tudja, hogy szüleim elváltak. Mást nem vesz észre. Azt sem, hogy otthon gyakran ér főzők, mosok, féltestvéremre is. Ha mostohaapám egész éjjel randalírozik, alig alszom egy-két órát, de bármennyit is sirok, be kell mennem az iskolába, s éppenúgy felelnem kell, mintha minden rendben lenne. Felelek is, belül remegve."

Nem oda akarok kilyukadni, hogy bíráljam a tanárokat, hiszen a jobb pedagógusok pontosan tudják: a személytelen, nagyüzemi nevelés miatt minimális az emberi kapcsolat - túl a felszínen - tanár és diák között. Csakhogy "a helyzet" úgy fest: már az általános iskolában gyakran /hogymennyire: nem tudom/ természetessé válik, hogy a felnőtt, tanári világba csak látószólag kell beilleszkedni - a gyerek gyorsan elsajátítja a szerepjátszás fortélyait. A valóságos kívülmaradás könnyen kíváncsi, sőt értékes lesz. A nyilvánvaló közhely túlságosan igaz: hiába az új lakótelep, hiába az ingyenes oktatás, hiába a tanári jó szó - ettől nem lesz okvetlenül boldog senki. Elég egy közönséges, szokványos válás, amiből az áttörhetetlennek tűnő tőlünk idegenség miatt esetleg nyomasztó kitaszitottság, teljesítményképtelenség lesz.

Fiatalsztergályos: "Nem vagyok lokálpatrióta, nem Kisssvárosban akarok valamit csinálni. Nagyszerű kölyökkorom volt itt, de ez a múlt. Nem tudom, van-e itt valakinek elképzelése, pedig mindenfajta kezdeményezésen ott vagyok. De bár: hogy is erőlködnek: nem történik semmi. A szórakozási lehetőség szar, ha diszkó van, a tinik Martinit isznak. Ez a menő - különben fogalmuk sincs az italokról. De nem akarom favorizálni magam... Nem túl jól érzem magam, amit itthon csinálok, az sem sok. Nincs, ami inspiráljon, a barátok hiányoznak, s gyenge, lusta vagyok. Soha nem mondtam senkinek, hogy Franciaor-

szágban voltam egy hónapig. Akkor még nem voltam tizennyolc éves, akadt bennem bátorság. Erő. Egyedül nekivágtam az útnak, Bécestől Párizsig stoppal mentem. Hiába, akkor életképesebb voltam. Kint dolgoztam. Szeretem a dzsesszt. Párizsból egy dzsekit s egy tizezer forintos fuvolát hoztam. Nekiálltam, hogy megtanuljak rajta játszani. Valahogy megy is, de abbamaradt. Szégyellem, nem tudok rajta annyit játszani, mint egy zeneiskolás. Ma már odaadnám valakinek, aki nagyon tud fuvolázni. Pedig tizenkilenc évesen még el akartam menni zeneiskolába. De üljek be kölykök közé? Nem bírtam... Sokáig nem voltam oda Pestért, most szívesen elmennék. Oda minden információ előbb érkezik, sokkal több a lehetőség. A dzsesszről beszélek. És ott vannak a barátaim is, mert itt legfeljebb csak sportolni lehet. Pinpong, tenisz, foci. Semmi szellemi. De nem megyek Pestre, mert kurva jól keresek itt. S hat testvérem van. Szüleimmel élek együtt, nem hagyom el őket. Együtt élek egy asszonnyal is, nem akarom azonban, hogy ő is feljöjjön Pestre. Pedig ragaszkodom hozzá. Ennyi van. Bejön az ember a kultúrházba, ahol semmit nem lehet csinálni. Vagy a presszó és hajrá piázás. Rohadtul szeretek barátkozni, de kivel? Nincs olyan terv, amire feltehetném az életem."

A kultúrházban beszélgettem vele, ahol nem lehet csinálni semmit. A szakmunkással, aki kiment Párizsba, egy hónapig dolgozott ott, és visszajött egy fuvolacsodával, amin nem nagyon tud játszani. Valószínűleg nem is fog. Pedig tele felfokozott szellemi igényekkel, amelyek nem találnek formát. A párizsi út is formakeresés volt. Hiába. A hiányokat azonban pontosan megfogalmazza: belső gyengeség, nincsenek barátok, nem tanult zenét, s nem történik semmi. A dzsessz mint létformaálom. Pest is - csak sokkal kevesebb az illúzió. Nem meglepő, hogy ugyanabba kapaszkodik, mint a "szőke ördög": a belső erőbe, a lelki bátorságba, mert - paradox módon - ez a legrealisabb lehetőség. A valóságban nem lát olyan életforma-alternatívát, ami egy nagyobb - bár eléggé megfogalmazatlan - életminőség valóra váltása lenne. /Hát: "nem történik semmi". Véleményből kiolvasható: hiába történik sok minden nagy erőlködésekkel, a lapangó igények is sokkal nagyobbak, így valójában semmi értelmes nem történik. A történetcsinálók és a történetre várók

között - nincs párbeszéd. Nincs egy nyelven tárgyalás. Szakadás és a szakadás elfogadása./

Tanulság: egy fuvola ELADÓ /ajándékba!/, s marad a szabad presszózás.

ISMÉT: A SZŐKE TÖRDÖG - TÖBB LÁTÓSZÖGEBEN

A szakmunkástanuló lány monológját eljátszottam - hiába, én is megtanultam a játékot - két pedagógusnőnek. Arra számítottam, hogy tiltakozni fognak. A városi úttörőelnök válasza: "Uristen, de jó, hogy nem tudok ilyesmiről. Az, hogy a gyerekek nagy játékosok - igaz! Elsődlegesen a szerelem, a szexualitás foglalkoztatja őket: hogy mennyien csinálják, nem tudom. A felfokozottság önmagában nem rossz, a szakmunkástanulóknál ez azért nagyobb, mert nincs más. Nincs program. Nincs plusz. Az igény megvan bennük, amit nem kaptak meg a családtól, azt keresik. Próbálnak ragaszkodni a közösséghez, valakihez. Amikor mi jártunk gimnáziumba, nem volt ilyen fontos a partner. Minder gyerekek szeretné, ha foglalkoznának vele, de az osztályközösségben nem sokat törődnek velük. Nincs kohézió, csak klikkek, s ez így van már az általános iskolában is. Szépen mondjuk: közösségi embert nevelünk, ám gyakran pont az ellenkezőjét érzük el. A családban is. Befelé fordulás mindenhol."

A tiltakozás elmaradt, helyette ckkeresés és együttérzés. Véleménye hipotézisemet erősíti: "A felfokozottság önmagában nem rossz, a szakmunkástanulóknál ez azért nagyobb, mert nincs más." Szeretethiány, hiányzó törődés - a mikrovilág tőlük idegen. A konfliktus ugyanaz: a kollégium kívülről, látszatra szép, otthonos, belülről azonban eseménytelen, unalmas. A következtetés sem meglepő: hiába beszélünk a közösségi emberről, ha nem tudjuk azzá nevelni a fiatalokat. Vagy magunkat: "Sok embert ismerek, de emberi kapcsolatunk nincs. Nem járunk össze - folytatja az ifjúsági vezető -, legfeljebb kollégáimmal. Kirándulunk vagy kártyázunk. De baráti köröm nincs!" Ime - az együttérzés oka: a hiányok közös megélése. Alapvető emberi gondjait - a lényegét - tekintve így nincs különbség a kollégiumból eltanácsolt tanulók és a helyi politikában szerepet betöltő fiatal pedagógusnő között. Az idevonatkozó következtetés sem meg-

leépő: a feloldás aligha az iskolán vagy a tanárokon múlik. Az elintézés nem egyszerűen az, hogy az iskola nemcsak oktat, hanem nevel. A nevelés ma: legfeljebb tudatosíthatja a konfliktust, s közhírré teheti - úgysem fogja -, hogy a pedagógus és a diák ugyanattól szenved. Az egyenrangúságot nem követelni kell hát, hanem a helyzet azonosságát, egyenrangúságát megmutatni. /Ha tetszik: ez felfogható eredménynek is./

A kollégiumban megkerestem azt a nevelőt, akit a tizenhét éves lány a legjobban kedvelt. "Nagyon sok igazság van abban, amit a szőke lány elmondott. Ez a kritikus korosztály, reális az ítélete. Mi érdekli az embereket? Semmi. Akiket érdekel valami, nem tudják megcsinálni. Sok a külsőség, a pofavizit. Mindenhol csak a látszatok. Ha valakit meglátnak valakivel, mindjárt megy a pletyka. Marad a szex, a szerelem, más nem köti le őket. Csócsálgják mások életét. A gyerekek sokat követelnek szüleiktől, jó cuccokban járnak, ha szegények is. Nincs olyan kapcsolat gyerek és tanár között, hogy a diák odamenjen hozzá. Aki mégis elmondja, ami fáj neki, a háta mögött összesűgnak társai. Itt tartunk: a szakmunkásvizsgát tett lányok közül talán a fele marad a gyárban. Nem ritka, hogy tizehat évesen férjhez mennek."

Most is azt vártam, a tanárnő - aki végzett, szakos tanár! - védeni fogja a mundér becsületét. Nem tette. Pedig ő is ludas abban, hogy a lányt kitétték a kollégiumból, ezt persze nem olvastam a fejére. Úrdögi kört éreztetett velem: a kialakult rideg, külsődleges kapcsolat nehezen oldható közte és a gyerekek között. Eddig annyira futotta erejéből, hogy egyszer például - vasárnap délelőtt - együtt főzött három állami gondozottal a kollégiumban. Nehogy azt higgye bárki, hogy ebben - vagy esetleg más - a diákokthonban ellenséges a viszony a nevelő és a nevelt között. Dehogy. Sok az egymásra mosolygás is, ha az nem is mindig belülről fakad. Mégis nyomasztóan természetes, hogy a tanár nem avatja be a gyereket saját életébe, s fordítva is, a diák emberileg nem tárulkozik fel a tanár előtt. Később kiderül: a politikai beavatás is elmarad. Egymást kiegészítő jelenségek ezek: nem a lelkezés hiányzik, hanem olyan emberi viszony, amely lehetővé teszi a tanítvány főkészítését. Mindenestre a kollégiumban sem okoz semmi felfordulást, hogy a külső rend mögött dúl a belső rendetlenség. Holott az emberi problé-

mák olyan mérvűek, hogy a lányok fele nem marad a gyárban, sokan a szakmában sem. /Mennyi veszteség ez az államnak, akár csak anyagilag is?/

Utaltam rá, nincs lényegi különbség sikeres ifjúsági vezető és eltanácsolt kollégista között. Nevelője sem cáfolja meg a helyzet hasonlóságát: "Nincs szeretőm, elég rég. Nem akadtam olyanra, aki jó lenne. Pedig tudtam, nehezen találok férjre vagy állandó társra, ha nem a főiskolán szerzek. Nem szereztem ott. Ha nincs serki, nem sirok. Ha van, boldog vagyok, s keveset alszom. Ha nincs, legalább kialszom magam. De ha van is valaki, nincs hova elmenni. Beszélgetni sem." Magyarázzak? A nem történik semmi helyzet: akkora baj nincs, hogy sirni kelljen, ha lenne is, valószínűleg nem sirna. /Ez már önmagában is nem nagy baj?/ S ismét a beletörődés: ha nincs szerető, "legalább kialszom magam". Belenyugvás? Hangtalan üvöltés - miután más lehetőség nincs. Az egyik kényszerbarátja mondta róla: "Egyszer volt nálam, lefeküdtünk. Hajnalban lopózott haza. Többet nem járt nálam, pedig jóban vagyunk. Lehet, hogy fél. Múltkor járt itt egy riporter, napokig forgattak a városban, összejött vele. A riporter, ha igaz, levetkőztette, de a lány nem engedett többet. Félt."

Jobb hiján: kényszerkapcsolatok, talán örömök is. Ám a félelmek nagycbbak. Férjre vagy állandó partnerre, akit nem kell titkolni, kevés az esély. Lehet-e örömtelen éjszaka után - mondjuk az iskolában - boldogságról prédikálni?

SIMA HÉTKEZNAPOK?

Mondható: eddig egyedi eseteket, egyedi létérzeteket idéztem. Kétségtelen: mondható. Hogy mégse lehessen annyira mondani, mintegy harminc véleményből közérzetmontázst vágtam össze. Egyetlen jellemző megállapítást sem hallgatók el.

"Ez a város első kóborlásra unalmas, Isten tudja, mi van itt. A parkok elhanyagoltak, a házak egyformák, az utcák siralmasak." /Szakmunkástanuló/ "A kisszévárosiakat úgy ismertem meg, hogy befelé élő emberek, akik a rokonságnak, a szűk is-

meretségnek élnek. Rengeteget dolgoznak, a mellékést hajszo-
ják, s a munka után otthon zajlik az élet. Ha fáradt vagyok,
elmegyek az étterembe és iszom. Négy-öt sört. Aztán elmegyek
haza, és nyugodtan alszom." /Műszaki értelmiségi/ "Régen mocsá-
ras vidék volt ez, azóta ugrásszerűen fejlődött. Sok építkezés
volt: lakótelepek, áruházak, kórház, kötöttárugyár. Itt élnek
a szüleim, ide kötődöm. Honvágyat éreznék a város után, ha nem
lennék itt." /Szakmunkás/ "Az emberek arra figyelnek, mit lehet,
hogyan szerezni. Galambot, nyulat teryésztének. Ismerek olyan
mérnököt, aki gombát termel. A másik dohányt vagy fólia alatt
paprikát. Állandó hajsza van. A pénz után. Nincs már művelődés,
csak a pénz kergetése." /Könyvtáros/ "A kispolgári szemlélet
az, ami jellemző Kisssvárosra. A befelé forduló kispolgári
nézet. S egyre inkább előjön az egyéni törekvés, mindenki a sa-
ját pecsenyéjét sütögeti. Benne van még ebben a népben az ata-
visztikus félelem a nincstől. Ezért mindenki gyűjtöget, tarta-
lékol." /Műszaki értelmiségi/ "A kisssvárosiak el vannak ké-
nyeztetve, nem szoktak hozzá a munkához. A jómód viszi őket a
rosszba, munka nélkül unalmas az ember. Némelyik kisssvárosi
felvág, pedig lehet, hogy nekünk ugyanolyan házunk van a tanyán,
mint nekik a városban." /Bejáró dolgozó/ "Kisssvárosba feldol-
gozó ipart kellett volna telepíteni. A mezőgazdasági termékek
feldolgozására. Nem kötöttárugyárat. Most csak baromfiüzem van."
/Mezőgazdasági mérnök/ "Nem értek egyet a város fejlesztésével.
Magyarországon nincs még egy olyan város, ahol a központot le-
bontják, és újat építenek a helyére. Nincs még egy olyan város,
ahova egy ilyen forgalmas utat behoznak két lakótelep közé."
/Közgazdász az állami gazdaságban/ "Új lakótelepek vannak, de
a város nagyobb része mozdulatlan. Mintha megállna az idő."
/Szintén közgazdász/

"Kisssváros: cigányfalu. Mindenütt cigányok vannak, foly-
ton verekednek. Ha beülnek a moziba, élvezhetetlen a film."
/Szakmunkástanuló/ "Azért mégis mozog a föld. Fejlődik a világ.
Kisssváros is. A legnagyobb gond most: a cigányok. Akik már
dolgoznak, persze fel is öltöznek, itt sétálnak előttünk. A
húgom is megkérdezte tőlem, miért telepítettük ide őket, minek
ez a babusgatás?" /Nyugdíjas kommunista/ "Hobófélék. Vannak
vagy hatan. Lejmoznak. Próbáljon meg valaki ellenállni. Útnak,

ha az ember nem ad egy tizest. Én elszaladtam előlük." /Általános iskolás/ "Vannak olyan fiatalok, akik nem dolgoznak. Nem tudják magukat hova tenni, egyszerűen nem tudják elképzelni, hogy munkából kell megélni. Anyu dolgozik, apu dolgozik, nagymama segít, mindenki segít - a kisfiú éli világát." /A fodrászüzlet hölgyvendége/ "A fiatalság körében most valahogy szörnyű érdektelenség uralkodik. Minderkinek kapcsolódnia kell a KISZ-hez, ez rendben is van, csak hát lasszóval kell fogni a KISZ-tagokat is. Ma már nem akar valaki KISZ-tag lenni, mert nincs belőle semmi haszna. Régen sem volt, de a KISZ-szervezetnek jobban kell működnie, hogy a tagokat ösztönözze olyan összekovácsolásra is, mint a klubmozgalom." /Amatőr művész/ "A KISZ? Halódik az egész. Senki nem csinál semmit. Nem tudom, mi az okat. Ilyen itt a levegő. Minden ilyen itt." /Egy olvasó a könyvtárban/ "A nyamvadt város kikupálódott: szép házakat emeltek, ám a kultúra nem fejlődött. Jött a televízió, a kocsi, ki gondolt arra, hogy legyen színház. Kissevárosban az értelmiségi lét azért nem vonzó, mert az értelmiségi nem tölt be döntő szerepet. A kivételek - nem jellemzőek." /Pesten élő humán értelmiségi/ "Lenne feladat értelmiséginek, bőven. Vagy nem vállalják, vagy nem csinálják meg. Tisztelet a kivételnek. Nincs szellemi kapacitás a monográfiára sem." /Városvezető/ "Vannak olyan emberek a vezetésben, akik nem látták be, hogy a városépítéssel foglalkozó műszaki értelmiségiek kezdeményezése jóindulatú és segítő szándékú. Bennünk inkább ellenzékit vagy ellenlábast láttak, akik állandóan kritizálnak és elégedetlen emberek." /Műszaki értelmiségi/ "Kissevárosban van egy kultúrház. Ez kész micsoda. Ha valaki bemegy, megnézik mint mennyből jöttet. Majd kiesik a szemük, mert még nem láttak ilyet. Majd elsüllyedünk." /Bejáró tanuló/ "Mi van a művházban? Más nincs, csak diszkó. Elmegy az ember a diszkóba, odalép egy lányhoz, fölkeri, de az nem jön táncolni. Mit lehet csinálni? Kitol az ember a másikkal." /Betanított munkás, aki munkásszálláson él./ "A kollégiumban hetente kétszer van kimerő. Bevásárolunk, és jöhetünk vissza. Közben leülünk a parkban. Ha valakinek randevúja van, nem vásárol be. A temetőben s az elhagyott utcáktan lehet csókolózni. Egyszer kijött egy néni, hogy összerúgjuk a ház oldalát." /Szakmunkástanuló/ "A kollégiumból nem lehet kinézni, tilos beszélgetni. A lányok úgy néznek ki, mint a nagy szeren-

csétlenségek. Egy ideig volt diszkó a koleszban, de a diákparlament óta nincs, mert kértük, hogy gyakrabban legyen, s a fiúk többet találkozhassanak a lányokkal. Ha most a fiúk lejönnek a földszintre tv-t nézni, a lányokat felzavarják." /Két kollégista/ "A szállón semmit nem lehet csinálni. Csak aludni. Nem sokat!" /Betanított munkás/

"Mi az, amit hiányolok itt? Semmit. Nekem semmi nem hiányzik." /Kárbecslő/ "Kissvárosban a teljes kiszolgáltatottság szintjén van minden. Nincs, aki önállóan merne gondolkodni. Az van, amit hivatalosan mondanak. Nincs olyan függetlenség, szabadság, mint a nagyvárosban, a munkások között." /Pestre került műszaki értelmiségi/ "Rájöttem, az emberek nem szeretik, ha szemükbe mondják az igazságot. Én meg nem szeretem a puderezést, a káderféle műsort." /Papíripari betanított munkás/ "Mit tartanak fontosnak az emberek itt? Szerintem egyedül csak az építkezéseket. S mit tartasz te fontosnak? Barátságot, szérelmet... szabadságot. Talán ezeket." /Múzeumi tárlatvezető/ "Feltétlenül biztosságban érzem magam. Szülővárosom ez, ahol majdnem mindenkit ismerek, mint a kisvárosokban általában. Nagyobb problémáim nincsenek. A hétköznapiak simák, egyszerűek." /Interjú egy olvasóval/

Ez a spontán értékrend - puderezés nélkül. A közérzeti mérleg lefelé billen a negatív oldalon, mert az építkezések pozitívuma nem egyensúlyozza ki a serpenyőket. Unalom, kényeztetés, ugyanakkor hajsza, gyűjtögetés; érdektelenség, senki nem csinál semmit, aki meg csinál, abban ellenlábast látnak; egyébként nincs baj, simák, nyugodtak a mindennapok.

Néhány vélemény bizonyára túlzó, de annyi például bizonyos, hogy a kollégiumban nincs program; különben ezt mondta a városi úttörőelnök is. Volt ugyan diszkó, de nem szívesen rendezik, mert ott a lányok és a fiúk közel kerülnek - sőt bújnak - egymáshoz. Hagyományos struccpolitika ez: ha nem szervezünk diszkót, akkor a diákok nyilvánosan nem bújhatnak össze - nem érheti szó /az egyébként szép/ ház elejét. Az már senkit nem érdekel, ha ezt nem is mondják ki, hogy a diákok az utcán, a parkban, a temetőben randevúznak. Hogy mi történik ott, senki nem tudja, felelős nincs vagy megfoghatatlan. Nem az a baj, hogy a fiatalok szeretik egymást, hanem az, hogy kénytelen-

kelletlen az utcán, a temetőben randevúznak. Megint nem történik semmi, hiszen senkinek sem dolga /se intézménynek, se személynek/ törődni azzal, hogy a fiatalok hol és hogyan szeretnek egymást. A struccpolitika persze csak következmény, mert a helyzet alig ismert és látszólag megoldhatatlan.

Fecseg a felszín? Nem mindig a felszín.

Utóirat. Majd elfelejtettem egy véleményt: "Az egy lakosra jutó városfejlesztési összeg a megyeszékhelyen tízszer nagyobb, mint Kécskésben." /Városvezető/

AHOL NINCS SZÓ SEMMIRŐL?

Az amatőr nyomozás folytatódik: mi minden lehet az okát annak, hogy a tizenhét éves szakmunkástanuló lány tőle idegenként éli meg a mindennapokat?

Diákparlament. Kécskés szenvtelen leírás, némi /nem ellenséges/ kommentárral.

A terem valaha tisztai kaszinó volt, manapság művelődési ház, ami tiszta ugyan, mégis piszkosnak tűnik. Talán a kopottság miatt, amit egyáltalán nem ellensúlyoz - a tipikus provinciális megoldás - a színesítés: bordó függöny, fényes falitükrök, székek vörös műbőrborítással. A falon hivalkodó idézet: "HIRDESSÜK: ITT NEM BOLDOGUL MÁS, CSAK AKI ALKOT, AKI MUNKÁS." Elképzelem, mi lehet a tanulók fejében: jobb esetben is az, hogy itt nem csak az boldogul, aki alkot és munkás. Az X szakmunkásképző intézet kilencven diákot delegált erre az ünnepi küldöttgyűlésre. /A város legnagyobb KISZ-szervezete ebben az iskolában van./ Úgy tűnik, az elnökség kiültetése elkerülhetetlen, ülnek is mint rendes verebek - sorban! - a dróton. A hangulat természetesen híg, semmilyen feszültség nem érződik, pompázik az érdektelenség, amit a diákok báli öltözete sem takar el. Senki nem vár semmit: a higgadtság erény, a gyűlés formális. Békésen hallgatom a leköszönő KISZ-titkár /K. Csiga/ beszámolóját, melynek elején csak úgy záporoznak a nem sokat mondó általánosságok: "tovább erősítettük a társadalmi munkamegosztást", "nagy gondot fordítottunk az osztálydemokrácia kialakítására". Tartok tőle, a "nagy gond" szokványos fordulat - szó sincs

nagy gondról. Egyetlen olyan konkrétum sem hangzik el, ami legalább félig-meddig elhitetné, hogy az osztályokban demokratizálódnak a viszonyok. A beszámoló reális /s ellenőrizhető/ része következik: "minimális időt fordít tanulásra a legtöbb diák", "sok a kettes, hármas" átlag stb. Nincs mese: a jövő munkásai - szépen hangzik, nemde? - keveset tanulnak, az iskola közel sem éri el a kívánt eredményt - de akkor hogyan erősödött a munkamegosztás, netán a minimális munkát osztották el? Vagy hogyan funkcionálhat a demokrácia, ha nem funkcionál az osztály, hiszen édeskeveset tanulnak? Mindenesetre az valami, s a demokrácia csiráira utal, hogy be merik vallani: közepes erőbedobással sem képzik magukat.

A leköszönő KISZ-titkár még kijelenti: "nagy harc folyik a szocialista brigád címért". A kettes, hármas tanulók hogyan folytatnak nagy harcot a szocialista címért? Vagy: a cím úgy is elérhető, ha nem sokat tanulnak s dolgoznak? Az egyébként terjengős beszámoló arról nem beszél, hogy a diákok vajon miért tanulnak gyengén? Ismét nem történik semmi: okkeresés nincs, a magyarázat elmarad. Nem esik szó a szakmák vonzóerejéről, az oktatás minőségéről, a tanár—diák viszonyról, a kollégisták közérzetéről vagy - ha van ilyen egyáltalán - a tanulók követeléseiről, közéletien fogalmazva: igényeiről. Mivel a körülményeket nem elemzik, az okokat jótékony homály fedi, s nincs elképzelés az orvoslásra sem. A KISZ-szervezet sem tesz kísérletet arra, hogy valamennyit javítson a helyzeten. Látszatra sem. Feltehető: aligha tudják, mi lehet a megoldás, s ehhez hogyan láthatnának hozzá - a feladat így tőlük idegenné válik. Meglepő hát, hogy pompázik az érdektelenség?

Ugyanakkor a tanári kart sem érheti vád: a vitában az igazgatóhelyettes megkérte a diákokat, mondják el, hogy miért nem tanulnak? Szükségképpen: csend. Álmos nyugalom. Feltehető: a tanulók az okok felderítésére - erre sem! - készültek fel. Az intézet aligha ösztönözte az ellene, bár érette szóló kritikát - ezzel a kör vagy a búra végképpen bezárult. Ebből kilátni vagy kilépni nem lehet se a nevelőnek, se a neveltnek. Hát csoda, hogy a tizenhét éves szakmunkástanuló lány /s barátnő/ nehezen azonosulnak azzal a mikrokörnyezettel, ahol senki nem tűnik hibásnak vagy vétkesnek sem?

A beszámoló végül - megnyugtató kicsengésül - felsorolta a pozitívumokat: fafaragó-kiállítás, irodalmi színpad, könyvtárlátogatás, sportélet stb. Most is, mint annyiszor, a kulturális események helyettesítették a lényeges eredményeket, holott az is világos, hogy ezek a közművelődési programok önmagukban is kevesek vagy másodlagosak voltak. Aztán: vita. Pontosabban: a vita helyett egy-két magánszám. A beszámoló persze nem hergelt vitára, nem is ugrott fel senki, hogy neki más véleménye van. Ime, a gyönyörű egyetértés. Majd elhangzik egy nem lényegtelen, de nem idevaló kérdés: hányan mehetnek építőtáborba? A válasz sem marad el. Itt áll fel - az iskola képviselőjeként - az igazgatóhelyettes, aki arra is kéri a küldötteket, hogy mondják el problémáikat. A válasz - most elmarad. Még kisdéd panaszok sem ömlenek. A kialakult helyzet úgy fest, hogy az iskola vezetés híve a nyílt beszédnek, a nebulók viszont fűtyülnek az egészre. Miért ez a némaság? Lehet, azért nem szólnak, mert nem nagyon bíznak abban, hogy valamit is elérnek - a kollégiumban is hiába kérték a diszkó gyakori rendezését. Valószínű, keveset próbálhatták a demokrácia gyakorlását, hiszen ezt az ünnepi lehetőséget nem előzték meg a hétköznapi próbák. Az eltérő vélemények nem szembesültek, a közönség ígérkező gondolatok hiányoznak - senki sem érezheti feljogosítva arra magát, hogy sokak véleményét kifejtse. Se érvényes gondolatok, se érvényes szerepek. A helyzet: nem helyzet. A demokráciáról csak szórolni lehet - a demokrácia ekkor csak ígérgetés.

Felszólításra a fegyelmi bizottság diákelnöke bejelenti, hogy ebben az évben "nagyobb események" nem voltak. Derűtséggel, előzör! A hallgatóság élvezi, hogy társuk - némileg zavarban - nem mondja ki nyíltan: nagyobb fegyelmi vétség nem volt. /Nem is nagyon lehet: a kollégiumból sem rúgnak ki senkit, "csak" szépen megkérlik, hogy önként távozzon./ Vitára még mindig nincs esély. Feláll hát a városi úttörőelnök, és nagyon óvatosan bírál: "ha ez mind igaz, nagyon jó a KISZ-munka". Minden jel szerint tudja, hogy a KISZ-munka nem jó, de "csak" kételkedik a beszámoló őszinteségében. Többet nem tehet, már azért sem, mert ő is pedagógus. Méghozzá fiatal. Ez a finom kritika ugyanakkor szokatlanul őszinte, hiszen ennél sokkal optimistábban vagy semmitmondóbban is nyilatkozhatna. Az sem tűnne fel? Ráadásul hozzáteszi még, hogy "több problémáról" is beszélhettek volna -

tehát vannak problémák? De ezeket továbbra se nevezi senki néven. Viszont kiáll a kollégiumi diáktanács elnöke: "a problémákat megtárgyaltuk, és hasznos tapasztalatokat szereztünk". /Brrr!/ Szavai naivan, tisztán csengenek, csak hát pontosan úgy beszél, mint egy kispolitikus, aki nagyon vigyáz arra, hogy ne mondjon semmi olyat, ami esetleg bármilyen viharfélét kavar. Azért a küldöttek megtapsolják. Ezért - az igazgatóhelyettes javaslatára - egy napi keresetüket felajánlják a gyerekeknek. /Ne felejtsük el: ez a gyermekévből volt!/ Azért a beszámolót elfogadják, és az új KISZ-titkárt /K. Máriát/ megszavazzák. Hiába, minden rendben van. A stilus szolid, a hangnem baráti, nincs harsogás - nincs kritikai szellem sem. A dolgok persze sokkal jobban is mehetnének, de lehet, hogy ez nem nagyon hiányzik senkinek sem.⁵

ÚJABB KÖZBEVETÉS: UNATKOZUNK!

Elmegyek a felsővárosi általános iskolába, ahol egy osztályfőnöki órán beszélgetek a nyolcadik osztállyal. Az asztal szélére ülök, lóbálom a lábam - nem kihívásul. Azzal a szándékkal léptem a terembe: faggatni fogom őket arról, hogy miért tanulnak. Ha van némi fogalmuk arról, hogy miért járnak iskolába, nincs különösebb baj. Nemcsak a tantárgyak fontosabb ismereteinek besúlykolása az egyedüli feladat, hanem az is, hogy a diákok rendszeresen értelmezzék helyzetüket, kutassák egyéni és társadalmi lehetőségeiket. Azért, hogy kialakulhasson - az orrhegynél messzebbi - külső és belső céljuk. Életmódvázlatuk.

Nem kérdeztem: az az intézmény - vagy KISZ-alapszervezet -, amely elvétve vizsgálja helyzetét, képes-e valóságos önmagát korvizsgálatra nevelni?

Az órán hiába közelítem meg a témát több oldalról, a nyolcadikosok hiába oldódnak fel tíz perc alatt. Bármennyire is felszabadultan nevetgélünk, kérdéseimre szinte semmit nem tudnak felelni. Végül az egyik diák indulatosan kijelenti: "mindnyájan unatkozunk". A többiek helyeselnek. Elképedek. Elképedek, hogy ez ennyire meghatározó élmény. A kérdést nem hagyhatom ki: miért

unatkozottok? Választ nem kapok most sem, de nem is szuggerálok semmit. Azt sem mondják, hogy nem lehet csinálni semmit, azt sem, hogy lehet. Unatkoznak. Úgy tűnik: az okokon nem gondolkodnak, ugyanakkor igaz, hogy véleményüket alig bírják megfogalmazni, ami mutatja azt is, hogy a gondolatok kifejezését se magán-, se nyilvános vitákban nem sokat próbálták. Mondanom sem kell: a három jelenség nagyon összefügg.

Utólag jutott eszembe: ha az unalom - avagy a mikrovilágban i degenség - ennyire központi élmény, nem képtelenség-e a tanulás értelméről, a célzatos jövőről társalogni, hiszen mindez minimum feltételezi az unalom ellenkezőjét?

Akárhogy tudakozódok: életcéljuk a közhelyek szintjén se nagyon van. Üggyel-bajjal nyögnek ki ilyen mondatokat: "Boldog akarok lenni." "Az emberek örömét fejlesszem." "Érezzem, szükség van rám." "Elégedett legyek önmagammal." Ha rákérdezek, mit értenek a kijelentésen, hallgatnak. Persze az sem véletlen, hogy arra vágynak: szükség legyen rájuk. Végül is látszólag jól beszélgetünk, s nem szidjuk a világot, én sem bírálom őket. A haverkodás sikerül, ha ennyi elég. Az óra végén abban sem lehetek biztos, hogy ők is alapvető célnak tartják a jó keresetet és a jó családot. Könnyen lehet, nem is tartják, mert a jó kereset nem olyan nehezen elérhető, mint szüleik ifjúsága idején, így nem is annyira mindennekfeletti cél. De - ezért is? - unatkoznak.

A konformizmus legbiztosabb jele az unalom?

TANULSÁG: MEHETÜNK HAZA?

Újabb küldöttértekezlet - a gimnáziumban. Szinte minden ugyanúgy van, mint a szakmurkástanulókrál, csak kicsit magasabb színvonalon. A vezetőségválasztás helye az ódon hangulatú könyvtár, körben a falon jeles ősök képei: nagy bajuszu férfiak. Az elnökség piros drapériás asztal mögött - így van rendjén, mondom cinizmus nélkül.

A beszámolót a leköszönő KISZ-titkár /Cz. Éva/ tartja. Az összegezés tetelesebb, kulturáltabb, de gondokat vagy prob-

lémákat nem emlit, kivéve egy nagyon fontosat: "tanulmányi munkánk még sok kívánnivalót hagy maga után". A diákok ünnepi szerezésben hallgatják, izgalom nélkül. A beszámoló szemszöge, értékrendje, stílusa ugyanolyan, mintha az iskolaigazgató írta volna, aki különben itt sem jelent meg a választáson. A volt titkár természetesen kijelenti, hogy "eredményes KISZ-évet zártak", ennek igazolására elsősorban kulturális eseményeket sorol fel - a Szilády-galériától az edzett ifjúság mozgalomig. Annak persze joggal örül, hogy a gimnáziumban megépült a pinceklub, bár a diákok nem tudják pontosan, hogy mire használják. Az oktatás színvonaláról, a nevelés minőségéről, a tanár és diák viszonyáról még frázisok sem hangzanak el. Vita? Ugyan. Egy tanár szót kér, mert a lövészverseny kimaradt a beszámolóból. /Ha még diák lennék, itt felnyihognék!/ Egy másik tanár is - jobb híján - feláll, és a történelem diákköréről beszél. Diák nem szólal meg később sem. Utólag tudtam meg az egyik érettségizőtől: "Tavaly a KISZ-választáson puccs volt. Mi javasoltunk valakit titkárnak, akit a tanári karral szemben választottunk meg. Nem lett belőle balhé. A tanárok másnap felkinálták: dolgozzunk együtt! Így is történt. Idén előre szóltak, ne csináljunk olyat, mint tavaly. Mondták, fogjuk be a pofánkat. Befogtuk, mert nem volt miért beszélni. Annyit azért elértünk, hogy több jelölt van..." Érthető hát, hogy a diákok nem szólalnak fel.

A csend békés, kellemes. Ha nincs vélemény - jöhet a szavazás. A titkár személyére valóban három küldöttet jelölnek, bár az egyáltalán nem derül ki, hogy egyéniségük vagy programjuk miben különbözik. Ezzel a tartalommal látszatzmegoldás ez, mégsem lebecsülhető eredmény, mint az sem, hogy az előző évben "puccs" lehetett. Előre fogadni merek, hogy a két harmadikos jelölt mellett az egyetlen másodikos labdába se fog rúgni. Nem is történik másképpen. Hogy ne unatkozzunk, amíg a bizottság számlálja a szavazatokat, hosszú kulturális műsor következik: népdal, zongoraszóló, polbeat és egyéb "csemege". Tökéletes nyugalom van, a tanárok mosolyognak, a diákok is. Nem foghatom rá a választásra, hogy közöry van, mert nincs ez. De az ellenkezője sem igaz: a lelkesedés hiányzik. Régóta követik egymást az óvatos KISZ-reformok, ám a jólfésültség változatlanul elképesztő. A diákok érdekei nem fogalmazódnak meg, a vélemények nem szembesülnek a nyilvánosság előtt, a gyakorlatban szinte

semmi lehetőség nincs arra, hogy az iskolai KISZ-szervezetek - legalább - szendér minősítsék a nevelést s netán a nevelőket.

Szavalat hangzik el az éhségről, hogy miért pont az éhségről, fogalmam sincs. De a szaváló nem rossz. Közben halkán s barátián passzolom a KISZ-titkárnak, hogy ez a választás bizony elég hervadt az ünnepélyes keretek dacára is. Olyannyira, hogy a közös éneklés sem sikerül - mitől legyen kedvük örömittasan énekelni? Miután a választás várható eredményét kihirdetik, a városi KISZ-bizottság képviselője emelkedik szólásra: fincman megrója a diákokat, amiért nem mondták el véleményüket, ennek okát abban látja, hogy nincs gyakorlatuk. /Magamban megjegyzem: így nem is lesz!/ Vigyázva bírál is: "a beszámolóban probléma nem szerepelt", majd megköszöni a jó munkát, és sok sikert kíván... De a választás még nem ért véget, mert a KISZ-szervezetet patronáló tanár szót adat magának, és kulturáltan védi a mundér becsületét, mondván, hogy a kritika most azért maradt el, mert a diákfórumokon, főleg az alapszervezeti választásokon sok bírálat hangzott el. Arról nem beszél, hogy a kritikai észrevételeket miért nem összegezték a beszámolóban. Arról sem, hogy a hangoskodó diákokkal eleve megegyeztek. A látszat tehát itt is megvan: minden rendben!

Mehetünk haza? Megyünk is. Magamban azon morfondírozok, bizonyára nem véletlen, hogy sokfelé éppen az a tanár kap megbízást a KISZ-szervezettel való törődésre, aki hajlamos a szervilisségre, aki a tompítás bajnoka lesz, ha úgy hozza a sors. Valószínűleg nem is hozza.

KITÉRŐ: A DEMOKRATIKUS HAGYOMÁNYOK

Minden időszaknak vannak divatos állításai, ma az egyik valahogy így hangzik: "Magyarországnak nincsenek demokratikus hagyományai, az emberek azért is nem tudnak élni demokratikus jogaikkal." Nem feladatom, hogy ezt a megállapítást igazoljam vagy cáfoljam, mindössze egyetlen olyan példát akarok ismertetni, ami arra utal, hogy Kécskútvárosban voltak ilyen hagyományok, törekvések, ha ezek vitathatóak is. 1945 után ebben a városban

is a kisközségnek jutott a vezető szerep, egy fiatal mérnök /N. Sz. István/ jórészt függetlenül az országos kisközségpárttól - milyen jelzöt is használjak? - egy alulról építkező pártot próbált szervezni, amit persze nem kívánok idealizálni.⁶

Most így emlékszik vissza az akkori eseményekre: "Én tudtam, mit akarok: a politikai vezetés tiszta legyen, ha a nép tévedett s rossz vezetőt választott, legyen módja visszahívni. A jelölésen áll vagy bukik minden, nem a szavazáson... Én mondtam meg, kit jelöljenek? Nem. Ne azt szavazzák meg, akit én választok. A tömeg soha sem tévedhet, ezt mondta Lenin is. Ha mégis tévedett, a nem jó vezetőt azonnal le kell váltani. Nálunk a parasztok választottak vezetőt maguknak, a nép vállalta a jelölést. A város körzetekre volt felosztva, száztizennégyre. Minden tizenöt emberre jutott egy választandó vezető, s ezt csak maguk közül jelölhették. Nekik kellett kinevelni azt, aki jól képviseli őket. A választások eperfa alatt, a tanyákon, a kertenek mellett voltak; nem az iskolákban. Ott, ahol érezték magukat. A formáság kizárva. Nincs ebben titok, csak nehéz ezt másolni, ehhez szív kell. Egy párt után akkor mennek az emberek, ha az ő akaratuk van benne. Újság sem kellett nekünk, az új információ órák alatt eljutott. Minden vezetőségi tagnak volt négy-öt tanyája, ahol tizenöt egymáshoz közel élő ember lakott. Ezeket gyorsan tájékoztatta. Az öreg és fiatal együtt ült mindig, így sikerült elérni, hogy az választódjon ki, aki alkalmas, s akit a nép akar. Módot kell adni arra is, hogy az emberek meggondolják, kit akarnak. Aki bekerült a választmányba, tudta, hogy milyen erő áll mögötte. Előfordult bizony, hogy a tizehat éves bérlőlányt választották meg a háromszáz holdas gazdával szemben. Szigorúan vett titkosság volt. A nagy választmány pedig minden szombaton összeült, meghívó nélkül is. Ezeket a módszereket nem én találtam ki. Régiek. Nyilvánvaló az a jó, ha minden a nép szabad akaratából történik. Belátom, 1945 után el kellett üldözni embereket, a hatalmat meg kellett alapozni, de erre mi képtelenek voltunk. Pedig például tapsoltunk a földreformtörvénynek. Amikor ez megjelent, mondták is nekem: eljött a te időd, oszt-hatod a földet. Így is volt. Szóval, a tiszta demokrácia elvéből indultam ki."

Ezt a demokratikus mechanizmust nem akarom mennybe meneszteni. A felszabadulás utáni események kibogozása és reális értékelése külön tanulmányt kívánna. A tisztábban látás kedvéért azonban két szemtanút idézek. Kisgazdacselád nyugdíj előtt álló fia: "45-47-ben a kisgazdák közé számítottam, de nem voltam párttag. N. Sz. mérnökember, ügyes, körültekintő. Mérnöki precizitással osztotta fel a várost sejtekre. Ezek önállóan élhettek, a párttagok érvényesíthették érdekeiket. A központi gondolat ellen lehetett szólni, ebből senkinek sem támadt hátránya. N. Sz. személyisége nagyon rányomta a bélyegét a kisssvárosi pártra. A kis vágyak azonban jól egyesültek négy vágyakká. Kisssvárosra mindig jellemző volt az ellenzékiesség, amint a Horthy-rendszerben a kisgazdák is ellenzékiek voltak. A demokrá-tizmus gyökerei mélyre nyúlnak vissza, itt hamarabb voltak szenátorok, mint az USA-ban: valaha tizenkét szenátor irányította a várost. A társadalmi háttérre az is rányomja a bélyegét, hogy a kun szellemiséget azok is átvették, akik betelepültek ide. A kisgazdák azt a hagyományt folytatták, hogy bárki bele-szólhat, sőt bekerülhet a vezetésbe. Miután Kisssvárosban nem voltak nagybirtokok, négy gazdasági ellentétek sem alakultak ki. Azt se felejtsük el, hogy itt negyven hold sem ért fel más vidék két holdjával. Gyenge föld ez. Emlékszem arra is, hogy a népszámos egy másik embert akkor sem ismert el feljebbvalójának, ha gazdag volt. N. Sz. a középpöröszttség szószólója lett, az egyéni gazdálkodást serkentette, de olyan akciókat kezdeményezett, mint a közös gépvásárlás és a közös műtrágyavásárlás."

Egy értelmiségivé vált pöröszt: "Szerencsétlenség, hogy a helyi hagyományok N. Sz.-t nem a kommunisták közé vitték. De hát itt nem volt ilyen hagyomány. Nagybirtok sem, csak kisbirtok: aki képviselni akarta az itt élőket, nem állhatott csak a kisgazdák pártján. Ki tudja, mi lett volna N. Sz.-ből, ha a kommunisták zászlója előtt csinálja meg ezt a pártot?

Ezzel a kitérővel csak annyit akartam elérni, hogy legalább tegyük fel magunknak a kérdést: tényleg semmi nincs azokból a sokat emlegetett, nem csak rostálásra érdemes demokratikus hagyományokból?

Fz a csoportos interjú az egyik legelképeztebb élményem volt Kíssvárosban.

A gimnáziumban megkérdeztem a tanárokat, hogy az érettségiző osztályból kiket tartanak a legjobb, legtehetségesebb tanulóknak. Az átluk javasolt hat diákkal két délutánt beszélgettem át, és egy házibulira is elmentem velük. Flőször azt próbálták megfogalmazni, hogy mire érzik képesnek magukat, milyen pályát szeretnének választani, majd azt, hogy vágyaik ismeretében hogyan döntöttek, melyik egyetem milyen szakára jelentkeztek.

/Nem árulok zsákbanácskát: döntéseik képesztettek el. Döntések? Inkább: a körülmények döntéseinek szolgálai elfogadása. Boldog belenyugvás?/

M. A. "Ha lehetett volna, magyar-történelem szakra jelentkeztem. Neki mertem volna vágni, ebben a két tantárgyban vagyok otthon. Anyám azt mondta, nem szól bele, de azért lebeszél: azzal érvelt, hogy sok a jelentkező, s protekció nélkül nem vesznek fel. Lebeszél az osztályfőnök is. Hallgattam rájuk, így a jogra jelentkeztem, azért oda, mert máshova nem vehettek volna fel, ide vittem tíz pontot." Fél évvel később: "Nem vettek fel a jogra, könyvtárosként helyezkedtem el, nem messze innen. Tetszik ez a munka, csak a tanáccsal nehezen jövök ki." K. Zs.: "Abból indultam ki, hogy melyik tantárgyból van a legjobb jegyem. Ennek alapján úgy döntöttem, hogy az NDK-ba jelentkezem, két szakot jelöltem meg: külkereskedelem s adatfeldolgozás. Az utóbbit azért, mert a nagybátyám számítógépen dolgozik. Fz a szakma persze messze esik az alkatomtól, mert a gimiben azzal tűntem ki, ha kitűntem, hogy jó szervező, közösséget mozgató ember vagyok. Arra azonban nem gondoltam, hogy politikus legyek, csak annyit tudok: ha van véleményem, azt elmondom. Kicsit rémiszt is, hogy mi lesz az NDK-ban, hiszen nem tudom, el merem-e ott mindent mondani, amit itthon." Utóirat: kijutott az NDK-ba a közgazdaságtudományi egyetemre, ahol valószínűleg adatfeldolgozóként végez majd. F. Zs.: "Nekem

is a kedvelt tantárgyam a magyar és a történelem, de aztán jogi előkészítőre jártam, ahol gyorsan rájöttem, hogy ez nem nekem való. Ekkor jelentkeztem Harkovba adatfeldolgozónak; ott idén külkereskedelmi szak nem indul. Hogy miként döntöttem? Erről nem volt vita az iskolában, barátaim között sem. A lényeg az: felvettek. Kedvem is van hozzá." Felvették hát őt is, ha végez, számítógépen dolgozik majd.

A másik három diák sem nyilatkozik másképpen. Sz. H.: "Eredetileg? Tanárképzőbe vágytam, biológia—rajz szakra, de a rajzolás abbahagytam, hirtelen ráébredtem, hogy nincs hozzá tehetségem. Mindenki dicsért, ám az egyik barátom, aki ért ehhez, megkritizált. Nagy csalódás volt... A tárgyak lerajzolásában a legjobb voltam, de március 15-re már nem tudtam jó plakátot tervezni. Nem voltam elememben, kevés a fantáziám... Öszintén szólva nem nagyon vágyom már a rajzolásra. De azért kicsit még érdekel. Az osztályban mindenkinek tovább kellett tanulni. Pont én maradjak le? Hát nem! Ezért a kényszerért nem szerettem az osztályfőnököt. De hát nem volt mit tennem. Éreztem, olyan szakot kell találnom, ami valahogy kapcsolódik a matek—fizikához. Ebből állok jól. Holott az a gyerekes vágyam, hogy a népek szokásaival foglalkozzam. Expedíciók! Aztán a Pénzügyi és Számviteli Főiskolára adtam be a papirom, információfeldolgozási karra. Azért erre, mert az egyik barátom hasonló iskolába jár. Hogy nem félek-e, hogy elrontom az életem? Nem, beérem a kisebbel, s tudok alkalmazkodni. Saját magam esetleg képzem majd magam..." Ha jól tudom, őt is felvették - sorsa eldőlt. Sz. E.: "A szegedi orvosi egyetemet, a fogorvosi szakot választatták velem, pedig nem akartam oda menni, de szüleim kényszerítették rá. Miért egyeztem bele? Próbáltam volna nemet mondani... Nem vertek volna meg, de utána nem beszéltek volna velem! /Közbeszólás: anyukájához kötélidegek kellene! / Legszívesebben programozó matematikus lennék, csak hogy szüleimnek ez a pálya nem tetszett, mert ide egyetemi végzettség nélkül is be lehet kerülni. Ha azonban a fogorvosira nem vesznek fel, jövőre oda mehetek, ahova akarok - legalábbis ezt ígérlik. Matematika: szerintem jobban hozzám áll, ugyanakkor egy fogat se tudnék kihúzni. Gyergeggyok, a kötélre sem tudok felmászni. Meg hogyan fogok éjszakázni,

ha már gyerekem lesz, mert egy orvosnak azt is kell..." A fel-
szabadító levél megérkezett: "Felvételt nem nyert."

Talán a legnyomasztóbb bizonytalanság önértékelési zavar
miatt L. Z.: "Nem tanulok tovább felső fokon, rájöttem, kevés
a tudásom ahhoz, amit akarok. Napról napra tengek-tengek. Szü-
leimnek is megmagyaráztam, hogy miért nem megyek egyetemre, meg-
lepően könnyen tudomásul vették. Eredetileg a közgázra vágytam,
külügyi pályára, aztán a gödöllői agráregyetem került szóba.
Legnagyobb hatással nagybátyám volt rám, aki gazdasági diploma-
ta. A suliban legjobban a történelmet kedveltem, nem konkrétan
a tananyagot, inkább dumázni szerettem, azt hittem, tudom a
leckét, erre kiderült, hogy mégsem. Talán még a biológia érdekel.
Végül is Vaskútra megyek a vasúthoz, félévi munka után mozdony-
vezetői iskola indul Szegeden. Ezt a lehetőséget apám dobta fel,
beleéltem magam. Sok pénzt fizetnek, s - nem lebecsülendő! -
eljuthatok messzire is. Nemcsak Kíssvárosban akarok tolatni
előre-hátra. Kishitűség ez? Inkább félelem, nem biztam s nem
bizom magamban. Nem lettem magamban kurázsit, pedig kedvem az
lenne. Sokat gondolkodtam azon, miért nem vagyok képes rendsze-
resen tanulni. A szétszórtság bénít. Túl sok minden érdekel,
szeretek csak úgy belevágni az ismeretlenbe. A gimnázium első
évében közutálatnak örvendtem, mert folyton jelentkeztem és
véleményt mondtam - a végén komikussá váltam. /Közbeszólás,
biztatóar: Z. tudálékosnak, minden léhen kanálnak tűnt, de most
már nem olyan hülye... Még egy év kellett volna, hogy kiforrja
magát!/ Nem egészen az volt a baj, amit mondtam, hanem: ahogy
mondtam. Ma nem szólok már, hallgatok, de belül megmaradtam a
réginek. A erácok nem löktek ki maguk közül, de eleinte nem
értettek: lehet, oda jutok, hogy sehol sem érzem igazán jól ma-
gam. Nem tudok egy élettervet kialakítani, hiába olvasok renge-
teget, a gimnáziumot untam már a negyedikben. Olvasok-e filo-
zófiát? A, azt nem, semmi ilyet." A leszállított értékű terve
sem sikerült: nem vették fel mozdonyvezető tanulónak. Útban
az elkallódás felé?

Ez lenne a praktikus nemzedék dialada? Úgy-úgy: a prakti-
kusságot jól elsajátították, holott ez nem volt gimnáziumi tan-
anyag. A legtehetségesebb hat diák közül egy sem ment arra a

pályára, amihez valamilyen kedvet, tehetséget érzett. Elsősorban azért nem, mert a megálmodott - inkább: bizonytalanul kiválasztott - pályához szükséges tantárgyakból nem vittek volna maximális pontszámot a felvételire. A szülői ház sem törődött a diákok - talán fel sem fedezett - értékeivel, egyszerűen a társadalmi, pontosabban a kisvárosi presztízs szerint befolyásolták gyerekeiket. A tanárok ugyanúgy, mint a szülők, vagy az osztálytársak ugyanúgy, mint maguk az érdekeltek szótlanul túrték, sőt talán fel sem tűnt nekik, hogy a legjobb diákok közül egy sem választ olyan szakmát, amiben feltehetően a legtöbbet tudná nyújtani. Magának is, a társadalomnak is. Tragédiát nem éreznek, mert nem is akartak igazán semmit. Csak bekerülni valahova, majdnem mindegy, hogy hova. Kényszerű választásuk így nem lemondás. Oda mentek, ahol biztosan sikert reméltek, s nyilván - kettőjük kivételével - meg is könnyebbültek. Elérték a látszatgyőzelmet - az egyetemre való bekerülést.

Minősítsem ezt? 1. A diákok önismerete ugyancsak hiányos. Nem tudják, mire valók. Nagyon bizonytalanok: milyen pályát válasszanak. Életeszményük, magatartásmintájuk alig van. 2. S az iskola? Látszatra kiképezte őket, jó jegyekkel honorálta a tudást, csakhogy a legfontosabb kérdések megoldásában nem sokat segített. A szellemi munició is kevés, nem beszélve a pályairányítás kudarcáról. /Még mondja valaki, hogy nincs miről beszélni a KISZ-fórumokon?/ 3. A család: a praktikus értékrendet jól közvetítette, nemegyszer erőszakosan kényszerített pályamódosításra - vagy pályatévesztésre? Az iskola pedig a tantárgyak besulykolásával törődött, sőt - mint kiderült - az osztályfőnök is a látszatsikert, a mindenképpen továbbtanulást erőltette: a családi értékrendet nem ellenpontosította. 4. Vagy beszélhetünk a mobilitásról. Mi ez: mobilitáshajszolás? Büszkék vagyunk arra, hogy annyi diák - majdnem mindegyik - továbbtanul, országosan is. Csakhogy mi a mobilitás tartalma? Mert az kétségtelen igaz, hogy formálisan mindenkinek lehetőséget adunk a továbbképzésre, de ez a csoportos interjú ugyanakkor azt bizonyítja, hogy a mikrokörnyezetben az érdemi - az önismeret, a tehetség, a pályák ismerete szerint - továbbtanulásra minimális a lehetőség.

Ha a fiatalok saját képességeiket nem ismerik eléggé vagy ezeket nem próbálhatják ki a valóságban, ha a körülmények szorítása miatt félrefutó mobilitásra kényszerülnek, ne lepődjünk meg, ha tőlük idegenként élik meg a mikrovilágukat.

HOGY AZ ISKOLA NE LEGYEN GYÜLÖLT!

Pontosan én sem tudnám megválaszolni, hogy mit kell adni egy középfokú iskolának, de azzal sem mentegetném magam, hogy Európában az iskola ugyancsak nem találja a helyét. De a választadásban talán segíthet egy levél, amelyet egy gimnáziumi tanár /L. M./ kapott attól a diákjától, aki több mint tíz évvel az érettségi után írt neki. Először s eddig utoljára.

"Kedves Tanár Úr! Évek óta küzdök magammal, hogy megkeresem, de nem merem. Kb. 1969-ben láttam utoljára, akkor is csak egy pillanatra. Diákkorom egyetlen kedves emlékét szeretném megköszönni, amely ma is eleveren él bennem. Szinte érzem kezét a vállamon, és nagyon csendes hangját tisztán hallom. 1963-ban történt az eset /eset? - köznapi dolog/. Volt egy tanárnőm, kit csodáltam; rettegtem tőle, és mégis rajongásig szerettem. Sajnos fordítva nem így állt a dolog. Tudtam, gyűlöl, nem bír elviselni. Dacos, zárkózott, furcsa természetű voltam, talán ezért nem szeretett. Egyszer nagyon megbántott /ma is úgy hiszem: véletlenül/, olyan dolgokkal vádolt, amelyben ártatlan voltam. Lelkileg nagyon megviselt, és sokáig sirógörcsöt kaptam, ha bejött órára. Egy alkalommal nem volt elég egy óra, még a történelemórát is végigsírtam. A Tanár úr magyarázat közben úgy mellékesen odaszólt, hogy szünetben beszélni szeretne velem. Minden rosszra el voltam készülve. Az óra végére kezem, lábam remegett a félelemtől.

Tanár úr odajött, átfogta a vállam, és nagyon csendesen megkérdezte: mi fáj, miért sir, látom nagyon bántja valami. Bizalmatlanságom láttán így folytatta: bennem megbízhat, ne féljen, beszéljen! Akkor is csak annyit mondtam, amit most leírtam. Amit akkor és azóta érzek, azt nem lehet leírni. Talán Ön volt az egyetlen tanár, ki nem csak a diákot látta bennünk,

akin ki lehet tölteni minden mérget és jó hangulatban kegyet gyakorolni vele. Az embert is látta bennünk, akinek problémái is lehetnek. Tanár úr részéről egy megszokott, ösztönös mozdulat volt csak, nekem egy maradandó emlék a gyűlölt iskolából.

Sokszor csak azért szeretnék újra diák lenni, hogy elsírhathnám a Tanár úrnak, úgy fáj az egész élet, nem bírom tovább. Emberek között élek. Férjem, gyermekeim vannak, s munkatársak, mégis nagyon egyedül vagyok. Sohasem tudtam elképzelni, hogy egy nyüzsgő családban ilyen magányos lehet az ember. Űnzők, kegyetlenek és kétszínűek az emberek. Mindenki csak saját magával törődik, még családon belül is. Olyan őszintén és érdek nélkül azóta sem szóltak hozzám. Ezért őrzöm olyan hálás szívvvel Tanár úr emlékét. Úgy szeretném látni Őnt, csak egyetlen pillanatra legalább! Tizenhárom éve szinte mindennap gondolok Tanár úrra. Egy volt diákja."

Aki e levélre azt mondja, csak egy sérült lelkű ~~esszony~~ panasza, annak kívánom, legalább egyszer szeressék érdek nélkül.

A LIBERALIZMUS MINT A NEVELÉS MEGRONTÓJA?

Nyugdíjas pedagógus, aki közel húsz évig volt középfokú iskolában igazgató. Monológjából rövidített montázst vágtam össze: "Bizonyos idő után belefásul az ember, a nevelőket 2—3 évente cserélni kellene, hogy folyton megújulhassanak. Még a pedagógusok is úgy tartják: első az oktatás, utána jön csak a nevelés. Az iskola egyik hibája, hogy még a napköziben is szájba rágva tanítanak; az önálló nevelés s tanulás háttérbe szorul. A tanár úgy hiszi, a tananyagot beleveri a gyerekebe, s aztán úgy gondolja, hogy a diák tud is mindent, holott az önálló tanulás elmaradt, és a gyerek nem is tudja az anyagot. Valahogy bele akarjuk önteni a tudást a nebulókba... Az iskola sem mer radikálisan belenyúlni a gyerek életébe, mert ma mindenkinek van valakije valahol. Így nem tanácsos. Az igazgató nem meri kitenni a vétkes tanulót, inkább eltussolja a problémákat. Szép, langyos minden... 1945-től 65-ig határozottabb

követelmények voltak, mit mondjak, ez jobb volt. Ahogy az anyagi jólét fokozódik, az emberek egyre fegyelmezetlenebbek. Le-
gyenek mindenkinek barátai, de a túlzott haverság nem engedhető meg. A mi iskolánkban ügyeltünk a külső rendre - ez hatott a gyerekekre. Szerintem döntő a napirendi pontosság, ahol kuple-
ráj és káosz van, ott nem lehet jó dolgozni... Az általános is-
kolák követelményrendszere rendkívül liberális, a hárm-as osz-
tályzat a középiskolában bukással lehet egyenlő. Ugyanakkor a felettesek az iskolavezetést kipellengérezik, ha sok a bukás. Hát nem lesz sok... Az igazgató vagy liberális, vagy rendesen képzett embereket enged ki. De a kipellengérezéstől való féle-
lem miatt szorgalmazza a gyengébb tanulók átengedését. A sze-
gény tanár talán nem is tudja, hogy miért... Az iskolák egyre liberálisabbak! Sok még a szelektálatlan tudnivaló, a tanrend-
ben s a tankönyben sok minden idejét múlta. A diákok nyolcadik-
ban sem tudnak helyesen írni, a magyartanár pedig dühében sirva fakad a középiskolában - ez fantasztikus, tragikus! A tanulók papíron mindent megkapnak, a gyakorlatban nem. Túlzott techni-
kai, sekélyes műveltség megszerzésére törekszünk. Az önkormány-
zat sokszor formális, a tanár jelenléte a fontos! A gyerekek nem tudják, mit akarnak, a vezetés hiába szorgalmazza az önkor-
mányzatot. A tanárnak az a jó, ha minél kevesebb a dolga, rit-
kán érzi hivatásának, hogy a tanulókból önálló embert neveljen."
/Másik tanártól egyetlen mondat: "Egyedül az számít, hányasra érettségizik a diák, az nem, hogy mit tud vagy mi lesz belőle."/

A nyugdíjas igazgató véleménye - szerintem - igazságok, féligazságok, tévedések egyvelege. Abban aligha van vitánk, hogy a diákok papíron mindent megkapnak, a gyakorlatban viszont nem. Magam is képtelennek tartom a felújított porosz módszert: a tudást bele kell önteni, bele kell verni az ifjúságba. Ha a gyerekek rincs önálló tudata, nem is tud sokat, sőt véleménye sem lesz. Azt már vitatom, hogy csak azért lenne sok bukás, mert gyengék a tanulók - lehet, hogy az iskola gyenge. Például egyáltalán nem mer és nem akar radikálisan belenyúl-
ni a gyerekek életébe. Nincs értelme ennyire szidalmazni a liberalizmust mint minden rossznak okozóját. Nem hinném, hogy ez lenne az alternatíva: liberálisnak lenni vagy rendesen képzett embere-
ket kiengedni az iskolából. A liberalizmus ellenszere nem a

- kissé visszakivánt - merev szigorúság, hanem a mikroviszonyokban megvalósuló demokrácia. Amint az önkormányzat is formális lesz addig, amíg a korlátozó tanár jelenléte a fontos. A volt igazgató monológjának egyik belső ellentmondása: azzal már nem ért egyet, hogy a diákok fejét tölcsernek használják, ugyanakkor hiányolja, hogy az iskolavezető fejébe már nem öntik bele az utasításokat. Kétségtelenül könnyebb úgy iskolát irányítani, hogy minden kérdésben feljebb, felül döntenek, amint az is könnyebb, hogy az iskolavezetés határoz - a tanulók feje felett - minden kérdésben, és nincs diákönkormányzat. A viszonyok demokratizálását se felfelé, se lefelé nem lehet elkerülni. A tanároknak nem lesz nagyobb szabadsága, ha ugyanezt megtagadják tanítványaiktól.

A SZŐKE ÖRDÖG "TESTVÉRE"

Ez már nem is kitérő, ahogy igazából az eddigiek sem voltak azok. "Szőke ördög" nyilván nem csak egy van, bár ez a lány nem szakmunkástanuló: a gimnáziumi érettségi után művész-jelölt.

Amikor leültünk ismerkedni, nem tudtam, hogy "szőke ördög" volt. "A szakmunkástanuló lány esete szokványos dolog: én is voltam öngyilkos, én is hazudtam a felnőtteknek, én is csak fiúkkal foglalkoztam, s én is ilyen megváltó voltam. Ugyanigy kihívóan öltözködtem, s feltűnően festettem magam. Az ember akkor volt igazi: őszinte. Nem tudta, mit lehet és mit nem. A világot akarta megváltani, és hitte, hogy meg lehet váltani. Aztán én is rájöttem, amit szerettem volna, az mind irreális. A vágyakból nem sok maradt, az álmokból se. Ha egy fiúval megismerkedem, három nap után már azt képelem, hogy a férjem lesz. Abban még ugyan bizom, hogy színésznő leszek, noha kizárt dolog, hogy elérjem. Olyan vagyok én is, aki nem úgy akar élni, mint a szülei, nem tudja hogyan, de másképpen. A világmegváltásról azonban lemondtam, kicsinek érzem magam.

Hogy eddig mit értem el? Nem kell engedélyt kérnem, hogy egy fiú megfogja a kezem. Ennyi a szabadság: meg dohányozhatok, és ihatom a szeszt. Oda jutottam, nem tudok úgy dolgozni, ha

nem iszom. Unom magam mindig. Ha meztelenül fotóznak, a felszabadulás miatt iszom. Amikor három hónappal ezelőtt le kellett vetköznöm, kezem-lábam remegett - az ital a gátlás levezetésére jó. Eljöttem Kisssvárosból, lesz, ami lesz, a filmgyárban se-gédkezem, meg fotomodell vagyok, jobb megoldás nem volt. Gátlá-som csak akkor nincs, ha énekelek vagy táncolok, egyébként ál-landóan van. Azt sem hiszem el, hogy nem vagyok csúnya. Vala-hogy a nagy mellek is zavarnak. Nyáron az utcán mindenki a nagy mellem nézi; csak ezt, pedig talán tényleg nem vagyok csú-nya. Csak hát alig van belső értékem, ott nincs nagy mellem.

Kötekedő, irigy vagyok, mindenkire irigykedem. Okos sem vagyck, képességeimhez képest kicsi a tudásom. Véletlenül or-szágos versenyt nyertem éneklésből, akkor felkaptak, mindenki velem foglalkozott. A gimiben nem is tanultam, semmi egyéb nem érdekelt, mint az éneklés, rengeteg kottát vásároltam, s állan-dóan énekeltem. Attól lennék boldog, ha felvennének az operett szakra a főiskolára, vagy legalább működési engedélyt kapnék. Nem lehet, hogy ne jöjjön össze valami. Ha nem sikerül mégsem, van egy utolsó dobásom: elvégzek valamilyen "polgári" főisko-lát. Diploma kell mindenképpen.

Férjhez akarok menni, valakihez picit tartozni szeretnék, s három gyereket szülni. Pedig nincsenek illúzióim, a gyerek jobban hiányzik, mint egy férj. Anyám és apám mintaházaspár. Változatlanul szerelmesek egymásba, úgy hiszem, és huszunkét éve egy helyen dolgoznak. Mégsem értem, mi tart össze egy há-zasságot, ha nem a kereset összedobása miatt élnek együtt. Hülye vagyok: lakást, gyerekeket és sok pénzt szeretnék. Eddig mindig szegény hapsit fogtam ki, folyton én fizettem, ha el-mentünk valahova. Aztán - volt úgy - csak a pénzem kellett, van, aki ma is háromezerrel lóg. Az érdek fűzi hozzám az em-bereket, mert nagyon jószívű vagyok; mindent adok, amit kérnek. Sok kudarc ért emiatt, de nem tudok megváltozni, még mindig adok, csak vigyázva. Sajnos nem önzetlenül teszem, azért csi-nálom, hogy szeressenek. Mindig várok érte valamit, nagyon ön-ző vagyok. Nőnek sem vagyok jó. Nagyon szigorúan neveltek, nem tudom magam felszabadítani. Ha lefeküdtem egy fiúval, még soha nem éreztem semmit. Nevetséges: közben gondolkodom, s figyelem, hogy csöpög a csap."

Kihagytam egy mondatot: "Azt akartam, szabadon rendelkeztem magammal, most elértem, és mégsem jó." A magyarázó szavak visszaköszönnek: a világmegváltásról lemondott, /ezért?/ unja magát, s /jobb híján?/ diploma kell. Se a lelke, se a teste nem szerez örömet neki - törvényeszerűen ez lenne a szőke ördögesség jövője?

HOGYAN ÁLLJUK AZ ORRBAVERÉSEKET?

Arról, hogy mit tehet egy tanár: "Az iskolában kitűnően tudnék dolgozni, ha az osztálylétszám a felére csökkenne. Az igazgató nem szól bele, hogy mit tanítok, sőt biztat. Adott egy szakkört is, hogy ne másik iskolában végezzek pluszmunkát. A magyarórákon kétszáz Ady-verset tanítottam meg, többek között Jókai terhére, vagy Thomas Mannal is foglalkoztam. Az órákat úgy csoportosítottam át, ahogy jólesett. Azt nem tudom lemérni, hogy mit értem el, ennél csak az osztályfőnöki munka hatását nehezebb megítélni. Nincs nagyobb feladat, mint megtanítani a diákokat önállóan dönteni, mégpedig versek, novellák, drámák ürügyén. Osztálycsmnak akadtak konfliktusai néhány tanárral; ricsajozó, nagyszájú osztály ez. Úgy nem lehet demokráciára tanítani, hogy jegyekkel fegyelmezek. Mondom is nekik: vegyék már észre, hogy melyik tanárral mit lehet...

Történelmi feladatokról nem beszélgettem velük, boldogságról meg ehhez hasonlókról annál többet. Mi lesz velük, ha kikerülnek az iskolából, s hogyan állhatják majd az "orrbaveréseket"? Igyekszem úgy tanítani mindig, hogy kilyukadjunk az önismeretre, sőt írásban is megpróbáltuk az önértékelést. Ám egy tanárnak négy év alatt is nagyon kevés idő jut arra, hogy egy-egy diákjával személyesen is törődjön. Nemcsak fele osztály, hanem fele óraszám is kellene! Heti huszonegy órát tanítok most, s nap mint nap meg kell nyerni a gyerekeket. Ha nem lenne ennyi óráim, aligha fordulna elő, hogy van olyan tanuló a gimnáziumban, aki nem tud írni, olvasni. Az egyszerűen hümbög, hogy egy szintre lehet hozni őket. Akkor az sem fordulna elő, hogy egy lány azért nem megy el az érettségi bankettre, mert nincs rá száz forintja. Sajnos ezt is utólag tudtam meg. Pedig nálunk a banketten nem volt ruhaverseny."

Ez a tehetséges tanár az átlagnál sokkal felkészültebb, s egyike azoknak, akik az 1979/80-as tanévben tapsoltak a - megreformált - első magyar tankönyvnek a gimnáziumokban, ha nem is helyeselt mindent benne. Szeretné, ha az osztálylétszám és az óraszám a felére csökkenne - gazdasági okok miatt egyelőre ez kivihetetlen. /Történelmi adalék: 1919. március 25-én már a tanítók gyűlése elhatározta, hogy az elemi iskolákban maximum 35 tanuló lehet egy teremben./ Ha csökkentésre nincs is lehetősége, a magyar tanterv kisebb-nagyobb megújítására annál inkább, ugyanakkor a diákok egyéni és társadalmi programjáról - ha tetszik: a saját jövőképéről - nincs mindig mondanivalója. Mégis, ha sok ilyen tanár lenne, fogyna a tudatosan pályát rontó diákok száma. S növekedne azoké, akik állják az orrbaveréseket.

Magyarázatul: három részlet e fiatal tanár egyik megjelent tanulmányából. "Fiataljaink, akik olyan pontos, kérlelhetetlen szemmel figyelik gyengeségeinket, apró megalkuvásainkat, életvitelünk értelmetlen sztereotípiáit, többnyire maguknak is hasonlókat álmodoznak össze." "Pozitív életcél, életprogram nélkül ugyanis a meg nem alkuvó ifjú karakter csupán konfliktusokat képes kiváltani, s ezzel egyre nehezebbé teszi saját életkörülményeit." "Ami a társadalmat illeti: van, aki alkotómunkára vágyik, de senki nem vállalkozik arra, hogy az általa felhozott reális vagy irreális társadalmi problémákkal szembeszálljon." Hát igen: van olyan, aki már konfliktusokat se képes kiváltani.

KÉT SIKERRE ÉRDEMES TANITVÁNY

A kissevárosi gimnáziumban végzett diákok közül kettőt szólaltat meg: olyanokat, akiket a helyi közvélemény - pontosabban az ezt pótló értelmiségi-vezetői kör - sikeresnek vagy sikerre érdemesnek könyvel el.

Ez a város az elmúlt évtizedekben nem indított útnak olyan költőt, aki országos hírnévre tett volna szert. Kivétel egy fiatal bölcsész /R. B./, aki a hetvenes évek elején a fiatal

költők között ismertté vált, de azóta szinte semmit nem hallani róla. Tőle ilyesmiket kérdeztem: a kisssvárosi indíttatás, a helyi gimnázium mit segített, mit ártott? Költői pályád elakadását mennyire okozta a gimnázium szelleme, nevelése?

"Szüleim a gimnáziumi években arra presszionáltak, hogy orvos legyek. Ronda jó tanuló voltam, biológiából is, mehettem volna orvosnak is. Persze mondogatták: az orvosi pálya az igazi, ott lehet sokat keresni. Amikor bölcsésznek jelentkeztem, a presztizsemből jelentősen leadtam. Az osztályból később többen orvosok lettek, olyanok is, akik a futottak még kategóriába tartoztak. Én tizenhárom évesen rájöttem: tudok verset írni, de csak az egyetemen döbbsentem rá, hogy hátrányos helyzetben vagyok, mert nem ismerem a személyiség és a kultúra viszonyát. Irtózatossan nagyképűnek látszottam, s irtóztam minden modernségtől, mint ördög a tömjénfüsttől.

A kisssvárosi gimnázium hátránya: én mindig csak válaszoltam az előre feladott kérdésekre. Fogalmam sem volt arról, ha a jó kérdéseket nem teszik fel vagy nem nekem teszik fel, hogyan kell kigürcölni a válaszadás lehetőségét. Csak azt irtam meg, amit megrendeltek; ez bizonyos. A versírás annyi volt, hogy ügyeletes tollforgatóként a leckét megoldottam. Mindig a konkrét közeg - később a szegedi egyetem - rendelt, amit én teljesítettem. Azt, hogy a költészethez személyiség kell, később tanultam meg. Kisssvárosban így a versírás: közéleti tevékenység volt, s ezt ugyanolyan jól megcsináltam, mint a többi leckét.

Amit elértem: az jó, iparos terméknek számított, noha a formai tudásom nem hiányzott, csak éppen nem volt önálló személyiségem. Ma már borzasztóan szégyellem a kisssvárosi verseimet - a hivatalosnak feltüntetett vélemények versbe öntését. Még Szegeden is kollektív gondolatokat fejeztem ki, az egyáltalán nem zavart, hogy a versek az első időben nem jelentek meg, mert az egyetemi hallgatók figyeltek rám. Volt mit elmondanom, ám még nem találtam meg magam, hiányzott az egyéni attitűdöm. Zavaró volt az állapot: a verset ugyan én irtam, s nagy visszhangot is váltott ki, ugyanakkor nem tüntettem semmivel, se szakállal, se egzisztencializmussal. Politikailag

tulajdonképpen pozitív voltam, bár a világ ellentmondásai érdekeltek. Az egyezés nem sikerült: egyszerre akartam segítő s bíráló ellenzéki lenni. Nem negligálni, ám kegyetlenül megmondani az igazságot. A hetvenes évek elején azt hittem, hogy a jégtorlaszok szétmennek; előttem is. Úgy képzeltem, itt a pillanat - naiv-komolyan vettem szerepemet. Az egyetem után belső elhivatottságból nem irodalmi laphoz, hanem vidékre mentem tanítani, később a fővárosban is nevelőtanár voltam, ezután emeltek csak ki a Kiadói Főigazgatósághoz.

Rövid költői pályafutásom addig tartott, amíg Szegeden az egyetemisták követelték, hogy szellemi életet éljek, írjak. Budapesten aztán nem volt olyan közeg, akinek írni lehetett volna; s belülről, önmagától nem jött semmi. Kész, befejeződött, ha most újra irok is; ráadásul pályám oda kanyarodott - egy könyvkiadóhoz -, amit egyetemistaként szerettem volna elkerülni. A kisvárosi előnye annyi volt, hogy nem tudtam elhinni, a világ legfontosabb dolga: verset írni. Nem viselem el, ha a vers nem beszél a társadalomról és nem beszél a társadalomnak. Ennyiben jó az indíttatás: belém rögződött, hogy a kultúra nem önmagáért való."

Váljék a nyilatkozó becsületére, hogy szembe mert nézni egyénisége hiányával, s az egyetem második éve után megkísérelte tudatosan építeni személyiségét. Az önkínzó-önboncoló vallomás és a többre hivatott költő lassan egy évtizede tartó váltsága tanúsítja, hogy a család, az iskola s a nevelés akkor lehet megközelítőleg elégedett, ha a diákból szuverén - a bírlástól sem tartózkodó - személyiség nevelődik. Hasonló a szocializmus mellett elkötelezett költői magatartás konfliktusa is: csak úgy képes társadalmilag hasznos lenni, ha egyszerre lehet segítő és bíráló avagy - jobb szó hiányában - pártos és ellenzéki. /Pártos ellenzéki?/ Meg kell kísérelnie összeegyeztetni: a szervezeti integrálódást a kreativitással, a hatalmi szakszerűséget a szuverén alkotással, a hivatali véleményt a gondolkodás szabadságával? Nincs más mód, mint függetlennek lenni a függésrendszerben?

A másik diák /B. G./ egyetemista, közgazdászhallgató:
"Kissváros régi, alföldi, tipikus kun város. Kun tradícióit, légkörét, agrárjellegét apám büszkén tudatosította bennem. Édesanyám szövetkezeti fényképészetben dolgozott, apám a vasútnál. Az iparos és vasutas 'bélyeg' családjunkra ragadt, régen a kevéssé iparosodott városban nagy szó volt a vasúthoz kerülni. Sok gazdálkodó, volt kisbirtokos, bérlő a biztonság, a nyugdíj miatt vállalt munkát a vasútnál, de nem adta fel paraszti életformáját, sőt inkább élte azt. A múltból maradt, túlhaladott hangulat a szülőké, a szülősgazdáké vagy a tanyán gazdálkodó volt kis- és középbirtokosoké. Sokszor éreztem, hogy a nagyon becsületes, nyílt, dolgozó gazdák felett kicsit méltatlanul múlt el az idő, de ők így is tiszteletreméltó tartással s eredményesen találták meg új helyüket.

Kilenc éve irattak be a Szilády Áron Gimnáziumba. Régi, nagy hírű intézet ez, névadója, a nagy orientalista tudós harcolta ki vagy nyolcvan éve, hogy megépüljön a református főgimnázium neoreneszánsz épülete. Egy gondolat erejéig meg kell állni a reformációnál: a redemptionális, kun birtokos 'nyakas' kálvinista is. Kissváros a kilencezer reformátussal a Duna-Tisza közén a legnagyobb kálvinista város volt. Otthon sok ilyen hatás ért, édesapám presbiter is, jól emlékszem a vallásos jellegű ünnepekre, a családias szeretet-vendégségekre. Úgy tűnik, a reformátusság ma már nem határozza meg úgy a város jellegét, nem tartozik úgy hozzá, mint gyermekkoromban.

A gimnázium 'az én időmben' szigorú, sokat követelő, de sokat is adó intézmény volt. Nem ítélem el, hogy jelvényt kellett hordani, s nem lehetett hosszú hajunk. A legkiválóbb tanárok oktattak, főleg az idősebb generációból, egyéniségek voltak. Most - volt tanáraink mondják - kissé felhigult a társaság, sok tradíciót feladtak, többen vannak, akik a modernség szavát megérteni vélik. Ma tán nem érdem gimnazistának lenni, én még annak éreztem. A tagadhatatlan hanyatlásért elsőrendűen felelős az igazgató, szakmailag és erkölcsileg egyaránt. A komoly könyvtárban nagyon kellemes légkör volt, elsőként itt találkozhattam felsőévesekkel, működött itt versmondó kör és színvonalas egyetemi előkészítő.

Itt kapcsolódtam be a mozgalmi munkába, pár értelmes, lelkes szándéktól eltekintve a KISZ-tagságot az jellemezte, hogy a felvételin számító 'jó pont' reményében ügyködtek. A városi mozgalmi vezetés s a KISZ-t patronáló tanárok némelyike enyhén szólva kívánnivalót hagyott maga után. Ma már a februári diákból sem ad sokat a diákoknak, mint ahogy a társadalmi-politikai ünnepeket utolérhetetlen színvonalon szervező, tán legkiválóbb volt tanárom problémái is szaporodnak. Nem megtiszteltetés ma szavalni, rendezvényen közreműködni.

Közgazdászhallgató vagyok, de ahhoz nem kell gazdaszgon-dolkodás, elég egy tízéves gyerek értelmi szintje is, hogy belássuk, a gazdasági élet olyan csődjét, mint egy kötöttárugyár helyi gyáregységét, a hírhedt GABRIELLA ügyét társadalmunk már egyszerűen nem engedheti meg magának. A gazdasági tervezés, szervezés minimumait nélkülöző gyárat nem lehet egy jó szándékú, de hozzá nem értő, egykori politikai káderre bízni. A sokmilliósf ráfizetés drága tanulság volt. A leirtakat persze távolról sem tekintem feltétlen igazságoknak, a kevés idő és a kellő áttekintés hiánya nehezítette dolgomat, de a megfogalmazások értelmét igazságkeresésükben látom."

Kálvinizmus, vasutaság, tanár egyéniségek, helytelen beruházások, igazságkeresés - ennyi bőven elég ahhoz, hogy ne hiányozzanak a szuverén egyéniséggé válás rajtkövei. De ezek az élmények, tapasztalatok, szándékok önmagukban még nem garantálják, hogy valóban egyéniséggé, pláne harmonikus személyiséggé válik. Nem is csak rajta múlik.

"ENNYI MINDEN TÖRTÉNT"

Az eddigi leirtak olyan félreértésre adhatnak okot, hogy a társadalmi bajok legfőbb okát a nevelés gyengeségében látom. Messze nem erről van szó, hiszen az iskola, mint a család is, tükrö a társadalmi folyamatoknak, ha több-kevesebb sikerrel hat is azokra. De a történelemre sem lehet mindent ráfogni, ha a múlt - az iskolánál sokkal jobban - determinálja a jelenlegi eseményeket. Ráadásul ebben a dolgozatban lehetetlen, hogy

a város elmúlt egy-kétszáz éves vagy akár az utolsó húsz-harminc éves fejlődését alaposan elemezzük.

Azért kapok bele-bele a múltba mégis, s egy-egy - nem is mindig jellemző - részletet azért emelek ki a homályból, mert Kissevárosban is azt tapasztaltam úton-útfélen, hogy az utolsó ötven év történelme kibogozatlan. A konkrét események feltáratlanok, az általános megállapítások felületesek, s a mára érvényes tanulságok nem fogalmazódhatnak meg. /A helyi monográfiáról az egyik városvezető is kijelentette, hogy ebben a vonatkozásban használhatatlan./ Magam most csak annyit tehetek, hogy a történelmi kutatások - s ezek odzkodások nélküli közzétételének - hiányára felhívom a figyelmet. Azzal, hogy egy-két koronatanút néhány bekezdés erejéig megszólaltatok.⁷

Egy eszme sikere nemcsak azon múlik, hogy az eszme jó, hanem azon is, hogy kvalitásos emberek képviselik-e. Egy kiváló eszme értékét leronthatja, ha képviselői között nincsenek jelentős személyiségek. Nagy élvezettel beszélgettem Kisseváros egyik - talán legismertebb - kommunisztájával /M. J.-vel/, aki változatlanul lenyűgöző személyiség, holott 83 éves múlt. Kicsi, töpörödött emberke, rosszul hall már, ellentéte a hivatásos veteránoknak, nem tömjénezi se magát, se a várost; tele van humorral, iróniával, a frázisoknak is egyéni ízt ad. A mondanója rengeteg, talán ezért is csapong: "Amikor 24-ben Kissevárosba kerültem, többet tudtam, mint sok itteni... Nem könnyű megérteni a párt politikáját, mert a felkészült politikusok egymással is vitáznak. Azaz nincs szentírás. Lenin nem közölte, hogy melyik sémában csináljuk a kommunizmust... Kissevárosban nem volt proletár, legfeljebb agrárproletár. Feudális nagybirtok sem, az emberek átmentek a szomszédos megyébe aratni, dolgozni. 1944 őszén Debrecenben voltam, csak közvetve tájékozódtam Kissevárosról, s már elmondtam, hogy akkor nem voltak itt kommunisták, illetve akik voltak, azoknak fejükbe szállt a dicsőség, s azt hitték, mi vagyunk már az urak, nekünk mindezt lehet. 46-ban az országos földrendezési bizottsághoz kerültem, a földreform befejezéséig miniszteriális tisztviselő voltam, így az egész országot sikerült megismernem... 33-tól vagyok párttag, de már 19-ben vezetőségi taggá választottak...

Rákosi addig jámbor volt, amíg meg nem szerezte a hatalmat. 54-ben azonban megráztam magam, amikor kezét fogtunk... Ez a város 57-ben egy nagy szemétdomb volt, ebből kellett várost csinálni. Akinek a szeme megszokta, az nem is látja, mennyi minden történt. Gyakran hallottam: én csináltam, én csináltam. A kommunista ott kezdődik, hogy a közösségi szellemet megszokja. Olyan légy, aki az 'én' helyett 'mi'-t érez... 57 után viharos volt e kisváros élete, nekem az volt a legnehezebb harcom, hogy a pártból kiszorítsuk a korrupciót. Az embereket meg kell nyerni, hogy a többség bizzon bennünk. A vezetők többsége korrumpálódott, vagy a farka volt fontos, ezért sokat ki kellett szórni. Ennek ellenére, ha körbejárjuk a várost, nem hiszünk el, hogy ennyi minden történt. Az volt a célunk, hogy ne lássunk taknyos, toprongyos, éhes gyereket: ha erre gondolunk, könnybe lábad a szemünk, hisz nincs már pénzszvirág-gyerek. Meztitlábás se. Hihető ez? ... Én nem hagytam magam: a kis embernek nagy hangja volt. Az egyik járási szervezet elnöke 'kuplerájt' rendezett be, félre kellett tenni, pedig a mi fajtánk volt... Ha Kádár elmond valamit, azt az emberek szeretik meghallgatni. Már megértik, azt is, ami van, azt is, amit csinálni kell. Nem olyan sok ember van persze, aki a napilapokban elolvassa az elméleti cikkeket, hogy a miértekre választ kapjon... Kisssváros halad. Az egyik cipésszel, aki már meghalt, összeakadtam 56-ban, amikor mentek szocdem. pártot alakítani, aztán tíz évvel később újra találkoztunk, és közösen megállapodtunk, hogy a város annyit fejlődött, mint korábban ötven év alatt. Pedig kis, gögös ember volt, az igazságot azért elismerte... Az emberek mostanában közelebb kerültek egymáshoz, kevesebb a surlódás. Ám mindig hangsúlyozni kell: a másikon is embert kell látnunk... Kisssvárosban nagy gond volt a víz, tanakodtak a vezetők. Erre én szintezési térképet csináltattam - nem én voltam a legokosabb, de nekem jutott eszembe, hogy hi-nye, az istenit... Gondolkodtam. 45 után képviselő is voltam, a nagy pofám is hozzájárult, hogy tekintélyem lett..."

Az idős emberek korántsem mindig konzervatívok: ez a "nyugdíjas" kommunista például a múltat nem tömjénezi kritikátlanul, amint a vant sem akarja megideologizálni. - Így válhat hitelessé - érzelmessége ellenére - az a kijelentése, hogy

"ennyi minden történt". A mezitlábás idők szerencsére a lomtárba kerültek, amint penészvirág-gyerekek sincsenek már. M. J. becsüli azt az erényét, hogy mindig "nagy pofája" volt, ezért nem tagadja az ellentmondásokat, nem hallgatja el az ún. "mocskos tényeket". Sugallja: viseljük el a történetek egyéni értelmezését, s ne nézzünk arra ferdén, aki nem lát mindent szépek.

A HÁBORÚELLENES AGITÁCIÓTÓL A GÉPSZÖVETKEZETIG

Még mindig a közelmúltat kutatva: "Mostanában az a gond, hogy nem nevelődnek a gyerekek. Holott az ember abban a milióban nevelődik, ahol felcseperedik. Öntudatlanul is abba a szellembe nő bele, ami körülveszi. Nálam sem volt másképpen: apám a jómódúak közé számított, négyen voltunk testvérek, két fiú, két lány, a fiúk természetesen az akkori elképzeléseknek engedelmessé váltak. Öcsémből válhatott a tanult ember, engem mezőgazdasági szakközépiskolába járatnak, hogy én vigyem tovább az apai örökséget. Ifjúságomban belekeveredtem a szellemi mozgalmakba, ezek jelentős része magánkezdeményezés volt, azért nem választhatók el az egyháztól. Kisváros mellett, Füzespusztán olyan tanyasi iskolába jártam, amelyik nyolcosztályos volt, itt például világtörténelmet is tanultam. Abban az időben három ilyen iskola volt az egész országban. Ott olyan nevelést kaptam, ami szellemi igényeket ébresztett, az iskolának nagy könyvtára s színjátszó csoportja volt. Jókait a világ legtermészetesebb dolgának számított olvasni - szellemi többletörésre neveltek minket.

A leventemozgalomról sok rosszat mondtak már, ám sok múltott azon, hogy kik és hogyan csinálták. Mi közösségként fogtuk fel. Sinkásosan vittünk bele értelmet. A leventeegyesület célja a szellemi, kulturális felkészítés volt, nem tagadom: a sovíniszta nézetek is hatottak ránk akkor. Mint a leventeegyesület elnöke sok mindennel próbálkoztam, például népfőiskolát rendeztünk Kisvárosban, aminek egyik vezetője is voltam. Semmi rosszat nem tanítottunk: megzörgazdasági szakismereteket, matematikát, a magyar irodalom történetét stb. 1942-ben vagy

ötvenen jártak a népfőiskolára - egyszerű parasztyerek. Egy évvel később, március 15-én beszédet mondtam a városi színház - ma mozi - épületében. Úgy hiszem, ez merész beszéd volt, ilyen hangzott el, hogy ezt a háborút elvesztettük, vagy romlott a társadalmunk. Azért beszélhettem így, mert mögöttem állt az egyház meg a város katonai parancsnoka is. Semmi közünk ehhez a háborúhoz! - mondtam.

A keresztény ifjúsági egyesület nyitotta meg nagyobbra előttem a világot, ott tanultam meg, hogy a hit nem vezénylet kérdése. Az egyesületben majdnem szabadon azt csináltunk, amit akartunk. Komoly könyvtár sem hiányzott, s nyaranta tábort szerveztünk, ahol főleg a hittel foglalkoztunk, de ott ismertem meg a népi írókat s József Attila verseit. Veres Péter bácsi is járt nálunk, Sinkával együtt, valamilyen műsorban szólaltak fel. Az egyesület tagjai aztán megszervezték a népi írók műveiből a könyvnapokat. Az nagyon megdöbbenett, ahogy Veres Péter, Szabó Pál, Darvas József ábrázolta az életvalóságot: kezdett kinyílni a szemem.

Iskoláim után visszakerültem apámhoz, akinél ugyanúgy végig kellett mennem mindenben, mint az iskolában. Voltam kondás, kocsis s így tovább...; együtt főztünk, együtt ettünk a munkásokkal természetesen. A munka tehát ugyanaz volt, mi sem álltunk ki a sorból, csak lakásunk különbözött mélységesen a paraszti lakásaitól. A mezőgazdaságban a dán modell⁹ lebegett a szemem előtt - a belterjes mezőgazdaság modellje. Gépszövetkezetet alakítottam, ami 44-től kezdve 1950-ig működött, célja az volt, hogy megkönnyítse a termelést, borzasztóan bántott a parasztság kiszolgáltatottsága. Amit elképzeltam, az szövetkezet: az értékesítésig minden közösen történt. Tíz családdal indultunk, a végén 12-14 család dolgozott együtt. Aztán az egésznek vége szakadt, áthelyezéssel kerültem Pestre egy mezőgazdasági gép-kísérlethez. Lassan harminc éve vagyok ott, közben elvégeztem a közgazdasági egyetememet."

A Késsváros című monográfiát végigolvastam, azért is, hogy minél többet tudjak meg a negyvenes évek első /s második/ feléről. Ám a konkrét eseményekről szinte semmi nincs benne,

kivéve a szociáldemokrata párt történetének vázlatát, csakhogy e párt szerepét valószínűleg nagyon eltúlozzák a szerzők. Talán utalnom sem kellene arra, hogy a kor sematikus képe mögött tagolt, sokszínű, változatos – és még sok meglepetést ígérő – történelem húzódik meg. Ez az interjú is jelzi, hogy egy jó módú család fia milyen utat járhatott be: a háború ellen agitál, népfőiskolát, majd gépszövetkezetet /végül – amint ez majd kiderül – temetőmentést/ szervez. A negyvenes években a meglevő társadalmi-politikai kereteket ügyesen használta ki. Utólag például bírálhatjuk szellemiségének sovíniszta vonásait, de akkor és ott elszakadhatott-e valaki jobban az adott állapotoktól és a korszak értékrendjétől?

Kisszévárosban a hetvenes években kisebb vihar támadt a temető, a református temető feldúlása miatt. Ha a város vezetői erről hallanak – idegesek, ha a helyi lakosok – már csak legyintenek. Igazságot tenni szinte lehetetlen, a tanulságok azonban figyelmeztetőek. Mi is történt? "A temetőbe öt éve temettem apámat, három éve nővéremet. Ez a kun temető ráadásul kétszáz éves, jelentős kultúrtörténeti emlék. Amikor meghallottam, hogy szanálják, levelet irtam a tanácselnöknek, hogy nem értek egyet a döntéssel. Azt a választ kaptam, hogy nincs mese, a fejlődésnek nem lehet akadálya, sőt nemcsak a temető egy részét, hanem az egészet szanálni fogják. Arra hivatkoztak, hogy azért van erre szükség, mert oda lakótelepet építenek, s ezzel megspórolják a közművesítés költségeit. Ezután indult a háborúság, négyszázvalahány aláírással tiltakozó levelet küldtünk többfelé, az ügy eljutott az Elnöki Tanácshoz, a pártközpontba. Sajtóvita is kezdődött.¹⁰ Annyit értünk el csak, hogy akkor már arról beszéltek: a temetőnek mindössze egy részét szanálják. Szanálták is. Mintegy ezer halottat vittek el, nyolcvankét sirkövet döntöttek le. A kisszévárosi múzeum ugyan összeírta, hogy huzsonhat sirt kellene megtartani, mert azokban a város, sőt nemcsak a város jelentős személyiségei fekszenek, a szanálásnál azonban csak hármat vagy négyet hagytak meg. A többiből legfeljebb sirkövek maradtak.

Arról volt aztán szó, hogy kegyeleti park létesül, csak hát ennek az építése egyre késik, most talán a temető kerítése

elkészül, s akkor a lakótelepiek a temetőt nem használhatják szemétdombnak. Utólag nézve az eseményeket azt kell mondani, hogy a temető szanálása meggondolatlan lépés volt, az illetékesek fel sem mérték, hogy mit csinálnak, később pedig védték a mundér becsületét. Ráadásul a szanálás és a kegyeleti park építése valószínűleg többre fog kerülni, mintha a városban másik helyen közművesítettek volna. S ez a perpatvar nem támadt volna, ha a tanács vezetői előre kikérik a lakosság véleményét. De nem kérték, sőt megfenyegettek nem egyet, aki a közös levelet aláírta. Végül a szanálás bizony kegyeletsértés volt, múltrombolás, sőt - mondjam, ne mondjam? - sirrablás meg minden. A város nagyon felbolydult, s addig aligha nyugszanak meg a kedélyek, amíg legalább a kegyeleti park nem épül meg. Tervezése évek óta húzódik, pedig a városban dolgozó egyik fiatal erdő- és környezetvédő mérnök, igaz vizsgamunkaként, megtervezte a temető átalakítását. De a valóságos tervezést mégsem űrá bizták, hanem fővárosi mérnökökre, ami nemcsak a helyi szellemi erők fecsérlését jelenti, hanem azt is, hogy Kisssváros rengeteg pénzt feleslegesen kidobott az ablakon, s könnyen lehet, hogy minőségileg is rosszabb tervet fog kapni. Jó volt ez így?"

Bármerre jártunk a városban, minden második helyen szóba hozták a temető szanálását. Nem tehetjük, hogy ne beszéljünk róla. Nem is akarjuk elhallgatni. Vezetőket kivéve olyannal nem találkoztunk, aki helyeselte volna ezt - a helyi közösség érzelmeit félreseprő - elhatározást, noha a temető helyén szabvány lakótelep épült. Meggondolandó: 1. Ha sokan nem értettek egyet a döntéssel, miképpen fordulhatott elő, hogy nem másították meg a határozatot, ráadásul a lakótelep idetelepítésének gazdasági előnyei sem voltak különösebben csábítóak?! 2. Ha már ilyen felháborodás volt, miért nem vitték ki a problémát a széles nyilvánosság elé? Egyáltalán: a városi tanácstagok ilyenkor miért nem tudják a lakosság érdekét hatásosan érvényesíteni? 3. Ha városban dolgoznak kvalifikált szakemberek, miért nem rájuk bízta a kegyeleti park megtervezését?¹¹ 4. Miért fordulhat elő, hogy a vezetés vélt presztizsérdekei erősebbek a helyi társadalom érdekeinél? Miért nem akadt olyan illetékes, aki be merte volna vallani: most tévedtünk?

Nem a temető ügye fontos itt, hanem az, hogy mennyire "félre tehető" Kisssváros népének érzelmei, tiltakozásai.

TÖSGYÖKERESSÉG, TETTRE SZÁNTSÁG

Ha már a múltnál időztünk, izgalmas kérdés, mi jellemzi a tősgyökeres kisssvárosiakat? "Nem nagyon maradtak a föld mellett: munkásokká váltak, de lélekben parasztok maradtak. A tekintélyt még mindig az adja, hogy kinek milyen vagyona van. Jobban ez a mérce, mint tiz évvel ezelőtt. Jól él a nép, de nem okosan. Az idegent 'gyűttmentnek' tekintették, ma már nincs így. Amikor fiatal voltam - 1940 és 1947 között -, nagy gondot okozott: valaki református-e vagy katolikus. Most alig. A cigányokkal már vegyes-házasság is előfordul. Ha ritkán is. Nem tudom, van-e összetartás a kisssvárosiakban. Talán. A rokoni kapcsolatok bomlófélben, a nagy disznótorok nincsenek, ahol a távoli családtagok is összejönnek. Kivétel a lakodalom s a temetés. Egyformán kaparnak. A tősgyökeres kisssvárosi nép komótosabb: sok igazság van abban, hogy a város nem siet. Pipáznak. A középkorúak már nem érnek rá... Az autók hoztak változást - nemcsak malacot visznek a piacra, hanem a strandra is járnak." /Közművelődési dolgozó, régi párttag/

A régi kisssvárosiság: nehezen megragadható. Az életmódban lényeges eltérés nincs, a tősgyökeres családok ugyanúgy, mint az idetelepültek, elsősorban arra törekszenek, hogy fogyasztásszínvonalukat radikálisan emeljék. A társadalmi hagyományok is valószínűleg erre ösztönöznek, hiszen az őslakó kunok soha sem voltak szorgos, földművelő parasztok, inkább hivalkodó, polgárosodó "úri gazdák".¹² Közösségi-közéleti aktivitásban nem véletlenül a "gyűttmentek" a példamutatóbbak, feltehetően nemcsak azért, mert a bizonyítás-megkapaszkodás vágya fűti őket, hanem azért is, mert kívülről jöve jobban látják a hibákat, s gyakran jelentős szellemi töltettel érkeznek.

"Amilyen nagy bűn volt eltörölni a járási népfrentbizottságokat, ugyanolyan nagy bűn a városban parlagon hagyni a tettere kész embereket. Kisssvárosban mintegy háromszáz fiatal értelmiségi van, s ezt a szellemi erőt kihagyni: több mint hiba.

A tanácsnál személyes sértésnek veszik, ha nem értünk teljesen egyet azzal, amit jól-rosszul kitaláltak. Nem igényelték segítségünket. A párt - az első titkártól a takarítónig - a népfrontmozgalom mögött van. A tanács nincs arra felkészülve, hogy fogadja a türelmetlenül bekapcsolódni akaró erőket. Nem egy tanácsstag mondja: minek maradjak tanácsstag? Csak zászlórúdnak? Csak azért, hogy ott üljek? A városszépítési bizottság nálunk működik. Amikor a városi tanács 1979-es tervéről lett volna szó, H. L., a bizottság elnöke megkapta a tanács elnökhelyettestől: nem ér rá foglalkozni ilyesmivel!" /Városi tömegszervezeti vezető/. A városi népfrontbizottság egyik jegyzőkönyvében olvastam: a felszólaló pedagógus "Húsz éve lakik Kisssvárosban, jól is érzi itt magát, de úgy van, mint a madár, amelyik ül a tojáson, és amikor kikel a fióka, csodálkozik, hogy ilyen fiókákat költött."

Ha elfogadjuk az állítást, hogy bűn a tettere kész embereket - nem csak a fiatal értelmiségieket - munka nélkül hagyni, akkor ebben a bűnben osztozik a népfrontbizottság is. Védekezhet azzal, hogy nincs több lehetősége vagy nem mindenki hever parlagon, sőt azzal is, hogy a kovászemberek gyakran csak szónokolnak. De a védekezés - ha olykor jogos is - mellékes. Amint az is mindegy, hogy valaki tösgyökeres-e vagy nem, az számít jobban, hogy mit akar s mit csinál, illetve az a döntő - ahogy ezt a temetőperpatvar vagy a városszépítő egyesület "altatása" példázza - : a közösségi érdekeket képviselőnek milyen gyakorlati hatalmuk van az események befolyásolásában. Akkor van baj, ha az egyéni szuverenitás, tettere szántság és a társadalmi belebeszélés, részvétel így vagy úgy kizárja egymást. Másképpen: ha illúzió akár profi bizottsági tagként, akár társadalmi aktivaként érdemben befolyásolni a döntéseket. Az intézményi vagy/és tömegszervezeti tehetetlenség miatt már akkor is mellékvágányra futnak az egyéni, netán csoportos ambíciók, ha szerepük folyton abban merül ki, hogy kifogásaikat, javaslataikat /ha tetszik: konkrét utópiáikat/ csak elfecseghetik.

Nézzük meg egy illetékes véleményét! "Ebben a városban mintegy ezerkétszáz felsőfokú végzettségű értelmiségi van. Úgy érzem, mérsékeltebben jellemzi őket a pénzközpontú szemlé-

let. Lehet, hogy előbb polgárosodni kell, s aztán jöhet a szocialista gondolkodás? A meghatározó életmódmodell: a befelé fordulás. Kicsit egoista, a 'saját buli' magatartása ez: anyagiasság s a divatos tárgyak megszervezése, nem a valóságos szükséglet, hanem a korhangulat szerint. Van is rá mód, hiszen, szerintem, a lakosságnak cirka 20—25 százaléka fogyaszt az átlagon felül. Aki csak fizetést kap, az szerényen él. Kisváros ez, ahol még mindenki ismer mindenkit, tudja, ennek vagy annak a főorvosnak ki a szeretője, vagy ki, hol, kivel szórakozik. De már a határon vagyunk: lassan véget ér ez a folytonos figyelés. Ebben a fejlődő városban egyre többen telepsznek le, s így egyre kevésbé lehet nyomon követni: ki kicsoda. Az értelmiséget nehéz bekapcsolni; nincs is hova. A műszaki értelmiség elszigetelődött az orvosi értelmiségtől. Magamat pimasz lokálpatriótának tartom, nem szeretem a kirakatpolitikát. Jól ismerem a városépítő bizottság helyzetét is: félt a város vezetése ettől a kritikai csoporttól, holott sokat segíthettek volna nekünk. A családi kapcsolatok tartalmilag változtak, már nem az az összetartó erő, hogy ki mit kap... A szeretet azonban elég gyakori, minálunk a család sziget, megvan az a tradíció, hogy a család egy otthon, ahova hazajárunk. Az emberek sajnos képmutatók, nem mernek élni. A fiatalok házibulira járnak, sokat isznak, nőznek. Van egy nyugatinak hívott életmódmodell, de azt nem akarjuk és nem is tudjuk követni, másik modellünk viszont nincs; hogyan lehet így a nagy elveket megvalósítani? Nem is tudjuk, mi a szocialista életmód, csak azt, mi az anyagi jólétre való törekvés. S ebben nem az egyén a vétkes - hiszen megteremtjük-e a feltételeket az új életmódhoz? A népművelés dilemmája: meddig, hogyan kell összehozni az embereket, mivel nem akarjuk agyonszervezni őket? Mit csináljunk: kövessük vagy irányítsuk az eseményeket?"

Elvileg könnyű döntenie a dilemmában: irányítsuk, ne csak kullogjunk az események után, de az embereket ne finom - pláne: ne durva - erőszakkal tereljük össze; hagyjuk, hogy magukat szervezzék meg, sőt ezt segítsük is. Csakhogy az alapdilemma sem megoldott: a szocialista életmód a gyakorlatban tisztázatlan, konkrét formája ködös, megfoghatatlan. "Alul" különböző variációk nem nagyon mutatják magukat, "felül" csak általános

tételeket súlykolnak. Ha tudnak még. Új, minőségi életvitel-program, magatartásmodell hiányzik. Reális utópiák kellenének.¹³ De egyelőre alkalmazkodni sincs nagyon mihez – holott a többség boldogan konformista. Engedelmes ország ez. A kevés megújulást akaró illetékes és a kevés érdemben kívülről bíráló ugyanúgy szenved a túlszabályozott, változtathatatlan helyzetektől. A profi reformerek ugyanakkor gyakran szembekerülnek az "amatőr" változtatni akarókkal. Micsoda képtelenség! A finoman kritizálók az élesebben kritizálók ellen lépnek fel, hogy a kritikát nem türökkel szemben szalonképesek maradjanak?

A BOLDOG "TIMBERJACKISTA"

Eredetileg sem csak azért mentem el F. László erdőmérnökhöz, mert hallottam róla, hogy saját jószántából foglalkozott a református temető helyén elképzelt kegyeleti park tervezésével.

"A feladat köt egy helyhez; ha lehet produkálni, ott maradok. Miért jó ez az állami gazdaságnak? A vezetők belülről látják a dolgokat, nem kívülről, s ha valamit javasolok, nem mondanak rá nemet, ha pedig akadályok vannak, azt mondják, hogy oldjam meg. Minőségi munkát végezhetek, s az nem érdekel, hogy ez mennyi maszek ráfordításba is került. Az iparszerű fakitermelést irányítom; a feladatom az, hogy megszervezzem a teljes feldolgozást úgy, hogy a munka minél kevesebb költséget emésztessen fel. Legutóbb odáig jutottunk, hogy tizennégy százalékos volt a nyereség. A korábbi munkahelyemről, egy termelőszövetkezetből azért jöttem el, mert nem volt feladatom, s egyedül éreztem magam. Most tele vagyok a termeléssel.

Vettünk egy kanadai fakombájnt: a Timberjack-30-at. Eddig négy ilyen gépet dobtak át Európába. Ez a fakombájn úgy dolgozik, hogy magára dönti a fát. Ha kell: kihúz, lehántol, darabol. A gép megállás nélkül üzemelt, a svédekkel versenyeztünk kihasználásában. Azt szerveztük meg, hogy a fát nem az erdőben, hanem az erdő szélén dolgozzuk fel. Ott van, ami kell: a szerkocsi, a lakókocsi s a mentő is. Olyan jól ment a munka, hogy a tizenkét millióba került gép rövidesen megkereste volna az árát. Volna. Amikor leégett, szabadságon voltam. Az volt a baj, hogy a fakombájn magasfeszültségű vezetékek alatt dolgo-

zott. Bár se a kombájnn, se a magára döntött fa nem ért hozzá a vezetékekhez – két méterről mégis átsült. A vezető leugrott a gépről, hogy mentse az életét, a kombájnn persze fordult tovább, s ekkor a fa gallya hozzáért a vezetékekhez. Nem volt segítség. A legnagyobb hiba az volt, hogy munkatársaim a magasfeszültségű vezetékek alatt nem tagadták meg a munkát, pedig az Európába hozott négy gép között mi álltunk a legjobban üzemelésben.

Vállalkozó típus lettem? Igen. Honorálják? Erkölcseileg még valahogy, anyagilag azonban nem. Nemcsak a nagy dolgokban kell vállalkoznom. Például: ügyintézés. Ha anyagot akarok rendelni, nem tarthatom be a mechanizmust, mert akkor 20–30 nap is kell ahhoz, hogy a megrendelés elintéződjön. A taktikám: fogom a megrendelést, s egy nap alatt elszaladok minden illetékeshez és jóváhagyatom. Nyolc órám ráment ugyan, de egy nap alatt elintéztem. Vagy: a továbbképzés. A fakitermelő brigádban kétféle ember van: az egyik fele tanul, a másik nem. Negyvenéves fejjel sokan nem szívesen fejezik be a nyolc általánost, ugyanakkor hajlandók sokkal többet termelni. A szakmai bemutatókra azért mindig elviszem a munkásokat, hogy tudjanak viszonyítani, itélni, hinni. Hadd beszélgessenek kollégáikkal. A brigádok a különböző fokozatokat is úgy kapják meg, hogy van mögötte tartalom. Persze a brigádokat eleve úgy szerveztem meg, hogy akik összetartoznak – például a gépkezelők –, együtt küszködjenek.

Ha hazamegyek, azt nézem, minek láthatok neki, amiben nem zavarok. Jöhet a kérdés: ha ennyire hajtok, hol marad a család? Az egyiket azonban el kell nyomni, ha a másiknak eleget akarok tenni. Ha van egy potenciális lehetőség, akkor nem szabad lazítani. Ha pedig nincs mit csinálni, megeszi a fene az egészséget. Egyike vagyok azoknak, akik második diplomaként megszerezték a környezetvédelmi és tájrendező szakmérnöki végzettséget. Ezért is vállaltam örömmel, hogy Kisssvárosban környezetvédelmi hetet rendezzünk. De nemcsak előadásokat kívántunk szervezni, hanem ... Soproni mintára alakult egy városszépítési kör, nagy tervek voltak, nagy ambíciók, de aztán lelohasztották őket. Én fotókkal dokumentált előtervet készítettem a kisssvárosi temetőpark kialakítására – diplomatervi javaslat-

ként. De ezután a megbízást nem kaptam meg a várostól. Most megint a majorfásításon jár az eszem, meg - mindjárt száz hektáron - a tuskóhasznosítást próbálom meg gombatermesztéssel. Megírom hároméves termelő munkám tapasztalatait is: a TJ-30 hosszúfás fakitermelési munkarendszer alkalmazásának kritikus pontjait. Ebben ilyen problémák szerepelnek majd: iparszerűség, hatékonyság, matematikai programozhatóság, a természeti erőforrások - jövőre orientált - tervezése, a környezetvédelmi szemlélet elterjesztése, alkotó vezetés a termelésben, minőség stb. Persze legjobban azt szeretnék, ha jutna arra valuta, hogy egy új Timberjack-30-at vegyünk. Hiszen a biztosító hiába fizet, az még nem valuta..."

Egy későbbi levélből tudtam meg: 1. a "TJ-30 áprilisban jön"! Tehát megkapták a valutát; 2. hogyan történt az, hogy nem bízták meg a temetőpark tervezésével. 1977 nyarán kereste meg őt a város vezetése, mert hallottak róla, hogy foglalkozik a temetőpark tervezésével, s ezért szívesen megbíznák ezzel a feladattal. Ekkor F. László röviden ismertette koncepcióját, a lehetséges megoldást, de jelezte, hogy a munkát csak 1979-ben tudja elkezdni, már azért is, mert a tervezés alapos előkészítést igényel, például ki kell kérni a lakosság véleményét, s létre kell hozni egy - minimum négytagú - alkotócsoportot, amelyben a környezetvédő mellett építész, grafikus, kertépítő lesz. A team-munkából nem lett semmi, mert a hivatalos felkérést nem kapták meg! F. László utólag úgy látja, hogy a tervezést hamarabb is elkezdhetette volna, bár könnyen lehetséges, hogy munkahelye ezt a több hónapos - valószínűleg erőltetett menetű - mellékmunkát nem engedélyezte volna. Persze rajta - vagy rajtuk - nem múlt volna. A városi tanács végül az egyik budapesti tervező vállalatához fordult, de az - ha jól informáltak - még egy évvel későbbre ígérte a tervek szállítását.

Konklúzió? A minőségi munkát végzők vagy arra törek az követelik, hogy feladatot kapjanak, s hozzá lehetőséget, önállóságot, ha tetszik: hatalmat - a felelősség is csak így vállalható. /Ebben az összefüggésben a lehetőség a feladat megoldásának minimális feltételeit jelenti./ Az interjúból kitetszik, hogy a lényeges koncepciók megvalósításához számos apró reformot kell bevezetni, mert a gazdasági /sőt: társadalmi/

mikromechanizmus nem a kreativitáshoz, a gyors változtatáshoz szokott hozzá. Más szóval: a gazdasági eredmények fokozása elképzelhetetlen a társadalmi létet széltében-hosszában átható termelési reformok nélkül - ráadásul nagyon is kézenfekvők. Amit ez a fiatal erdőmérnök a saját munkahelyén, a fakitermelésben újitott, azt még messze nem csinálták meg városi méretekben. Nagy a tisztázatlanság itt: hol a nagy szándékok akadnak el, hol a kis lépések ütköznek áthághatatlan falakba - egyelőre a kreatív személyiség képes csak átvágni magát ezen a dzsungelen. /Nem lenne üdvösebb, ha mobilabb körülmények lennének, ahol a kevésbé aktív személyiség is eléri célját?/ A szocializmustól idegen a változtatásoktól való folytonos ódzkodás.

Boldog timberjackista? F. László se azt nem mondta magáról, hogy boldog, sem azt, hogy timberjackista. Ezt a meghatározást mégis találónak érzem rá. Timberjackista, mert a legmodernebb technikával dolgozhat, olyan technikával, amelyet importálnunk kell, s ezt nem szabad elhallgatni. De a korszerű gépekkel csak akkor érhetünk el kiemelkedő eredményeket, ha ugyanilyen korszerű - értsd: felkészült, cselekvőképes stb. - emberek irányítják őket. Ugyanakkor ez a fiatal mérnök nem fürdik tejben-vajban, bár a fakitermelésben - remélem - tartósan szabad kezét kap, mert a városi tervezésben sokkal kevésbé hasznosíthatja magát. /A saját brigádjának tagjait nem lohasztotta le, ahogy őt lelohasztotta a városszépítő kör "elaltatása" vagy a temetőpark tervezésének elmaradása - amire az különben aligha magyarázat, hogy nem ígért rohamunkát.../ Hogy boldog-e? Ha azt értjük boldogságon, amit magatartása sugall, akkor valószínűleg az - ha nem is teljesen. A boldogság: a dolgok fölötti szellemi uralom s intenzív beavatkozási képesség, még ha ehhez jóval nagyobb teret is harcolhat ki magának.¹⁴ Ámbár elképzelhető: félig-meddig mindegy, hogy mekkora ez a tér. A boldogság nem függ a tevéis lehetőségétől s a siker elérésétől; az a belső emberi képesség a döntő, amit egy mosoly fejezhet ki, az a mosoly, ami arról a bizonyosságról árulkodik, hogy előtte akárhány ajtót becsukhatnak, mert tulajdonképpen korlátlan számú ajtót tud nyitni magának - kivételt képez az a határhelyzet, ahol egyetlen ajtó sem nyílik ki.

/F. Lászlót például jellemzi: nem bízta meg a temetőpark ter-
vezésével, hát megbizta magát a fatuskók biológiai hasznosítá-
sával./

A fiatal erdőmérnök magatartását - különösen távlataiban
- két életmódmodell ötvözetének tartom. Ez a két modell: a
"kollektív gazdálkodó és a földön járó próféta".¹⁵ A kollektív
gazdálkodó az egykori egyéni gazdálkodó magatartáselemeiből
építkezve közösségi gazdálkodóvá vált: csaknem ugyanúgy gazdál-
kodik, mint régen egy parasztgazda, csak nem a magán-, hanem a
köz tulajdona javára. Azonos például: a termeléspontosság, a
hatékonyságra törekvés és a folytonos megújulási szándék. De
F. Lászlónál nem minden forog a termelés körül, ha azt is mond-
ja, hogy "tele vagyok a termeléssel", mert az is izgatja, ho-
gyan és miért termel, s milyen mikrotársadalom kialakításában
segédkezik. A belülről vezérelt akarat nála is egyre inkább pá-
rosul a konkrét valóság ismeretével, és ez a belülről vezérelt-
ség ráadásul a külső vezérlés egyfajta következetes megvalósi-
tásáért küzd. A földön járó prófétát - többek között - így
jellemzi: a részlegesen korlátozott élethelyzetek tágitása, a
közösségi érdekek hangsúlyos képviselője, a társadalmi létezés
személyessé tétele, a politikai decentralizáció folytatása a
konkrét gazdasági-társadalmi viszonyok reformálása stb. Hát
rossz dolog boldog timberjackistának lenni? Ez lenne az új élet-
minőség egyik formája?

A CSICSA-TAGSÁG TESTVÉRISÉGE

A bevezetőben azt írtam, hogy Kissvárosban nem találtam
olyan embert, aki a teljességet megközelítően boldognak tudta
volna magát. Tünhet azonban úgy, hogy F. László már-már ilyen;
ha tényleg a teljességet közelítően boldog, szívesen cáfolom
meg magam, amint akkor is, ha a most következő szereplő,
B. István villanyszerelő - amatőr csillagász, a CSICSA megalá-
pitója - nem boldogtalanabb a fiatal erdőmérnöknel.

A történet csomópontjai és a kommentárok - megint kutya-
futtában.

1. A birkózástól a szemüveglencséig: "1957-ben lőtték fel az első szputnyikot. Az fogott meg, hogy az űrhajó fent van és nem esik le; technikai csodának tartottam. Megvettem egy-két csillagászati könyvet, de aztán a sport érdekelt: birkóztam. Még előbb pedig biológiával s zoológiával barátkoztam. Egy szomszédos városból mentem fel Pestre, villanyszerelő lettem, majd 1962-ban kerültem Kísszékesre. Apám nagyon beteg volt, azért jöttem haza; egyébként nem bírtam megszokni Pestet. A szomszédos városból jártam be dolgozni Kísszékesre, végleg a Fémmunkásnál maradtam, mert az ember megbotlik: megnőszik. Kísszékesben nem volt szórakozási lehetőség, a szabad időben nem tudtam mihez kezdeni; olvastam, majd csillagászati könyveket szereztem, s 68-ban szemüveglencséből megépítettem az első távcsövet, mellyel a Saturnusra néztem elsőként; a Saturnusra, amelyről semmit sem tudtam.

Hogy miért vettem szakkönyveket, ezen soha nem gondolkodtam. Az alkoholt nem szerettem... Arra emlékszem, ha valamit elkezdtem, sokáig tudtam csinálni; talán az ismeretlen megismerése vezetett. Megismerni? Volt úgy, hogy a földhöz vágtam a könyvet, mert kimerültem. Az első távcső után elhatároztam, hogy nagyobb távcsövet építek, csak hát nem tudtam, hogyan kell, s kapcsolatom se volt senkivel. Kulin Gyurka bácsi füzetét bújtam, amelyben a távcsőépítés fortélyait ismertette. 1970-71-ben vettem egy tükröt az új távcsőhöz, de az első szerelés nem sikerült, később Gyurka bácsi csiszolta újra a tükröt. Mivel meg akartam csinálni, megcsináltam."

2. Az önfejlődés állomásai: tanul és tanít, szervez és épít. "Gyurka bácsi javasolta, hogy legyen szakkör. 1972 novemberében a MÁV-kultúrházban megalakult a csillagászati klub húsz taggal, akik a Fémmunkásnál, a Ganznál s a MÁV-nál dolgoznak. Hogy a fenébe mertem nekivágni? Ma már borsószik a hátam, hogy elkezdtem azzal a tudással... De hát nem volt választás - tanulni kellett! Rengeteg szakkönyvet olvastam éjjelnappal. Később az úttörőházban is szakkört vezettem, s eddig körülbelül kétszáz amatőr távcsövet csináltam gyerekeknek, illetve felnőtteknek. Kísszékesben ma mintegy nyolcan foglalkoznak komolyan csillagászattal. 75-ben aztán tiznapos bent-

lakásos csillagászati tanfolyamra mentem, ahol Zombori Ottó csillagász rábeszélte, hogy tegyem le a vizsgát. Féltem, hogy nem fog sikerülni. Mégis bemerészkedtem a vizsgabizottság elé - nemcsak az alap-, hanem a középfokot is megkaptam! 1976-tól Kécskésben csillagászati napokat rendezünk, jó néhány neves előadót hívunk meg, s kiállításokat nyitunk meg. 78-tól már tiznapos rendezvények voltak ezek, pedig mindegyik előtt idegbeteg voltam: sikerül-e? Hogy miért sikerült? Van szavazati jogom, megcsinálhattam, amit akartam. Magamtól csináltam, senki nem mondta. Addig csinálom, amíg nem kényszerítenek rá. Valahogy - hogy is mondjam? - permanens mágnes vagyok; olyan vas, ami jól tartja a mágnességet. Többet is lehetett volna persze... De a MÁV-kultúrházban már hét éve működik ez a klub, nincs párja a vasút kulturális intézményeiben. A gimnáziumban csak egyszer voltam előadást tartani; nem járok a tanárok nyakára, pedig az kéne... Lehet, hogy egy fizikatanárnak rosszul esik, ha egy autodidaktával beszél? Kécskésben számít, kinek mi a beosztása. Engem mindenki villanyszerelőnek tart, hiszen az a szakmám. Pedig egy tanár ezzel állt fel előadásom után: végre hallottam egy magfizikai előadást!"

3. Melyik csillagásznak nem az a vágya, hogy nagy - tehát többre képes - távcsöve legyen, különösen akkor, ha nem hivatásos csillagász és nem dolgozhat a profi távcsövekkel? "Tudtam, kell itt egy csillagvizsgáló. A kupolát először a művelődési ház tornyába akartam beépíteni, de az állítólag nem birta volna el. Gondoltam a városi tanács épületének tornyára is, de az sem volt alkalmas, nem beszélve a galambokról... Aztán azt terveztem, hogy valamelyik nyilvános parkban építem fel, de ebbe nem mentek bele az illetékesek. Nem segítettek. Maradt a lehetséges megoldás: megépítem a saját kertemben, a város szélén, természetesen a saját pénzből, de nem csak magamnak! Öt éve kezdtem el, ma már nem fognék bele. Az épület kétszintes, alul a fotólabor, felül a kupola, alatta öt távcső. Meg egy automata követőt szeretnék csinálni - eddig 67 ezer forint van benne, de legalább 15 ezer kellene még. A gyárból kiselejtezett anyagokat kaptam, s a kupolát a Fémmunkás szocialista brigádjai segítettek elkészíteni. Nincs ember, aki ilyet magának csinál, így akit érdekel, azt szívesen látom.

Persze ez a vizsgáló nem elsősorban bemutató hely lesz, hiszen ez a műszer már alkalmas tudományos megfigyelésre."

4. CSICSA-tagság. A rövidítés könnyen megfejthető: a csillagászok családja. Naiv, romantikus elképzelés? A mai világban lehetetlen ez? "A CSICSÁ-t én alapítottam meg, meghívtam a tagokat Kíssvárosba is, a MÁV-szállodában aludtak, s pecalt kaptak vacsorára... Mi ebben a jó? Mindenütt van ismerősöm az országban, egymásnak minden segítséget megadunk. Én eddig bármit kértem - például térképet -, rögtön küldtek mindenholnan. Közösség ez az országban; érezzük: kötelező egymásnak segíteni. Mintha testvérek lennénk - ezt sehol máshol nem találtam meg. Mindenki tudja itt, hol a helye. Ha együtt vagyunk, együtt megyünk; tudjuk, hova tartozunk. Vidéken nincs más hasonló társaság, jó ez, mert nem csak magam alatt hajtom a vizet..." Megint egy kitérő: a rossz- /avagy jó-/ nyelvek szerint van egy olyan város hazánkban, ahol a nemzetközi gyorsvonat néhány percet "ok nélkül" vesztelt, mert a kiváló ismeretterjesztő csillagász nem bírta abbahagyni előadását, erre kiszóltak telefonon a pályaudvarra, hogy a gyorsvonat várjon egy kicsit, amíg a csillagász odaér. A vonat békésen várakozott - ami abszolút szabálytalan, de én rendjén valónak találom, hiszen a négy-öt perces késést könnyű behozni. Az az egészséges világ, ahol jó ügy érdekében a szabályok áthághatók.

A történet többféleképpen értelmezhető, nehéz érvényesen eldönteni, hogy melyik értelmezés a leghitelesebb.

B. István magatartása egyfajta reakció arra, hogy a munka nem kielégítő, a mindennapok unalmasak, s voltaképpen nem történik semmi. Még mindig jobb vidéki - sőt: amatőr - tudósnak lenni intézmény nélkül vagy miniintézménnyel, mint vidéki gyárban szakmunkásként többnyire rutinmunkát végezni. Elégedetlenség ez a meglévővel, egyúttal új lehetőség keresése. A reakció értelmezhető az önképzés diadalának, egy ember önátalakítási sikerének vagy "csak" az átlagosnál nagyobb szellemi s szervezői erőfeszítésnek, bár az indulás pillanatában a dilettantizmus fenyegethette, de ezt a veszélyt is legyőzte. Az eredmény: a semmiből kezdve - látszólag kisszerű próbálkozásokon keresz-

tül - eljutott a szellemi magaslatokra, miközben tudós ismeretterjesztővé is vált. Lehet ez persze ösztönös válasz is a ki sem mondott problémákra, ami persze annyiban egyáltalán nem ösztönös, hogy nagyon is valóságos, bár különös lehetőséggel élt, amit egy országos intézmény, az Uránia csillagvizsgáló támogatott. Ha ez a legreálisabb minősítés, akkor B. István a felkinált különösséggel élni tudó ember.

Az amatőr csillagásszá válás ugyanakkor felfogható kultúrába menekülésként, ami általában kifejezi a napi munka kisedségét avagy elidegenedettségét, valamint azt, hogy nincs más társadalmi-közösségi lehetőség, mint a kultúra valamelyik ágában elmélyedni. B. Istvánnál azonban a csillagászat nem egyszerű öncél, s nemcsak azért, mert folyton gyarapodó tudását mindig igyekezett továbbadni. Megfontolandó: a kultúrába menekülés attól a ponttól kezdve nemcsak menekülés, ahogy értéktelentéssé, tudománnyá válik. Ha holnaptól szakmát és munkahelyet változtatna, s elhelyezkedne profi csillagászként, aligha jutna valakinek is eszébe, hogy holmi kultúrába menekvőnek minősítse. Vonzó magatartása - permanens mágnesesség? - vádolható azzal is, hogy illuziórikus közösségeket hoz létre: szakköröket, klubokat, csillagász családot. Illuzórikusak azért, mert messze nem közösségek, vagy csak látszólag azok, továbbá a valódi közösségek hiánya nem pótolható kulturális csoportokkal. Ha van is igazság ebben az itéletben, letagadhatatlan. B. Istvánnál a közösségszervező szenvedély s az eredmény sem megvetendő, bár nyilván voltak és lesznek olyan csoportok, amelyek a csillagászatot túli valóság érintésére könnyen szétporladnak. A CSICSA: az amatőrök érdek- s érzelmi szövetsége, amely aszerint funkcionális, hogy mennyire van rá szükség - vagy a szükségesnél jobban összetartóbb? Az megnyugtató, hogy abban már semmi gyanús nincs, ha egy közösség spontán módon, alulról szerveződik.

Mindenesetre: ha a megismerés igénye vezette, keményen megharcolt azért, hogy megismerkedjen egy tudománnyal; ha kultúrába menekülő, mindenképpen nagyszerűen menekült; ha illuzórikus közösségeket szervezett, újra bizonyította, hogy az illúzióknak is van éltető ereje. Ha végül mindezt csak az motiválta, hogy

a konkrét munka nem igényli a többoldalúan fejlett személyiséget, tudomásul kell venni, hogy ezen egyelőre aligha lehet változtatni.

Ugyanez vonatkozik a boldogságra is: történelmileg egyáltalán nincs lehetőség teljes boldogságra - arra van esély, hogy a teljesség valamelyik szelete a boldogság teljességét éreztesse.¹⁵ Ha jobban tetszik: illúzióját keltse. Ha a boldogság egyszerűen abban fedezhető fel, hogy a méltó küzdelemre lehetőség adatik, B. István különös teljesítménye azért egyszerű, mert kiharcolta magának a csatatérrel. /Boldog, ki csatázhat?/ Egyébként nemcsak azért, mert a kisközösségek - ha tetszik: felemás csoportok - melegsége belső támaszt is adott, hanem azért is, mert magánakciója közösségi érdeket szolgált, s anélkül is megvalósult, hogy a közösség - város - vezetői mindenben támogatták volna.

Magánmegjegyzések. 1. Ha most a város vezetése lennék, nagyvonalúan kiutalnék neki vagy ötvenezer forintot, holott tudom, hogy ez legalább annyira szabálytalan, mint a gyorsvontat visszatartása, mert a pénz magántulajdonban lévő csillagvizsgáló fejlesztését szolgálná, de hát a maszek csillagda a köztulajdon érdekeiért létesült. Nem ez az egyetlen példa, hogy úttörő személyiségek magántulajdonosi fogásokkal érhettek el tökéletesen közösségi céljaikat. 2. Minden becslésem F. Lászlóé, B. Istváné s társaiké, de aligha kell megcáfolnom azt az állításomat, hogy a teljességet megközelítően boldog ember nincs. Magatartásuk: a lehetséges maximumot közelítik. A kaptafa-egyformaság, a sivár monotónia, az elűtő formák hiánya, a sokszólamú lehetetlensége a különböző pozitív magatartások reneszánszát a jövőbe tolta...

A PROFI "SZŐKE ÖRDÖG"?

Szociográfiám egy kamasz "szőke ördög" idézésével kezdtem, a befejezés előtt egy másik "szőke ördögöt" szólaltatok meg. Ez a lány nem szőke, ám ugyanúgy tanyáról került be, jó szak-

munkás, szakmáját szereti, munkásszálláson él, s az mer lenni, amire vágyik. Szaggatottan mondja el vallomását, eleinte szégyenkezve keresi a szavakat, de vállalja életgyakorlatát az intoleráns mikrovilág ellenére.

"Volt egy lány, aki délutánra kiszökött, de vacsora után jött vissza. Lebukott. Volt ilyen... Volt olyan, hogy a hapsik bemásztak az ablakon, de az illető lányt nem találták ott. Másal ment el... A lányok tizenöt-tizenennyolc éves koruk között elvesztik szüzességüket. Tizből tiz elveszti... Hol lehet szeretkezni? Ha a srác küssvárosi, elintézi, hogy a szülők menjenek el... Akkor többen, két-három pár összejön. Amelyik lány albérlésben lakik, oda nemigen mer hívni senkit. Másnak se adja át szobáját. A fiúk se, bár... Nyáron: ott a temető, az erdő, a park, például a könyvtár parkja. Télen a kocsi a legjobb, ha van kocsi, időnként talán lakást is lehet szerezni. A szállodában 108 forint egy éjszaka, de kétszáz is rámegy. Őszől tavaszig így parlagon heverünk, ha nem is mindig. Nincsrá alkalom. Mennyit jó szeretkezni? Mindennap, minden éjjel! Hogy hányszor? Maximum háromszor vagy ötször... Attól függ, meddig csinálják. Sráccal egyszer mértük az időt: hol három-negyed óra, hol egy óra tizenöt perc jött ki... A lányok zöme ilyen, mint én, nem gátlásosak. Szeretnek szeretkezni! Szóval, a szeretkezésnek szeretkezés a célja. Semmi más. Megcsalóm-e a srácomat? Csak azzal fekszem le, aki tetszik. S csak azért, hogy szeretkezzek. Járok egy sráccal állandóan, úgy volt, hogy kiránduláson odajött egy másik fiú: lefekszem-e vele? Tetszett. Jó, hogy lefeküdtem. Azért teszem..., mert jó a változatosság; szerelmes vagyok, vágyok rá, jó a kikapcsolódás, s újat is tanulok. Én azt se érzem, hogy egy fiúval az első-második alkalommal még gátlásom lenne. Nincs. A fiúk először félénkek, de aztán belejönnek...

A városba nem járok be szórakozni, nincs kedvem hozzá. Nincs is hova. Ha vége a műszaknak, bemegyünk a szállásra, nincs mit csinálni. Nem látok bünt abban, hogy természetesen viselkedem. Hogy amire vágyok, azt megcsinálom... ha lehet. Akartam is, meg nem is férjhez menni. De sajnáltam itthagyni a társaságot, még lánykodni akarok. De, de... Férjhez fogok

menni, gyerekelem lesz, minden jó lesz, bár nem leszek hűséges. Én nem. Azért jó szeretkezni, mert kell, kívánom. Kívánja a szervezetem, jobb ez, mint az önkielégítés. Nincs lelkiismeret-furdalásom, hogy lefekszem valakivel. Időnként azért bánt, hogy mással szeretkeztem, hiszen tudom: az is megadta volna ezt, akivel járok. Vagy jobbat adott volna. Rágódom: miért csináltam? Élvezet, hogy másoknak élvezetet szerzek. Én nagyon tudok szeretkezni, aki lefekszik velem, az nem fogja elfelejteni ezt a szeretkezést. Miért lenne baj, hogy érzelmeket, testi örömeket adok. Jó szeretkezni."

Ezek a szavak így leírva túlságosan magabiztosak, pedig ez a lány pironkodva, el-elhallgatva s a mellette ülő barátnőjére is figyelve beszélt. Igazától nem, inkább a dolgok kimondásától félt.

Vallomását többeknek elmondtam, s nagyon eltérő reagálásokat hallottam. 1. Tartózkodó, női együttérzés: "Nem tehet róla, hogy ilyen. Férfifaló." 2. Sommás kispolgári elutasítás: "Kurva." 3. Boldog értelmiségi azonosulás: "Bár több ilyen nő lenne, aki tud szeretkezni, s megtanítja a férfiakat szeretkezni. Többet ér, mint tíz népművelő." 4. Realista - kicsit titkolt - pártolás: "A lányok többsége erkölcsi és testi gátlások miatt csak ritkán mer lefeküdni valakivel. Ezt a keveset már nem itéli el a közvélemény. Holott mindegyik lány azt szeretné, amit ez, csak nem meri... Ő meri." 5. Szociológusi kívülről nézés: "Életformavákuum. A munka végül is robot, a munkásszállás társadalomszéli; a boldogságra egyetlen esély: a testi szerelem. Nem ítéltethető el, de talán nem is üdvözlendő." 6. Középkorú kultúraterjesztő: "Reneszánsz nő, ismerem, szép, kíváncsos, ragyogó szerető. Nem bénítja már a katolicizmus több évszázados tiltása sem." 7. Pesti diák: "A jövő nője!" 8. Idősödő családanyák - férfiak előtt: "Utálatos perszóna, kifordult a világ, hogy már ilyen nyíltan lehet..." stb.

Kurvának kurva nem lehet, hiszen pénzért nem fekszik le. Más előnyökért sem - csak kíváncsból. Nem is érzelem nélküli, gyakran ő visz bele érzelmeket. /Hogy szerelem-e ez? Több vagy sokkal kevesebb? Egyáltalán: mi ez? Ki tudja./ Hogy lefekszik azzal a fiúval, akit szeret, nehezen elítélhető. Nem hinném,

hogy romlott erkölcsű, s nemcsak azért, mert jó munkás, és - meggyőződése - anyának sem lesz rosszabb. Ha nem is veszi komolyan a házastársi hűséget - sokakhoz hasonlóan, akik nem merik nyíltan kimondani! Hogy is van ez? Tíz házasságból - megítélésem szerint - hétben-nyolcban előfordul a megcsalás. Félve, titokban, de tagadhatatlanul. Mind a két fél lefekszik azzal, akit megkedvel. Megszeret vagy "csak" megkiván? Kiterjedt szerelmi gyakorlat, hogy nők, férfiak egyaránt - állítólag: érzelem nélkül - lefekszenek "alkalmi partnerrel". A testi szükségletet tagadni: botorság. /Mi ez a testi szükséglet? Mindegy, hogy ki elégíti ki? Aligha. Megfigyelhető, hogy ezt az "alkalmi partnert" - nemegyszer hosszú keresgélés után - választják ki. Tehát mégsem annyira érzelem nélküli?/ A hallgatóságos közvélemény is így ítél: a házasságon kívüli lefekvést avagy az alkalmi kapcsolatot megengedi. Csak nem túl nagy számban, s úgy, hogy ne menjen a házasság rovására. Gyakran azok is így csinálják, akik hevesen ellenzik a megcsalást. Végül is szabad vagy nem szabad? Én a hallgatóságos gyakorlatnak hiszek: szabad, mert örömet találnak benne. /Persze megkérdendő: mekkorát, milyent - vagy esetleg: mi helyett? Mindenesetre: ennek a szerelmi gyakorlatnak semmi köze a prostitúcióhoz. Nem kurvaság. Nem mechanikus, nem érzelemmentes, nem állati kapcsolat. Különben is: a testi öröm nem állati öröm!/ A világgá nem kurtölt közvélekedés tehát nem tiltja, de pontosan figyelembe veszi az objektív körülményeket: néhány rendszeres s valamivel több egyszeri "megcsalást" vagy jóvá, annyit, amennyit a mai viszonyok s az azoknak alávetett házasságok megengednek. /Például: nem lehet elválni, mert nincs pénz egy újabb lakásra. Vagy: nem lehet külön élni, mert a gyerek/ek/nek létszükséglet a család./ Most veszem észre: nem kérdeztem, egy húsz-huszonkét éves lánynak szabad-e házasság előtti testi kapcsolatot létesíteni? Nem kérdeztem, mert az utolsó tíz év életmód-gyakorlata - különösen: a városokban - a tiltást végképpen feloldotta, noha az ötvenes-hatvanas évek hivatalos /inkább: félhivatalos/ álláspontja mereven nemet mondott. Hiába s feleslegesen. A szabadság ebben kimondatlanul kimondatott. Ma akörül forog a vita: hány éves kortól szabad? Az ifjúsági sajtó - orvosi beállítottságú - értékrendje szerint legfeljebb 17-18 éves kor után. Nem győzik hangsúlyozni: csak semmi sietség! Óvatos tiltás ez,

mert senki előtt nem titok, hogy általában korábban kezdődik. /Nem vitatom persze, hogy 14—15 éves korban a nemi életnek káros hatásai vannak. Hogy mennyi s milyen - ezt azért jobban kellene tudni./ Mindenesetre az megnyugatató, hogy a csókolózást vagy a pettinget nem sorolja a bűnök közé. Azt tehát nem tudom eldönteni, hogy hány éves kortól szabad, de a szabadságot igenlem, amint azt sem tudom eldönteni, hogy az állandó partner mellett hány mással lehet lefeküdni, de a szabadságot senkitől nem vonom meg. Ez a kissevárosi lány: él ezzel a szabadsággal - hogy mennyire jól, nem tudhatom. Remélem, mindig kap és ad annyi örömet, hogy nem ég ki. Új magatartáselemnek tartom, hogy büntudat nélkül, erkölcsi gyötrelmek nélkül szeretni-szeretkezni mer. Van egy olyan életmód-skatulyám, hogy tisztességes kurva. /Értsd: "kurva" annyiban, hogy szerelemre orientált, de tisztességes, mert nem pénzért vagy más javakért szerelmeskedik./ Mi jellemzi ezt? Sok fiatal csak a szülők végletesen anyagiakra /szerzésre—fogyasztásra/ összpontosított életmódmintáját látja. Mindenfajta más életpélda hiányzik. Nem talál egyéb reális célt se a munkában, se a közösségi létben, így a konfliktust akként igyekszik feloldani, hogy az élet bizonyos lehetőségeit - az esetben: a szerelmi örömeket - habzsolva fogyasztja. Nincs pardon: fogyasztás ez is, holott a fogyasztói attitűd ellen lázad. Új út? Menekülés? Kitörés? Valószínűleg mind a három. A kissevárosi lánynál több, mint felfokozott pótszer vagy mint édes fogyasztás. /Adtunk mi ennek a kategóriának tudományosabb megnevezést is: perspektívtalan életélvező. Nem tudom: találó-e? Lehet perspektívtalan életélvezet? Mindenesetre jelezni akartuk, hogy a fogyasztói élvezet nem azonos a teljesebb - milyen is az? - életélvezettel./

Elképzelhető, hogy ez a lány is a boldogság egyik szeletében akar teljesen boldog lenni. Méghozzá: nem is akárhogy. Lehet, hogy jobb hiján? Vagy a sokvágyúság: a lehetséges legtöbb?

KISSSVÁROS HATALMAS?

Az első s későbbi itteni benyomásokból közel sem mindent elemeztem. Írásomnak ez a rövidített változata a legfontosabb problémák mindegyikét sem mutathatta be. Azt sem, hogy mit hozhat a jövő, s ezért mit kellene csinálni. Álmodozás vagy latolgatás helyett - nem minden hátsó gondolat nélkül - század eleji "szociográfusoktól" idézek: "Az évtizedes haladás ellenére Kisssváros ma még legnagyobb részben poros, elmaradt, nagy falu, ahol alig-alig lengedez a modern idők szele. Haladni akar, az tény, tud is, ha vezetése jó kezekben van, az bizonyos. De a szebb jövő érdekében számos intézkedés vár a hatóságokra."¹⁶ "Kisssváros józan népe, melynek se tájnyelve, se külön szokásai, viselete nincsen, minden erejével a pozitív haladás útjára lépett, hogy megvalósítsa az ősei kedvelt mondását: 'Kisssváros hatalmas'. De ezt csak okos, céltudatos munkával fogja tudni elérni. A város vezetőinek világosan kell látni évtizedekkel előre és minden lépéssel tervszerűen munkálni egy féryesebb jövőn, mely a múltnak és a jelennek gyermeke. Az elmaradottság kátyújából Kisssvárost a közlekedési eszközök jósága és lakosságának kemény munkája rántotta ki."

A dolgok konokul - s talán pimaszul is - ismétlődhetnek: a mai vezetők /s nem csak vezetők/ gyakran ugyanezt gondolják - nem is sokkal kevesebb pártosszal. Hogy aztán Kisssváros hatalmas lesz-e? Nem csak a hatalmasoknak kell tudni, s nem csak rajtuk múlik.

JEGYZETEK

- 1 Nem történik semmi? Hogyan értendő ez? Előzetesként két vélemény: "Az én tapasztalatom azonban az, hogy egy bizonyos, nem túl népes értelmiségi rétegnél kétségkívül az ingerültség, a radikalizálódás jelei mu-

tatkoznak, mert egyes, már tíz évvel ezelőtt is megfogalmazódott elképzeléseik nem nagyon valósulnak meg. Ugyanezt a jelenséget a köznapi tudat szférájában élő állampolgár – aki egyébként ritkán jár moziba – is érzékeli, de inkább apátiával éli át, a kikapcsolódásba menekül. A következtetést is levonja: mondhatnak ezek – mármint mi – akármit, úgysem történik semmi." /Kovács András/

"Ma egyre kevésbé van szellemi izgalom a magyar film körül. Ezelőtt tíz évvel a Belvárosban, vagy nemcsak ott, szétvertük volna a kiállító termet, hogy beférjünk a szürrealista vagy mit tudom én milyen képekhez, ma viszont semmi sincs. Semmi sem történik." /Jancsó Miklós/

A két vélemény olvasható a Filmkultúra 79/6-os számában. A kortárs magyar film és történelem.

- 2 Mostanában a társadalmi kritikával szemben nagyobb az érzékenység – a félrehallások, félreértések is szaporodnak. Ezért egyértelműen ki kell fejteni: nincs igaza annak, aki azt gondolja, hogy a Kissevárossal foglalkozó szociográfus-szociológus közül bármelyik is csak kritizálni, netán leleplezni akar /ez elsősorban nem is szociográfusok dolga/, amint az sem igaz, hogy csak a rosszat veszik észre, vagy a fény- és árnyjelenségeket mereven szembeállítják. Minket – engem – társadalmi jelenségek, társadalmi folyamatok érdekelnek, amelyek a jó vagy a rossz kategóriájával meg sem közelíthetők. Nekem mindezt azért is világosan ki kell fejtenem, mert én foglalkozom az életforma-kérdésekkel s azok környékével. Köztudott: ezekkel van országosan is a legtöbb probléma, értékelési zavar. Némely politikusok nyugtalanok, amikor a gazdasági-társadalmi fejlődés ellenére sokan, nem csak az írók, kritizálják például a demokrácia konkrét megvalósulását vagy a kialakult életforma-modelleket. Ha szükséges, újra kifejthetem, hogy az elért eredményeket nem akarjuk negligálni, amikor például kimutatják, hogy egy-egy mikrokörnyezetben mennyire nem

valósul meg a szocialista demokrácia. A bírálattal szemben néhányan azzal védekeznek, hogy a társadalmi fejlődés csak a lehetséges, nem pedig a kívánatos mértékben valósulhatott meg. Csakhogy ez az állítás nem tartalmazhatja azt, hogy minden lehetőséget megtettünk! Mert nem tettünk. S ami már ma is lehetséges, azt ne ítéljük irreálisnak, utópisztikusnak vagy ellenzékinek - ez a realitás, a történetiség igénye.

- 3 Csak részleteket idéztem ebből a vallomásból, s nem elrettentésül szólaltattam meg ezt a lányt, hiszen Kisssvárosban is megismerkedtem tragikusabb sorsokkal. Kitörését ne intézzük el egy kézlegyintéssel, mondván, ez a lány nemcsak túlérzékeny, hanem ideggyenge is, hiszen öngyilkosságot is megkísérelt. Állításainak súlyát azzal se kisebbítsük, hogy szavaiból ki-kitűnik az önigazolás felfokozott szándéka. A tizenhét éves "szőke ördögről" - vagy másról - egyéb rosszakat is gondolhatunk, de ez lényegileg mit sem változtat felismerésein vagy akár vitatható megállapításain. Mankóul egy idézet: "Az otthonossági ösztönükben megzavart egyedek - mint azt az állatkísérletek számtalan példája igazolja - neurotikus mozgóképpé, szexuálisan hiperaktívakká és agresszívakká válnak." /Varga Lajos: A szűkre szabott modernség. Napjaink, 1980/1-es szám./
- 4 Idevág az egyik helyi gimnazista véleménye: "Nincs hol szerelmet vallani vagy megtanulni a szerelmet. Nyilvános hely nincs, a családoknál nem lehet. Marad az építőtábor."
- 5 "A jó vidéki iskola tehát, ami egy elmaradott országnak a leginkább szükséges." /Széchenyi István: Napló./
- 6 Két vitatott kérdés is van itt. 1. Hogyan ítélhető meg ma a kisgazdapártiság? 2. Hogyan ítélhető meg ma N. Sz. István személye?
1945-ben /ez nem ugyanaz, mint 47-ben!/ nemcsak Kisss-

városban, hanem máshol is különböző szándékok vezettek ebbe a pártba: "Azok tömörültek elsősorban az FKP-ba, akik látták, hogy a Horthy-rendszerhez képest bizonyos társadalmi változások szükségesek - sokan voltak közöttük a német fasizmus ellenségei -, azonban a társadalmi reformokat a magántulajdon alapján állva tőkés mederben akarták tartani. Emellett a pártba szép számmal konzervatív jobboldali elemek is bekerültek és ellentétes végletként társadalmi változások hívei is." /Jakab Miklós: Társadalmi változás és a magyar értelmiség 1944-1948. Kossuth, 1979./
Történelmi adalékként: az 1945. november 4-i nemzetigyűlési választásokon az FKP országosan 57,3%-ot, Kissevárosban 62,5%-ot kapott.

N. Sz. István személyét - mint ez kiderült - hat különböző gyanú, vád, rosszallás éri. A vádakkal - saját tisztábban látásunk érdekében is - őt is, a város vezetőit is szembesítettük. /A vádak és cáfolatok közlése nagyon kilógna ebből az írásból, de akit ez érdekel, azt személyesen tájékoztathatjuk./ Két tanácsos illetékes mondta róla: "Tök idealista, keresztényi. Régen be kellett volna integrálni. Az összes itt élő szellemi embert meghaladta. Törpék voltak mellette, ezért féltékenykedtek rá." "Az, aki a város érdekében annyit tett és ma annyit tesz, ha van is neki hibája, el kell nézni."

- 7 Kisseváros múltja a köztudatban felületesen sem ismert. Mindössze egy Erdei Ferenc-idézetet fűj mindenki, amivel a harmincas évek városát jellemezte: ezt a települést "mint a legrégebbi mezővárost, legjobban is köti a múltja. Semmit sem mutat a többi mezővárosok buzgó és türelmetlen törekvéseiből. Kisseváros nem siet." /Erdi Ferenc: Futóhomok./ Senki nem teszi fel a kérdést: így volt ez pontosan? Ha igen, miért volt így? A kérdés annál is inkább feltehető, mert Erdei

- szintén a Futóhomokban - ezt írta: "...noha kunjai kényelmesek és stagnálnak - fejlődő és gyarapodó város." Akkor hogy is volt ez?

8 Két részlet M. József életrajzából:

"1944. október végétől, mikor városunk felszabadult, a város életének újra megindításában részt vettem. Október 29-én tizenegyed magammal alakítottuk meg a legális kommunista pártot. Életre hoztuk a nemzeti bizottságot is, és az ideiglenes nemzetgyűlésbe képviselőnek választott meg a város közönsége, s a párt parlamenti frakciójában dolgoztam éveken keresztül. Tagja voltam az 1945-ben újjáválasztott parlamentnek is. 1945. január 1-től Kecskeméten mint szervező titkár dolgoztam, április 1-től Debrecenbe az Országos Földrendező Tanácsba mint tanácstag kerültem, és onnan az államapparátussal Budapestre kerültem. 1949. június 30-ig mint tanácstag, 1950. augusztus 1-ig mint tisztviselő dolgoztam. Augusztus 1-jével Gyulára mint a Körösvidéki Öntöző Vállalat igazgatója kerültem." "1956. augusztus 1-jével saját kérésemre a központi pártbizottság személyi nyugdíjával kerültem nyugállományba. Azóta az itteni pártbizottság munkájában veszek részt. Dolgoztam mint városi vb-tag, hosszú évekig a belvárosi nagy létszámú pártszervezet titkára voltam, 1957-től idáig folyamatosan a városi tanács egészségügyi osztályának munkájában veszek részt". /1965. szeptember 2./

9 Veres Péter 1937-ben írt Agrárkultúra és parasztság című cikkében olvasható: "Azt azonban, hogy minden kistermelő boldoguljon, nem idézi elő a legjobb szakoktatás sem. A szakoktatás csak az illető termelőközösség általános színvonalát adja meg, mint ma a holdandoknál vagy a dánoknál, de hogy ezen az általános

színevönalon mindenki boldoguljon: az már társadalmi és jórészt politikai kérdés". /Újra olvasható: Veres Péter: A szocialista műveltségéről. Kossuth, 1978. 38.p./

- 10 A sajtóvita legtalálhatóbb cikke: Varga Domokos: Egy temető sorsa. /Élet és Irodalom, 1975. október 18. 9.p./ A tulajdonképpeni hivatalos választ Cs. K. fogalmazta meg. /Élet és Irodalom, 75. november 1. 2.p./ Cs. K. utólag - egy nekem írt levélben - így nyilatkozott erről: "Átverték, csúnyán átverték, és ezt ird meg."
- 11 L. erről még "A boldog timberjackista" című fejezetet.
- 12 Két részlet Kőhalmi Ferenc Lenin a szocialista szervezésről című cikkéből. /Társadalmi Szemle, 1980. április, 62—77.p./ "Lenin felismeri az egyéni és helyi kezdeményezések nagyszerűségét. Követelménnyé teszi, hogy ezeket az új hajtásokat, újításokat azonnal gyűjtésük össze a társadalmi munka minden területéről, és hozzák nyilvánosságra, tegyék közkinccsé, irányítsák rájuk a közvélemény figyelmét, kapcsolják be a szocialista közösség szellemi vérkeringésébe, és mindezzel keltsék fel az egészséges versengés szellemét. 'Most csak az van hátra, hogy megszervezzük a versenyt, azaz biztosítsuk a nyilvánosságot, amely lehetővé tenné az állam minden közösségének, hogy tájékoztatást adjon arról, hogyan folyt a gazdasági fejlődés a különböző vidékeken, biztosítsuk, másodsor, a szocializmus felé haladás terén az állam különböző kommunáiban elért eredmények összehasonlíthatóságát, biztosítsuk, harmadsor, azt, hogy az egyik közösségben szerzett tapasztalatot gyakorlatilag hasznosíthassák a többi közösségben, biztosítsuk azon anyagi erők - és emberi erők - kölcsönös cseréjének lehetőségét, amelyek a népgazdaság vagy az államigazgatás megfelelő területén a legjobbaknak bizonyultak.' ³⁷" /Ez a Lenin-idézet olvasható: LÖM, 36. kötet. 141—142.p./

- 13 "A néptömegek általában a történelem alkotói. A szocializmusban azonban különösen is, mert nemcsak az alkotás folyamatának főszereplői, hanem forradalmi pártjuk segítségével az alkotó folyamat szervezésének is. 'Egyik legfontosabb, ha ugyan nem a legfontosabb feladat ez idő szerint az, hogy a munkásoknak és általában a dolgozóknak és kizsákmányoltaknak ezt az önálló kezdeményezését az alkotó, szervező munka terén minél nagyobb arányokban kifejlesszük. Ha török, ha szakad, szét kell zúznunk azt a régi, ostoba, barbár, alávaló és förtelmes előítéletet, hogy az államot kormányozni, a szocialista társadalom szervező építését vezetni csakis az ún. felső osztályok, csakis a gazdagok vagy azok tudják, akik kijárták a gazdag osztályok iskoláját.' ⁵²
'Csak az győz és tartja meg a hatalmat, aki hisz a népben, aki megfürdik az eleven népi alkotóerő forrásában.'⁵³" /Kőhalmi Ferenc cikkében szereplő két újabb Lenin-idézet olvasható: 52=LÖM, 35. kötet, 198. p. 53=LCM, 35. kötet, 60. p./
- 14 Hogy mit értek a teljes boldogságon? Mindenoldalú lehetőséget s minden egyes lehetőség sokfajta megvalósítását. /A testi szerelemtől a történelmi személyes alakításáig, az alkotó munkától a mikroközösségek szabad létrejöttéig, a nem csak a javak elosztására orientált családtól a dolgok fölötti szellemi uralomig, a nem történik semmi állapottól a minden értelmes, hasznos - sőt nemegyszer haszontalan - megtörténhet viszonyokig avagy - s nem sorolom tovább - a megőrizhető egészségtől a minimum közepes jólétig.../
- 15 Lásd Bánlaky Pál — Varga Csaba: Életmódmodellek a mai faluban c. cikkét. /Forrás, 1980. május./

- 16 Lásd ifj. Reiszig Ede és Nagy József írását. /Külön-
lenyomat a Magyarország vármegyéi és városai, Pest-
Pilis-Solt-Kiskun vármegye című monográfiából.
1905. 420. p./

Utólag is megköszönöm Gergely András anyaggyűjtő s Hat-
vani Zoltán szervező munkáját.

A LÁMPA FONTOSABB, MINT AZ ÚT

(Közművelődés és értékközvetítés Kissvárosban)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

"Még csak annak alapján nyilatkozhatom, ami ebben a kiadványban olvasható, mégis megkockáztatok egy talán merésznek tűnő feltevést, hogy Kisssváros európai kisváros" - jelentette ki Mr. Bookbird. "Mégha kisváros lenne, de ebből a kisss füzetből is kiderül, hogy ez egy kisss város, igaz, valahol Európában" - jelentette ki Felméry Bandi.

A kisssvárosi vasútállomáson zajlott le ez a párbeszéd fél perccel a másfél órát késő Pannónia expressz érkezése után. Mr. Bookbird^x állításának alapja a Kisssvárosi Műsorkalauz volt, amelyet egyik útítársunktól, az egyik kisssvárosi üzem főmérnökétől kaptunk, e szavak kíséretében: "In this Műsorkalauz there is nothing."^{xx} Felméry Bandi^{xxx} szerint a "semmi" jelentése

- x Raja Cecil Bookbird UNESCO-diplomata, a Roads to the Reading és a Cultural Activity in Small Towns című könyvek szerzője, aki már másodszor töltött hosszabb időt Magyarországon mint az UNESCO támogatást élvező magyarországi intézmények szaktanácsadója.
- xx Tekintve, hogy hindu és angol szülőktől származó apja egy clevelandi "hunky" nőt vett el és Mr. Bookbird anyanyelvén kívül hindi és magyar nyelven is elég jól beszél, a társalgás ezután magyarul folyt.
- xxx Felméry András Endre, magyar-népművelés szakos egyetemi hallgató, aki a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megbízásából interjúkat készített az "Olvasási szokások" kutatásához, amelyeknek egyik színhelye éppen Kisssváros volt.

ez esetben "kevés", "jelentéktelen", "ugyanaz, mint eddig". Felméry Bandi szerint az az érdekes, hogy mi van a meghirdetett, kikiáltott, kirakatba tett dolgok mögött, még inkább az, hogy mi lehetne. Mr. Bookbird úgy véli, a kirakat is jellemző.

Két napig "kirakatokat" nézegettünk, Kisssváros utcáit jártuk, megszólítottuk lakóit, megkérdeztük: mit lehet itt csinálni, hová lehet menni esténként, tudják-e, hol van a könyvtár. A harmadik nap hozzáfogtunk Kisssváros olvasástérképének elkészítéséhez. Jó egy hetet töltöttünk ezzel, nem is eredménytelenül, hiszen "az olvasó is csak ember", mint ezt Mr. Bookbird szellemesen megjegyezte. Szóval "az olvasás kulcslyukán keresztül vizsgáltuk Kisssvárost" /Felméry Bandi elmés megállapítása/, a negyedik héten azonban hozzáfogtunk a szembesítéshez.

AMI VAN - ÉS AMI LEHETETT VOLNA

- Mit jelent az, hogy "anyag"? - kérdezte Mr. Bookbird, kezében egy sokszorosított irattal.

- Az anyagot anyagkészítők, anyagírók állítják elő. Nem vész el, csak fokról fokra átalakul, minél feljebb kerül. Ugyanez történik vele, amikor felülről lefelé kerül, amikor "lebontják az anyagot" - magyarázta Felméry Bandi.

- Megbeszélés alapját képező írásmű, amely a megbeszélés tárgyával kapcsolatos ismereteket, adatokat, mozzanatokat összegzi, amelyekben következtetések, javaslatok, felelősök és határidők is találhatóak - idézem a Magyar értelmező kéziszótárból.

- Akkor én egy anyagot tartok a kezemben - jelentett ki Mr. Bookbird. - Méghozzá éppen azt, amire nekünk szükségünk van, mert ez a címe: A közművelődés helyzete Kisssvárosban, alcíme pedig: A párthatározat végrehajtásának tapasztalatai és a további feladatok.

Elmondja, hogy egy UNESCO-anyagért kapta cserébe. Elmondom, hogy én is szereztem egyet cserébe egy "országos anyagért", amelynek az a címe, hogy A közművelődés feladatterve 1980. évre, és nem más, mint a Mr. Bookbird kezében lévő anyag "lebontása". Felméry Bandi ingyen szerezte meg anyagait, vagyis

rátukmálták a város különböző üzemeiben. A legtöbb ezt a címet viseli: Beszámoló a vállalat közművelődési tevékenységéről. Előkerül még tarisznájából a művelődési központ beszámolója és feladatterve és más hasonló dokumentumok is.

- Csak nem ezekből akarjuk megtudni, azt, amit már fél éve vizsgálunk? - kérdi ijedten Felméry Bandi.

- Miért ne? - feleli Mr. Bookbird. - Feltehetően hasonló vizsgálódás előzte meg összeállításukat, mint a miénk.

- Kötve hiszem, mert az anyag elsődleges - jelenti ki Felméry Bandi.

Mr. Bookbird rágyújt pipájára, és biztosítja Felméry Bandit, hogy nagy figyelemmel hallgatja. Felméry Bandi hosszasán, de érdemben fejtegeti, hogy az anyagok természete a mi legyen és mi van utánózhatatlanul sajátos ötvözete, amelyben a mi van és a mi legyen nem erősítik, hanem felfalják egymást, olykor pedig szövetkeznek a mi lehetne ellen. Ez alól lehetnek kivételek, de azok nem jó anyagok.

- Értem. Ezek szerint az anyag mint forma alakítja a valóságanyagot? - kérdezi Mr. Bookbird.

- Konkrétebben: az anyagíró már olyan alapanyagot kap, amelyet a leendő anyag számára alakítottak - magyarázza Felméry Bandi.

- Kizártnak tartom, hogy ezek a részanyagok ne képviselnék az úgynevezett részérdeket is, és a részérdek mellett éppen a valóság lehet a leghatékonyabb érv.

- Inkább a részérdeknek és a megírandó anyagnak egyaránt megfelelő valóság...

Igy vitatkoztak még vagy másfél óráig Mr. Bookbird és Felméry Bandi. Egyre gyakrabban kerültek elő maguk az "anyagok" is. Végezetül a következőkben állapotunk meg.

Egy: ezek az anyagok, különösen a Mr. Bookbird kezében lévő "csúcsanyag", többé-kevésbé rendhagyó "anyagok", vagyis a mi szemszögünkben nézve olyanok, mintha itt-ott szociográfusok is belesegítettek volna.

Kettő: kiváló dokumentumai annak, hogyan látják az irányítók a város művelődését és hogy milyen a kultúráképük.

Három: szociográfiai vizsgálódásunk fontos dokumentumai, mert olyan tényekről is tájékoztatnak, amelyekről nem szereztünk tudomást.

Négy: alapját képezhetik annak az eljárásnak, amit mi szembesítésnek nevezünk. Tekintve, hogy "rendhagyó anyagokról" van szó, nem kényszerülünk arra, hogy az "anyagot" és a valóságot kelljen szembesíteni. A szembesítés magába foglalja majd: A/ azoknak a megállapításoknak az igazolását, érzékeltes-sé tevését és kiegészítését, amelyekkel egyetértünk, B/ azoknak a kérdéseknek, témaköröknek és mozzanatoknak a feltárását, amelyeket a közművelődés irányítói nem emeltek be ezekbe az "anyagokba", C/ az egyes megállapítások és az általunk tapasztaltak között érzékelhető ellentmondások megjelenítését, D/ az "anyag" szemléletének, értékrendjének, ideológiájának szembesítését a miénkével és azokkal, akiknek hangját felerősíteni, szemléletét érvényesíttetni szeretnénk. Nem leleplezni, kikezdeni kívánjuk ezeket a dokumentumokat és a város közművelődésének irányítóit, hanem együttműködni velük.^x

Egység és együttműködés

A Helyzetkép bevezetője a város gazdasági-társadalmi fejlődésével, problémáival foglalkozik. Megállapítja, hogy az iparfejlesztés területén jelentős előrehaladás történt. Az egyedi beruházásként megvalósult könnyűipari gyárban 1974-től a munkások száma 2000-re nőtt, és a város üzemeibe bejárók száma meghaladja az 1600 főt. Továbbá: hogy a termelőszövetkezetek nem sokat tettek a határozat megvalósítása érdekében, s hogy jelentősen nőtt az értelmiség száma a városban, de aktivitásuk a kultúra és a művelődés terjesztésében egy-két pozitív példától eltekintve elmarad a kívánalmaktól. Megállapítja, hogy még mindig magas azok száma, akik nem végezték el az általános iskola nyolc osztályát, majd ez következik:

^x A "csúcanyag" a továbbiakban mint Helyzetkép, a másik pedig mint Feladatterv szerepel írásunkban, a többit néven nevezzük.

"Az elmúlt évek gyakorlati munkájában a legfontosabb eredménynek az egységes városi közművelődési szemlélet kialakítását tartjuk. Az utóbbi években javult az intézmények közötti együttműködés."

Mr. Bookbird úgy véli, ha a város egyenlő a város lakosságával, akkor ez a megállapítás már azért sem védhető, mert a lakosság jelentős része legfeljebb fogyasztja a kultúrát, de nem szemléli, azaz nem alakított ki magának semmiféle kultúráképet. Amennyiben a művelődésügy hivatásosaira gondol, elég csak utalni a "két szomszédvár" munkatársaira vagy a könyvtárral kapcsolatos, meglehetősen különböző elképzelésekre. Ami pedig az együttműködést illeti, veszi át a szót Felméry Bandi, elegendő lenne egyetlen kijelentést idézni, amely a város kulturális életének egyik irányítójától származik: "A városi könyvtár, a szakmaközi bizottság, a népfront,^x a művelődési ház lenézi egyik a másikat, és ott játsszák ki egymást, ahol tudják." Érdekesnek tart azért még másokat is idézni; az egyik népművelőt: "Kivel működünk együtt? Mindenkiel és senkivel. A szakmunkásképző intézet még sokkal inkább partnere a közművelődésnek, mint a nagy múltú gimnázium"; egy könyvtárost: "Együttműködés? Informátlanság! Olykor még saját rendezvényeinkről sem tudunk. Pletykákból élünk, majd megsértődünk és befelé fordulunk. Az úgynevezett fórumokon pedig sok a blöff, a mellébeszélés."

Felméry Bendi nem azt tartja nagy bajnak, hogy nincsen egységes közművelődési szemlélete a városnak, hanem hogy vita nincsen, így az egyet nem értés nem válhat értékke.

Munkásművelődés és számmisztika

Egyrészt: "A parthatározat eredményeként a munkahelyi, gazdasági vezetők szemléletében is változás történt. Nőtt a munkahely művelődésre ösztönző hatása. Jelentős változások történtek az irányításban is."

^xMi az a népfront, veteránok egyesülete? - kérdezte Mr. Bookbird.

Másrészt: "Általános tapasztalatként megállapíthatjuk, hogy mind a vállalati kulturális tevékenység, mind a szocialista brigádok kulturális vállalásai egysikűvé váltak, beszűkültek. Számos szemléleti gond is tapasztalható. A munkahelyeken sok esetben kampánymunkának tekintik a művelődéssel való foglalkozást."

Egyrészt: "A munkásművelődés fontos része az esztétikai nevelés, az izlésfejlesztés. Öröndetes, hogy az utóbbi időben városunk több köztéri szoborral gyarapodott."

Másrészt: "A munkások széles rétegei még kizárólag kikapcsolódni, szórakozni akarnak. /.../ Nem megfelelő a különböző művelődési formák és módszerek támogatása. Kivételül a legtöbb vállalat tizszer akkorá összeget tervez, mint könyvvásárlásra."

Először is mi az a "munkásművelődés" meg a "munkásolvasó", kérdezi Mr. Bookbird. Mágikus erejű szavak, amúgy pedig helyesírás, nyelvhelyességi és szemléleti hibák, világosítja fel Bandi barátunk Bookbird urat, aki azt sem érti, hogyan kerül a "Munkahelyi művelődés" című fejezetbe a köztéri szobor. Ezt igazán egyszerű megmagyarázni, válaszoljuk. A köztéri szobrot a munkás is látja, a galériát a brigádok is látogatják. Igen ám, de akkor miért panaszkodik a Helyzetkép, hogy egysikűvé váltak a brigádok kulturális vállalásai, kérdezi Mr. Bookbird. Nyilván azért, mert csak a Galériába járnak és csak a köztéri szobrokat nézegetik, próbáljuk megmagyarázni nem túl nagy meggyőződéssel. Elolvassuk még egyszer majd még egyszer ezt a fejezetet, és egyre inkább az a meggyőződésünk, hogy "mindent bele!" biztatás kíséretében íródhatott, mert sok mindennek kellett benne lennie ebben a fontos fejezetben. Nincsen más hátra, mint utánanézni a "munkásművelődésnek", határozzuk el.

Idézet egy üzemi "enyegből":

"A közművelődési munkába e vállalat dolgozóinak mintegy 10%-e kapcsolódott be aktíven, ezek zöme fizikai dolgozó. Mintegy 15% esetenként vesz részt e tevékenységben, főleg e komplex rendszerű országjárások alkalmával. További

18% könyvtári olvasóként kapcsolódik be, de a színház- és rendezvénylátogató is van mintegy 15%.

58%-ot érint a közművelődési tevékenység, de ez sem reális szám, mert lehet, hogy többet, lehet, hogy kevesebbet."

A számmisztika művelője R. E. hivatásos népművelő, a város egyik "művelődésügyi hangadója". Utánaszámoltunk, és arra a következtetésre jutottunk, hogy a kb. 58% sehogysem stimmel. Alig elképzelhető, hogy a 10%-ot kitevő "aktív bekapcsolódó" zöme ne lenne könyvtári tag, hogy a könyvtárba és a színházba járók körei ne lennének egymást átmetsző halmazok. A Helyzetképbe is belekerültek ilyenféle bűvös számok: "Jelentős eredményként könyvelhetjük el, hogy 1975-től a munkásolvasók^x számát 983 főről 1388 főre tudtuk növelni." Éppen a Helyzetkép tudósít arról, hogy 1974 és 1979 között 2000-rel nőtt a munkások száma Kisssvárosban, ebből pedig az következik, hogy a "munkásolvasók", vagyis a könyvtárba járó munkások aránya alig növekedett.

Szemelgetés egy "üzemi anyagból"

A címe: Beszámoló a vállalat közművelődési tevékenységéről. Az I. pont /Marxista világnézet erősítése/ címe alatt 14 "jelenténivelő" sorakozik fel, közöttük ezek:

"Szeptember hónapban a Kisssváros fejlődése napjainkig című kiállítás megtekintését brigádonként szerveztük meg."

"Az év folyamán három alkalommal vettünk részt laktanya-látogatáson és tartottunk közös baráti estet a néphadsereg helyi alakulatával."^{xx}

^xMi ez a "munkásolvasó", talán aki pénzért olvas? - kérdezte, amikor először hallotta ezt a szót Mr. Bookbird.

^{xx}Zömmel nőket foglalkoztató üzembről van szó.

"Három utat terveztünk a szocialista országokba, ebből egyet hajtottunk végre a mamaiai tengerpartra".

"Vállalatunknál járt egy szovjetunióbeli krimi küldöttség és egy román, Alba megyei küldöttség, akikkel baráti találkozon vettek részt vállalatunk dolgozói."

"A szocialista demokratizmus fejlesztésére tervezett négy előadásból álló sorozatot nem tudtuk megszervezni a középvezetők részére, de volt ergonómiai előadás, mely a témakört érintette."

"A szovjet filmek hónapja során bemutatásra kerülő filmekre brigádonként szerveztük a látogatást, és folytattunk beszélgetést a látottak alapján."

"Az év folyamán valamennyi politikai ünnepség során az érzelmi hatást fokozó műsorokat biztosítottuk."

Mr. Bookbirdnek tetszik az, hogy a világnézeti nevelésnek áttételes, oldott és szórakoztató formáit választották, ugyanakkor bevallja, eddig egészen más dolgok jutottak eszébe a marxizmusról hallottak kapcsán. Mérhetetlenül sajnálja, hogy elmaradt a szocialista demokratizmus kérdéseivel foglalkozó előadás-sorozat, mert úgy tapasztalja, Magyarországon ez iránt különösen nagy az érdeklődés. Felméry Bandi másképpen látja. Mi köze van ennek a vegyes salátának a marxista világnézet erősítéséhez? /Kiabál. Ordít. Tépi a szakállát./

A Művelődés címszó alatt egy sereg klub és szakkör következik, több, mint amennyit a művelődési központ magáénak mondhat. Két ifjúsági klubról tesz említést a beszámoló. Mindkettő "közös" klub, nyilván máshol is jelentik. A műszaki klubról ezt tudjuk meg: "Önállóan mint klub nem működik, de a METESZ helyi szerveként összejönnek a műszaki vonalon dolgozók." Az irodalombarátok klubjáról: "A vállalaton belül nem hoztunk létre önálló klubot, azonban a városi könyvtárban tartott rendezvényeket mintegy tíz fő látogatja rendszeresen." A fotóklubról: "Bár valamennyi jelentős eseményről folyamatosan készül fotóanyag, klubszerűen nem tudunk működni." A zenekarát körről: "Hasonlóan az irodalombarátokhoz, zenekedvelő dolgozóink is a városi rendezvényeken vesznek részt. Önálló klubot nem hoztunk létre az érdeklődők kis száma miatt." /Lényeg az, hogy húsz főt kiállított a vállalat a Múzeumkerti Esték va-

lamennyi rendezvényére, pontosabban fogalmazva: átvett hús bérletet./ A Szocialista brigádestek című sorozatról: "Brigád-jaink egyelőre csak a kirándulások lehetőségével élnek." A színjátszó csoportról: "Külön színjátszó csoportunk még nincs." A kamarakórusról: "Önállóan a kis létszámú jelentkező miatt nem hoztunk létre kórust, hanem bekapcsolódtunk a városi Erkel Ferenc kórusba."

Ugyanakkor az is igaz, hogy a P. L. vezette Folk együttes a megye legkiemelkedőbb együttesei közé küzdötte fel magát, az ugyancsak P. vezette Gabriella színjátszó kör bemutatta a Pajzán históriák-at, a Gabriella néptánccsoport fesztiváldíjakat hozott haza, megalakult - szintén P. L. vezetésével - a beatzenekar is. Miért kell mindenáron megszorozni kettővel, hárommal azt, ami önmagában is szép teljesítmény? - töpreng Mr. Bookbird. Mert évről évre meg kell termelni a közművelődést, válaszolja Felméry Bandi.

Cultura vagy pofók?

Egy fiatalember így vélekedik a művelődési központról: "A városi művelődési központ tevékenységét jelentősen befolyásolja a jelenlegi elhelyezési körülménye. Az idejétmúlt, esztétikus hatást tekintve rendkívül kellemetlen benyomást keltő épület nem vonzza, hanem taszítja az érdeklődőket. Ennek ellenére bizonyos területeken jelentős eredményeket értek el." A Feladatterv pedig így: "Városunkban a művelődési központ szerepe jelentős, de a várost átfogó kulturális feladatok megoldásában több kezdeményezést várunk. Több területen nem érzékelhető az előbbre lépés. Nem elég érzékenyek és fogékonyak a munkatársak az új iránt, dominál a rutinszerűség."

Csaknem mindennap megfordultunk a művelődési központban, mert az ott dolgozók egy részével barátságot kötöttünk, ők is sokféleképpen segítettek munkánkat, mégis mindannyiszor viszolyogva léptük át a küszöböt. Hiába javasolta Felméry Bandi, hogy tekintsük egy Cultura vagy pofók című régi magyar film diszkrétnek. A többiek így látják:

S. I. villanyszerelő: A könyvtárhoz képest a művelődési ház nagyon felszines. Azelőtt én is jártam oda, de a tánc meg a diszkó, ami ott van, inkább időtöltés, mint szórakozás."

D. E. zenetanárnő: Tavaly tartottam ott két előadást, az elsőn húsz értelmiségi, a másodikon tizenévesek jelentek meg. Megdöbbenett, hogy nem úgy történt a szervezés, hogy a fiatalok azt mondták volna, ez minket érdekel, hanem a művelődési ház programosa, vagy hogyan nevezik az illetőt, gondolt egyet és hívott. A modern zene és az antik kultúrák címmel tartottam az előadást, de ezek a fiúk és lányok nem ezért voltak ott." /Felméry Bandi elmeséli, hogy ő egy Merle-regény elemzésén vett részt, de csak öt percig bírta ki, mert az elemző elmondta a regény tartalmát, közben a húsz fiatal sügött, morgott, cigarettázott, köpködött./

P. P. üzemi népművelő /aki előtte könyvtáros volt/: Tegnap este is például három ember volt a művelődési házban, a fiatalság pedig a Városiban, az Ezerjóban és a Malacban kötött ki. Az igazgató ritkán van ott, de nem is ez a baj, hanem az, hogy nagyon keveset tud arról, amiről mi tudunk, akik gyakran járunk oda. Nem hiszem, hogy tudná, hogy sokszor 9-kor bezárják a művelődési házat. Bezárják, mert csak öten vannak. Valami közbejött, gyerekek, haza kell mennem, mondják kétszer-háromszor hetenként."

T. L. főorvos: "Nincsen jó véleményem róla. Elavult, hatástalan, még akkor is, ha helyet ad a kismama klubnak, de a fiataloknak ez a hely nem felel meg. Halott intézmény."

B. P. muzeológus: "Rokonszenves, ahogy futtatják a helyi tehetségeket, a Lyra együttest, a citerásokat, a táncscsoporthoz, akiket mindig beharangoznak, de sosem lehet őket látni. Nem tudom, felbomlottak-e, vagy mi van velük, de én még nem láttam őket."

V. D. szakmunkás, üzemi pártbizottsági tag: "A művelődési házban egy kicsit elszeparált munkát végeznek, nem vagyok róla meggyőződve, hogy mindig az igényekre épül az, amit csinálnak. Csinálnak egy, kettő, három, négy programot, de miért? Nem látok kapcsolatot a programok között. Sok olyan dolog van, amit egyszerűbben, észrevétlenül lehet az emberek elé tenni. Élményesebben és ésszerűbben kellene csinálni az egészet."

B. F. könyvtárigazgató: "El kell ismerni, a mi adottságaink lényegesen jobbak, elsősorban épület szempontjából. Nem vagyok művelődési ház ellenes, de mi a könyvből indulunk ki,

tehát van valami alapunk. Ők meg állandóan azon törik a fejüket, hogy mit kellene csinálni?"

Gy. M. pártbizottsági munkatárs: "Elég csak annyit tudni, hogy két előadónak csak általános iskolai végzettsége van."

I. A. főorvos: "A kulturális góc a könyvtár, a művelődési központ csak nevében az."

Miért apadt el a Forrás,^x és mitől buzog a másik?

"Jelentős eredménynek számít az Új Tükör klub helyi és országosan is kimagasló teljesítménye..."

A helyi műsorkalauz tanúsága szerint valami nincsen rendben ezzel a klubbal. Júliusban és augusztusban a klub csak az "Állandó jellegű foglalkozások" rovatában szerepelt, konkrét programoknál nem, feltehetően nyári szünetet tartottak. Szeptemberben és októberben sincs hír a klub életéről, sőt az "Állandó jellegű foglalkozások" rovatban sem szerepel neve.

G. L. a művelődési ház igazgatója: "Ez a Forrás-Új Tükör klub afféle értelmiségi klub lenne. A tagok orvosok, pedagógusok, óvónők, műszaki értelmiségiek, de még sarkos is volt közöttük. Amikor H.-né otthon maradt gyermekével, változtak a vezetők, a klub beltenyészetté vált, a tagok nem tudtak mit kezdeni egymással. Aztán követelőzni kezdtek, még azt is elvárták volna, hogy a népművelők pincérként szolgálják ki őket. Most már nem találják a helyüket, nincs közös témájuk."

G. É. általános iskolai tanárnő: "Az előadások és a beszélgetések mind jól sikerültek, de az volt a legjobb, hogy utána nem oszlott fel a társaság, hanem elmentünk együtt, és tovább beszélgettünk. Ez minden kedden feldobta a társaságot. Ezt az estét mindig kiszakítottam magamnak, oda menni kellett."

G. Zs. kárpitós: "Ez egy olyan klub volt, ahol politikai kérdéseket is meg lehetett beszélni, lehetett vitatkozni, tépelődni."

Sz. E., a klub vezetője: "Kezdetben elég szép sikereket értünk el, de még feloszlásunk évében is. Két alkalommal lett klubunk második az Új Tükör által kiírt klub-pályázaton, ta-

^x Közművelődési klub egykori neve, ma az Új Tükör klub nevet viseli.

valy pedig Aranykoszorús Ifjúsági Klub-díjat kaptunk, én vehettem át a Fészek-klubban a díjat. Amit nem tudtunk megoldani, az a hely. Éveken át küzdöttünk azért, hogy megfelelő helyen jöhessünk össze. Már a legeldugottabb faluban is normálisabb helyeket tudnak biztosítani, mint nekünk itt, ebben a több tízezres lélekszámú városban, ahol számos ipari nagyvállalat működik. Ócska, csővázás bútorok, salétromos falak. Előbb-utóbb azok is elmaradtak, akik korábban szívesen jártak ide. Nyilvánvaló, hogy manapság az olyan embereknek, akik a Lakáskultúra lapot járatják, egy ilyen helyen egyszerűen nem esik jól együtt lenni. Ez volt az objektív ok, és voltak szubjektív okok is, hogy szétfeszlett. Gondoltunk a társadalmi összefogásra. Volt köztünk építész, aki vállalta, hogy megtervezi társadalmi munkában a helyiséget, a berendezést, a világítást, és lett volna olyan is, aki a kivitelezésben segít, de a vállalatok nem akartak egy városi klubot támogatni. Egyre csak módosultak a határidők. Aztán azt javasolták, én menjek el kivitelezőt keresni, aki mintegy társadalmi munkában vezetem a klubot. Hát van, aki azért kapja a fizetését, hogy ilyeneknek utánajárjon. Pedig jó volt ez a klub, mert volt néhány ember, aki nem a pénzre hajtott, aki - hogy úgy mondjam - másként gondolkodott, azok itt jól elbeszélgettek, vitatkoztak, aztán fogtuk magunkat, átmentünk és ittunk egy sört, folytattuk kötetlenül. Amig nem nősültem meg, több energiám volt, de aztán elfogyott, lemondtam, és meg se kíséreltek alkalmas személyt keresni helyemre. A műsorkalauzban pedig továbbra is szerepeltünk. Az utcán kérdezték: mi van, mi lesz? Jó közösséggé szerveződöttünk, olyan kapcsolatok jöttek létre, amelyekből házasság is lett. Jelenleg is baráti kapcsolatot tartunk, és felkeressük egymást."

"Jelentős eredménynek számít a javuló tendenciával dolgozó ifjúsági klub munkája, ennek kisugárzó hatása."

Hogy az ifjúsági klub élettel teli, igazi klub, azt nemcsak a kisvárosi kalauzból, hanem az utcán megszólított járókelőktől is megtudhattuk, amikor szűrőpróbát végeztük. Nem kisebb szaktekintély igazolta ennek a közművelődési képzőménynek a klubságát, mint Mr. Bookbird, aki jelen volt Soltberki Erzsébet könyvelemzésein, Varga Csaba szociográfus társunk Szerелеm és művészet című előadásán, a Viccek és a való-

ság című előadáson, amelyet Szokolai Zoltán költő tartott, a Bach élete, munkássága és a Rendhagyó vita a házasságról című programokon. Az ifjúsági klub Bookbird úrral egy táborba kényszeríti Felméry Bandit, aki elsősorban azért értékeli nagyra ennek a csoportnak a tevékenységét, mert folyamatos. Sokat jelent a fiataloknak akkor is, ha egy valóban ronda, kietlen, de legalább meleg hely áll rendelkezésükre mint bázis, mint ismerkedési hely, mint választási lehetőség. Felméry Bandi szerint a klub vezetőjének, L. A.-nak a klubja, aki naivan, de jó szándékkal és rendkívül nagy türelemmel irányítja és élte a klubot. Minden ötletért, amit a klubtagoktól kap, kettőt-hármat ad cserébe. Néha a kamaszbolondozás felülmúlni látszik a komoly programokat. A Fejezetek a magyar némafilm történetéből című program végén, két kisfilm megtekintése után már csak öten maradtunk. A tagok állhatatossága, cselekvő- és alkotókészsége bőven hagy még kívánnivalót maga után, ebben a tekintetben nem is igen lehetne igazi klubnak nevezni. Mégis az, mert légköre van, vagy mert lehetőség a bőrnadrágos kissovárosi vagabundok számára éppen úgy, mint az ijedt szakmunkástanuló lányok számára. Igaz, sokan rendetlenül viselkednek, kibejárkálnak a programok alatt, pismognak, locsognak, elrontanak jó néhány értékes elképzelést, de kötődnek a klubhoz, A.-hoz, egymáshoz, legalább tizen mindig ott vannak. Bárki bejöhet, még részegen is, mert A. megszelidíti vagy hazakiséri őket. L. A. 21 éves, közéjük való. Az egyetlen népművelő a házban, teszi még hozzá Felméry Bandi, aki úgy véli, hogy a koszos falu, szakadt plakátokkal teleaggatott, túlfűtött szobában olyan kollégák bóbiskolnak, akik évtizedekkel lemaradtak A. mögött. Mr. Bookbird kétszer próbált meg vele elbeszélgetni, de ő minduntalan felpattant, rohángált, szervezett, fiatalokkal beszélgetett, vigasztalt, nevetett.

Sz. E. a városi KISZ-bizottság munkatársa azt állítja, hogy a megyében Kissovárosban van a legjobb klubélet. Ezt hallva, a kijelentést nem cáfolva, de a rend kedvéért megjegyzi az egyik helyi klub vezetője, hogy a városban hivatalosan bejegyzett tizenkét klub közül csak nyolcnak van saját helyisége, és csak három működik folyamatosan. A KISZ-vezető a Vizmű klubját tartja a legjobbnak, mert oda neves művészek is járnak, és még fényorgonája is van. Felméry Bandi saját szemével látta

a fényorgonát, a neves művészeket, de úgy véli, a klub legnagyobb varázsa az, hogy ott bolti áron mérik az italt. "Funkciójának megfelelően működik az ifjúsági klubtanács", olvashatjuk a Helyzetképben. "A klubtanács egy gittegylet, nemigen járnak el azok, akiknek kellene, a város közművelődésére irányítója soha sincsen ott", bosszankodik a város egyik legjobb klubvezetője.

Vádoltak padján a könyvtárcentrikus könyvtár

Kár tagadni, a Helyzetkép városi könyvtárról szóló része Mr. Bookbird legendás türelmét is ugyancsak próbára tette.

"A könyvtár sokrétű feladatot vállal a szocialista brigádok tagjainak olvasóvá nevelése érdekében."

Igy kezdődik a könyvtárral foglalkozó rész. Nem is az a legnagyobb baj, hogy a "sokrétű" merész kijelentés, hanem az, hogy ez az első mondat. Mintha egy színház értékelése a büfé vagy a ruhatár méltatásával kezdődne, dohog Mr. Bookbird.

"Annak ellenére, hogy a szakmunkásképző intézet kiválóan felszerelt könyvtárral rendelkezik, az iskola tanulóinak 50%-a a városi könyvtár rendszeres látogatója."

Joggal követel Mr. Bookbird magyarázatot, joggal érzi méltánytalannak a kiválóan felszerelt könyvtárak mellőzését. A magyarázat azonban hiányzik a Helyzetképből.

"A gyermekolvasók jobb ellátása érdekében az általános iskolai könyvtárak részére letétet adnak. Ennek eredményeképpen 1700-ról 3400-ra nőtt a 14 éven aluli olvasók száma. A külterületi iskolát is ellátják rendszeresen az érdeklődésnek megfelelő könyvállománnyal."

Joggal bosszantja Bookbird urat ez utóbbi mondat odabiggyesztése. Még szép, hogy a külterületi iskolákat is ellátják, még szép, hogy az "érdeklődésnek megfelelő könyvállománnyal!"

"1974-hez képest jobb lett a könyvtár írásos propagandája."

Ez mi, kérdezi Mr. Bookbird. Kiderül, ez nem más, mint a könyvtár tájékoztató tevékenységének egyik területe, a szakirodalmi ajánlójegyzékek. Ami ezután jön, az már "anyag a köbön".^x

"A szóbeli propaganda célját szolgálják a különböző rendezvények. A művelődési központtal, a zeneiskolával és a TIT-tel közösen havonta több alkalommal író-olvasó találkozókat, irodalmi, zenei esteket szerveztek. Ezek száma azonban az utóbbi években több mint felére csökkent. Nem kielégítő a különböző közművelődési szervekkel a kapcsolat, a könyvtár funkcióját emiatt nem tudja megfelelően ellátni. Az intézmény kitűnő adottságait - a centrikus könyvtárszemlélet helyett - egy nyitott, dinamikus közművelődés szemléletű koncepcióval sokkal jobban, a célnak megfelelően lehetne felhasználni."

Nyilvánvaló, véli Mr. Bookbird, hogy a Helyzetkép írói nincsenek tisztában azzal, hogy mi egy közművelődési könyvtár alapvető funkciója. Ha nem így lenne, akkor a jelentés első sorban arról szólt volna, hogy milyen a könyvtár állománya, látogatottsága, tájékoztató munkája. Ki legyen könyvtárcentrikus, ha nem a könyvtár, kérdezi Mr. Bookbird, és kérdezte joggal a Helyzetkép vitáján B. F., aki egy szacikkból ezt idézte: "Meg kell szüntetni azt a szemléletet, amely nagyszabású rendezvények tartását tekinti a legfontosabb munkának, s mellőzi a nem látványos, de alapvető szakmai tevékenységet." Ami a rendezvények számát illeti, a csökkenés a gyermekrendezvényeknél látszólagos, ugyanis a legutolsó két évben - szerintünk helyesen - nem szerepeltették a statisztikában a csoportos osztálylátogatásokat, a felnőttrendezvényeknél pedig 31-43-28-23-28 a rendezvények száma 1974 és 1978 között.^{xx} Ami pedig a könyvtár kitűnő adottságait illeti, valószínűleg nem is sejtik a fenntartó szervek, hogy az irányelveken előírt

^x Eredetileg hindi nyelven csúszott ki Mr. Bookbird szájából, valahogy így: "a sűsűség Csomolungmája".

^{xx} A városi tanács közművelődési előadója úgy tájékoztattott minket, hogy negyedére csökkent a könyvtári rendezvények száma.

1860 m²-rel szemben a könyvtár alapterülete csak 1120 m², a gyermekkönyvtár 280 m² helyett 120 m², a létszám 20 helyett 14, 100 idegennyelvű folyóirattal szemben csak 14 jár. Mellesleg "szóbeli propaganda", azaz előadások céljára egyetlen fillér sem áll a könyvtár rendelkezésére. Megtudtuk, hogy a Helyzetkép vitáján többeknek feltűnt, hogy a városi könyvtárról szóló részben a helyzetképet torzkép helyettesítette. A kórház közművelődési tevékenységének irányítója kijelentette, hogy "a könyvtár a város legjelentősebb kulturális létesítménye, sokoldalúan segíti a város kulturális igényeinek kielégítését." Az egyik kollégium igazgatója kijelentette, hogy a városi könyvtár az egyetlen hely, ahol messzemenően segítik a fiatalok tájékoztatását. A vitán részt vevő megyei első titkár pedig így nyilatkozott: "Büszke lehet a város háromszoros kiváló könyvtárára, mely országosan is elismerten működik, valamint igazgatójára, aki tevékenységével példamutatóan irányítja a város könyvtárügyét." Ezek után a november végén megvitatott Feladatterv könyvtárakkal foglalkozó része így kezdődik:

"Az intézmény gazdag könyvanyagával jelentős szerepet játszik a város közművelődésében. Az ellátottság mellett szakszerű munka folyik az intézményben. A jövőben az intézmény nyitottságát még fokozni kell, tekintettel arra, hogy a város közművelődésének tárgyi adottságai gyengék, és a gyakorlat is igazolja, hogy az intézmény sokféle, színvonalas rendezvények jó színtere."

Mr. Bookbird úgy érzi, a könyvtár nagyjából a helyére került, Felméry Bandi viszont úgy véli, hogy a befekettetésnek nem a tömjénezés, hanem az árnyoldalra is rávilágító reflektorfény az ellenszere.

Mr. Bookbird leszögezi, hogy Kisssváros olvasási bizonyítványa jobb, mint Urbana^x városé, ahol pedig egyetlen is van. Köztudomású, hogy az amerikaiak alig olvasnak, veti közbe Felméry Bandi. Így igaz, amennyiben könyvről van szó, ismeri el Mr. Bookbird.

^x Odavalósi Mr. Bookbird.

Mármost, aki Kisssvárost illeti, valahogy lötyög rajta olvasási kultúrája. A könyvtár, Toynbee szavait használva, sokak számára – legyen az betanított munkás vagy vezető – túlságosan erős kihívásnak bizonyult, vagy ha nem, akkor mivel magyarázható, hogy eltűr a város egy ilyen könyvtár mellett egy ilyen könyvesboltot, ilyen művelődési központot? Elég csak a városi könyvtár és a művelődési központ végcélit összehasonlítani. Felméry Bandi úgy látja, hogy a könyvtár Don Quijote, a könyvesbolt, a művelődési központ és még jó néhány más intézmény pedig megannyi Sancho Panza. Kijelenti, hogy Kisssváros olvasási kultúrája éppen olyan, mint Kisssváros kérdezősi, tájékoztatósi, beszélgetési, evészeti és ivászeti kultúrája. Itt sem beszéltem egy-egy könyv, itt is gyakran kongó hang hallatszik egy-egy fej és könyv összeütközésekor.^x Ez igaz, feleli Mr. Bookbird, de erőteljes ütemben folyik az "eredeti könyvfelhalmozódás", de az igaz, hogy – mint az egyszeri marxista mondja – az atyaistennek nem akar átcsapni a mennyiség a minőségbe.

"Nemzetközi tudósok" és "utcaelöládók" Kisssvárosban

A Helyzetképnek a TIT munkáját értékelő fejezete így kezdődik:

"A TIT az utóbbi években a tudományágak kitűnő szakembereinek bevonásával egyre több érdeklődőt von be az ismeretszerzés rendszerébe. Kiemelkedő érdeklődést eredményeztek az alábbi rendezvények: a fórum, a biológiai szabadegyetem, az orvosbiológiai sorozat, az író-olvasó találkozók, a művészettörténeti előadások és a zenei esték."

Vagyis hurrá és hozsanna, értelmezi Felméry Bandi a Helyzetkép "értékelését". Jó néhány TIT-előadást ült végig Bandi barátunk, búval és örömmel. Tanúja volt annak, amikor megtapsolták Honfi József utcaelöladását, és annak is, amikor végigrendetlenkedték a kitűnő zenetanár ismeretterjesztését. Ami az egyre több érdeklődőt illeti, ez részben Kisssvárosban is

^x Mr. Bookbirdnek a szakirodalomból jól ismert első számú alapkísérlete.

a kivezénylés eredményességét jelenti. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy szinte teljesen egybefolyik a TIT és más szervezetek, intézmények tevékenysége, a klubok vendégeit is TIT-előadóként számolják el, olykor a klubvezető is TIT-jelentőlapot tölt ki egy-egy foglalkozás levezetéséért.

"A régi gondot, az előadók bővítését azonban nem tudta megoldani. E területen a TIT-re továbbra is jelentős feladatok várnak."

A Feladatterv eképpen válaszol a Helyzetképnek:

"1980-ra a következő szabadegyetemek beindítását szorgalmazzuk: Magyar világjárók címmel földrajzi szabadegyetem a Szilády Gimnáziumban, nemzetközi tudósok közreműködésével. Csillagászati szabadegyetem a mezőgazdasági szakközépiskolában Kulin György professzor közreműködésével. A városi könyvtárban irodalmi szabadegyetem az ELTE közreműködésével. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola közreműködésével a városi könyvtárban zeneművészeti sorozatot indítunk az ifjúság részére."

Egybehangzó véleményünk mindhármunknak, hogy először is egy magyar helyesírási és nyelvhelyességi tanfolyamot kellene indítani kisszévárosi anyagírók számára. Aztán azt is javasoljuk, hogy a "nemzetközi tudósok" mellett kisszévárosiakat is szerepeltessenek, akár magyar világjárókról, akár irodalomról, akár zenéről van szó. Kulin professzort pedig időnként felválthatja az a villanyszerelő, akit Kulin professzor is nagyra becsült, aki saját maga épít a város számára csillagvizsgálót.

A Helyzetkép a tudomány kitűnő szakembereiről szól, de nem tesz említést az ismeretterjesztés kitűnő szakembereiről, márpedig e téren van kivel - és ami a formát illeti, mivel - büszkélkednie Kisszévárosnak. Honfi József például az uborkaszezonban utcaelődásokat tartva, a házak fehér falára vetítve szinte egyedül "tartotta a frontot" Kisszévárosban. Az egyik elődása után megvártuk és hazakisértük. "Amikor velük találkozom tanyákon, utcákon, akkor valószínűleg átszellemülök, azzá alakulok, ami valójában vagyck. Az én eszményképem az a falusi tanító, aki a falusi élet csúcса, aki szindarabokat tani-

tott be, aki vallásos estéket tartott, aki énekkart vezetett, aki bemutatta a mészést, a jószágtartás helyesebb módját. Gyermekkoromban találkoztam Veres Péterrel, és ő észrevette érzékenységet azokra a dolgokra, amelyekre ő is érzékeny volt. Hadifogolyként könyvégetésre hajtottak ki bennünket, a tonnányi könyv között felfedeztem a Divina Comediát, és az ingem alá rejtettem. Ezt az igen nehéz nyelvezetű és roppant mély értelmű könyvet olvastam hónapokon keresztül. Egyéb-
ként én nem szeretem saját hangomat hallatni. Nem magamért tartom az előadást, hanem velük, sok kitérővel. Például, ha valaki kifejti, hogy 60 malacot nevelt, én megkérdezem, hogy fut az élet, kedves bátyám, és elbeszélgetünk, hogy lehetne életüket értelmesebbé tenni."

Városi igények, falusi állapotok

"Nem indult el a megfelelő urbanizációs folyamat, és így jött létre egy speciális helyzet, amelyben az igények szükségszerűen városiak, az állapotok falusi jellegűek. Ezt látjuk az utcák, terek kultúráján, amely eredője kettős, részben a fenntartó szervek munkájának hiányossága, részben az emberek viselkedése, magatartása. A köztereket csúfitó reklámeszközök csak rontják a reklámozók célkitűzéseit. Sok közösségi célt szolgáló létesítményünk elhanyagolt, például a mozi,^x a vasútállomás és egyes vendéglátó egységek. Az összes szórakozóhelyünk kocsma jellegű és kizárólag kereskedelmi szemléletű. Létesítményeink csak szolgáltatás jelleget biztosítanak, de az esztétikumot nem tartalmazzák."

Mi is ezt tapasztaltuk, és ők is.

A. P. közgazdász: "Nem értek egyet a város fejlesztésével, mert nincs Magyarországon még egy olyan város, ahol a városközpontot lebontják és újat építenek, nincs még egy olyan vá-

^x Ugyanezen az oldalon szerepe az a mondat, amely szerint a filmszínház kiemelkedően látta el feladatát, és elnyerte a "Kiváló Filmszínház" címet.

ros, amelyik egy ilyen forgalmas országutat behoz két lakótelep közé. Aztán: félig kivágták az egyetlen városi erdőt, elkezdtünk orditozni, szerencsére leállították."

M. B. közigazdász: "Felszámolták a város múltját konzerváló temetőt a lakónegyed miatt, szóval az őseket kiköltöztették innen. A szóbeszéd szerint jól jött ez valakinek, mert jó néhány szép márványkő eltűnt."

I. A. főorvos: "Kisssváros nem engedheti meg, hogy ilyen állapotban lévő temetője legyen."

K. T. B. nyugdíjas mérnök: "Itt van ez a református temető-ügy. XVII. századi sírokat tesznek tönkre, és közben azt mondják: egy öregasszony csontja nem akadályozhatja a fejlődést. Miközben határozat van róla, hogy védett temető. Én is kutyagoltam, leveleztem, ágáltam ezért a temetőért, de nem hallgattak meg. Érckoporsót törtek be, egy pap palástját a kerítésre akasztották, fejeket cseréltek össze. A másik kinos ügy a városközpont: felforgatják egy rosszabb közlekedési útvonal kiépítéséért, feladva a sétálóutca lehetőségét."

V. L. főmérnök: "Még meg lehetne menteni a temetőt. Az állami gazdaságban dolgozik egy erdőmérnök, aki környezetvédelmi szakot is végzett. Diplomamunkája volt a temető. Különböző szakemberek véleményét kikérve kegyeleti parkot tervezett. Miért nem bizza meg őt, őket a városi tanács, miért Pestre futkosnak szakemberekért?"

M. B. P. népfronttitkár: "A temető-ügyben kihagytak egy sor demokratikus fokozatot. Azt kell mondjam, a református egyház vezetője nagyon is lojális volt. F. L.-t megbízták, megcsinálta, pénzt nem kapott, mélységes elnézést kértek tőle, és most pestiekkel csináltatják a terveket."

A. P. közigazdász: "Nincs egy játszótér itt a központban. Van egy-két vacak hinta, amire az ember nem ültetheti rá a gyerekét, mert vagy megszúrja a fenekét, vagy leesik róla. Ez persze nem tartozik bele a gyermek-közművelődésbe."

M. B. közigazdász: "Nem régen volt egy felmérése a környezetvédelem, parkosítás tárgyában. Nem ismerem a végső jelentést, de kétségtelen tény az, hogy a város sokkal több munkát számol el ezen a téren, mint amennyit ténylegesen erre fordítanak."

Cs. J. földhivatali előadó: "Ezt a Petőfi-szobrot, a busz-végállomás mellett, valahová máshová kellett volna tenni. Egyébként is minek Kisssvároson is Petőfi? Minek ezt erőltetni?"

K. D. lelkész: "Az emlékművet oda akarták felállítani a főtérrre, az étterem elé. Elképzelttem a kitántorgó, ittas vendégeket, ahogy a szobor talpazatának támaszkodnak s a többi, és azt javasoltam, kerüljön a platánosba. A pártbizottság egyik munkatársának ez a javaslat azért nem tetszett, mert megszire kell menni, ha koszorúzni kell."

P. P. üzemi népművelő: "Szórakozóhelyek? Nem tudom elhinni, hogy a tanácselnök csak egyszer is bement volna este a Malacba, megnézni, hogy ott mi megy. Vagy a Városiba. Megértem, hogy az a nézet alakult ki, hogy nem mennek el este sehova, mert nincs az embereknek szükségük verekedésekre. Nem azt mondom, hogy ez a város szégyene, mert az az, hogy nincs egyetlen nyilvános vécé."

Volt egyszer egy kezdeményezés...

"Az ember viselkedését alapvetően meghatározza a környezet, amiben él. Ennek a felismerésnek alapján készült városunk környezetkultúrájának egységes koncepción alapuló rendezési terve, melyet a Képző- és Iparművészeti Lektorátus Alkotócsoportha készít a parkokra, terekre, összehangoltan a Városfejlesztési Intézettel, a Műemlékvédelmi Felügyelőséggel, a városi tanács vb. műszaki és művelődésügyi osztályával. A rendezési koncepció figyelembe veszi városunk tradícióit, kulturális értékeit, és ennek továbbfolytatását biztosítja 'kissváros - kissvárosi emberek' gondolat jegyében, az egyetemes értékek figyelembevételével."

A tervező kollektíva tagjai valamennyien budapestiek, állandó konzultációik között mindössze egyetlen kissvárosi szerepel, a városi tanács műszaki osztályának vezetője. Kerestük és megtaláltuk azokat a helybélieket, akik kimaradtak ebből az alkotócsoporthból.

Volt egyszer egy kezdeményezés a "kisssváros - kisssvárosi embereknek" gondolat jegyében, kezdeményezői között szép számmal voltak Kisssvárosba érkezők, köztük a faipari vállalat fiatal főmérnöke, V. L., aki Sopronból érkezve soproni mintára társaságot akart szervezni új otthona, Kisssváros szolgálatára. Igéretet kaptak a tanácstól, a pártbizottságtól, különböző elképzelések születtek a társaság működésére. Olyan társaságra gondolt V. L., amelyik sok mindent felvállalt volna a város gondjai közül mint a városi vezetés "háttéré", mint terveket készítő, akciókat szervező, bíráló és mozgósító társadalmi szervezet. Végül is társadalompolitikai munkabizottságként kezdett el működni a népfront keretében, 1974 végén. Alapító tagjai között voltak: I. A. orvos, Zs. D. középiskolai magyar-orosz szakos tanár, Sz. Sz. Gy. könyvtáros, F. L. erdőmérnök, környezetvédelmi szakember és mások, főleg fiatal műszaki értelmiségiek. Az első időszakban városismertető előadásokat tartottak, ahol a város állami és társadalmi vezetői ismertették a város múltját, jelenét, jövőjét. 1977-ben már igen nagy érdeklődés mutatkozott a bizottság tevékenysége iránt, hatvan-hetven fő kapcsolódott be munkájába, tanárok, műszaki értelmiségiek, könyvtárosok, orvosok, közigazdászok. A Magyar Hírlapban megjelent cikk hatására Urbanisztikai Társaság néven folytatták tevékenységüket, kisebb-nagyobb zökkenőkkel. V. L. és néhány társa tagdíjas társasággá, önálló jogi személlyé szeretné átalakítani a társaságot. A helytörténeti bizottság vezetője Zs. D. gimnáziumi tanár, a várospolitikai bizottságé D. T. mérnök, a művészetpártolók köréé V. L.^x, aki továbbra is vezeti az immár három részből álló társadalompolitikai bizottságot is. 1977-78-ban komoly részt vállaltak a Képzőművészeti Világhét, a szép kert mozgalom és a kirakatrendező verseny megrendezésében, F. L. és társai pedig a református temető maradványának kegyeleti parkká átalakítására készítettek tervet. A város nemigen használta fel a társaság energiáit, ötleteit. V. L.-t a városi tanács felkéri egy társadalmi zsűri vezetőjének, amelynek tagjai különböző szakterületek vezetői,

^x Aki egy személyben amatőr festő is, akár Cs. A. főorvos, aki a népfront által szervezett környezetvédelmi bizottság vezetője.

de az ülésen mindenki helyettesített magát. Olyan terveket szü-
riznek, amelyeket már egyeztettek, kész tények elé állítják
V. L.-t, aki egészen más szerepet akart vállalni egy egészen
másképpen működő testületben.

Két levél 1980 elején a társadalompolitikai munkabizottság
egyik tagjától:

"Tisztelt Bookbird Úr! Elnézését kérem, hogy nem küldöm
szíves érdeklődő kérdésére a kért dokumentumokat a társadalom-
politikai munkabizottság történetéről. V. L.-l csak vasárnap
este találkoztam, de nem volt olyan idegállapotban, hogy erről
beszért volna. Mikor szóba jött ez, teljesen felizgatta magát.
Úgy gondolom, ebben része volt annak, hogy hétfőn a HNF össze-
hivta a társadalompolitikai munkabizottság tagjait. /Melles-
leg: én már két éve nem kapok meghívót./ Összesen nyolcan jöt-
tek össze. Erre a nyolc emberre olyan feladatot akartak osztá-
ni, mintha legalább százan lennének, például honismereti klu-
bok szervezése, a helytörténet megírása. A népfront vezetője
magnetofonnal dolgozott. A héten még jelentkezem."

"Tisztelt Bookbird Úr! Végre sikerült V. L.-l beszélget-
nem. A dokumentumait sajnos nem találja, mert minap a rádiótól
volt itt egy riporter, akkor előszedte, és nem tudja, hová tet-
te. Amit fejből elmondott, mellékelem. Különben felmentését kér-
te, amire egy eléggé furcsa levelet kapott, amilyent leváltás-
kor szoktak küldeni. Ehhez csak annyit tennék még hozzá a ma-
gam részéről, hogy sokat romlott az itt élő értelmiség hangula-
ta az utóbbi években, ami a nagy fluktuációban is megmutatko-
zik. Akik jobbitani, tenni akarnak, falakba ütköznek. Biztos
vagyok benne, hogy V. L. annyira megsértődött, hogy el fog men-
ni. Én is ezt tenném, de egy műszaki értelmiségi könnyebben
hagyhatja itt az egészet."

Ha valóban elmegy V. L., üresen marad a világ legkisebb
alapterületű és Kisssváros legrokonszenvesebb főmérnöki szo-
bája, ahol a szokvány mellszobrot egy talpán álló Lenin helyet-
tesíti, ahol rajta kívül még egy Csontváry reprodukció, egy
Sopron-látkép és egy Kisssváros térkép jelezte, mit akart az

odakerülő "jöttment". A vállalkozás egyszerre volt próbája a városban élő fiatal értelmiség akarásának, a helyi demokráciának, mindkettőt különbözőképpen ítélik meg ennek az ügynek a fényében azok, akiknek valami közük volt a kezdeményezésekhez.

R. K. előadó a tanács művelődési osztályán: "A város félt egy nagyobb értelmiségi csoport összefogásától, ezért a népfrontba tették őket."

Gy. M. pártbizottsági munkatárs: "A bizottságnak nincs hatásfoka, de elsősorban azért tehetetlenek, mert nem kapnak megbízásokat. A népfrontnak mögöttük kellene lenni. V. L. tehetséges, kezdeményező ember, de túlzottan anyagiasságos."

M. B. P. népfronttitkár: "Hogy V. L. anyagiasságos lenne? Nem tudom, de az biztos, hogy aki mondta, az is 800 forintért tart előadást a marxista esti egyetemem."

I. A. főorvos: "Az az igazság, hogy ezt a bizottságot a város vezetői értelmiségi gyülekezetnek tekintették, méghozzá negatív értelemben."

F. Á. könyvtáros: "Igaz, nagyon sok itt a befelé forduló ember, de arányuk attól is függ, hogy a város vezetői mennyire igénylik a bekapcsolódást. Mi történik, ha kezdeményeznek? Átkeresztelik az értelmiségi jöttmentek kezdeményezését, kerektek közé szorítják."

T. G. gimnáziumi tanár: "Értelmiségi gyülekezetnek könyvelték el az egészet, pedig végre egyszer, először a város történetében, összejött egy olyan együttes, amely a felekezeti, világnézeti és egyéb különbségeket félretéve a városért akart dolgozni."

A. P. közgazdász: "Nagyon jól indult, de a harmadik előadáson megjelent a Hazafias Népfront képviselője, és elmondta, hogy a népfront át fogja venni. Ezután ellaposodott. Azt hiszem, azóta meg is szűnt."

T. R. üzemmérnök: "Ami történt, azt mi úgy fogalmaztuk meg magunknak, hogy átvette a hatalmat a népfront. Az alapítók közül már nemigen ment el senki, két-három hónap alatt kicserélődött a társaság. Ha jó tudom, ma már nem is megy az egész. Még olyan dolgokat is lehetett hallani, hogy ez szervezkedésnek számít. Pedig jól indult. Napirenden volt a parkosítás, a fásítás, a közvilágítás, de aztán jött a tagság, hogy: nálunk kiégett az utcában a villany és egyéb törpeségek. Nem dönteni,

ötleteket adni akart ez a szerv a városkép alakításához, a környezet-esztétikai elképzelésekhez, több szem többet lát alapon. Én megérttem, hogy elkeseredtek azok, akiket, mert segíteni akartak, ellenzékiekedéssel, szervezkedéssel bélyegeztek meg."

K. K. fejlesztési mérnök: "Az illetékes szervek nem voltak hajlandók tudomásul venni, hogy nem csak ők vannak. Az első lépések után már kiméletlenül válaszoltak. Mondjuk ki kereken: az ötletet a népfront elorozta. Csináltak belőle népfrontalbizottságot, titkárválasztást játszottunk, szekcióülést s a többi. Jelen pillanatban van a népfrontnak egy hasonló nevű bizottsága. Kérem: miért ne futhatna mellette egy ugyanilyen jogú bizottság, amelynek a célja a város érdeke? Énnekem ebből elég, én elmegyek innen."

V. L. : "A közvilágítással is foglalkoztunk, ugyanis a lámpa fontosabb, mint az út, mert legalább látni lehet a sárat..."

Képzőművészeti Világhét Kisssvárosban

Az előkelő vendégek között Mr. Bookbird is jelen volt a Képzőművészeti Világhét kisssvárosi rendezvényein. Szeptember 15-én nem kevesebb, mint négy kiállítás-megnyitáson vett részt, majd este még a városi könyvtárban tartott koncerten is. Nagy élvezettel hallgattuk beszámolóját. "A Gyermekev tiszteletére rendezett diafilm-pályázat anyagából rendezett kiállításon mint hivatalos UNESCO-diplomata jelentem meg, hogy meghallgassam a megyei múzeum igazgatójának megnyitóját. Szerencsére módom nyílt arra, hogy elbeszélgessek Sz. J. korboncnok doktorral, aki a magyar borok rákkeltő hatását vizsgáló kutatómunkája mellett a közművelődésnek szenteli idejének egy részét. Egy perc alatt megtaláltuk a közös nevezőt, az általam nagyra becsült Hankiss Elemér úr Társadalmi csapdák című könyvének jóvoltából, amelyet Sz. doktor asztalán pillantottam meg. Sz. doktor véleménye az, hogy Kisssvárosban semmit se lehet csinálni. Megjegyezte azonban, hogy túlzás lenne az orvosok többségét művelt, tehát zenélő vagy zenét hallgató, festegető vagy képeket nézegető, olvasgató vagy olvasmányairól beszélgető, vitatkozó embernek nevezni. 1974 óta már 24 kiállítást rendeztek a kórház XI. emeletén működő galérián, annyit, mint a városi galériában. A kiállí-

tásokon kívül író-olvasó találkozók, diaporáma-műsor és előadók-
estek is helyet kapnak a tető alatt. Nos, e kiállítás után az
Ady Endre utcai óvodában pezsgőt és konyakot ittunk, közben Cso-
hány Kálmán úr megnyitotta Felvégi Vera művésznő gyermekjáték
bemutatóját. Az alkalmi kiállítóteremben háromféle réteg jelent
meg. Először is a delegáció, benne a város vezetői, a magas ven-
dégek, köztük szerénységem, másodszor a művészek, harmadszor a
gyerekek. A megnyitó beszéd és a gyerekjátékok ünnepélyes ki-
próbálása párhuzamosan folyt, úgyhogy az utóbbi zaja teljesség-
gel elnyomta az előbbit, amit mind a művésznő, mind a Magyar
Képző- és Iparművészeti Szövetség alelnöke a húsz gyermek ma-
gától értetődő következményének tekintett, nem így a város egy-
néhány vezetője, akik szentségtörésnek tartották a gyermekek je-
lenlétét. Ennek következtében kényszeredett mosoly jelent meg
a vezetők arcán, amely egyszerre fejezte ki azt, hogy 'tiétek a
mennyeek országa', 'elnézést elvtársak, mindjárt szólnék az óvó-
elvtársnőknek, hogy vigyék ezeket a bűdös kölyköket', 'ha nem
lenne Gyermekev, én magam vágnék rá a fenekükre'. A pilledni
látszó delegáció azután a szakmaközi bizottság Népi diszitő mű-
vészet című kiállítására fáradt át, ahol a házigazda tolcsvai fur-
minttal és a szakkör vezetője szakértelemmel várta őket. A fur-
mintot mellőzve a házigazdától kérdezősködtem. Meglepetten hal-
lottam, hogy a diszitőkörbe elsősorban 'úriasszonyok' járnak,
akik, mi tagadás, kinézik maguk közül az egyszerűbb asszonyokat.
Ezek az asszonyok azonban a legtisztább forrásból meritve, iga-
zi népművészetet művelnek, ezt saját szememmel is láthattam.
Megsúgták nekem azt is, hogy a szakkört vezető általános iskolai
tanárnő nem más, mint az egyik református lelkész felesége. Még
azt is megtudtam, hogy a papné szívesen áttenné székhelyét egy
üzembe, munkásasszonyok közé, de hát ezt a szakmaközi bizottság,
ugye, nem engedheti. Átvándorogtunk a Vésutasok Szakszervezeti
Művelődési Házába, amely előtt vagy ötven diák ácsorgott, oda-
vezényelve "vattának". Végül is szegény gyerekek nem is jutot-
tak be, hazavezényelték őket, mert a teremben annyian voltak,
hogy egy gombostűt sem lehetett leejteni. Pusztai Gábor igen
érdekes és értékes szobrai alig-alig látszottak ki a tömegből.
Mindenki ott volt, aki számított, és az MSZMP megyei titkára
nyitotta meg a kiállítást igen szakszerűen. Amikor befejezte,
a ház igazgatója kért szót, és szépen megkérte a művész elvtár-

sat, hogy ha nem restelli, magyarázza el már ezeket az izéket, szóval az alkotásokat. Itt akadtam össze a város neves festőjével, aki sehogy sem akarta megérteni, mit keresek én "UNESCO létemre" Kisssvárosban. Mondhatom, rossz hangulatban volt, ennek tudható be, hogy Kisssvárost állóvíznek nevezte, ahol a kishivatalnokok uralkodnak, ahol a tehetségeket semmibe veszik, ahol talán egyetlen tehetséges ember van, egy Skarlát nevű festőművész, ahol talán csak a Forrás-klubban találkozhat az ember elképzelésekkel. A városi galériáról viszont neki is jó véleménye volt. Nem mondom, hogy hizelgően nyilatkozott a városi értelmiségről, a gimnázium tanárait, ha jól emlékszem, 'jelen-téktelen ürgéknek' nevezte. Az értelmiségiek, magyarázta, elsősorban a telkek megszerzéséért lihegnek, és még egy Kisssvárosról szóló, egyébként igen hasznos tanácskiadvány is bulivá válik. Őneki meg nincsen műterme, hiába ment fel a megyei titkárhoz, tőle is csak azt hallhatta, hogy 'ilyen a világ, kedves barátom!'. A hangverseny előtt egy fogadás is volt, ahol egy igen rokonszenves műkritikussal, műtörténésszel ismerkedhettem meg. Arról beszélgettünk, hogy erőssége, specifikuma vagy szépségtapasza Kisssvárosnak a tárlatok, a galériák, a szabadtéri kiállítások, egy szóval a képzőművészeti élet. A kultúrpolitikus úr, úgy vélem, nagyon reálisan látja, hogy a város kulturális élete kissé féloldalas, hogy még nem gyökerek, hanem még csak karó tartja Kisssváros képzőművészeti életét, a lakosság még inkább csak elviseli, mint csinálja, kívülről nézi, de nincs benne, meghívott és nem megrendelő."

Igy hangzott Mr. Bookbird beszámolója a nagy eseményről, amelyről egy népművelő egy héttel később ezt nyilatkozta: "Túl nagy volt a hacacaré. A 60-70 vendég jól érezte magát, a kiállítások egy némelyike azonban már másnap zárva volt."

Tisztelendők Kisssvárosban

Diplomás emberek, néha az "értelmiségi", néha az "egyéb" kategóriába sorolják őket, néhányuk könyvgyűjteménye a városi könyvtár legszínvonalasabb fiókkönyvtára lehetne, a teológián és a lelkipásztorkodáson kívül a történelem, a néprajz, az irodalom, a zene szakemberei és művelői, ám nem szerepelnek sem a

Helyzetképben, sem a Feladatterben. Hivatalosan a népfront foglalkozik velük: üzemlátogatást szervez számukra. A szellemi közömbösség ellen küzdőket látva bennük kerestem fel őket Mr. Bookbirddal egyetemben azzal az előfeltevéssel, hogy ők is kultúráközvetítők, akikkel számolni kell, legalábbis a közművelődést vizsgáló szociográfusoknak.

Gy. I. református lelkész: "Nem a vezetőket hibáztatom első sorban, hogy olyan itt a szellemi élet, amilyen. Hasonlítsa össze például a városi könyvesboltot és az én könyvtáramat! Nézze meg a moziműsort, és próbáljon akár csak kéthetenként jó filmet találni! És ha talál, menjen el, mint ahogy én is elmentem a Balczó című filmre, és csak hiveimet meg cigányokat találtam a moziban. Még nehezebb az a kérdés, hogy van-e szellemi élet a templomban. Ami konkrétan a nagytemplomot illeti, az a nép-egyház káros maradványa, példája annak, hogy nyögi az egyház a katedrálisokat. Ezeket az Úristen le fogja bontani, de múzeumnak is jók lennének. A hívők többsége is erősen haszonelvű, olyan emberek, akik azért választottak mindig itteni papot, mert neki nem kellett lakást adni. Szerintük az Úrjézusnak is van egy bűne, hogy nem kisszvárosi. Bizony, néha hiveim között is Robinsonnak érzem magam, nem csak Kisszvárosban, ahol nem vagyunk partnerei sem a vezetőségnek, sem az értelmiségnek. Bocsnat, a múzeum kivételével, mert onnan rendre kapom a meghívókat. Megjegyzem, az első titkár rokonszenves ember, kitűnő beszédét hallottam egy iskolaavatáson, ahova véletlenül én is kaptam meghívót. A mi népművészeti kiállításunkra viszont, amikor Béres Ferenc is fellépett, amit itt rendeztünk a parókián, senki sem jött el. A párbeszéd egyetlen színtere a temetés, amelyen természetesen sok nem vallásos ember is megfordul, ilyenkor a városhoz is szólunk."

K. D. református lelkész: "Falunak nagy, városnak még kicsi Kisszváros. Jellemző példa erre, hogy múltkorjában összejött nálunk négy család, igen jól érezték magukat, aztán a végén kikottyantották, hogy életükben első alkalommal voltak és érezték jól magukat olyan helyen, ahol nem ittak szeszes italt. Nem régen vagyok itt, de úgy tapasztalom, hogy a város vezetése nyitott, bizonyíték erre, hogy a feleségem is el tudott helyezkedni. A nagytemplomunkban tervezett állami orgonahangverseny körüli huzavona során kellett rájönnöm, hogy jócskán vannak itt

még merevségek, régi beidegződések. Nagyon derülátó vagyok és közvetlen típus, aki megszólítom az embereket az utcán, így szemben néhány paptársammal úgy gondolom, hogy nemcsak a bélyeggyűjtő körben vagy Veretes Menyhért bácsi személyében találhatok partnerre, hanem mindenkinben, aki otthonának érzi Kissesvárost és aki nyitott a másik ember iránt. Én hivatásom mellett elsősorban a zene miatt jöttem ide, és megdöbbenett az igénytelenség. Bárhol fordultam meg, akár a templomunkban, akár a városi könyvtár roppant igényes zenei rendezvényein, alig volt közönség."

K. P. katolikus lelkész: "Itt, a város reformátusabb részén szombat este 50, vasárnap 150 felnőtt és 30-40 gyerek fordul meg. Hiányzik azonban a 16-40 éves korosztály, és különösen hiányoznak a gimnazisták. Lehet, hogy ebben szerepe van annak a bizonyos beatmisének, amelyen nagyon sok gimnazista is megjelent, s amely után bizonyos retorziók következtek. Legalábbis így mesélik. Szeretném hinni, eltűlozzák. Tény az, hogy saját magam hallottam egy gimnazistától /aki a Biblia iránt érdeklődött, tanulmányaihoz lett volna rá szükséges/, hogy 'a gimnazistáknak nem szabad vallásosnak lenniük'. Remélem, ez sincsen így egészen. Persze, jönnek a kisebbek, hogy a tanító néni azt mondta, nincs Isten. Én ilyenkor kijavítom, azt akarta mondani ezzel, hogy ő nem vallásos. Aztán: azt mondja a tanító néni, hogy csak a boldogtalanok járnak a templomba. Mit csináljak? Legközelebb arról beszélek, hogy mitől vagyunk mi boldogok. A társadalmi realitásokból indulok ki, és az egyik legszembeeszköbb realitás: hiteim kisebbségi érzése. Van itt még egy érdekesség. Ez a város valóságos vallási Babilon. Ki merne volna azt gondolni harminc-negyven évvel ezelőtt, hogy a különböző felekezetű papok és hívek őszintén érdeklődnek majd egymás iránt, hogy a katolikus esküvőn református áldás is száll a fejekre? Forradalmi változások zajlanak az egyházban, új közösség van születőben, ahol a szent és a profán, a vallásos és a világi közelebb kerül majd egymáshoz, ahol az egyház kötelességének érzi a világ építését is. Jó lenne, ha a világ is hasonlólt érezne, ha a Hazafias Népfőnt érdemben tudomást venne rólunk, ha nemcsak a múzeumi rendezvényekre kapnánk meghívókat, hanem a tanácstagi beszámolókra is. S nem röhögnének a papon a moziban, ha éppen 16 éven felülieknek való filmet néz meg."

B. Á. baptista lelkész: "Nekünk valamivel könnyebb közösségi életet élni, mint a nagy felekezeteknek, gondolja a kivülálló, aki hallja az énekkart Kodályt énekelni, látja, hogy itt maguk a hivek mondják az igét, köztük egyszerű munkások is. Természetesen mindez elsősorban istentisztelet, ugyanakkor természetesen szellemi és közösségi élmény is, amely a más felekezetű rokonok egy részét is idecsábítja. Mellesleg örülök, hogy hiveimmel találkozom olyan helyeken, mint a könyvtár. Közvetlenebb kapcsolatot is el tudnék képzelni a várossal, olyat például, amilyen előző helyemen volt, ahol rendszeresen találkoztak a lelkészek és a város vezetői. Sokat gondolkodom azon, mit teszünk egymásért, mi és a város. Úgy gondolom, nemcsak hiveimnek használhatok, hanem a város lelki egészségét is javíthatom, amikor a hozzám forduló ateista öngyilkosjelöltet nem hitemre, hanem az életre térítem meg. Még egy: ebben a városban már 90 éve hallható a baptisták éneke, nem is akármilyen színvonalon, egyik szólamát képezve Kisssvárosnak.

Míg Mr. Bookbird a parókiákat, plébániákat, istentiszteleteket, bibliaórákat, miséket és hittanórákat járta, Felméry Bandi arról faggatott járókelőket, értelmiségieket, vezetőket, hogy tisztelik-e a tisztelendőket és azokat, akik tisztelik őket. A "törzsök tiszta református" Kisssvárossal statisztikai értelemben már Erdei sem találkozhatott 1937-ben, de Modok Gergely kun kapitány mentalitásával még eléggé gyakran, aki a keresztet vivő katolikus pap elé ugrott két fiával: "csak a holttestemen keresztül" felkiáltással. "Ma már lágyabbak a szívek", írta 1937-ben Erdei. Ma már közömbösebbek a szívek, kezdte beszámolóját Felméry Bandi egy fiatal népművelőt idézve.

B. P. muzeológus: "Nehezen tudom megérteni, hogy vannak emberek, akik hisznek abban, ami nem konkrétum, ami nem kézzelfogható. Azt viszont szükségesnek tartom, hogy a Bibliát ismerjük."

K. B. szakközépiskolai tanár: "Szerintem a vallás a fiatalágnál egyáltalán nem játszik döntő szerepet. Azt tudom, hogy arácsonykor elmennek a misére, de csak azért, mert a tömeg oda megy. De tudja, hogy min lepődtem meg? Egyszer vasárnap délelőtt,

a katolikus mise után láttam több gyerekemet is a templomból kijönni. Én addig nem gondoltam, hogy ennyien vannak, akiket vallásos szellemben nevelnek."

H. J. szakközépiskolai tanár: "Találkoztam saját tanulómmal, amint a templomba ment, és úgy tett, mintha nem látna engem. Másnap találkozunk, kicsit elpirul, mondom neki: 'Kisfiam, tegnap találkoztunk, és nem köszöntél!' 'Tanár úr, kérem, nem köszöntem, mert, tetszik tudni, én templomba járok.' 'Na és, kedves fiam, nálunk vélemény- és gondolkodásszabadság van. Az embert azon mérik, hogy mit cselekszik, mennyiben használ mint ember önmagának és egyben a nagy közösségnek is. És én úgy nézem, te az a típusú ember vagy. És ezért nincs szükség arra, hogy ha meglátsz, nem köszönsz, mert tartasz tőlem. Nagyon félreismersz.' Tudja mit, menjen be a templomba, és hallgassa meg az éneket! Az a baj, hogy leszoktunk saját hangunkról, technikai eszközökről hallgatjuk már a Himnuszt is."

Idős járókelő: "Én református vagyok, feleségem katolikus, mindegyikünk elmegy a maga templomába, és lelkiileg mindig megkönnyebbülünk, megtisztulunk. A templomban közösségben érezzük magunkat. Azon kívül aztán egyedül vagyunk, mert minket államilag nem hívnak sehova sem."

Sz. E. a városi KISZ-bizottság munkatársa: "Nincs befolyása a vallásnak az ifjúságra. A reformátusoknál volt valami, de már az is megszűnt. Nem téma. Nem foglalkozunk vele."

G. L. népművelő: "A KISZ támadásnak érezné, ha a másik oldalt, például a vallást is ismertetnék. Meglepődnének a fő KISZ-eseink, ha látnák, hogy milyen mértékben él a vallásosság."

K. K. fejlesztési osztály vezetője: "Kuriózumnak számít a gyárban, hogy az egyik szocialista brigád vezetője baptista, és tudja mit: a kettő nem zárja ki egymást."

Sz.E. közigazgatási előadó a városi tanácson: "Elsétáltam egy párszor a templom előtt, kacérkodtam a gondolattal: bemelegyek, meghallgatom a zenét, megnézem a kiállítást, de valami

visszatartott. Valami hülye szemlélet, amibe én is beleestem. Igaz, volt néhány évvel ezelőtt egy tanulságos eset. Egy fiatal pap beatmisét szervezett, fiatalokat vont maga köré, amiből mindenféle kellemetlenségek származtak. Tihanyban elmentem egy Lehotka-hangversenyre, mert ott nem volt semmi zavaró körülmény. Pedig itt sem kellene legyen, hiszen, ahogy a városunk történetét ismerem, itt, különösen az elmúlt században, tulajdonképpen a papok vitték a lángot."

Általános iskolai igazgató, pártbizottsági tag: "Vannak még fura dolgok. Írásai alapján kiszemeltük a Rákóczi ünnepség előadójának Esze Tamást. Elmentünk Pesten a címre, kiderült, hogy egyházi épület, háromszor is megnéztük a táblát, háromszor is lenyomtuk a kilincset, aztán hazajöttünk, és újranyomtattuk a programot."

K. T. B. nyugdíjas mérnök: "K. D.-ék kitűnő egyhetes előadássorozatot szerveztek Orvosok a Bibliáról címmel. Tele volt a terem, egyszerű emberek is részt vettek rajta. Valóságos közművelődési eseménynek számított a rendezvénysorozat."

M. B. P. népfronttitkár: "A papokkal viszonylag javult a helyzet az utóbbi két-három évben. Ősszel például üzemlátogatást szerveztünk számukra."

L. A. népművelő: "Ha össze kellene állítanom egy csapatot, akikkel a legszívesebben együtt dolgoznék, csak fiatalok lennének benne, de kiszemelnék néhány papot is, mert ők nagyon tisztán látó emberek."

Meghallgatva egymás beszámolóit, nagyot hallgattunk. Mr. Bookbird törte meg a csendet: "Gyermekekoromban sokat szenvedtem, mert 'hunky'-nak csúfoltak, pedig csak anyám volt magyar, ő is második generációs, ma viszont sikkes dolog valamely nemzetiséghez tartozni és az őshaza kulturális hagyományait ápolni. Az-

előtt az előmenetel akadályának számított, ha valaki idegen akcentussal beszélte az amerikai angol nyelvet, ma inkább a sex appeal köréhez tartozik.

* * *

Több minden hiányzott még a Helyzetképből és a Feladattervből. Például fontosságához képest alig esett szó a kisvárosi cigányság művelődéséről, a sportról, az egészségügyi ismeretterjesztő tevékenységről, a családi és társadalmi ünnepségeket rendező irodáról, a város hagyományait ápoló tevékenységről, az öregek művelődéséről. Többszörös nekifutás után úgy határoztunk, hogy mégsem foglalkozunk a cigányok művelődésével, mert úgy éreztük, ez önálló vizsgálódást, sokkal erősebb összpontosítást, alaposabb tájékozódást, nem csupán terepszemlét, hanem tartós köztük élest is kíván, amire nem volt sem felhatalmazásunk, sem lehetőségünk. Ami a Helyzetképet illeti, találkoztunk a dokumentum összeállításában főszerepet játszó pártbizottsági taggal, G. A.-val, elmondtuk észrevételeinket, kifogásainkat. Meglepődve hallottuk válaszat: "Az ilyen anyag szükségszerűen gömbölyűbb, mint a valóság, bizonyos tekintetben önigazolás. Igazság az, hogy ez nem ment tétre. Adjuk el már valahogy, ez volt a jelszó, amikor összeszerkesztettük." Ez az "anyag" a Feladatterv bevezető részében, az 1979. év fontosabb eseményei fejezetében mint olyan dokumentum szerepelt, amely "meghatározza tevékenységünket".

OKNYOMOZÁS ÉS CÉLKERESÉS

Mr. Bookbird azt javasolta, ne erőlködjek ennek a fejezetnek a megírásával, hívjuk inkább össze mindazokat, akikkel Kisvárosban beszélgettünk, mondjuk el nekik, mit tapasztaltunk, helyesbítettünk velük a diagnózist, és közösen tegyünk javaslatot a terápiára. Ezek után eldőlhet a közte és Felméry Bandi között folyó vita. Felméry Bandi viszont azt vetette fel, hogy tegyük a város életmódját és értékrendjét vizsgáló szociográfus kollégánk Bajgyűjtemény című írását művelődéstérképünk magyarázatául, ezt a két írást együtt olvassuk el mindazokkal, akikkel eddig beszélgettünk. Fontosnak tartja, hogy külön-külön

hallgassuk meg véleményüket, mert ha összehívjuk őket, csak a "szóvivők" hangját hallhatjuk, véleményt talán tőlük sem.

Javaslatomra kompromisszum született. Elfogadtuk Mr. Bookbird és Felméry Bandi javaslatát is, ugyanakkor azt is elhatároztuk, hogy az értelmezéssel is próbálkozunk, elsősorban arra építve, hogyan értékelik maguk a kissovárosiak kulturáltságukat, mit olvasnak ők le Kissováros "művelődéstérképéről", miben látják ők a magyarázatot és a megoldást.

Összkép innennézetből

Onnannézetből: "nagyon sok minden történt", "rohamos változás", "nagyértékű kulturálódás", "látványos extenzív fejlődés". Az "onnan" időpontja harminc, huszonöt, húsz, tizenöt, tíz, öt évvel ezelőtt. Van egy másik onnannézet is. Nézhetjük például Kissovárost Szolnokról vagy Kecskemétről, ahol tizszer annyi tanácsi lakás jut ezer lakosra, mint Kissovárosban, de a kulturális feltételeknél is tapasztalhatók ekkora különbségek. Van egy harmadik onnannézet is: ahonnan Kissovárosra érkeztek az ideköltözők, az ott tanuló, az ott hosszabb időt töltő kissovárosiak, akik innen is, onnan nézik Kissovárost. Így marasztalódik el Kissováros műveltsége és művelődése Budapest, Szeged, Kecskemét, Győr, Gyula, Baja, Kisvárda és Jánoshalma művelődése mellett.

Innennézetből, vagyis Kissovárosból 1979-ből nézve így fest a város:

G. L. népművelő: "Itt nincs szellemi élet, legfeljebb, ha leszállítom a mércét, akkor is csak a városi könyvtár és a Szilády Gimnázium könyvtára."

B. P. közigazdász: "Ha valamire kíváncsiak vagyunk, felutazunk Pestre."

F. A. közigazdász: "Pillanatnyilag a kórházban megy viszonylag elfogadható kulturális munka és a könyvtárban. A gimnázium az az intézmény, amely évszázados hagyományait tekintve fáklya kellene hogy legyen, de az ott lévő városi galéria kevés. Amikor én diák voltam, különböző diák színjátszó csoportok voltak. Évek óta nem hallottam ilyesmiről."

A. A. határőr tiszt: "Kulturált hely nem sok van Kissevárosban, úgy értem, ahol leül az ember és jól érzi magát. A tisztí klub a legkellemesebb hely a városban, mert ha közepes is a színvonal, de legalább nincs verekedés."

F. P. technikusz: "Szeged és Kisseváros ég és föld. Kissevárosra a tespedtség jellemző. Ha nem vigyázok, magam is belekerülhetek. Szegedinek kell maradnom, hogy elkerüljem."

Számitottunk egy negyedik onnannézetre is, amikor a mérce az aranykor. Előbukkant ez. Érdekes módon nemcsak az idősebbeknél, hanem a középkorúaknál és a város történetét vizsgáló fiatalabbaknál is.

G. A. általános iskolai igazgató elemzésében a múlt korántsem "szinaranykor", hanem olyan mérce, amellyel a nagymértékű fejlődés mellett az egyenlőtlen fejlődés és bizonyos vonatkozásokban a visszaesés is kimutatható. "Már 1904-ben volt itt színházi előadásra alkalmas terem, amely mára mozivá silányult. A második világháború előtt eléggé élénk, szalonszerű, klubszerű élet folyt itt a különböző pártok, egyletek, körök, egyesületek jóvoltából. A tanoncvizsga, az aranykalászos gazdatanfolyam, a népsziművek, a házi muzsika, a bálók színessé tették a város összességében szűkebb terjedelmű és kevesebbeket érintő kulturális életét, amely ma, jegyezzük meg, elsősorban a televízió jóvoltából szélesebb körű."

Ha annyiszor kulturáltabb lenne Kisseváros, amennyiszer nagyobb az értelmiség száma és aránya a városban ma, mint 1945 előtt, akkor itt kellene lennie a világ közepének, vonja le a következtetést Mr. Bookbird. G. igazgató úr rábólint és hozzáteszi: "A múltban volt arca a városnak, még ha torz vonásokat is hordozott, ma viszont jellegtelen." Ugyanez más hangszerelésben: "Maguk nem ismerték Kissevárost tíz évvel ezelőtt. Gyönyörű tiszta volt ez a város, és tessék, teljesen eldurvult", panaszkodik egy szakközépiskolai tanár. Tíz évvel ezelőtt, számolunk, és eszünkbe jut, hogy valaki úgy tájékoztatott minket, hogy akkor épült Kissevárosban az első emeletes lakóház. Bár ezt nem tartjuk valószínűnek, tény, hogy ebben a tíz évben legalább tizszer annyi emeletes ház épült a városban, mint annak előtte.

Nem annyira a közművelődés irányítóival elégedetlenek a kissé városiak, hanem a közművelődés irányításával. Vannak ugyan, akik úgy vélik, hogy kimondottan jó kulturális szakemberek nincsenek a városban /hivatásos úttörővezető/, akik szerint "nincs jó függetlenített apparátus a közművelődésben" /függetlenített népfrontvezető/, akik úgy látják, hogy "a közművelődés hivatásosai egész nap asztali fociznak és tévét néznek" /közigazgatási szakember/, de a többség az irányítást kritizálja vagy az igazi irányítást hiányolja. Jó néhány közművelődési szakember és értelmiségi véleményét fogalmazta meg az egyik helyi "közművelő" akképpen: "Azt mondanám, hogy itt nincs igazi bázisa, szervező központja a kultúrának. Mert van egyszer a közművelődési előadó a városi tanácson, aztán van a pártbizottságnak is kultúrpolitikai előadója, de van az agitációs és propaganda osztályon is egy ember. Ők egymással egyeztetnek, de már jóval ritkábban egyeztetnek a múzeummal, a kórházzal. Példa volt erre a szabadtéri szoborkiállítás és a Petőfi-szobor. A mi első titkárunk rendkívül művelt ember, de az mégiscsak lehetetlen, hogy megkérdezése nélkül a legjelentéktelenebb ügyekben sem akarnak lépni. Bármily okos és művelt ember valaki, nem tud minden részletkérdésben állást foglalni. Természetesen az sem mindegy, ki kérdezi őt meg, ki egyeztet vele, ki akarja vele jóváhagyatni elképzelését."

Ez eléggé általános "jó király, rossz tanácsadók" leegyszerűsítés. Szép számmal akadnak itt olyanok, akik a maga összetettségében próbálják megragadni elemzésük tárgyát: Kissé város művelődésügyének stílusát. "A kultúra demokratizmusa nem lehet afféle festett diszlet, üres reflex, nem merülhet ki abban, hogy a vállalatok vezetőinek elküldik a műsorkalauzt, márpedig nemigen történik ennél több" /szakmunkás, egy vállalati pártbizottság tagja/. "A közművelődés iránya nálunk felülről lefelé halad", fogalmazza meg egy fiatal értelmiségi nagyon szellemesen sokak érzését. Ugyanerről konkrétebben mások: "Két órával a rendezvény előtt tudjuk meg, hogy nálunk lesz. Letelefonál a főfelelős elvtárs a pártbizottságról, hogy gyerünk tobozozni. Parancsba adja, hogy intézményünk minden dolgozója köteles minimum négy embert beszervezni estére. Mellesleg már délután négy van. A főelvtárs megsejti ellenérzésem, és magabizto-

san, nyeglén kijelenti, hogy két telefon az egész. És megszegyenítve minket be is bizonyítja. Az eredmény: diákok a gimnázium kollégiumából, akik aztán végigröhögték az egészet" /új-donsült népművelő/. "Mindenki erőlködik, akik főállásban csinálják a kultúrát. Látszik rajtuk, hogy akarják csinálni, csak-hogy az egésznek izzadságszaga van" /fejlesztési főmérnök/. "Idetelefonálnak, és 50 embert rendelnek egy író-olvasó találkozóra" /általános iskola igazgatója/. "Van aztán olyan rendezvény is, amely viszonylag gördülékenyen folyik, de ezekre nem ritkán a Robogány-stilus, az izléstelen harsányság a jellemző, mint arra a könyvtombolára, amelyre mint egy lidérces álomra emlékezem vissza" /középiskolai tanár/. "Ha egy előadó nem Budapestről jön, akkor az már rangon aluli. A helyi értékek így elsikkadnak, mert mindig csak az előkelőség kell. Ez önmagában még nem igényesség" /muzeológus/.

A "beszervezettek" végül is - meggyőzve, parancsra, pontért, vizsontszivességért - elmennek a rendezvényekre, beiratkoznak a könyvtárakba, elmennek a tárlatra, és közülük sokan egy hétre, egy hónapra, egy évre kipipálják a kultúrát életükből. Felméry Bandi ezt a jelenséget a toroköblögetéshez hasonlítja: a gyógyírt nem nyelik le, így az nem szívódik fel. A kisvárosiak egy része kultúrával gargalizál: beveszi, kiköpi. Más nem megy le a torkán, más válik vérévé. Mr. Bookbird egy ezzel párhuzamos másik folyamatra is felhívja szíves figyelmünket, sok esetben ahelyett, hogy megkinálnák a kultúrával az embereket, kultúrára ítélik a lakosságot, és több-kevesebb következetességgel, több-kevesebb eredménnyel végre is hajtják rajtuk. Ők pedig megússzák ennyivel, fejezi be Felméry Bandi, kivételesen egyetértve Bookbird úrral. Nagy örömmel állapítottuk meg, hogy nem csak mi látjuk így, hogy a város művelődéséért felelős vezetők között is akadnak olyanok, akik "bőrükből kibújva" így töprengenek: "Nem akarjuk-e agyonszervezni az embereket? Kövesük-e vagy diktáljuk-e az eseményeket? Így fogalmazzák meg ars poeticájukat: "A közművelődés akkor ér valamit, ha kedvtelésünké válik".

Adjuk át a szót annak, akinek igen komoly, legnagyobb esélye lenne az "Aki legjobban szereti Kisssvárost"-cim elnyerésére, H. J.-nek. Figyeljük őt, mintha egyik utcaelőadásának hallgatói lennénk, előadásának címe pedig: A kisssvárosiak életmódja és értékrendje.

"Kisssváros legalább negyven százalékban újjáépült, és úgy érzem, hogy itt az emberek többsége tele van bizakodással, alkotásvágygal. Ha ezt eltúlzom is, azt biztosan érzem, hogy a kisssvárosiak emberibb módon akarnak élni. Miből mérem föl? Talán abból is, hogy szépen keritkeznek, betonjárdákat raknak a téglajárdák helyére, füvesitenek, fűnyírógépet vesznek, a konyhába pára- és szaganyagokat elszívó berendezéseket szerelnek fel. Lehet, hogy nem olvasnak, de igen sok könyvet, hanglemezt vásárolnak. Az igényesebb szórakozóhelyek mind tele vannak. Úgy tapasztaltam, él bennük a kultúra iránti vágy, és szeretik azt hallani, ami valódi, legalábbis a többség. Lehet, hogy az értelmiség fut a pénze után, a tanár halmozza az órákat, túlórákat, hogy kocsihoz jusson. Lehet, hogy a gyarapodás végett sokan olyan mezőkre irányulnak, amelyeknek virágai tulajdonképpen idegenek tőlük, emberi lényegüktől. Gyerekeikben pedig ez már torzulásokat, munkaerőkölcs-torzulásokat is okoz. Lehet, hogy az a legnagyobb baj, amit az előbb még erényként értékeltem, hogy talán már túlságosan is az anyagiakra összpontosítanak, ezért aztán nem is tudnak úgy eludni, hogy álmodjanak is. Az a baj, hogy az emberek, amijük van, nem megálmodják, hanem megkapják. Eminescu azt mondja, hogy az ember, ha nem úgy él, ahogy álmodta, akkor tulajdonképpen nem volt érdemes élnie. Lehet, hogy ez patetikusan hangzik, de én úgy éltem, ahogy álmodtam." Mindhárman egyetértünk abban, hogy H. J.-nek valamivel nagyobb erénye a megértés, mint a tárgyilagosság /kivéve egy esetet, amikor saját magáról van szó/.

Saját diagnózisunk: a kisssvárosi emberek többsége nem tud, nem mer, nem akar kilépni kis világából, önköréből a tágabb világba,

és nem mer önkörén belültre lépni sem a saját világába, nem mer saját maga lenni. Az önkör igen kitűnő szigetelőanyag, megóv a kultúrától. A művelődés az önkör elhagyását, tehát kockázatot követel, ugyanis visszalépve szűknek találhatja azt, és a kaland következménye nem annak tágitása, hanem körének többé el nem hagyása lesz. A kimozdításra önmagában nem elegendő a közművelődési intézmények aktivitása és színvonalas kínálata, ehhez a viszonyoknak kell megváltozni. Ehhez pedig ösztönzéseket és kihívásokat kell kapni belső világából és a külső világból egyaránt. Az ösztönzések és kihívások forrásai között szerepelhet a könyvtár, a klub, a diszitő szakkör, az énekkar, a színjátó csoport, a film, a tárlat, egy köztéri szobor, egy állhatatos fasor, egy pezsgő vita, egy élményt jelentő magyaróra, egy szentbeszéd, egy névadó ünnepség. De csak akkor, ha a kisssvárosi lakos úgy dönt, hogy részt vesz rajta, ha felismeri, hogy valami köze van hozzá, ha úgy érzi róla, hozzá szól, ha úgy érzi, vele és érte történik.

Kit érdekel Kisssvárosban a "honnan-hová"?

Eléggé sokan beszélnek még kisssvárosi mentalitásról, az itt élők másságáról. Az igazi kérdés az, hogy ki akar otthon lenni Kisssvárosban, hogy kit érdekel a "hová" kérdéssel egyetemben a "honnan" is, vagyis hogy kit érdekel a "honnan-hová"?

A kevés létszámú, igazi "bennszülött" kisssvárosiakat ugyan csak meglepte, hogy a hetvenes évek második felében egy főképpen jöttmentekből álló csoport "szervezkedett" a város érdekében. Ezek a fiatal értelmiségiek haza akartak érkezni ide, és úgy találták, addig nem érezhetik magukat igazán jól, míg nem válnak kisssvárosi polgárokká, míg nem vallatják ki a várost múltjáról, amíg nem veszik védelmükbe fáit, öreg házait, játszótereit. Ezekkel a fiatalemberekkel is hasonló történet, mint a svédekkel, akiknek többsége jól beszél angolul, ahol több egyetemi karon kizárólag angol nyelvű tankönyvekből tanulnak, ahol úgyszólván elfeledték a népzene. Aztán a hetvenes évek közepén szinte egyik hónapról a másikra hegedűt vásároltak a svéd fiatalok, hogy svéd népdalokat nyekeregjenek rajta, hogy egy

kicsit svédebbek legyenek, hogy ne csak jól, hanem otthon is érezzék magukat.

Kisssváros művelődésének van egy "honnan-hová" nézete is. Innen nézve jellemző, hogy egy amatőr csillagász épít a városnak csillagvizsgálót, de az is jellemző, hogy talán előbb lesz Kisssvárosnak csillagvizsgálója, mint élő múltja gyerekekből, fiatalokból, történészekből, brigádtagokból és öregekből verbuválódó együtteseire épülő helyismereti szakkörök, klubok és kutatócsoportok formájában. Kevés ekkora városnak van annyi alkalmas és elhivatott vállatója és a múltról jelenre tolmácsolója. Ám hiányoznak a szakkörök, az előadássorozatok, a felsoroltak által tartott rendhagyó iskolai órák, késik a Kisssváros című monográfia második kötete, nem jelennek meg a házakon az emléktáblák, nem kerülnek megfelelő környezetbe hires sirjai.

Kisssváros említett jellegtelenségének éppen az az egyik oka, hogy nem néz tükörbe, nem nézegeti gyermekkori fényképeit, nem néz azoknak a szemébe, akik belefáradtak Kisssvárosba, de még mindig maradt elég energiájuk arra, hogy tiltakozzanak egy-egy kivágásakor, egy-egy sir megcsonkításakor, egy-egy emléktábla rossz helyre kerülésekor, egy-egy fontos előzmény elhallgatásakor. A város "tudatkiesései", "emlékeztetzavarai" közművelődését is meghatározzák. Miért érzi rosszul magát itt az a fiatal közgazdász, aki elmeséli: "Nemrégiben voltunk egy dunántúli kiránduláson, szocialista brigád keretében. Annyira kellemesen csalódtam Győr megyében, Vas megyében, az volt az érzésem, Ausztriában járok. A falvak tiszták, rendezettek. Ahogy közeledtünk hazafelé, szomorúan gondoltam arra, hogy néz ki ez a környék. Nem érzik az emberek otthonuknak. Én nem tudom, hogy miért." Nem esik ebben a beszámolóban szó a soproni városszépítő egyesületről és más hasonló nyugat-dunántúli mozgalmakról, de következményeikről igen: az a vidék nem gazdátlan, az emberek otthon érzik magukat.

Egy fiatalember, aki nemrég érettségizett, most tárlatvezető a múzeumban, népművelő akar lenni. Megkérdeztük tőle, mit tud Kisssvárosról.

- Nem sokat... - volt a válasz.
- Miért? Mert ez nem tartozik a kiállításához? Mert nincs is története? - kérdezi Mr. Bookbird kicsit ingerülten.
- Szerintem nincs is nagyon története...
- Te ismered azokat a könyveket, amelyek Kisssváros múltjával kapcsolatosak? - kérdezi Felméry Bandi.
- Nem.
- Amit egyáltalán tudni lehet Kisssvárossal, azt tudod?
- Nem.
- Nincs is szükséged rá a munkád közben?
- Nincs.

Most már megértjük, miért mosolyogják meg, olykor "miért röhögik körül" H. J. tanár urat, aki így beszél ugyanerről: "Én történetesen nem kisssvárosi, hanem hajdúsági vagyok, iskolám nagy részét Debrecenben végeztem. Kisssváros és Debrecen mindig kapcsolatban volt, így már kiskorom óta érdeklődtem Kisssváros iránt. Mondhatni vágyódtam utána, hogy mi vonzott annyira, hogy idekerülésem különös szerencsének tartottam? Sajátos lelki alkatú a lakossága. Itt szeretik az őszinteséget, a természetességet, a magától értetődő dolgokat, és utálják a mesterségességet, a természetellenesen előrángatottat, utálják azt az értelmiséget, amelyik így kezdi: 'na, lejövök hozzátok!' A kisssvárosi emberek azt szeretik, hogy a velük találkozó úgy viselkedjen, mint aki közülünk indult. Én közéjük visszatérve jöttem ide."

"Végül is a kisssvárosi kultúrának elég komoly hagyományai vannak: régi írásbeliség, paraszti írásbeliség, a református műveltség, ez ma is jó alap. Komoly emberanyagot örököltünk, észre kellene venni végre azt is!" - így látja egy néhány éve idekerült fiatal muzeológus. "Érdekes dolog, de a kisssvárosiaknál lokálpatriotábbak az idevándoroltak. Ez azért is érdekes, mert a sok tekintetben értelmes vezetés mintha makacsul ragaszkodna ahhoz, hogy vezető tisztséget csak kisssvárosiak töltsenek be. Azok, akik idekerülve azon fáradoznak, hogy megismerjék új otthonukat, életmódjukban és szemléletükben miért ne hordozhatnák a pozitív változások lehetőségét legalább annyira, mint azok,

akiknek sokszor nincs elég rálátásuk jelenükre sem a múltjuk, sem a jövőjük felől." - állapítja meg egy nem régen idekerült fiatal mérnök.

Egy középiskolai tanár: "Régen a polgármester, ha megszólalt, legalább 200 embert odavonzott. Most? Jó, ha ő maga ott van. Azok beszélnek sokszor legtöbbit, akik maguk semmit sem tesznek, akik másokat sem engednek tenni. Mit tesznek ezek azért, hogy a gyerek tisztelje Rákóczit - vagy csak ismerje? Már csak azért is, mivel Kisssváros a kuruc hagyományok őrzésének is fellelővára lenne. És Sziládyt ismerik-e? Itt van az emléktábla, ezzel el van intézve. A hazafias nevelés és a szülőváros szeretetére nevelés jegyében kitiltják a gimnáziumból Kisssváros egyik élő történelemkönyvét, K. T. B.-t, akit éppen hívni kellene ide előadást tartani. Ez az ember egy szikla, egy jellem, egy különlegesen, már-már nevetségesen Kisssváros-centrikus ember. Kisssvároson kívül számára semmi nincs. Annyi mindent tud, de nem lehet vele másról beszélni, csak Kisssvárosról. A szomszéd utcáról órák hosszat mesél, de ha megkérdezem, hogyan tetszik a reimsi székesegyház, megrökönyödve néz rám." Kellőképpen felcsigázódva Mr. Bookbird ezek után meglátogatta ezt a különös embert. Végül is egy hetet töltött nála, és visszatérve kijelentette, K. T. B. nélkül nem lehet palackjából előcsalogatni a hely szellemét. Mint megtudta, az a baj vele, hogy nemcsak szemtanúja, hanem formálója is volt Kisssváros történetének mint kispapártyi politikus.

Szocialista agórára lenne szükség

- Mit jelent pontosan a "közművelődés" szóban a "köz"? - kérdezte tőlünk egy alkalommal Mr. Bookbird.

- Mégis, mire gondol? - kérdezett vissza Felméry Bandi.

- Engedtettsék meg: a demokráciára - válaszolta Mr. Bookbird.

- Van benne valami - bólogatott Felméry Bandi.

- Ezek szerint feltételezhetem, hogy a közművelődés ott válhat közművelődéssé, ahol jó a közélet és a közérzet? - kérdezte Mr. Bookbird.

Erre a kérdésre vártuk a választ.

"Arra gondoltam, hogy készítek egy különleges november 7-i plakátot. Akkor olvastam Gyurkó Leninnről szóló könyvét, és nagyon izgatták a fantáziámat a mozgatórugók. Kiemeltem egy részletet a Gorkij-Lenin levelezésből, és azt is szerepeltettem a plakáton. Nagyon elmarasztaltak, majdnem pártfegyelmet kaptam Lenin és Gorkij miatt. Lenin ugyanis azt írta Gorkijnak, hogy nem a transzparenszek, nem a tömeggyűlések a döntőek, hanem a mindennapi munka." - mesélte H. L. üzemi KISZ-titkár. Kértük, folytassa.

"Fölöttébb idegesít, amikor azzal takaróznak a vezetők, hogy jók a központi intézkedések, csak mi hajtjuk végre rosszul. De ki mondja ezt el, ha nem működik képviselői demokrácia? Nemcsak azért nem működik, mert nem engednek valamit elmondani, azért sem, mert nem tudjuk elmondani, és azért sem, mert a vezetők nem érzik magukat felelősnek azért, hogy az emberek nem kényszerítik gondolkodni. Szerintem az a demokrácia lényege, hogy a vezető gondolkodni kényszerít engem, én meg megmondom neki, mint gondolok."

V. D. szakmunkás, alapszervi párttitkár: "Demokrácia? Nehéz téma. Én munkás vagyok és párttitkár. Mint párttitkár tegezem a másik két párttitkárt, de csak ezen az alapon, mert ők doktor urak, és soha életükben eszükbe nem jutott volna, hogy tegeződjünk. Demokrácia? Hát igen. Az egyik párttitkár kollégámat az egyik párttag beosztottja úgy szólítja, hogy főorvos úr, ő meg a beosztott elvtársat, hogy Pistukám. Engem is így szólít, hogy Jancsikám az a főnök, aki nem párttitkár, én meg úrnak vagy elvtársnak. A munkahelyi bulin aztán saját bőrömmön érezhettem a demokráciát. Ha hiszik, ha nem, középen ült az igazgató, koszorúban a főorvosok, én az asztal legsarkán, köztem és közöttük az ápolónők. A terem másik végében pedig a munkások és a műszakiak. Az eredmény: pillanatok alatt egyedül maradtam."

Egy tanácsstag: "Közélet? Mondok egy durva példát. Egy párttitkár nem akar beiskolázódni, elteszik gyárigazgatónak, nem ért hozzá, jön a tanácsai apparátusba, ha nem az élére. Mi köze ehhez a köznek?"

Üzemi közgazdász: "Egy pártbizottsági munkatárs valami miatt lebukik. Mit kérdezzek tőle, ha találkozom vele? Csakis

azt, hogy: melyik vállalat igazgatójának neveztek ki?"

Üzemmérnök: "Kevés ilyen első titkár van az országban, mint a miénk, aki egyben a közművelődésnek is első embere, de kevesen vannak ennyire nehéz helyzetben, mint ő, mert nincs kikkel együttműködni, nem tud mindenütt egyszerre ott lenni, nem beszélve arról, hogy ő sem érthet mindenhez."

Nyugdíjas mérnök: "Külső nem szólhat bele, ha megpróbál, nyughatatlanak nevezik."

Fiatal műszaki: "Nem is tudom, hogy lehet így elfojtani az embereket, hogy ne tudjanak ellenvéleményt nyilvánítani. Közömbösítve közömbössé váltak az emberek."

Nyugdíjas mérnök: "Hiányzik a városból a közösség, a közösség. Ki sem szabad ejteni olyan emberek nevét, akik nagycsattok a városért, olyan orvosokét, akiknek már a szava gyógyított."

Népfronttitkár: "Nagy öregjeink egyik része igencsak dogmatikus. Hosszú ideig ők voltak hangadók, miattuk kellett mellőzni K. T. B.-t is. Kalapáccsal vertek volna fejbe, ha támogatom őt."

Pedagógus: "Akinak hatalma is meg koncepciója is lenne, az itt kevés. Vétkessé válik a demokráciával való játék."

Másik pedagógus: "Miért van az, hogy volt tanulóm nehezen ír vallomást és levelet, de nem ír vezetőjének? Tőlem kér véleményt és segítséget, nem a tanácstól. Miért nekem írja a levelet a koma a közlekedésrendészet helyett? Talán azért, mert lelkiileg ridegek, technokraták vezetőink? Meg nem sugárzik szemükből a kívánság, hogy segíthessenek nekünk?"

Harmadik pedagógus: "Ez úgy lenne egészséges, hogyha maguk a vezetők kérnék, hogy na, jöjjön ide, ez érdekel bennünket, hallani akarjuk. Lehet, hogy volt már ilyen, de sosem juthattam még el ilyen fórumra, holott nagyon szeretnék. Nem is beszélve egy élénk politikai vitakörrel, ahol a politikai vezetők is jelen lennének, egy ilyen szocialista agorára gondolok."

Egyik tanítványuk: "Például a város vezetői miért nem kérdezik meg a fiatalokat, hogy mi kellene? Én nem emlékszem, hogy egyszer is lett volna egy ilyen megmozdulás. Miért nincs ebben a városban fórum, ahol mi kérdezzük és a város vezetői válaszolnak?"

Előadó a városi tanácson: "A fő probléma itt is a demokratizmus. Sajnos, mi is a régi modelleket erőltetjük. Vagy talán mi még inkább, mint máshol?"

H. J. véleményére voltunk még kíváncsiak. A Szondi utcában találtuk meg, százfőnyi csoport közepén. Már vége lehetett az utcaelőadás hivatalos részének, vagy talán természetes módon kanyarodott erre a szó: az emberek ügyes-bajos dolgaikkal hozakodtak elő, néha fel-felállva kis székeikről, mintha a parlamentben szólalnának fel. Mi azt a kérdést tettük fel, hogy mi a véleménye a demokráciáról. Nagy csend lett.

"Nézzék, én azt tartom, hogy vannak öreg szamarak, és vannak fiatal szamarak is." Úgy tűnt, mindenki érti, így mi sem firtattuk. Eltekintettünk további kérdéseinktől is. Mr. Bookbird már nem tartotta olyan fontosnak megtudni azt, hogy miért nem tart a belvárosban a főtéren is hasonló előadásokat, Felméry Bandi sem azt, hogy miért nem tartanak a város vezetői itt, a Szondi utcában, a Barangos téren, a Tompa utcában. Bántuk, hogy nem kérdeztük tovább, de jól is esett teljesen egyenrangú polgárként szivni a jó városvégi levegőt tanítónkkal együtt a szamarak köztársaságában.

Ki fújja meg a fűzfasipot?

"Tudják, a mai gyerekek nem mesélnek, nem ülnek és lovagolnak a gyerekek a nagyapák térdén, nem lovagolnak fűzfasipot fújva. Sokszor odaállok kétszázötven diák elé, és közben vívódom, hogy ébreszt-e érzelmeket bennük az, amit mondok nekik. Odafigyelnek-e egyáltalán? Tudnának-e velem együtt sirni? Azt mondja az a hajóskapitány a tévében, az Onedin, hogy 'engem nem érdekel az amerikai szabadságharc, én hozok-viszek'. Kérdezem a gyerekeket, kit tekintenek eszményképnek, egymásra néznek, semmi válasz. Kérdezem: ki tekinti eszményképének Onedin kapitányt? Erre harminc gyerek közül húsz fellendíti a kezét." - mondja egy pedagógus.

Ezt hallva Felméry Bandi megkérdezte Sz. E.-t, a városi KISZ-titkárt, mi jellemzi Kisssvárosban a fiatalok világnézetét?

- Jó. Egyre jobb. Amiért annak idején megküzdöttünk, az ma már természetes.

- Hogyan gondolkodnak az itteni fiatalok?
- Eddig tömegrendezvényeken nem voltak olyan problémák, amelynek büntetőeljárás lett volna a következménye. A hobók nem sok vizet zavarnak, legfeljebb a cigányokkal van gond.
- Hogyan jellemezhető a fiatalok világnézete?
- Felmértük. Sok még a ki nem alakult világnézet. A dolgozóknál 70% inkább marxista, a tanulók inkább közömbösek. Viszont nagyon meg vagyok elégedve velük, mert társadalmi munkára mindig eljönnek.
- Kik a legvonzóbb emberek Kissevárosban a fiatalok számára?
- Az üzemben azok, akik a sportban szerepelnek, városi szinten nem tudom.

Felméry Bandi jóval többet megtudhatott a kissevárosi fiatalokról L. Á.-tól, aki nagyon népszerű a fiatalok között, még hozzá "városi szinten". Őszerinte nem jó kissevárosi fiatalnak lenni a hiányzó lehetőségek miatt, a szülők miatt, az iskola miatt. "Az elképzelések és a hitek itt a nulla körül mozognak. A világnézet itt az, amit elvárnak tőlem, hogy mondjam. Minek azt piszkálni, vizsgálni, nagy ideológusok kidolgozták, kész. Így aztán a párttag és a marxista, a KISZ-tag és a marxista egészen különböző dolgok."

T. G. azon kevés tanárok egyike, akihez életük fordulópontjain levelet írnak a kissevárosi fiatalok, így beszél ugyanerről: "Hogyan tudnának dönteni, mondjuk a vallás vagy a marxizmus között? Hogy lehet világnézetet adni heti két órában? Ezek a gyerekek igen jól tudják, mit kell mondani. Pontos választ kaphat tőlük, de nem világnézetet. Még kevésbé eszményeket. Még a fiatalok színe-java is inkább a formára törekszik, hogy legyen a farmer, a csizma, mindenféle földi javak, a gépkocsi, a kégli. Szóba sem jöhet Rákóczi vagy Hunyadi, esetleg a munkásmozgalom valamelyik alakja. Egy két lánynál még előbukkan Madame Curie, de hogy kicsoda Goethe, Schiller, Menuhin? Minek ezt tudni? De hogy Koncz Zsuzsinak hány bugyija van, az fontos."

P. D. szakközépiskolai igazgató, aki időnként helyettesíti a világnézettanárt: "Szerintem a maguk szintjén helyre tudják tenni a dolgokat, és ebben mi is segítünk. Felvetik ugyan, amikor a dialektikus világképről esik szó, hogy mi van az istennel, de azt hiszem csak azért, hogy elhúzzák az órát, meg hogy próbára tegyék a tanárt."

Egyik kollegája, Á. P.-né: "Nem hiszem, hogy ez különösebben izgatja a gyerekeket, csak egy nagyon művelt gyereket érdekelhetnek ilyen világnézeti kérdések. Az a mai gyerekeknél a legnagyobb hiba, hogy elfogadják, amit tanítunk nekik, és mire elkezdené kételkedni, addigra már kikerül az iskolánkból."

Egy másik iskola igazgatója: "A mai 15-18 évesek az élet könnyebbik oldalát keresik, hozzászoktak a zöld utakhoz, konformistává válnak. Az a tény, hogy néhány évvel ezelőtt olyan sokan elmentek arra a beatmisére, szerintem nem az ellenzékiességnek, hanem éppen a konformizmusnak a jele volt."

Egy Pestről Kisssvárosba menekülő zenetanár: "Egészen más az itteni gyerek, mint egy pesti. Másképp beszél, másképp viselkedik, másképp áll hozzá, másképpen dolgozik. Sokkal tisztábbak, sokkal lelkesebbek. Ez, sajnos, csak a gyerekekre vonatkozik, a felnőttekre inkább a tespedés jellemző. Félek, hogy majd ezekre a gyerekekre is."

H. Zs. hetedik osztályos tanuló: "Tetszik tudni, én nagyon szeretem a teret, a végtelent. Akár kicsiben, akár a legnagyobbban. Szeretem a bonyolultságot. Csillagász vagy atomfizikus szeretnék lenni, de azért már majdnem minden Rejtő-könyvet kiolvastam, mert nagyon humoros író volt, és mindig a lényegre tapintott, mindig az ember volt a középpontban. Ha körém ülne egy nagy hallgatóság, a Naprendszeréről mesélnék nekik, mert, azt hiszem, valamivel több ismeretem van erről, mint egy hasonló korú, de más témával foglalkozó gyerekeknek. Már sikerült egyszer befognom egy kék bolygót, de sajnos csak nem bírtam felnagyítani. Most regényt írok. A regényem hőse egy tudós, aki azon gondolkodik, hogyan lehetne olyan emberformájú robotot építeni, hogy embernek érezhesse magát. Érdekel még az emberek kapcsolata külső lényekkel. Úgy tervezem, hogy anyuval legépeltetem majd a regényem, és aki elkéri, annak odaadom. A hosszú, képzeletbeli utazások alkalmával mindig dallamokat dúdolok magamban, és a végére egy kis melódia összejön. Ebből is lehet látni, hogy nem atom-

bombakészítő akarok lenni, hanem atomfizikus. Addig is minden héten eljárók a könyvtárba. Elfelejtettem még mondani, hogy a regényem Miskolcon kezdődik. Azért, mert mi Magyarországon élünk, és azért, mert még nem voltam Miskolcon."

- Tehát elmondhatod magadról, hogy következetes vagy és gondolkodni próbálsz a világ dolgain - kérdezte Felméry Bandi a 19 éves technikust, az ifjúsági klub egyik lelkes tagját, beszélgetésünk második órájában.

- Igen, szoktam.

- Azt is, hogy van már kialakult világnézeted?

- Világnézet...? Hát... A szocializmus. A szocializmust építeni...

- Mi az, hogy szocializmus? Hogyan fogalmaznád meg? Mi az, amit építesz?

- Hát az, hogy az ország fejlődik, és építik...

- Ez más országokra is jellemző, nem? Mi adja neki azt a jelleget, hogy éppen szocialista és nem más?

- A politikája. Hogy mindenki úgy cselekedjen, ahogy diktálják neki, szóval az elvárásokhoz képest a legjobb tudása szerint.

A Szilády Gimnázium egyik első osztályában osztályfőnöki órán a téma a kultúra. Nem véletlenül. Mr. Bookbird áll a katedrán, az osztályfőnök pedig az utolsó padban ül velünk együtt. Mindenki leírja a kultúra meghatározását, aztán jöhet a játék: beletartozik-e a kultúra körébe a József Attila-vers, Marx és Engels, a kelkáposzta-főzelék, a kacsintás, az atombomba, a magyar nóta? Óra végén még egy kérdés: mi a legfontosabb számodra? Délután a kockás papirokra írott válaszokat tanulmányozzuk. Mr. Bookbird kijelenti, hogy kezében van a döntő bizonyíték. Az alig középiskolás gyerekek kultúra-értelmezései tágabbak, színesebbek, eredetibbek, mint az anyag-íróké és anyag-olvasóké. Nem jellemző rájuk sem a kultúra=műveltség tautológia, sem a kultúra=művészet leegyszerűsítés, amelyekkel gyakran találkozunk kisssvárosi "közművelők" körében. A legmeglepőbb az volt, hogy a 32 meghatározás közül tizben szerepelt a viselkedés, három esetben mint helyes, azaz "kulturált viselkedés" és "az emberi viselkedésben tükröződő szellemi értékek". Több efféle meg-

határozás volt, mint a kissé tankönyv ízű "szellemi és anyagi javak összessége". Tíz meghatározásban szerepelt a művészet, ötben a tudomány, háromban a tudás, kettőben az alkotás és a vallás. Szerepelt még a sport, a politikai műveltség, a társadalom fejlettsége, a személyiség fejlettsége, az emberi tulajdonságok, emberi lényünk, az öröm, az esztétikai érzék, a test-kultúra, a nemzet, a történelem, a művelődés lehetősége, az igazság, a szórakozás, a diszkó, a gondolkodás, az igény és az akarat.

A "fontos dolgok" között első helyen a tanulás szerepelt, húszan említették, a második helyen a szórakozás, ezt irták fel tizen, a harmadik helyen a szerelem, ezt nyolcan. Hét válaszban szerepelt a család, hatban a művelődés és a barátok, ötben a sport, kettőben az egyetemi felvétel, a célok elérése, a rendezett élet, az olvasás, a jó osztályzatok. Előfordult még a kiegyensúlyozott lelki élet, a jó közérzet, a matematikaverseny, a hobbi, a magyarság, a becsület, a kézilabda, a jó gondolatok, az érvényesülés. Mr. Bookbird úgy érzi, hogy a gyerekek kultúrképe tetten érhető "fontos dolgaik" között, vagyis célrendszerükben. Felméry Bandi attól fél, hogy egy-két-három év múlva nem ismerünk rá ezekre a gyerekekre, ám ráismerünk majd az iskolára. Van egy olyan érzése is, hogy ez egy rendhagyó osztály, rendhagyó osztályfőnökkel, Zs. tanár úrral, ugyanis ő már elég sok gimnazistával beszélgetett. Mr. Bookbird azt javasolja, ha már a "fiatal szamarak" ürügyén betettük a lábunkat az iskolába, ott folytassuk vizsgálódásunkat, az első számú közművelődési intézményben.

Makarenko kicsapatva

"Amikor nyugdíjaztak és az utódom elfoglalta a helyét, ki dobatta az alapító igazgatók képeit, Makarenkóéval együtt" - meséli szomorúan M. B. nyugdíjas általános iskolai igazgató, akinek Kisssváros még mindig adósa. "Amikor Kodály megtudta, hogy én fogok itt tanítani, kijelentette, most már rendben lesz Kisssváros zenei élete. Megalapítottuk a zenei tagozatot, aztán a zeneiskolát. Heti 32-34 órát tanítottam, minden ünnepélyen szerepelt énekkarom és magam is énekemmel. Zenei TIT-előadást

tartottunk a tanyákon, ahová a kis kórusom is elkisért, énekel-
tünk laktanyában, üzemben, felvonuláson, seregszemlén. Mihelyt
elértem a korhatárt, bár telve voltam energiával, nyugdíjaztak,
érdemeim elismerése nélkül. Akárhová nézek, a Lyra együttesben,
a citerazenekarban is tanítványaimat látom, de én újabbakat is
szeretnék. Tanulmányozom a szakfolyóiratokat, naprakész vagyok,
és rettenetes, hogy nem tudom továbbadni, amit tudok" - panaszkodik E. O.-né nyugdíjas, vagyis nyugdíjazott zenetanár, aki
jelenleg kényszerűségből az egyik templomban orgonál. "Az a vezető,
akinek egy szavába került volna, hogy tovább tanithassak,
magántanítványom volt" - meséli szomorúan. "A régi nevelők jobban
neveltek, mert amit csináltak, abban szentül hittek, a maiak
inkább oktatógépek" - nyilatkozik a közművelődés egyik vezetője.

"Lehangoló élmény volt ez a szüntelenül hehegő, saját tudatlanságán is vihogó, a tanárság ellen már a Sabin-cseppekkel együtt beoltott nő, akinek semmi köze a tanulóhoz, semmi köze az értelmiséghez, Kisssváros jelenéhez és jövőjéhez" - így számolt be első beszélgető társáról, egy középiskolai tanárról Felméry Bandi. "Amióta én itt vagyok Kisssvárosban, azt a szót, hogy 'hivatal', nem hallottam egyetlen egyszer sem" - panaszkodik Mr. Bookbirdnek T. G. gimnáziumi tanár, aki szerint "az egész oktatási rendszer a statisztikára törekszik", aki nem kis nosztalgiával emlékszik vissza azokra az érettségikre, amikor még a tanárok bementek "érettségi előadást hallgatni". Az általunk legjobbnak tartott általános iskola igazgatója, G. Á. "nagy hülyeségnek" tartja az év végi nyilvános vizsgák eltörlését. Ő a maga részéről sok mindent megpróbál: nyitott napokat rendeznek, a tantestületi értekezletre is meghívják a szülői munkaközösség tagjait, de kevés a tanári energia arra, hogy az iskolát emberibbé, nyitottabbá, dinamikusabbá, élményforrássá tegyék, mert náluk sem fordítódik tanításra a tanárok idejének és energiájának 40%-a. Radikálisan vallja azt a nézetet, hogy az az úttörővezetést nem tanároknak, hanem társadalmi munkásoknak kellene végezni.

"A Szilády Gimnázium a várossal egy test volt, a tanári kar részt vett a város életében, manapság erről szó sincs, szá-

molja csak meg, hány tanárt lát egy-egy kulturális rendezvényen" - kesergett G. Á., a város történetének egyik kutatója. Egy kollégiumi nevelőtanár, aki tösgyökeres kissevárosinak vallotta magát, beismerte, hogy alig tud valamit Kisseváros kulturális életéről, hogy az öt-hat éve ideérkezők nála jobban ismerik a várost. Mindezt azzal magyarázta, hogy talán "egy kicsikét jobban visszahúzódom". A nagy múltú gimnázium mai igazgatójának jelzője: "sportszerető". Kollégái nemigen nyilatkoznak sem róla, sem a gimnázium életéről. Dr. Bookbird tapintatos kíváncsisága, Felméry Bandi kedves rámenőssége egyaránt csődöt mond. Mindaz, ami kiszivárog: "Ma még itt a régi vágású tanártípus az eszmény, aki mélységesen lenéz például egy népművelőt." "Manapság a diákélet valamivel szabadabb, mint néhány évvel ezelőtt." "A nagynehezen napvilágot látó diáklapból az iskolavezetés kitépett egy lapot." "A diákparlamenteken ma még nem akarnak és nem mernek beszélni." "Ha Goethe vagy Heine szavalna itt, ezek akkor is meccsre mennének, de nem focizni, nézni." "Két év alatt egyetlen gyerek nem jött egyetlen ilyen könyvért sem."

Felméry Bandi mégiscsak talált valamit, ami a gimnázium tekintélyével kapcsolatos. Egyik nem régen végzett diákja meséli a "tápláló anyáról": "A gimnazisták között van összetartás, sőt náluk az olyan elvakultan megy, hogy a gimnazistákat nem is nagyon szeretik a többi fiatalok, akik az ipari tanuló iskolába vagy a szakközépiskolába járnak, mert fellengzős csoportnak tartják őket. Volt arra is példa, hogy amikor osztálykirándulásra mentünk, osztályfőnököm megjegyezte a lányoknak, ne álljanak le mindenkivel. A 'mindenki' jelentése: nem gimnazista. Egy példát elmondok. Panaszkodott egy iparis srác, hogy nem mer odamenni ahhoz a gimnazista lányhoz, akihez oda szeretne menni, mert tudja, hogy úgyis lenézné. Egy másik példa: hazakisér egy ipari iskolás fiú egy gimnazista lányt, és beszélgetnek az utcán, illetve beszélgettek volna, mert a srác azt kérdezte: miről beszéljessünk? A lány azt javasolta, hogy Bachról. Erre a srác elképedt, azt mondta neki: 'bakfitty', és otthagytá."

Mig Felméry Bandi a diákélet vizsgálatába merült bele, Mr. Bookbird a "tanáreléletet" kutatta. Esküdni mert volna, hogy az együtt muzsikáló zenetanárok között legerősebb az összetar-

tás. Csebbe tud jönni a többi tanárral? Barátkoznak? Vannak jó kapcsolatai? Így faggatta Bookbird úr azt a Pestről Kiessvárosba került zenetanárt, aki itt találta meg - a kiessvárosi gyerekekben - a tiszta forrást. "Érdekeset kérdez. Egy tanárral igen. Vele van több, mint kollégiális kapcsolat. No, és a gondnoknővel meg a takarítónővel van még bensőséges kapcsolat. A többi kollégával nem. Valahogy nem erőltetjük."

A nyomok a pedagógus KISZ-szervezethez irányították Bookbird urat. A város fiatal pedagógusait animálni próbáló fiatal pedagógus, G. É. arról panaszkodott, milyen nehéz fellendíteni a 45 fős társaságot. "Vagy én nem vagyok eléggé agilis hozzá, vagy a társaság túl passzív. Már annyiféle próbáltam: beszélgetés a város vezetőivel, találkozás pszichológussal. Télapó ünnepség, vetélkedő, városismereti verseny, de nemegyszer a programok megkezdése előtt öt perccel derült ki, hogy megfélemedtek róla. Most már kezdek megrendülni, és nem hinni benne."

Mr. Bookbird ekkor a homlokához csapott, és megkérdezte, nem tartom-e abszurd ötletnek, hogy H. J. tanár urat ezúttal ne az utcán, hanem munkahelyén látogassuk meg. Az iskola folyosóján Felméry Bandival találkoztunk. Bandi barátunk is őt kereste. Számára alapvető fontosságú beszélgetést fejezett be a találkozásunk előtti percekben. Amíg H. tanár úrra várakozunk, felidézi a legfontosabbakat: "Tudja, az a borzasztó - magyarázta Á. tanárnő Mr. Bookbirdnak -, hogy az én eszményképemet már nem fogadják el. Az emberek és a gyerekek is ma már valahogy mások. Minket Zóján neveltek, én még Németh Lászlóval úgy vagyok, hogy még nem olvastam, mert még nem jutottam fel hozzá. Több-ször elkezdtem, de képtelen voltam végigolvasni. Tudja, valahogy nagyon elrontottuk a gyerekeket, leszoktattuk arról, hogy gondolkodjanak. Nem tudom, tényleg nem tudom, hogy mit lehetne csinálni. Csak erőlködöm. Van a tananyagban ilyen, hogy irodalom és valóság, ez megfoghatatlan a gyerekeknek. A lenini visszatükröződés-elmélettől kezdve minden benne van, ismeri. Gondoltam egyet, megálljatok csak, megtanítalak én benneteket! Van itt az iskola közelében egy modern szobor. Elmentünk oda, és tudja mi a legérdekesebb? Nekem ez a szobor tetszett, de nem tudtam meg-

magyarázni, hogy miért tetszik. Azoknak a gyerekeknek meg abszolút nem tetszett. Ez kétségbeejtő."

H. tanár úr még mindig nem jön. Nézzük a folyosón a könyvkirakatot, és ráismerünk a tanár úrra. A vitrinban ott láthatók H. tanár úr régi füzetek, az UNESCO kultúra-meghatározása,^x Ortutay Kis magyar néprajz, régi krónikák hasonmásai és gyönyörű kézírással egy Móra idézet: "Nem fecske módra kell átsurranni az irodalmon, a könyvön, meg is kell abban merülni."

Ő is ott áll már mögöttünk és szabadkozik: "A rajzaimmal, meg ezekkel a dekorációkkal, én minden alkalommal megpróbálok olyan miliőt teremteni, hogy az a gyerekeket megragadja. Talán nem a legfontosabb, amit lát, hanem az, hogy milyen szépen vágom ki a betűket a papírból, hogyan rajzolom le, talán érzi, hogy hetekig, éjszakákon át dolgoztam rajta. Azért sem szólok nekik, hogy segítsenek, csak elkezdem csinálni, megvárom míg rajban gyűlnek körülöttem, hogy segíthetnek-e. Ezt egyesek - a tanárok közül - a részemről nyüzsgésnek tekintik. Van olyan, hogy egy gyerek azt mondja: 'Tanár úr kérem, nekem szavalnom kellene, tessék már nekem egy verset választani!', akkor én nem mondom azt, hogy 'Kisfiam, én nem értek ehhez, nem vagyok humán szakos, fordulj a magyartanárodhoz!' Vagy ha a gyerek eldobja a zacskót, nem azt mondom: 'Kisfiam, ne dobd el!', hanem fölveszem, a kezébe adom: 'Vidd fiam, dobd a személtládába!' Említettem, hogy példaképem a falusi tanító, aki egyben faluja fűszere, orvosa, jogásza, békítője, a termelő tevékenység irányítója, mai szóval közművelője. Ebben a tekintetben kellene sokkal-sokkal többet tenni a mai pedagógus társadalomnak."

Óhajok, sóhajok, javaslatok, tervek, utópiák

Ha egy tündér megigérné, hogy három kívánságát teljesíti, mit kívánna tőle? Ezt kérdezte Felméry Bandi több mint félszáz kissevárosi közművelőtől.

- Magamnak? - kérdezett vissza egy tanárnő.

- Akár magának, akár a világnak.

^x Ez aztán a kellemes meglepetés, hajtogatja boldogan Mr. Bookbird.

- Nem is tudom... Tényleg nem tudom... Mit kívánhatnék? Maga olyanokat tud kérdezni, hogy ezekre egyáltalán nem is gondoltam, hogy illet fog kérdezni... Nem tudom. Tényleg!

Vagy tucatszor fordult elő hasonló és ugyanennyiszor ilyen helyzet:

- Bármit kívánhatna!
- Nem tudnék... Nem gondolkodtam még rajta...
- Álmodni sem szokott?
- Nem. Soha.

Felméry Bandi teljesen elcsüggedt a válaszokat hallva. Földhözragadtnak nevezte a várost, amelynek ő olyan vasútállomást álmodott, ahol Bach-zene fogadja az érkezőt, a főtéren szabadtéri mozi, szerte-hosszában a városban bohócruhás fiúk és lányok, akik rögtönzött játékok keretében hívják, csalogatják a járókelőket művelődési és művészeti eseményekre, ahol az amatőr csillagvizsgálókban is felcsendül a házi muzsika, ahol a könyvtárigazgató bálra hívja meg az olvasókat, ahol kollégáival szolgáztatják a műsort, ahol a főtéren is lesz utcaelőadás, ahol óvodákba járnak el mesélni a mesélőkedvű nyugdíjasok, ahol könyvet árulnak a strandon.

Mr. Bookbird zavarban van, a várost is védelmezné, Felméry Bandit is vigasztalná. Végül azt javasolja, éadjuk be azzal, ami van, talán nem is kevés. Egy jó terv is elég lenne, egy fantáziadús kívánság is sokat nyomhatna a latba.

A Volán letéti könyvtárosa azt kívánja, hogy legyen meg az új épület, hogy végre-valahára sorba rakhassa a könyveket. Egyetértünk, ez még nem az, amire Mr. Bookbird gondolt. S. I. villanyszerelő, amatőr csillagász azt kívánja, hogy legyen majd a városnak egyszer egy igazi csillagvizsgálója azon kívül, amit ő most megépít. Egyetértünk, ez már valami, de talán még nem az igazi.

Egy főiskolás fiú sportstadiont szeretne fedett teremmel, továbbá olyan vezetőket, akikben fantázia van és merészség. El kell ismernünk, hogy ebben már van, ha nem is fantázia, de merészség.

Legalább húszan jó egészséget, harmonikus családi életet, utazásokat kívánnak maguknak. Mi is nekik, szivből.

A pedagógus KISZ-szervezet vezetője több szabadidőt, hogy azt csinálhassa, amihez kedve van, időt a félretett könyvek elolvasásához is, továbbá olyan embereket, "akikkel klasszul lehetne csinálni mindent". De mit, kérdezzük türelmetlenül.

Cs. J. a város "házigazdája", térképésze, útikalauz írója és mindenese azt szeretné, hogy épüljön meg az új művelődési központ, hogy létrejöjjön az alkotó emberek olyan közössége, akik nem saját érdekükben tevékenykednek, hanem "saját kis harcukban küzdenek a városért", hogy készüljön el Kisssváros monográfiájának második kötete, hogy vonják be a város képének kialakításába mindazokat, akik ebben korábban véleményüket hallatták, hogy legyen egy fórum, ahol a város jövőjéről rendszeresen hallani lehet, hogy gyakrabban és nagyobb terjedelemben jelenjen meg a megyei lap Kissvárosi Hírek melléklete, hogy ebbe a jelenleginél megfelelőbb ipar kerüljön, hogy megmaradjanak "a város színpíszetileg ritka övezetei".

F. R. azt szeretné, ha a következő nyáron helytörténeti kérdésekkel foglalkozó olvasótábort rendezne a könyvtár és a város gyerekek számára.

G. L. nem szeretné, ha egy nagy művelődési központ épülne, mert ott rögtön elkezdenének nagyban nevelni, szerinte és barátai szerint kisebb egységekre lenne szükség, amelyeknek könyvtár lenne a magva, a város különböző pontjain. Kitűnőnek tartjuk.

Sz. E. azt javasolja, hogy a jelentéktelen szálloda és az átépítésre szoruló étterem helyén alakítsák ki a színházi előadásokra is alkalmassá tehető filmszínházzal egy épülettömbben a város főterén a kulturális központot. Mivel biztosan tudja, hogy sokan rajzolgatnak, festegetnek, faragnak, irogatnak a városban, feltétlenül sikere lenne egy pályázatnak, amelynek nem is díjai, hanem nyilvánossága lenne a legnagyobb csáberő. Azt

kívánja magának és a városért tette kész barátainak, hogy hallgassák meg őket a város vezetői, és egyszer végre rázzák meg a kezüket. Nem tudunk nem egyetérteni.

L. A. a jelentős beruházások mellett büfével ellátott remek klubokat és olyan diszkókat szeretne, ahová művészi alkotásokat is becsempészhetnének, és olyan magyarnóta esteket, amelyeken népdalok is felbukkannának. Fontosnak tartja az óvodai közművelődés fellendítését, a KISZ keretén belül világnézeti vitadélutánokat, a taggyűléseken az énekszót. Közösségeket mindenfelé. Lehetőséget arra, hogy a város fiataljai időnként találkozhassanak az ország vezetőivel, és negyedévenként a városból bárki a város vezetőivel. Sűrűn bólogatunk.

H. J.-vel meghallgattuk ezeket a terveket. Rajta nem fog múlni, mondja. Még annyit tesz hozzá: "Az emberiség arra született, hogy saját magát fenntartsa. Ne adjunk neki recepteket, ne legyenek eleve elrendelt dolgok. Lehessen sokfélét beleérteni abba, hogy 'ember'. Ne haragudjanak, hogy ilyesmiket teszek hozzá a szárnyaló vágyakhoz és tervekhez. Amikor rettentően ráérek, ez ugyan ritkán fordul elő, kimegyek a temetőbe, és elgondolkozom, hogy ezek az emberek lejátszották a Divina Comédiát. Ki így, ki úgy, ki torzul, ki emberi módon. Adyval együtt én is azt kérem, hogy a lelket mérszarló komédiának célja és neve az élet legyen, és hogy ne legyen az élettemmel párhuzamosan színjátékom, és hogy ne kelljen szint játszani, hogy lehessen szint vallanom, hogy ne kelljen spekulálnom. Egyszóval legyen az élet a maga meztelenségében, mert egyszeri, megismételhetetlen, éppen ezért csodálatos, ez lenne a három kívánságom..." Ami a terveket illeti, felajánlotta megvalósításukhoz alázatos szolgáltatást, például utcaelőadást bármiről.

Ugye, azért nem az lesz szociográfiánk befejezése, kérdezte Felméry Bandi egy picit ingerülten. Mr. Bookbird megkérdezte, mit javasol. Felméry fejből idézte egy pamutipari betanított munkás szavait: "Tulajdonképpen nem nagyon szeretem ezt a szociográfiát, ezt a társadalomábrázoló leírást, legfeljebb úgy, ahogy Moldova csinálja, de ezt a púderezést benne, ezt a káderműsort, ezt nagyon nem szeretem." Hogy teljesen világos

legyen, mit akart ezzel, egy egyetemre járó szakmunkás szavait is idézte, ugyancsak fejből: "Zám Tibor vagy valaki hasonló főnyeremény lenne a városban, úgy értem, ha itt élne, és állandóan vizsgálná a dolgokat így, tényirodalmi szinten, és velünk együtt gondolkodna azon, amit észrevett nekünk. Óriási szükség van arra ezekben az időkben, hogy az emberek saját sorsukat el tudják képzelni, mielőtt megváltozhatnának. Ezért kell a Forrás, de itt is fakadhatna Kisssvárosban."

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KISSVÁROSI REFORMEREK

(Egy rögtönzött társadalmi kísérlet története)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A KISÉRLET ELŐTÖRTÉNETE

A társadalmi kísérlet előtörténete ott kezdődött, hogy hivatalos - hangsúlyozni kell: megyei - megbízást kaptunk arra, hogy vizsgáljuk meg egy kisváros életmódját. Az első látogatás-kor mindjárt felkerestük Kisssváros első számú vezetőjét, aki a beszélgetés végén arra is kért minket, hogy a több hónapos anyaggyűjtés után, fehér asztal mellett mondjuk el tapasztalatainkat. Nem először kértek tőlünk ilyet, és majdnem mindig azért, hogy a helyi vezetők a feltárt hibákat rögtön - még a szociográfiák megírása előtt! - magyarázzák, súlyukat kicsinyítsék. Baráti szavakba csomagolt hatalmi szóval is. Legutóbb egy járás vezetői próbálták meg ezt. Elég világosan látták, hogy sok mindenben igazunk van, de nem szerették volna, ha tapasztalataink egy az egyben kikerülnek a nyilvánosság elé. Kikerültek.

Kisssvárosban más volt a helyzet: azok a vezetők s azok a barátaink, akikre okkal hallgattunk eddig, mind azt mondták, hogy ez a város ideális terepe lesz a kutatásnak, mert a város első embere /K. A./ rendkívül okos, nyitott, olyan, aki szembenéz a bajokkal, és társunk lesz a valóság vizsgálatában. Mi ezt örömmel elhittük. Naivitásunkat bizonyítja, hogy azt képzeltük: egy meghatározott ember kiléphet konkrét viszonyaiból, képes elemi erővel jelentkező érdekei ellenére gondolkodni és dönteni. Ma egy politikusnak elsőrendű érdeke, hogy az általa vezetett városról mindig s elsősorban jót mondjanak, mert ettől /a pillanatnyi minősítési rendszerben/ nem kis mértékben függ a saját - és a város - presztízse is, ami éppen úgy számít beruházások megszerzésénél, mint pozíciójának növelésénél.

Kisszévárosban őszintén rábólintottunk a kérésre, mert arra gondoltunk, hogy itt netán az a csoda is megtörténhet, hogy a feltárt tényekből nem a tények megkerülése, hanem a dolgok változtatása következhet.

Nem egy esetben tapasztaltuk: az irányítók nagyjából ismerték a felfedett tényeket, ám a nyilvánosságtól úgy féltek, mint karrierjük elakadásától. De nem egyszerűen a személyes önvédelem vezette őket, hanem az is, hogy az elmúlt évtizedekben sok minden – főleg mikroszinten – nem jutott ki a nyilvánosság elé, és most nem kis izgalmat kelt, hogy több minden derül ki egyszerre. Azért, mert a fejlődés ezt követeli, és ezért konkrét politikai érdekek is ezt sürgetik. Abban, hogy a szociográfia bírálatában a vezetők többnyire közvetlen bizonyítékát látják sikertelenségüknek, az az illúzió is benne van, hogy az irányítók tökéletesen befolyásolni, sőt, akaratuk szerint terelni tudják a társadalmi folyamatokat.

Kisszévárosban megigértük tehát a tapasztalatok kendőzetlen továbbadását. Az első beszélgetés után több mint fél év telt el, kicsit meg is feledkeztünk az egyezségről, amikor egy novemberi napon – az utolsó interjúk előtt – a városi tanács közművelődési felügyelője, R. K. elkapott minket az utcán. Emlekeztetve a megállapodásra azt javasolta, hogy a következő napon tartsuk meg az ígért beszámolót. Egyúttal mint városi TIT-titkár felajánlotta, hogy előadásunkért tiszteletdíjat fizet, amit – kicsit elképedve – háritottunk el. A felügyelő azt is javasolta, hogy kutatásainkat a város kulturális vezetőivel ismertessük. Az utcán állva – habozás nélkül – igent mondtunk, később azonban gondolkodni kezdtünk. Először is: tagadhatatlanul nagy kedvünk volt ahhoz, hogy észrevételeinket továbbadjuk, pláne, ha nem falra hányt borsó lesz! Másodszor: amit fél év alatt láttunk, azt nem csak népművelőknek, könyvtárosoknak kellene elmondani. Harmadszor: előbb azonban álljunk meg...

Miért is fogadtuk el ilyen könnyen az ajánlatot? Felmerülhet az a feltételezés, hogy politikai ambícióink vannak, és csak jobb híján foglalkozunk szociográfiával-szociológiával. Hivat-

kozhatnánk - mondjuk - Max Weber példájára, aki elsősorban politikus akart lenni s nem társadalomtudós, aki élete végén is készen állt arra, hogy felvállalja az államférfiú szerepét. Nem sikerült neki. Ha mi magunkba nézünk, azt kell mondanunk: elsősorban társadalmi kutatásokra valók vagyunk, nincsenek politikai ambícióink. Ettől függetlenül előfordulhat, hogy vállalnunk politikai szerepeket, feltéve, ha nem kényszerülünk bele látzatcselekvésekbe, önfeladásba.

Igazolható tény, hogy a fiatal értelmiség - a potenciális irányítók - jó része ódzkodik konkrét és aktív politikai szerepektől, mert gyakran úgy érzik, hogy a cselekvési viszonyok áttekinthetetlenek, a mozgási terek túlszabályozottak és a tudományban relevánsabb eredményeket lehet elérni, mint a napi politikában. Ha ezt a tapasztalatot kívülről nézzük, egyáltalán nem örülhetünk, mert egy ország életében semmi jót nem hozhat az, ha a legjobb kvalitások többsége csak tudományos és művészi pályát választ.

Ennek a kissevárosi - ha tetszik: kissestilű - lehetőségnek mi mégis örültünk, mert - úgy képzeltük - precedenst teremthet arra, hogy a szociográfikus kutatások, ha mozzanataikban mindig vitathatók is, valamennyire átváltódjanak közvetlen politikai cselekvéssé. /Egyébként meggyőződésünk: aki nem akarja reformálni a konkrét viszonyokat, az társadalomkutatónak sem jó./ Másodszor tehát arra gondoltunk: bővíteni kellene a meghívottak körét. Azokkal, akiktől a városban a legfontosabb információkat és gondolatokat kaptuk. Orvosokkal, munkásokkal, párttitkárokkal, papokkal, mérnökökkel s másokkal. Rögtön magunknak szegeztük - az öncenzúra hatására - a kérdést: jogunkban áll-e nekünk meghívni embereket egy ilyen beszélgetésre? Elvileg persze nem kételkedtünk a jogunkban, de eleve érzékeltük, hogy ez ellenérzést szülhet, s már társadalmi cselekedeteinkből tudtuk, hogy egy nem ellenőrzött, előre nem jóváhagyott lépés - ha egyet is értenek vele - érthetetlenül nagy ellenállást vált ki a vezetőkből.

Ezért még aznap délután megkerestük a városi tanács köz-művelődési felügyelőjét, s előadtuk neki, hogy a másnapi tanács-

kozásra másokat is szeretnénk meghívni. Ahogy előzőleg mi, most ő is habozás nélkül igent mondott: a meghívottak körének szélesítésében semmilyen veszélyt nem látott. Mi sem.

Tanakodtunk: adjunk-e le pontos névsort azokról, akiket meg akarunk hívni? Egyikünk úgy gondolta, hogy felesleges, a másikunk azonban azt tanácsolta, mert már - hasonló helyzetben - megégette magát, hogy adjunk, és úgy ítélte, hogy egyesek hát-só szándékot feltételezhetnek, ha nem tudnak mindenről pontosan. Persze tulajdonképpen másikunk is feleslegesnek tartotta a névsort, nemcsak azért, mert maga is párttag, és miért lenne vele szemben bizalmatlan a párt, hanem főleg azért, mert szerintem nincs okunk arra, hogy ne bizzunk meg teljesen az emberekben, hiszen a görcsös, minden áron való felügyelet régebben idejét múlta.

A névsort összeállítottuk, s megmutattuk a városi pártbizottság közművelődési munkatársának, Gy. M.-nek is. Látszólag mindenki teljesen egyetértett vele, ha egy-két emberrel szemben voltak is fenntartások, ám meghívásukat nem tiltották meg. Csak másnap délután ért minket a meglepetés, amikor tudomásunkra hozták, hogy a városi első titkár nemcsak más - valószínűleg lemondható - elfoglaltsága miatt nem jön el, hanem azért is, mert állítólag /Gy. M./ nem tanácskozhat együtt papokkal.

A történetek leírásából talán kissejlik, hogy nem voltak éppen rosszak a reflexeink, amikor nagyon vigyáztunk arra, hogy ne vétsünk az iratlan játékszabályok ellen. Nem tagadható az sem, hogy nem most tudatosult bennünk, mennyire nem vagyunk egyenrangú partnerei az irányítóknak. Máskor is érzékeltük: nem avatnak be, eleve gyanúsán szemlélnek minket, s percenként igazolni kell jó szándékunkat. Ugyanakkor nemegyszer hivatalosan is elismerték - és jutalmazták - eddigi törekvéseinket. A szervezés közben tagadhatatlan - már-már feltétlen? - hűséggel viszonyultunk a város vezetőihez. Egyikünk később szégyellte is ezért magát, mert az ismétlődő bizalmatlanságra nem egészen realista válasz a teljes bizalom. Miért mindig csak bennünk lehet kételkedni? Ha van elkötelezettség, mert van, az sohasem csak egyet-

len pártnak és végképpen nem egyrémely vezetőnek, még kevésbé a konkrét hatalmi viszonyok alárendeltjeinek szól, hanem a társadalom céljainak, a - párt által is képviselt - társadalmi-nemzeti érdekeknek.

Úgy gondoltuk: ha Kissevárosban az első vezető tényleg ilyen haladó szemléletű, akkor az irányító szervezet sem lehet merev, s bizonyára alkalmas új igazságok és javaslatok adaptálására. Úgy gondoltuk: ami a gazdaságban elég rég evidencia, az a politikában sem lehet értelmetlen, például az, hogy a mai helyzetben, mint Bognár József írja, "egyetlen lényeges kérdés sem oldható meg a régi megközelítésben". Úgy gondoltuk: mások előtt sem kétséges, hogy a tehetségek "szabad kibontakozása" nem halasztható, mint az sem, hogy előrehaladásunk érdekében minden pozitív energia maximálisan hasznosítandó. Ezért akartunk több embert összehívni beszámolónkra; azért, hogy lehetőleg minden felhalmozott energia - vérkeringést frissítően - bekapcsolódhasson a gyakran elakadó közösségi mozgásba. Meg azért, hogy amit - a kissevárosi polgárok nevében - elmondunk, ők maguk korrigálhassák vagy árnyalják, tehát szükségesnek véltük a kritikát.

Miután a névsor elkészült, a városi könyvtár munkatársa aznap este s másnap délelőtt személyesen végigjárta a meghívottakat, és felkérte őket a részvételre. A meghívás formája és időpontja nem okozott gondot, nem hiányzott, hogy nem készült stencilezett meghívó, az sem, hogy nem egy héttel korábban küldtük el. Másnap délben hallottunk olyan hangokat, hogy sokan nem fognak eljönni, mert nem érnek rá, későn szólunk stb. Kissevárosban ugyanis már-már beletörődtek abba, hogy az időben meghirdetett tanácskozásokra sem jön el mindenki. Mi az ellenkezőjét tapasztaltuk: hívásunknak szinte mindenki eleget tett, kivéve három-négy személyt, akik közül kettő csak azért hiányzott, mert ezen a napon nem volt Kissevárosban.

Ebből a leírásból úgy tűnhet, nagyon is komolyan vettük az egészet, s a találkozóknak túlzott jelentőséget tulajdonítottunk. Ez nem igaz. Bennünk is éppen elég kétely volt, hisz annyi értelmetlen, formális tanácskozást ültünk végig, hogy sze-

mernyi illúzióink sem maradt. Különösen nem lelkesedtünk, csak az összejövétel után! Előre talán fel sem mértük, hogy milyen fontosat tehetünk, de a vita közben már érzékeltük, hogy elképzelésünk hasznos lehet. Nem nekünk, Kisssvárosnak. /Hogy végül is az-e, nehéz eldönteni, mert ezt a fórumot azóta tagadják a város vezetői; de erről majd később./

Egy fél éjszakánk volt arra, hogy valamennyire is felkészüljünk, hiszen beszámolót vártak tőlünk akkor, amikor még közel sem gondolhattuk végig anyaggyűjtésünk tapasztalatait. Egyikünk mindjárt azt javasolta, hogy ne kritikai megfigyeléseinket adjuk közre, mert attól feltehetően meg fognak sértődni. Volt ez már így. Rövid vita után elfogadtuk, hogy az általunk látott ellentmondásokat nem sorakoztatjuk fel, majd csak a szociográfiákban, szociológiai dolgozatokban. Ez újra mutatja, hogy nem akartunk összeveszni a várossal, pontosabban annak vezetőivel. Ezért abban maradtunk, hogy nem a közbjakat ismertetjük, hanem az ezekből következő javaslatainkat. /Ez volt a harmadik gondolatunk, ami mindjárt a felkérés után eszünkbe jutott./

Tehát arról fogunk beszélni, határoztuk el, amit mi ten-nénk vezetők és vezetettek nevében, ha hatalmunkban s módunkban lenne. Magunkba mélyedtünk hát, s ahogy eszünkbe jutottak, minden rangsorolás nélkül összeirtuk kisebb-nagyobb ötleteinket, konkrét utópiáinkat, másképpen: reform-ajánlatainkat. Utólag olvasva a tanácskozás jegyzőkönyvét megállapíthatjuk, túlságosan pragmatisták voltunk, számos olyan mellékes javaslatot is előadtunk, ami egy ilyen fórumon eléggé érdektelen. Mivel az életmódot és a kultúrát vizsgáltuk, jó néhány - például gazdasági - tennivalót szóba sem hoztunk. Nem tagadhatjuk, hogy itt-ott elég alacsonyra tettük a mércét, kisstilűek voltunk. /Úgy látszik: a viszonyokból mi sem léphetünk ki?/ Az megint más kérdés, hogy elképzeléseink így is "érthetetlen" ellenállásba ütköztek. Nem a tanácskozáson, hanem hetekkel később.

Mielőtt a fórum jegyzőkönyvét rövidítve ismertetnénk, egy-két megjegyzés még idekívánczozik. Amikor közel negyvenen össze-

jöttek a művelődési ház termében, a város polgárai közül sokakat mi mutattunk be egymásnak. Előfordult, hogy névről sem ismerték egymást, pedig a meghívottak többsége nem volt fiatal: vagy Kisssváros szülöttei, vagy évtizedek óta itt élnek. Az együttműködések gyakoriságát és mélységét jól jellemzik az ismeretségi hiányok.

Az összehívott testületet játékosan Nemes Tanácsnak neveztük el, utalva ezzel Kisssváros igen erős demokratikus hagyományaira is. Nekünk - nem véletlenül - eszünkbe se jutott, hogy a megnevezést többen ideologikusan fogják elutasítani, mert azt olvassák ki az elnevezésből, hogy valamiféle nemeseket - netán a volt nemesi osztály leszármazottjait - hívtuk össze. /Ami egyébként is elég nehéz lenne, miután ezen a környéken nem voltak nagybirtokok, sőt bocskoros kisnemesek sem./ A névvel egy szerűen arra akartunk utalni, hogy nemes szándékú emberek, a cimbén szereplő reformerek fórumát szeretnénk.

Maga az összejövetel - ha tetszik: tipikusan népfrontos forma volt. Eljött M. B. P., a függetlenített városi népfronttitkár is, aki azonban nem szólt hozzá a vitához, sőt a beszélgetés közben - két kezével integetve - jelezte, hogy vessünk véget az egésznek. Rutinosan csinálta. Megkérdendő: a szervezést miért nem a népfrontra bíztuk? A történetek leírásából remélhetőleg kiderült, hogy azért nem, mert spontán módon így alakult, és Kisssváros művelődési szakembereit - az eredeti tervnek megfelelően - a városi tanács közművelődési felügyelője értesítette. De bizonyára egyébként is tiltakoztunk volna az ellen, hogy a népfront legyen a szervező, mert a helyi bizottság egy hasonló társadalmi összefogást már ügyesen - lehet, nem szándékosan - elaltatott. Mi egy évtizede a népfront művelődési aktivái vagyunk, így elég pontosan látjuk belülről, hogy a helyes központi elvek ellenére a városi, falusi népfrontbizottságok nem csak elvértve tehetetlenek a mai irányítási viszonyok között.

Másnap késő délután a mintegy negyven kisssvárosi polgár előtt elmondtuk javaslatainkat. Eredetileg feltételeztük, ami a vitában - elég meggyőzően - igazolódott, hogy egy ilyen tár-

sadalmi testületre nagy szükség van; akkor is, ha - tételezzük fel - a tanácsi és tömegszervezeti bizottságok tökéletesen dolgoznak. A vita tanulságait elemezve értettük meg, hogy nagyon kellene legalább egyetlen ilyen önkifejező szervezet, amely meghatározóan segítheti /nem csak ellenőrizheti/ az állami-politikai s a társadalmi-politikai szervezeteket. A formálisan működő, bár demokratikusnak elgondolt intézményeket nem helyettesítheti, ám ezeket is ösztönözheti a hatékonyabb munkára. Egyébként is szükség van olyan önkéntes társadalmasító szervezetekre, amelyekben bárki részt vehet, s amelyeknek hivatásos vezetője sincs.

A NEMES TANÁCS ELSŐ ÜLÉSE

A Nemes Tanács első ülését 1979. november 24-én rendeztük meg. A magnófelvételtől legépelt jegyzőkönyvet rövidítve ismertetjük.

Kamarás István: A város megkért minket, itt dolgozó szociográfusokat-szociológusokat, hogy számoljunk be arról, amit látunk. Kissé átformáltuk feladatunkat, hiszen eléggé hosszadalmas lenne a leíró jellegű beszámoló, ezért célszerűbbnek látjuk elmondani azt, amit a látottak alapján javasunk.

Varga Csaba: A bevezetés után jöjjön a negyven pont, rendszerezés, sorba rakás nélkül.

Az első: számomra teljesen meglepő volt, hogy ebben a városban a híres csipke nem kapható, az itteni csipke, amely nemcsak a helyiekhez nem jut el, hanem az idejáró külföldiekhez sem. Több tervet hallottunk, mit lehetne a csipkével kezdeni, hogy kapható legyen; persze olyan csipke, ami esztétikum, nem giccs, olyan csipke, ami olcsó, nem egy vagyomba kerül; csipke, amely kissé városunk egyik híres szellemi terméke. Közös érdek, hogy sokakhoz eljussen.

Kettő: a városszépítő kör. Ez a csoport különböző néven szerepelt a város életében. Úgy éreztem, ez az egyik legerősebb, alulról kezdeményezett s szervezett közösség, amely most már megérdemli, hogy valamilyen jogot, hatalmat kapjon. Nem arról van szó, hogy ez a szellemi társulat - amely legutóbb a népfront-hoz tartozott - időnként, határozatok után véleményt formáljon anélkül, hogy érdemben befolyásolni tudná a konkrét döntéseket. Nem tudom, mi a helyes megoldás, ám azt fontosnak tartom, hogy ezek a fiatal, műszaki értelmiségiek olyan helyzetbe kerüljenek, amikor van esélyük - Kisssváros érdekében - érvényesíteni akaratukat.

Három: az értelmiség általában. Az országban másfelé járva gyakran hallottuk: az értelmiség úgy érzi, hogy nem rúghat labdába - hogy ilyen póriasan fejezzem ki magam. Sokszor nem kérdezik meg, mit akar, hogy érzi magát stb. Nem mindig van mód arra, hogy egyéni vagy közös terveit legalább vitára bocsájtassa vagy megcsinálja. Itt is nemegyszer hallottunk ilyen véleményt; például F. Á. erdőmérnök, környezetvédő szakember az egyik, aki sokkal többet tehetett volna a város szépítéséért. Nem rajta múltott. Sorolhatnék másokat is: Zs. D. tanár úrtól T. G. tanár úrig. F. R.-tól K. T. B.-ig.

Negyedik: M. K. festőművész. Ez az a név, amelyet Kisssvároson túl is jól ismernek. Egyetlen olyan művész itt, aki országos hírű. Csakhogy nincs tisztességes műterme, amint nincs állandó kamarakiállítása sem. Tudom, sok pénzbe kerülne, de ennyit megérdemelne.

Ötödik: múltfeltárás. Példaként két név: K. J. és K. T. B. Két történelmet csináló személyiség - mások is vannak. Kisssvárosnak van múltja, érdemes múltja, s élnek még koronatanúk. A megoldás igen egyszerű: kellene egy-két ráérő fiatal s ötven-száz magnószalag, hogy a történelem tanúi magnóra mondhassák, ami történt. Nem baj, ha némely értelmezéstől félünk vagy egy-két tényt szívesen elhallgatnánk. Legyen minden megörökítve. A múlt feltérképezése minden közösség számára létszükséglet.

Hatodik: Kisssváros húszéves életforma- és kultúraterve. /Zárójelbe irtam: G. L. / Vele -- s nem csak vele -- sokat beszélgettem a teendőkről. A nyolcvanas években minden településen előtérbe kerülhet az újfajta tervezés. Ma már nem elég elképzelni az ipartelepítést, a lakótelep-építést - a gazdasági

civilizációs fejlődést. Ezek mellett lényeges, hogy a város elkészítse saját kútfői segítségével az életforma- és kultúratervet. Ez nem intézményi terv; nem arról van szó, hogy a könyvtár és a művelődési ház mit tegyen. Sokkal tágabb keretekben kell gondolkodni - az emberi minőség fejlesztéséről. Óriási feladat ez, tíz-húsz ember több éves, kitartó munkája, de csak ez lehet az alapja minden további tervnek is, amit az intézmények készítenek.

Hetedik: évente kétszer "kiskosár". Ez a település bővelkedik jó szándékú, gondolkodó emberekkel. Nem csak értelmiségiekkel! De sok elképzelés elakad a nem megfelelő összeköttetés - a nem rossz értelemben vett összeköttetés - hiányában. Például el tudok olyasmit gondolni, hogy évente kétszer - egy jelképes kiskosárba! - be lehessen adni munkaterveket, bárkinek, bármiről. Mondjuk arról: én megtervezem az új lakótelep parkját, vagy csillagvizsgálót építenék /amit egyébként egy villanyszerelő magánereiből meg is csinált/. Vagy háztáji traktort barkácsolnék, vagy tanulmányt írnék az ősi thrák kultúráról. Aztán a beadott terveket valakik elbirálnák, s a jobbaknak segítséget adnának. Közel sem mindig pénzt. Hol órákedvezményt, hol egy-két hét kikapcsolódást, hol csak műszakcserét; mindig azt, amit kérnek. De legyen mód arra, hogy a gondolkodó emberek lélegzethez, alkotó időhöz jussanak.

Nyolcadik: rázós pont, félve mondom. Régi, ma már értelmetlen politikai görcsök feloldása. Megint K. T. B.-t, az egykori kispapáért vezetőjét és Kisseváros legjelentősebb helytörténészét említem. Tapasztaltuk, hogy nagyon sokan becsülik, de sokan kerülik, mondván, hátha rossz pont, ha szóba állok vele. Holott nem lehet rossz pont. K. T. B. máig nincs bekapcsolódva az itteni szellemi életbe, ráadásul hasonló problémák vannak másokkal is. /Egyébként K. T. B.-t szembesítettük a lappangó vádakkal - cáfolatait szívesen közzétesszük, ha az illetékesek kéri ezt./

Kilenc: templom, orgonahangverseny. Volt egy okos terv, ám megbukott, mert nem volt szabad orgonahangversenyt rendezni a templomban. Szerintem a református templom kiválóan alkalmas hangversenyre - s ebből a szempontból mellékes, hogy az egyházé. /Továbbá: Kissevárosban nincs más hangversenyterem./

Tizedik: a fásítás. Ez a település arról volt nevezetes mindig, hogy nagyon sok a zöld területe, rengeteg a fa és a virág. Ezt a hagyományt nem kellene elvetni. Tudom, számos kis fát letörtek, ám a fásítást folytatni kell, lehetőleg társadalmi összefogással. Minden utca érezze sajátjainak a fákat - akár utcavédő egyletek is alakulhatnak.

Tizenegy: joggal elhangzik sokszor, hogy nincs jó művelődési ház. Új aligha lesz, nincs rá pénz. Ezért is elő lehetne venni egy másik hagyományt: jöjjünk ki az intézményekből, s segítsük például a családi "vitaköröket". A spontán művelődést. Sokan összefutnak az otthonokban, szombatonként, névnapokon vagy más ünnepen, és gyakran beszélgetnek jóízűen fontos, lényeges problémákról. Nem véletlenül kérdezték: miért nem hívhatnak meg családi körükbe egy-egy író, politikust, agrármérnököt vagy mást, akivel ők is esetleg szomszédaik gondolatokat akarnak cserélni? Hogy ki szervezze ezt? Például a művelődési intézmények, hiszen a klubok száma nem fog növekedni. Belefér a munkaidejükbe.

Furcsa pont /12./ : a kitüntetések. Nem tudom, hogyan lehetne nem pénzzel, nem plecsnival s nem formális oklevéllel rendszeresen megköszönni különböző emberek önzetlen munkáját. Társadalmi elkötelezettségük közösségi tevékenységét. /Akkor is, ha netán sokat kritizálnak./

Tizenhárom: a Nemes Tanács létrehozása, működtetése. Kamarás István elmondta az elején, javasoljuk, hogy a Nemes Tanács vegyen fel mindenkit, akiben kedv és energia van közösen dolgozni. A tanács találja meg a helyét az irányítási struktúrában, folytassa a közügyek demokratizálását; rendszeresen ülésessen, de nem formálisan. Ne csak javasolhasson, hanem részt is vállalhasson az ügyek intézésében. Ha nem így csináljuk, ez a társadalmi forma is kiürülhet, az emberek elveszthetik kedvüket, ami magunk ellen való vétek. /Azt sem bánom, ha másként kereszteljük el, miután a Nemes Tanács nevet némelyek már félreértették./

Tizennegyedik: kell-e új művelődési ház? Nyilván kell, de milyen? Nem nagyon tudom, de azon elgondolkodhatnánk: ezekben a pénzinséges időkben csodapalotát építsünk-e, háromszintest, három nagy teremmel, vagy esetleg Kissváros több távoli pontján három-négy kisebb intézményt, könyvtárral kombinálva? Olyat

például, mint a Vizmü klubja. /Ha mindenképpen nagyra vágyunk, a sarudi komplex intézmény példájából induljunk ki./

Tizenötödik: megint furcsa lesz, de mit csináljak? Lelki orvosló. Többféleképpen érzékeltük, hogy sok ember idegileg, lelkileg nehéz helyzetben van. Nem csak az öngyilkosok. De a lelkileg kifordultaknak egyszerűen nincs kihez és nincs hova fordulni segítségért. Van ugyan egy-két biztató példa: elmennek olyan valakihez, mondjuk a baptista lelkészhez, akitől támaszt remélnek és kapnak is. Mégis kellene valamilyen intézményes, rendszeres, ugyanakkor önkéntes szolgáltatás. Tanulhatnánk a pszichoterápiás hétvégek tapasztalataiból.

Tizenhat: természetvédelem. Kisssváros környékén több olyan hely van, ahol valamennyi megmaradt az ősi természetből. A táj egykori arcából. Jobban kellene védeni, mint minden természeti értéket.

Tizenhét: értelmiség-telepítés. Kérem, az okos városok tudatosan szervezik értelmiségüket. Lásd Kecskemét. Tudom, itt sem épül elég lakás, de azért évente egy-két szakembert idecsábíthatnánk, például lakással vagy cselekvési szabadsággal: kezdve mérnöktől, szociológustól iparművészig, írótól csillagászig bárkit. Több olyan kreatív személyiséget, aki nemcsak potenciális ember, hanem olyan is, aki belülről vezérelve vállalkozik arra, hogy kritikusan újat próbálván, hasznosan részt vesz Kisssváros életében. A közösség, az agóra, a közösség nem jön létre közösséget szervező, az agórán otthonosan mozgó, a közösség "lelkét" adó személyiségek nélkül.

Tizennyolc: nem kevesen hangsúlyozták, hogy "el vagyunk szakadva az ország szellemi életétől". A fontos társadalmi, szellemi információk gyakran hónapokkal később jutnak el ide. Ha eljutnak egyáltalán. Elvértve van értő olvasata a vezető lapoknak is: a Valóságnak, az Élet és Irodalomnak vagy éppen a Mozgó Világnak. Ezért a reagálás is hiányzik vagy késik. Információhiány, reagáláshiány: a szellemi bekapcsolódás hiánya. Különböző eszközökkel szorgalmazzuk, hogy bárki követni tudja az ország szellemi életét, akár úgy is, hogy beleszól. Erre az a legjobb eszköz, ha Kisssvárosban indul meg a szellemi élet a nyilvánosság előtt.

Tizenkilenc: tehetségkutatás. A tehetséges fiatalok személyre szóló ambicionálása. Hogyan? Például az iskolaigazgató elmondhatná: "A mi iskolánk nyolcadik osztályában van egy kiváló képességű fiatalember. Messze az átlag feletti tehetséggel, olyan, akit ösztönözni kellene, mert ha tanulmányai után visszajönne ide, a város nyeresége lehetne." Ezután mondjuk a Nemes Tanács személyesen beszélgetne vele mint egy felnőttel. "Kedves fiam! Benned tanáraid nagy fantáziát látnak. Kisssváros hosszú távon számít rád, s minden segítséget meg akar adni...stb." Ettől kezdve a Nemes Tanács valamelyik tagja állandó figyelemmel kísérhetné. /Lehetne egy ilyen rang: a város tanítványa./

Huszadik: a meghívások új rendje. Járnak ide hellyel-közzel kiváló emberek, művészek, tudósok, politikusok. De gyakran akkor jönnek, amikor eszünkbe jutnak vagy amikor éppen ráérnek, aztán "leadják" a műsort, és már nincsenek is itt. Ha ezután hívunk jelentős személyiségeket, lehetőleg mindig probléma vizsgálatához vagy tennivaló megvitatásához kérjük fel őket. Ne csak általában segítsenek, hanem konkrétan is. A külsődleges rutin helyett méltó beavatást!

Huszonegy: amatőr kultúra. Akad a városban ilyesmi, változó színvonalon, de sokoldalúbb lehetne, és nagyobb csoportokat mozgathatna meg. Közös zenélés, néptánc, színjátszás, vizuális kultúra - mind megannyi félig sem kihasznált lehetőség. /Idea: a kézműves reneszánsz!/

Huszonkettődik: az előbbi folytatásaként a családi zenélés. Úgy is, mint régi hagyomány. Szerintem a művelődés eljuthat oda, hogy az emberek fognak művelődni - élni! -, nem pedig műveltetik őket finom erőszakkal. Kisssvárosban kiváló zeneiskola van, egyre-másra végeznek zeneértő fiatalok. Megindulhatna, illetve folytatódhatna akár csak egy-két helyen, ám megint családi körökben a zenehallgatás és a közös muzsikálás.

Huszonhárom: minta családi ház, minta lakótelepi lakás. Egy-két építettőt megnyerhetnének arra, némi anyagi segítséggel is, vállalja, hogy házát úgy készíti el kívül-belül, hogy lehetőleg minden részletében is esztétikus legyen. Váljon ez divattá, de ne legyen séma! Minél több variációt, ha lehetséges. Az új házak, lakások láthatóan mindenkinek mutassák: hogyan lehet szépen, ugyanakkor funkcionálisan is építkezni. Fektessünk

bele ebbe is szellemi energiát! Egy ilyen esztétikus családi ház többet érne, mint száz előadás, mint a legügyesebb szóbeli agitáció.

Huszonnegyedik: demokratikus választások. A közművelődés nem választható el az életformától, amint a közösség életétől, a demokráciától sem. Ahhoz, hogy az ifjúságot jobban bekapcsoljuk Kisssváros reformálásába, az ifjúsági szervezetnek ugyanúgy, mint a nevelési-művelődési intézményeknek lényegre törőbb, demokratikusabb életformát kellene kialakítani. Nemcsak a választásoknál.

Huszonöt: kollégiumok. A legtöbb kollégium szellemi műhely is lehetne. Kisssvárosban nem így van, legalábbis többnyire nem. Az jutott eszembe, régebben egy neves írónk azt nyilatkozta, hogy szívesen elmenne kollégiumi igazgatónak, hogy megpróbáljon létrehozni egy közösségi intézményt. Egy ilyen rangos ajánlkozó elfogadása sem rossz megoldás, ha helyi erőkből nem tudunk megfelelő szellemet, egyéniséget felkérni.

Huszonhatodik: a városi könyvtár. Ennek a településnek kiváló könyvtára van, jelentős könyvvállománnyal, de még nem a város dolgozószobája. Én azzal értek egyet, ami mostanában sokszor szóba kerül, hogy a könyvtár vállalja jobban a közösségek együtt-tartását. Nem a rendezvény szaporítást ajánljuk, hanem a meglévő vagy önmagától is szerveződő kisközösségek támogatását. A könyvtár a tájékozódók, gondolkodók otthona lehetne - nem mellékes, hogy ehhez nagyobb anyagi támogatás is kell.

Huszonhetedik: a jelenlegi művelődési ház, ahol végigültünk néhány programot, magunk is beszálltunk két-három vitába. Előfeltevéseink igazolódtak; lappangó, kihasználatlan szellemi, társadalmi energiákat találtunk a fiatalokban. Kisssvárosban - és nem csak itt - az ifjúsági klub jobb esetben is csak értelmes időelütés érdekes vitákkal. Ezek a fiatalok sokkal többet tennének a város érdekében, ha erre találnának lehetőséget és formát. Ez az: artikulálatlan igények és intézményi formák hiánya. Javaslom, a meglévő kereteken belül is a kisközösségek kapjanak nagyobb jogot, cselekvési teret - létező /nem illuzórikus/ közösségekké úgy válhatnak, ha konkrét feladatuk, hatalmuk, felelősségük lesz.

Huszonnyolc: reformtörekvések megítélése. Eddig is - s a továbbiakban is - a praktikum oldaláról felvetett javaslatokat, ha tetszik, mikroreformokat terjesztek elő. Már ezért is szükségesnek tartom az általános reformtörekvések történelmi folyamatba ágyazott megítélését. Például azt a kérdést, mennyire lehet hatásos a gazdasági reform, ha ezt nem kötjük egybe politikai és kulturális reformmal?

Huszonkilenc: a megfelelő tájékoztatás. A szentek keze is maguk felé hajlik: kivételesen saját magunkat hozzuk fel példának. Hatan irunk Kisssvárosról szociográfiát, a hat tanulmány jövőre szép sorjában meg fog jelenni. Szeretnénk, ha tapasztalatainkat minél többen olvasnák, ezért a megfelelő tájékoztatás érdekében a megjelenő írásokból külön lenyomatot kellené kérni s ezt minél szélesebb körben terjeszteni.

Harmincadik: ne zsákmányoljuk ki a legjobb embereinket! Kutatásaink megvalósulását is, de ezen messze túl közös ügyeink sikerét - hivataluknál és egyéniségüknél fogva - kulcsemberek segítik. Ha segítik. /Gy. M., R. K. stb./ Munkakörük gyakran azt követeli, hogy reggel hattól másnap reggel hatig - talán még álmukban is - Kisssváros dolgaival bajlódjanak. Az igénybevétel óriási. Legyen a város annyira bölcs és irgalmas, hogy ezeknek az embereknek, ha kérik, adjon egy-két hónap "pihenőt", amikor elvégezhetik azt a szellemi munkát, amire belülről vágnak, s ami fel is tölti őket. /Tanulmányírást vagy olajképek festését stb./

Harmincegy: református temető. Nem kell elmesélnem a református temető részleges szanálását, s igazságot sem akarok osztani. Lassen talán beismerik jobbról is, balról is, hogy nem minden lépés volt helyes; legfőképpen az nem: a döntés úgy született, hogy nem kérdezték meg az embereket. Szükségszerű volt a kollektív tiltakozás. Egyúttal utalok arra, hogy a kegyeleti emlékpark megépítését nem szabad továbbra is halogatni.

Harminckettedik: innen elszármazott tudósok, művészek meghívása. Nemrég beszéltem ismert színművészünkkel, B. T.-vel, aki örömmel mesélte: Kisssváros meghívta újra, hogy legyen ott-hon, nézzen körül. Ezt jó ötletnek tartom; a város neves szülötteit hívjuk időnként meg, idetartozásukat erősítsük fel, ám ne csak körbenézzenek, hanem avatkozhasanak is be.

Harminchét: a városirányítás újragondolása. A mai működő formák és a mai mechanizmus korábbi feltételek és korábbi koncepciók alapján jöttek létre. Nem biztos, hogy minden így jó. Újra kellene gondolni: milyen lényeges funkciókat kell ellátni, ebből mennyi és hogyan társadalmasítható, s a maradék - maradék-talan - valóra váltásához miképpen kell átalakítani a szervezeteket és kapcsolódási mechanizmusokat? Hatalommegosztás és decentralizáció.

Harmincnolc: előadóművészet feltámasztása. Az egyik leg-élőbb kisközösségi forma lehetne - a színjátszó csoport mellett - a versmondók köre. Hiánycikk országosan is; Kisssvárosban Gy. D. vezethetne egy ilyet.

Harminckilenc: műalkotások vásárlása. Nem egy család vásárolna műalkotást: kerámiát, grafikát, textilt, festményt, érmét stb. De elvértve jut rangosabb alkotásokhoz, akkor is méregdrágán. Évente egyszer lehetne olyan vásár, ahol képző-, ipar- s népművészeti műtárgyakat árulnának. /Csak giccset nem!/
TARTALOM

Utolsó pontként egy újabb ismétlés: vendégház helyett vendégség. Kisssvárost sokan felkeresnék az ország másik feléből is, de kielégítő szállást nagyon nehéz kapni. Vendégház úgyse épül egyhamar, javaslom, a látogatók mehessenek vendégségbe családokhoz. Ez nem egyszerűen fizető vendégszolgálat lenne, hanem olyan forma, amikor az érkezők nemcsak szobát, hanem szellemet, kalauzolást, a régi értelemben vett vendéglátást kapnának. /Mi is ezért éreztük itt jól magunkat, mert befogadtak minket, s jó szóval kínáltak.../

Kamarás István: Folytatom megerősítve és kiegészítve azt, amit Varga Csaba mondott, nevemben is. Felteszem, én pedig az ő nevében is.

Negyvenegy: a fontos értékek. Mi az, ami szerintünk leginkább hiányzik a város életéből, nem csak a kulturális területről? A közösség, a közönség, az agóra, a nyilvánosság, a közélet, a közösség. Ki-ki válassza ki magának a legmegfelelőbbet!

Negyvenkettő: a hiányzó rétegek a kulturális életből. A kultúra fogalmát most a tágabb értelemben használom. Négy réteg hiányzik, legalábbis feltűnően. Először is az úgynevezett jöttmentek, az egészséges embert is "gyógyító orvosok" s a "humanista technokrácia" képviselői, V. L., F. Á. és társaik. Tudja-e

a város vezetése, hogy milyen kiváló környezetvédelmi szakemberek, kertmérnökök, parképítők dolgoznak ebben a városban "technokratának" álcázva? Másodsor hiányoznak a főiskolások, az egyetemisták, akik hétvégén, a nyáron hazajárnak, ám még sincsenek itthon, nem folynak bele az ügyekbe, pedig ha rátermettségük nem is még, "rálátásuk" már meglenne hozzá. Hiányoznak harmadszor a "nagy öregek", akik a gyökereket, a folytonosságot /de nem a konzervatizmust/, a házigazdákat, a mércéket is jelenthetnék. Hiányoznak negyedszer azok, akiket a statisztika az egyéb vagy az egyéb értelmiségi kategóriába sorol, a papok, akik szintén kisservárosi értelmiségiek, nagy műveltséggel, tele még fölös aktivitással is, akik ugyancsak "kulturális intézményekben" dolgoznak, még akkor is, ha tevékenységük nem szerepel a helyi műsorkalauzban.

Negyvenhárom: a mérce. Nemcsak magasabbra kellene állítani, jó lenne esetenként is megtalálni a megfelelő mércét. Kisservárosban is minősítenek, nem is lehet ezért senkit elmarasztalni, de a jövőben nagyobb gondot kellene arra fordítani, hogy az intézményeket s munkatársaikat azért is megdicsérjék, amiért elsősorban kellene. Nem tudok - mint könyvtáros - egyértelműen annak örülni, ha a könyvtárat elsősorban azért dicsérik meg, hogy jó rendezvényeket szervezett. Egy könyvtár munkáját igazán úgy lehet megítélni, ha rendszeresen felkeresve az intézményt kérdéseket tennénk fel a könyvtárosoknak, a válaszokat pedig minősítenénk. Jó lenne, ha egy-egy közművelődési intézmény nem a "melléküzemágért" kapna elismerést. Lehetne mérce a társadalmi szükséglet kijelölte főfeladat is.

Negyvennégy: ezt a nagyon fontos kérdést éppen csak érinteni tudom, pedig ez a kisservárosi közművelődésnek is kardinális kérdése. A cigányság helyzetére gondolok, nem afféle cigánykérdésre. Ha a cigányság helyzete nem fölös indulatok s nem más forrásból származó feszültségek levezetésére szolgáló téma lenne, ha a cigányok nem a bünbak szerepét kapnák, mint azt lépten-nyomon tapasztaltuk, vagyis ha ügyük ügyünk lenne, akkor Kisserváros is nagyot lépne előre, ha csak tíz-húsz év múlva nyerne általa, akkor is, ha a közeljövőben nagyon sok türelembe, energiába kerülne is. Nemcsak a kisservárosi T.-ket szembesítettük azokkal a vádakkal, amelyeket itt a fejére olvastak, hanem Sz. J.-t, a cigányiskola vezetőjét is. Válaszait, gondolom, mások előtt is megismételné.

Negyvenöt: az iskolák, az alma materek tekintélye. Egyet-értek abban kulturális miniszterünkkel, hogy az iskola alapvető közművelődési intézmény. Kisssvárosunkban végleg talpára állhatna a közművelődés, ha az iskolák visszakerülnének a szellemi élet végvárai, netán egyszer fellegvárai közé. Nagyon jellemző a mai városra, hogy mind a vezetői, mind a közművelődés munkatársai, mind a járókelők, mind a diákok rendre kifelejtik az iskolákat - az általános iskolákat és a gimnáziumokat egyaránt -, amikor arra kérjük őket, sorolják fel a szellemi élet műhelyeit, az értelmiség lelőhelyeit, a közművelődés legfőbb bázisait.

Negyvenhat: helytörténeti gyökerek, helytörténeti oktatás. A tantervben benne van ugyan, de Kisssváros iskoláiban Kisssváros nincsen otthon, pedig bőven lenne itteni helytörténész, aki nemcsak katedrát kaphatna, hanem szakköröket, műhelyeket, tanítványokat.

Negyvenhét: pályázatok. Nem is fejtem ki: pályázatok, pályázatok. Hiányoznak. Gondolom, ez nem pénz kérdése, hanem a társadalmi nyilvánosságé.

Negyvennyolc: úgy érzem, az egyik leglényegesebb eltérés Kisssváros és jó néhány hasonló léptékű város között a közömbösség aránya. Többféle közömbösségről van szó. Kevés itt a hívő, nemcsak a vallásos, hanem a valamiben hívő, az olyan ember, aki nem tekinti felesleges időpocsékolásnak vagy úri huncutságnak azt, hogy a "honnan hová", a "miért is", a "mivégre" kérdéseken gondolkozzék. Nem divat ebben a városban világnézetet, világképet, értékrendszert "viselni". A világnézeti oktatásnak sem láttuk eléggé a lenyomatát; sem az iskolainak, sem a más intézményben folyóknak. A világnézeti nevelés is szélesebb körű társadalmi segítségre szorul, de még ennél is nagyobb szükség van a párbeszédre formára, a vélemények s nézetek fórumaira, a vitára.

Negyvenkilenc: azt hiszem, hogy a széthúzás /erre panasz-kodnak talán a legtöbbben Kisssvárosban/ leghatékonyabb ellenszere nem a mindenáron való egység, hanem az értékeket hordozó többféleség; a többféle érték és mérce békés egymás mellett élése, versenye s párbeszéde.

Ötven: Kisssváros vegyen leckét, történelmi leckét Kisssvárosból. Mindezt nem szabad metaforikusan is érteni, de a konkrét teendőkről se feledkezzünk meg. Nézzük meg például: a honatyák kikről neveztek el utcákat az utóbbi évtizedekben, s azt is, hogy kikről kellett volna és lehetne is még.

Ötvenegy: a legeltérőbb kisssvárosi fórumokon a leggyakrabban elhangzó "hivatalos szavak" egyike az egyeztetés. Úgy érzem, túlon túl sok az egyeztetés, főleg a felelősséget vállaló döntést helyettesítő egyeztetés. Persze, az egyeztetés is fontos, de helyet kellene mellette szorítani a tájékoztatásnak, a szervezésnek, a bizalomnak.

Ötvenkettő: kerüljenek helyükre a kitüntetések. Nem az eddig kiosztottakra gondolok, hanem a még ki nem osztottakra, amelyeknek megvan már a helyük. Vizsgáljuk meg, hányan mentek úgy nyugdíjba, hogy megfeledeztek róluk! Egyeseknek már az is kitüntetés lenne, ha munkájukat továbbra is igénybe vennék, amit késégesen feajánlanak.

Ötvenhárom: tudja-e a város, hogy mi folyik azokon a helyeken, ahol nem mindenki vagy csak kevesen fordulnak meg? Tudják-e, mi folyik a kórházban? Most nem a műtőkre, a kórtermekre, hanem a tizenegyedik emeletre gondolok. T. főorvos közművelődési tevékenységére: kiállításaira, előadásaira, hangversenyeikre. Tudják-e, mi folyik a cigányiskolában, vagy mi történik a baptista imaházban, ahol vasárnaponként négy szőlamban, zenekari kísérettel énekelnek? Beszámítják-e ezt a város különleges zenéi eseményei közé? Tudják-e, mi folyik...? Tessék folytatni!

Ötvennégy: engedjenek meg egy jelszót is. Legyen a közé a közművelődés Kisssvárosban is!

Ötvenöt: jó lenne, ha a jövőben nem épülne fel lakótelep könyvtár, klub vagy legalább olyan üres helyiségek nélkül, amelyeket az ott lakók arra használnak fel, amire akarják. Olyan közösségi létformára ingerlő helyek, sarkok nélkül, melyek régen megtalálhatók olyan országok városaiban, amelyek társadalmát nem szoktuk "közösségi" jelzővel minősíteni. Hogy miért éppen Kisssvárostól várjuk ezt el? Ezt a kérdést - azt hiszem - nem lenne szabad többet feltenni.

Ötvenhat: ebben a városban is van bizottság, éppen elegendő, talán még több is. Nem azt akarom mondani ezzel, hogy újak ne jöjjenek létre - hiszen éppen most ülésezik először a /reméljük, nem hamvába haló/ Nemes Tanács is. Ám a létező bizottságok nemegyszer csak a sorminta szerepét töltik be. Ma például fél kettőre hívták össze a tanács művelődési bizottságát, illetve csak azokat, akik kaptak meghívót. Mindössze fél órára, hiszen kettőkor elkezdődött az a tanácsülés, amelynek egyik napirendi pontját képező dokumentumot kellett volna véleményezniük. Két kérdésem van: lehet-e fél óra alatt véleményezni? Mi történik, ha a bizottság - rendeltetése szerint - egyszer nem fogadja el a beterjesztett dokumentumot? Kész tények elé tilos a bizottságokat állítani!

Ötvenhét: a város ifjúsági vezetői többet tudhatnak a helyi közművelődésről, méghozzá személyes tapasztalatok révén. Az egyik ifjúsági vezető például tegnap még tizenhét kitűnően működő ifjúsági klubról tudott - a művelődési központ ennél jóval kevesebbéről! /Egyeztetni kell, tudom, de tájékozódni sem árt, hisz "még magasról nézvést megvolna az ország"./

Ötvennyolc: diáklapok. Kellenének; azok is, amik már vannak, de gyakrabban s valóban a diákok szerkesztésében. Nem szabadna arra hivatkozni, hogy a stencil meg a kapacitás... Nem egy középiskolában már osztályoknak is vannak lapjai. A diáklapokat azért tartom fontosnak, mert szerkesztőikből lesznek a jövőbeli nemes tanácsok tagjai, a kijárók, a javaslatokat tevők, a bírálók, a hözöngők, az écesz-géberek, a közélet fogaskerekei és motorjai. Az olvasókból pedig a közt érintő ügyekről tájékozódni akaró igazi olvasók.

Ötvenkilenc: ez nem kisvárosi sajátosság, de itt is hos, s teryészik az a szemlélet, hogy ami nekem jó, ami központilag jó, az nekik is jó, nosza, szervezzük be őket, zúdit-suk rájuk. Gyakran felcserélődik a valódi igénykeltés és a kulturális agresszió. Az itteni kulturális agresszió is - az esetek többségében - jó szándékú, és látszólag nagyon is békésen folyik, ám mégis agresszió.

Hatvan: lépten-nyomon belebotlunk a kultúrába itt is; kirkatbar, utcán, hivatalban, gyárban, lakásban. Az ember és a kultúra viszonyának leggyakoribb megnyilvánulása azonban a kultúra fogyasztása. A közművelődési intézmények sokszor csak

kiteszik az étlapot, és legfeljebb jó étvágyat kívánnak a kulturális értékek fogyasztásához.

Hatvanegy: művelődési berkekben, de máshol is tapasztaltuk, hogy Kisssvárosban is a "fúrás" a "vélemény" egyik leggyakoribb szinonimája. Ha valakiről véleményt mondok, azt hiszi, fúrom, ha rólam mondanak véleményt, én hiszem, hogy engem fúrnak. A fúrás látszata persze elkerülhető lenne, ha nem magát a könyvtárost, a népművelőt, a muzeológust, a tanárt itélnék meg, hanem ezt vagy azt a "hülyeséget".

Hatvankettő: alapítani kellene mondjuk egy lapot, abban jelenhetnének meg a rosszindulatú pletykák, a vélt sérelmek, a kósza hírek. Nem kellene terjeszteni őket, maradna energia cáfolatukra...

Hatvanhárom: ez ugyancsak országos gond, de Kisssvárosban talán még nagyobb. Rohamos gyorsasággal értéktelenednek el olyan kifejezések, mint "szocialista, közösségi" stb. Sokan nem is tudják még, hogy mit jelent, de nyomják bele - vashuzalként - a sóderbe. Diszitő jelzőkből ismét súlyos szavakká kellene tenni őket, ehhez azonban arra van szükség, hogy a falvédőkről a szivekbe, agyakba kerüljenek.

Hatvannegy: Kisssváros a már javasolt életforma- és kultúra-tervezet elkészítésével bizza meg a Nemes Tanácsot, de legalábbis kérje ki nemes tanácsait.

Varga Csaba: Jöhet a zárszó, kettőnk zárszava. Amit elmondtunk, az időnként dadogás volt, rögtönzött vélemény, gondolati summázat nélkül. Mire akartunk kilyukadni? Minél több lehetőséget teremtsünk mindenben. Váljon gyakorlattá a demokrácia. Hiába jó egy döntés, hiába jó a megvalósítás, ha azok nélkül történik, akikért dolgozunk. Minden ember érezze úgy: ő csinálja a történelmet. Nem pedig csináltatják vele, és neki muszáj engedelmesskedni. A jó ügyek mellé csak így sorakoztathatunk fel mindenkit. S fontos a folyamatos praxis, minden elvtelenség nélkül, egyúttal azonban úgy, hogy minden szellemi-cselekvési értéket megbecsüljünk.

Fok változtatnivaló van, s az nem vigasz, hogy később is így lesz. Nincs mese: a fejlődés folytonos változtatás. Ha valami mégsem vált be terveinkből, mondjuk ki nyugodtan, hogy rossz volt, és hagyjuk abba. Tehát az is elvi kérdés, merjük

valamire azt mondani, hogy nem sikerült. /Akkor is, ha mi találtuk ki./ Többször elhangzott az is, hogy régóta küszködünk, sok pofont kaptunk, belekeseredtünk. Erre csak azt felelhetjük, különösen a Nemes Tanács tagjainak, hogy a most következő újabb tiz pofonért előre elnézést kérünk. Higgyék el, a harc viselete nem olyan nehéz, pláne, ha nem vagyunk egyedül.

Mondandónk lényege szerepel a párt- és állami határozatokban, a különböző tanácskozások anyagaiban. Ez: a szocialista társadalmasítás. Másképpen: élő demokrácia. Vagy: nemzeti egység. Önismeret, kritika, korrekció, fejlődés, reform. Tolerancia és bizalom. A frázis igazsága, amit csak a történelmi tapasztalat járathat le, ha netán olyan: a közös célokért kollektív összefogás.

Kérdezzenek, vitatkozzanak, mondjanak ellent, gondoljanak mást, amit fontosnak tartanak! Köszönjük, hogy szót kaphattunk.

V. M. nyugdíjas múzeumigazgató: Kedves Nemes Tanács és összes előadók! Olcsó kisssvárosi csipke nincs. A jövőben sem lesz. A kisssvárosi csipke lényege, hogy pokolian drága, nagyon nehezen elkészíthető.

A Művészet legutolsó száma értesíti a közvéleményt, hogy Kisssvárosban megoldották már a helybéli festők műtermének a problémáját.

Kérem, ha egy városban volt egy helytörténész, aki annak idején nemcsak a város történeti határainak térképét, hanem a település történetét is elkészítette olyan forrásból, amely most már hozzáférhetetlen, nem értem, miért nem lehet ezt az anyagot közhasznúvá tenni. Szeretnénk ezt a településtörténetet jó kiadásban, jó kommentálással, úgy, ahogy van, látni. Különben egyetemi körökben mint forrásmunkát idősebb T. B. munkáját rendszeresen használják.

Minta családi ház. Érdekes lehet, szöveget ütött a fejembe, mert akkor mindjárt ott volna a minta család, a minta ember is.

A tanyai kollégiumokhoz. Ez nagyszerű dolog, de nem nagyszerű az, ha megmagyarázzuk nekik, hogy a tanya a nyomorúság, a szomorúság, hogy olyan hely, amely Dante poklának valamely bugyrához hasonlít, és ahol az emberek nem élhetnek boldogul, mert a jelen körülmények között szükség van arra a tanyára, és

az életet hogy lehet leélni olyan helyen, ahová eleve úgy megyek vissza, hogy ott nem lehet boldogulni?

A kissovárosi tv-adó. Mi megelégednénk hetenként egyetlen kissovárosi újsággal. Akkor, amikor száz évvel ezelőtt a város kettő, néha három újsággal is dicsekedhetett.

Ami az öregeket illeti, meg a nagy öregeket. Szerintem nincsenek nagy öregek, öregek vannak. Jó néhány évtizede látjuk itt egymást Kisssvárosban, akik két-három hetenként nem a Nemes Tanácsban, hanem a legkülönbözőbb címetű, de hasonló célú összejöveteleken részt vesznek. A Nemes Tanács itt lévő tagjainak nagyobb része ott, ahol tudott, próbált bekapcsolódni. Nem annyira a szervezeten múlt, mint azon, hogy megvolt-e a keret, a lehetőség arra, hogy kifejtse azt, amire törekedett.

Cigányhelyzet. Mennyiben bünbakok vagy sem? Vannak, akik rendetlenek, haszontalanok, akik nem tudnak és nem is akarnak beilleszkedni a magyar társadalomba, közösségbe. Ezért még nem lehet magát a cigányságot bünbakká tenni. Evvel egyetértek. Hogy aztán a cigányhelyzet hogy áll, meg kell kérdezni a rendőrséget.

Utcanevek. Legalább tíz éve javasoltuk Mocsári Lajost, Magyarország egyik legcsodálatosabb történelmi személyiségét, eredménytelenül.

A diáklapokról. Erről nem kell minket meggyőzni.

A lgutolsó problémáról: vajon maga a kultúra, a művelődés fogyasztási cikk vagy valami más? Olyan körülmények között, amikor a társadalmi rend váratlanul olyan lehetőségeket ad az embereknek, amit az eddigi keretek nem biztosítottak, azáltal, hogy az értékek kategóriája, maga a boldogság megfogalmazása még igen tág valami, ebben a pillanatban egyelőre még csak azokkal tudunk dolgozni, akiknek legalább a hajlamuk megvan rá, hogy szeretnének valamit az anyagi értéken túl is magukénak mondani.

Mindaz, amit elmondtatok, olyan dolog, hogy mindből lehet valamit csinálni. Ehhez még hozzátehetnénk, hogy van itt a dolgoknak néhány olyan részlete is, amit a mindennap ad, amit a munkában lévő kulturális munkás vagy társadalmi munkás érezhet legjobban, hogy nem egy fillért, de két tallért kell odarakni.

R. E. üzemi népművelő: Tisztelt Tanácskozás! Soha nem hittem egy mindennek felett álló tanácsadó testületben, egy testületben, amely mindent meg tud oldani. Az én véleményem az, hogy működik egy csomó bizottság a városban. Egyetlen gondolat, amiért felálltam, az az, hogy ezekbe a tanácsokba és ezekbe a bizottságokba olyan emberek kerüljenek be - és erről gondoskodjanak a jelenlévők, amikor leteszik a voksot -, akik alkalmassak ezekben a bizottságokban a munkavégzésre, és ezek a bizottságok mint államhatalmi szervek valósítsák meg ezeket a dolgokat. Teljesen meddő és irreális dolog létrehozni a városban a tanácsok tanácsát, hiszen nem is erre gondoltatok ti sem, de ezzel a megfogalmazással lehetőleg ne éljünk, mert ez egy nagyon zavaró dolog.

Amin az ember egy kicsit mégis elgondolkozik: vannak nagyon sokan olyanok, akik valóban félreállíttatva vagy önmagukat félreállítva nem szólnak bele azokba a dolgokba, amikbe bele kéne szólniuk. Másrészt: ha arra kerül a sor, hogy megvalósításra kerüljön egy-egy ötlet, amit felvetettek az emberek, akkor mindenki elzárkózik egy kis félelemmel, hogy mi lesz, ha egyszer ezt az ötletet valósítjuk meg.

Volt itt a közelmúltban egy lakóházon egy emléktábla-elhelyezés a Tanácsköztársasággal kapcsolatban... Mikor felvetődött, és én is felvettem, hogy nem abban a lakóházban lakott Garbai Sándor, közölték, nem úgy van. Utána kiderült, hogy nekem van igazam. Nem tanács kell, hanem azok gondolják meg, hogy mit csinálnak, akiknek megvan a döntési joguk, és hallgatásuk meg azokat, akikre szükség van ebben a városban.

Z. T.-né tisztviselő, lakóbizottsági elnök: Szó esett a lakótelepi közösségekről. Most csak a lakótelepek környezetéhez szeretnék hozzászólni; a faültetésről. A faültetés az utóbbi időben el van laposodva. A mi lakótelepünkön a mi kis kollektívánk által elültetett fákat egyik percről a másikra dömperral kidöntötték.

Sz. Sz. P. könyvtáros: Én R. E. barátom felszólalása után megfagytam, de ahogy körülnéztem, megfagyunk. Túl kemény volt a hangnem, de lehet, hogy ez a realitás. Az államhatalmi szerveknek, különféle bizottságoknak megvan a maguk funkciója. De

ez nem jelenti azt, hogy más, nem funkciós emberek is összejöjjenek és tanácsokat adjanak ezeknek a hivatalos bizottságoknak. Soproni példa alapján jött létre nálunk a városszépitési egyesületben társadalmi munkabizottság. Sopron városában ma is működik egy városszépitő egyesület, és a város vezetése figyelembe veszi az abban dolgozókat. Lehetséges, hogy attól, hogy én nem vagyok bizottsági tag, ki vagyok rekesztve az ügyekből. Sok ember sokféle javaslatot tudna adni. Teljesen meddő különben, hogy azon vitatkozzunk, hogy Nemes Tanács, vagy ilyen bizottság, vagy másmilyen, vagy valamilyen baráti kör. Valamennyien, akik itt vagyunk, városunk felvirágzását akarjuk. Ennek érdekében tevékenykedünk, ha már akarunk tevékenykedni, az lenne a jó, ha megfelelő fórum lenne valóban, hogy a javaslat az államhatalmi, helyi közigazgatás szerveihez eljusson, és ha nem is kötelező érvényű, de általánosan ismert legyen.

Sz. E. közigazgatási előadó: Egy dolog kimaradt: a földszintes gondolkodás és cselekvés. Elmondok egy példát. Ezerkilencszázhatvan-valahányig a városi tanács épületében működött egy levéltár. Na most, amikor megalakult a megyei levéltár, elvitték tőlünk, de nem mindent. Volt, ami itt maradt. Mivel kellett a hely, született a döntés, ezt az anyagot valahova le kell vinni. Az első gondolat az volt, hogy kiviszik a rétre, amit éppen akkor töltöttek föl, a vágóhid mellett. Ki is vitték, majd rájöttek, hogy széjjelviheti a papirokat a szél. Engem küldtek ki az utcaseprőkhöz, hogy mondjam, melyiket hova pakolhatják. Hát én közben, őszintén megmondom, egypár dolgot megmentettem, saját magamnak eltettem. Azzal a szándékkal, hogy még mindig jobb, ha nálam van, mintha az egerek rágják vagy elrohad. Milyen kényszerűség miatt történt ez a döntés? Amiatt egyszerűen, hogy mindig a helyi költségvetést terheli ezeknek a levéltári anyagoknak a rendezése. Ugyanakkor az a nép, amelynek nincs történelme, az félkarú.

Nemcsak műterem kellene, hanem egyáltalán egy kiállítóhelyiség, ahol egy tárlatot látni lehetne, bár a városi galéria némileg kárpótol. Lenne egy épület, csak össze kéne fogni a városnak, egyrészt: hogy megmentsük az épületet, másrészt: hogy ilyen célra tökéletesen alkalmassá tegyük. A Bajcsy-Zsilinszky utca 5. boltíves épületről van szó. Fáj az embernek a szive,

hogy már alig áll az épület. Valamit azért előre kéne lépni, és társadalmi összefogással biztosítani az épület megmentését. És akkor akár alkotóháznak vagy tárlatnak megfelelne.

Nagyon jó lenne egyébként, ha tényleg komolyabb figyelem fordítódna az utcanevekre. Én mint az igazgatási osztály dolgozója biztosítom a jelenlevőket is, hogy az elkövetkezőkben ezeket az igényeket maximálisan figyelembe fogjuk venni. Amikor a kertvárosban az utcanevek elnevezése megtörtént, az ripsz-ropsz volt, és valaki összevágta. Az újabb kisajátítások újabb utcákat fognak nyitni, és lehet újabb utcaneveket adni és a jelenlegieket visszavonni.

Gy. M. pártbizottsági munkatárs: Ezelőtt hat hónappal egy telefonértesítést kaptam, hogy Kissvárosba hat-nyolc szociográfus fog érkezni. Én kaptam a megbízatást, hogy helyezzem őket el valahol, kapjanak kosztot is, érezzék jól magukat. Rövid tájékoztatót tartottunk részükre, és kértek néhány nevet, kivel szeretnének, ha beszélgetnének. Én mindenkinek a nevét nem adtam meg, hat-nyolc-tíz nevet adtam, ennek alapján indultak el. Közben hetenként egyszer, havonként egyszer-egyszer találkoztunk, mert én vagyok az információs felelős a városban, és jöttek az információk a szociográfusokról: itt is járnak, ott is, ezt kérdezték, azt kérdezték, még az is felmerült, hogy: mit feleljünk nekik? Ki mit érez - azt feleltem nekik. Így is történt. Ebből a hatvannégy pontból világosan kitűnik. Láttam, hogy mindenki, a Hazafias Népfront vezetője, a művelődésben, közoktatásban részt vevő szakemberek szorgalmasan jegyzeteltek, gondolom mindenki a maga munkaterületén, ahogy tudja, felhasználja. Én minden kérdésre, ami itt felmerült, nem kívánok reagálni, de néhány kérdésre azért szeretnék.

A városszépítő csoporttal kapcsolatban: véleményem szerint működik egy ilyen városszépítő csoport a népfront keretében, nagy hatásfokkal, de hogy milyen hatásfokkal, azt M. B. elvtárs tudja. Arról is tudok, ez is konkrét, hogy működik egy másik csoport is, egy budapesti csoport, amelyik konkrét javaslatokat ad a városnak.

K. J. bácsival kapcsolatban csak az a baj, hogy K. bácsi nem hajlandó magnóra mondani.

Legyen sok kis művelődési centrum a városban, vagy legyen egy központi művelődési ház? Ha azt fogadjuk el, hogy legyen a városban sok kis művelődési centrum, akkor Kisseváros nem fog kapni semmilyen művelődési centrumot. Mert ez a sok kis hely egyrészt már létezik, bizonyos számban, gondoljunk a párt-szervezetekre. Ezeket fel is lehet használni. Ebben az öt éves tervben biztosan nem kezdődik el a tervezés sem. Én bizom, hogy majd a következőben, de ez csak remény.

A kitüntetésekkel kapcsolatban teljes mértékig egyetértek. A kitüntetések, azok magasról jönnek, és azt nem lehet tudni, hogy kit találnak el. Azt hiszem, hogy akik kapták a kitüntetések, azok biztos megérdemelték. Körülöttünk is nagyon sok kitüntetett ül, akik rászolgáltak. Hogy több kellene, az biztos.

A lelki orvoslók kérdésre is szeretnék reagálni. Tudom, hogy erre szükség van. Ezt megelőzően én közművelődési felügyelő voltam, előtte az úttörőházban voltam intézményvezető. Tapasztaltam, éreztem azt, hogy az embereknek sok mondanivalójuk van, amit szeretnének elmondani: volt olyan illető, aki úgy jelentkezett be, hogy "lelki klinika"? Viccesen, de tényleg igaz, és szükség lenne arra, hogy teremtsünk lehetőséget, hogy az emberek véleményüket elmondják.

Családi zenélés: egyet lehet érteni ezzel. Én is szívesen részt vennék ebben. Játsoztam valamikor hangszeren, két hangszeren is, de a mai világban nem hiszem, hogy erre meglesz a lehetőség. Nem látom ennek az alapját.

Minta családi ház, ez is nagyon jó volna, tapasztalható, hogy az emberek nagyon sok építőanyagot, nagyon sok nemes anyagot építenek be családi házaikba, és ezek a családi házak nem esztétikusak, nem szépek. Aki ezt nem hiszi el, az menjen ki a kertvárosba, vagy máshol nézzen szét.

A kollégiumokkal kapcsolatosan teljesen egyetértek. Harminc-negyven oldalas jegyzőkönyvek készültek a kollégiumokról, én bizom, hogy bizonyos változást fognak hozni az ott elhangzottak.

Az információval kapcsolatban még egyszer elmondom, hogy én vagyok a városban az információ-felelős. Nagyon sok kellemtelenségem volt az információból. Abból is van probléma, ha nem informálok eléggé a közvéleményt, az illetékes szerveket,

a pártbizottsági tagokat, és abból is van probléma, ha azokat a jelenségeket, amiket felvetnek, egy az egyben, úgy natúr közlöm. Nem egy csatornán megy át az információ, hanem több csatornán, és komoly hatása is van a városban. Még akkor is, ha egyeseket ez sért. A városban meg lehetne jelentetni több száz példányban, azt én nem tudnám megmondani, hogy ez pletykarovat lenne-e, vagy hogy is szerepelt ez.

Még a Garbai-emléktáblával kapcsolatban annyit szeretnék közölni, hogy mi, mielőtt elhelyeztük az emléktáblát, mindenkít megkérdeztünk a városban, és nagyon sok embernek kértük a segítségét, és úgy érzem, hogy megfelelő helyre helyeztük el a táblát, annál is inkább, mert csupán egy panaszos levél érkezett be.

Befejezésül annyit, hogy én a pártbizottság nevében is nagyon megköszönöm a szociológus, szociográfus csoportnak a munkáját, és nagy érdeklődéssel várjuk az írásaikat, minél előbb jelenjen meg, és gondolom, hogy mindannyian tanulunk ebből, mindannyiunk számára hasznos lesz.

K. T. B. nyugdíjas mérnök: Az első, amit szóvá teszek, hogy itt belementünk részletekbe, mielőtt megállapítottuk volna, hogy ez a társaság tényleg tud-e együtt akarni valamit. Én úgy érzem, hogy amiért mi összegyűltünk és akik itt összejöttek, azért jöttek össze, hogy a bernük szunyadó, elnyomott - akármilyen szempontból ki nem adható - tehetségüket a köz javára fordítsák. Itt pedig, úgy érzem, erről szó sem lehet. Ha el lehetne érni azt, hogy mindenki vállalja, hogy visszatülasításban lesz része, hogy mellőzésben lesz része, hogy sok-sok minden másban lesz része, akkor azt mondom, van értelme a dolognak. De hozzáteszem, hogy legtöbbször nem fog sikerülni, de akkor se veszítsék el a kedvüket. Mint ahogy én sem vesztetem el. Ha az ügynevezett társadalmi munkában valaki többet végzett ebben a városban, mint én, akkor én leszek az első, aki kalapot emelek előtte. Azt kellene megvitatni kinek-kinek a maga részéről, hogy kíván-e ilyen akadályok dacára is a munkában részt venni, tud-e segítséget nyújtani akkor is, ha ezt mellőzik, ha nem veszik figyelembe. Akkor is elértünk egy célt, hogy akik ebben a városban jót akarnak, legalább valahol össze tudjanak jönni, megbeszélhetik a dolgokat.

A Garbai-ház története: február 10-én felhívtak telefonon, hogy 100 éves lesz Garbai, és kérnek egy helyi vonatkozású cikket, mentesen minden politikától. A Garbai-féle szülőház miért is érdekes? Nemcsak azért, mert ott született. Érdekes azért, mert egyike azoknak, amelyek megmaradtak az 1626-30-as kisérvárosi újjátelepülés utáni időből. Hogy miért görbe a Sólom utca? Mert ott állt a száraz malom. Tehát a Garbai-ház egy olyan régi ház, hogy már ezért is meg kellett volna menteni. Megmondtuk, hogy az új tulajdonos át fogja alakítani. A mások pedig: Garbai Sándor ott született. A harmadik pedig, hogy a város közepén van, tehát lehet mint régi házat is mutogatni, lehet mint Garbai szülőházát, és ha berendezzük múzeumnak, akkor munkásmozgalmi, helyi dolgokat ott össze lehet gyűjteni. De mivel ezt én javasoltam, nem ment, ez természetes. Tudok róla, hogy nagyon sok hivatalos személy "nagyköveteket" küldött hozzám, de egyik nagykövet sem vállalta. Mellesleg a város vallási elkülönültsége alapján kizárható annak lehetősége, hogy a református Garbai Sándor a katolikus városrészben született volna. Ami Garbai Sándort illeti, engem nem a politikai rész érdekel, hanem az, hogy kisérvárosi ember, kisérvárosi születésű, és állítom, hogy Garbai Sándoron kívül Kisérvárosban olyan ember nem született, itt nem élt, ide nem költözött, aki olyan pályát futott volna be, mint Garbai Sándor, mert helyettes államtitkár rajta kívül csak egy volt Kisérvárosban. Egyébként egyesek szerint hat elemi végzett, mások szerint azt sem végezte el. Én tudom, hogy hol a forrás, de az iskola igazgatója egy év óta nem bocsátja rendelkezésemre az iratokat.

Az utcanévek is csatlakoznak ehhez. Tartottam a múzeumban még 55-ben egy előadást erről. Nyolcvan olyan név került elő, amit ismertettem, amire azt mondtam, hogy érdemes velük foglalkozni, hogy megérdemelnének Kisérvárosban valami megemlékezést, egy utcanévet, szobrot vagy valamit. Megjegyzem, 33-ban ugyanígy jártam, mert fölkérték, hogy írjak valamit az újságba, és én nekiláttam az utcanévekről írni. Az egyik felét leköszölték, a másikat már a polgármester nem engedélyezte.

Nem akarunk mi a tanácsnak vetélytársa lenni, mi segítő-társak akarunk lenni! Szeretnénk. A Lenin teret mindenki csak szidja, amióta elkészült. Belekerült egy csomó pénzbe, és semmi szükség nem volt rá. Ez nemcsak az én véleményem, hanem a

a közvélemény. Pont most, amikor takarékoság, meg minden. Mert az, hogy a posta felé elzárjuk az utat, és egy U betűvel az egész forgalmat a posta felé visszük, erre még nem akadt ember, aki azt mondta, hogy ez helyes.

Amíg mi nem tudjuk eldönteni, hogy ilyen viszonyok között, ilyen adottságok között tudunk-e használni a köznek, a városnak, addig a többi mind céltalan. Nem akarok én itt most a Hazafias Népfrontra is hivatkozni, az is megpróbáltatott már. Igaz? Megpróbálkoztak változtatni a viszonyokon, de nem sikerült. Tisztázni kell, hogy ki tartja a maga személyére nézve érdemesnek vállalni, mert nem könnyű éveken keresztül eltűrni azt, amit én, és közben dolgozni, dolgozni. Vád ellenem, hogy bár nagy tudású ember vagyok, nem segítek. Ez persze nem igaz, mert számtalan pályázat készült az én segítségével, még a legújabbik is, ami most készült: szakdolgozat a szegedi tanárképzőre, ötöst kapott rá, aki a 19-es kissevárosi kultúrpolitikával pályázott, országos első lett. Aki eljön énhozzám, az mindig megkapja a segítséget. Mondjon nekem valaki egyet, akit én nem segítettem! Természetesen csak olyat segítek, aki arra alkalmas.

Hát kérem, az, ami most itt van ezen az ülésen, az nagyon szép. Az is szép lenne, ha mi most itt azonnal nekilátnánk. De először magunkban kell megérteni, hogy ebben érdemes-e részt venni, akarjuk-e csinálni, mert ha akarjuk, akkor végkimerülésig vállaljuk, hogy csináljuk. Már régen akartuk, hogy segítsünk nekik tanácsokkal. Akkor nem lenne Kissevárosban Lenin tér, temető, és sok minden probléma nem lenne.

V. M.: A Lenin tér rendezése tizenöt éves távlati terv keretében készült. Az Országos Tervbizottság határozta meg. Ha ezt a kiképzést megcsinálják, akkor az Alföld egyik legszebb belső városközpontja lesz. Ezt csak azért mondom, mert valamennyien jó szándékkal, ahol tudunk, segítünk. Azt hiszem, hogy az együttes munkánk, nemcsak most, a Nemes - vagy akár a közművelődési - Tanácsban, hanem mindenütt első főtétel, hogy az emberek azt, amit ők maguk tudnak és biztosan tudnak, azt adják hozzá a közösséghez, és hogy bármilyen problémába beleszólhasznának, kritikát gyakorolhassanak, de mindig főnntartással. De

István, hidd el, hogy mindenki jó szándékkal fogadja azt, ha te is segítesz azzal az anyaggal, amely rendelkezésedre áll.

N. I. a megyei tanács közművelődési előadója: Egészen véletlenül kerültem ennek - a számomra nagyon izgalmas - tanácskozásnak a színhelyére. Szeretném azt elmondani, hogy Kissvárosban vagyok két napja. Én mind Kamarás Istvánnak, mind Varga Csabának a megállapításait nagy érdeklődéssel hallgattam, annál is inkább, mert többé-kevésbé ismertem ezeket a problémákat, ha nem is annyira élesen, mint ahogy erről most tudomást szereztünk. Megköszönöm a maguk munkáját, és higgyék el, ez nem protokoll köszönet, hanem azt szeretném tulajdonképpen elmondani, hogy ha semmi más nem történt volna meg, csak ez a társaság itt ma egy estére leült és eszmét cserélt, az is elegendő lett volna. Ha tudomásul vesszük, hogy ebben a városban a jelenlévő emberekben is mennyi elkötelezettség, mennyi szellemi erő összpontosul, optimistáknak kell lennünk. A szenvedélyes hozzászólásokból, a vélemények és ítéletek megfogalmazásából az tetszett ki, hogy ezek az emberek akarnak is valamit csinálni. És éppen Varga Csaba fogalmazta meg, hogy legyen egy évben legalább egyszer két "kiskosár". Én viszont azt szeretném kérni, hogy csináljunk egy ilyen tanácsot. Ha semmi mást nem csinálunk, mint hogy a művelődési ház igazgatója, mai vendéglátónk, kinyitja egy évben öt vagy hat alkalommal ezeknek a személyeknek a számára az ajtót, éppen ilyen veszekedés, megötletadás, meg kifogásolás, meg javaslattevés céljából, és idecsábítja azokat az embereket is, akik az állami és a pártvezetésben olyan tisztet töltenek be, akik döntéseknek is a részesei, akkor nagyon sokat fogunk tanulni.

Az elhangzottak természetesen polarizált vélemények, de a polarizált véleményeknek mindig nagy az igazságtartalmuk. Ezekkel nagyon sok olyan döntést lehet elérni, előkészíteni, amelyek ennek a társadalomnak és ennek a szellemi életnek tulajdonképpen az előrelendítői és mozgatói. Azt szeretném kérni, hogy ne csak a kívülálló és kívülről jött embereknek, akik a valóság feltárásával foglalkoznak, és keresik az elkötelezett embereket, hanem mindenkinek személyes felelőssége legyen, hogy ahol hibát lát - amennyiben előre akarja lendíteni ennek a városnak a szintjét -, érezze kötelességének elmondani a véle-

ményét. Azok az emberek, akik most itt ülnek, az elkövetkező időkben biztosan tudnak tenni a városért, biztos, hogy a javaslatokat meghallgatják. Én magam is nagyon sok olyan dolgot fölirtam magamnak, amiben a saját munkakörömhöz kötődően tudnék tenni. Egy dolgot szeretnék itt megfogalmazni, hogy amikor itt elhangzik valami, azt írásos formában is rögzíteni kellene megfelelő példányszámban, hogy valóban eljusson mindenkihez, s egyben forrásértéke is lenne.

Varga Csaba: Három dolgot szeretnék mondani. Az első: mint láttuk, nincs fontosabb a nyílt szónál. Ha őszinte, ha netán téved is. Humanizált a nyílt szó gyakorlata. A második: hogy az itt élő emberek hogyan tudnak bekapcsolódni az ügyekbe. Számomra meggyőző negatív példa ennek a bizonyos városszépítési csoportnak a helyzete. Elhangzott, hogy megkértek egy budapesti, központi testületet, hogy adjon tanácsot, nem ingyen. Miért nem a helyit? Jó, kérdezzük meg a budapestit is a helyi mellett, a helyi vélemény kiegészítése, ellenőrzése céljából. Ezen az estén kiderült, hogy a város tele van jó szándékkal, aktivitással! Megszületett néhány megajánlás, felhívások nélkül is. Végül: nagyon köszönjük, hogy itt együtt leülhettünk beszélgetni, köszönjük mindenkinek, minden szinten, akinek része volt benne.

Kamarás István: Én is fűznék néhány megjegyzést az elhangzottakhoz. Valaki említette, hogy arról, hogy hogyan áll a cigányhelyzet, kérdezzük meg a rendőrséget. Ez azonban, véleményem szerint, csak egyik forrása lehet a tájékozódásnak. Menjünk be a boltokba is, és figyeljünk! Miért tegezi a hentes, a fűszeres a cigányt? Miért nem engedi be az iskola a könyvtáros a cigánygyerekeket a könyvtárba?

A városszépítő bizottság ügyében én bizony nem lettem okosabb, és úgy hiszem, így van ezzel a megszűrt vagy vegetáló, vagy megújhodó, de mindenképpen kétes halmazállapotú bizottság sok tagja is. Együkkel éppen ma délután beszéltem, ő úgy tudta, hogy megszűnt testületük.

Nagyon sajnálom, hogy Gy. M. az imént kiment a szobából, mert az ő észrevételeihez kell fűznöm néhány megjegyzést. Mi két nagy öreget említettünk, ő csak egyet, megfélekezve az éppen jeler lévőről. Szemben K. bácsival, K. T. B. szívesen

beszélne azokkal, akik Kisssvárosért munkálkodni kérnék fel őt, akár életének elmondására, akár adattára megnyitására, akár tanulmányírássra helytörténeti kiadványokba, akár ünnepi beszédre emléktábla felavatásakor.

A kitüntetésekkel kapcsolatban, úgy érzem, félreértett. Nem. B. F. könyvtárigazgató kitüntetésait javaslom visszavenni, azokhoz csak hozzátenni lehetne, hanem az ének-zene szakos tagozatot és zeneiskolát alapító E. O.-né és mások hiányzó kitüntetéseiire gondoltam.

K. T. B.-vel is vitatkoznék, mert voltak itt megajánlások is, például Sz. E. ígéretet tett az utcanevek ügyében. És vannak jó néhányan azok között is, mint például V. L. és F. L., akik nem tudtak eljönni, akik már az elmúlt években és hónapokban megtették megajánlásaikat parkügyben, faültetésügyben, temetőügyben. Végül is azt hiszem, hogy megbízóink és ez estére meghívóink jóvoltából történelmi eseménynek lehettünk résztvevői, hiszen ilyen összetételű Nemes Tanács ritkán jött össze Kisssvárosban.

A NEMES TANÁCS ÜLÉSÉNEK VISSZHANGJA

Néhány nappal a Nemes Tanács ülése után

V. M.: Jó kezdeményezés ez. Megbolygatta az emberek lelket és tudatát, de ha vége szakad az ilyen beszélgetéseknek, minden mélyebbre fog zuhanni. Sokféle értékelést hallottam, közvetlenül az ülés után is, ezekből azt szűrtem le, hogy tetszett a dolog, de veszélyesnek tartják azt, ha nem lesz folytatása. Ott van a probléma, hogy azt a 64 pontot olyan emberek raktátok elébe, akiknek szándékuk, terveik nagymértékben eltérnek.

Sz. E.: Azt szeretném, hogy bizzák meg azt a csoportot, adjanak nekünk munkát, hogy bizzanak meg bennünk, fogadják el a város vezetői a bennünk rejlő tehetséget, hogy hallgassanak meg minket, és ha jó az, amit csinálunk, rázzák meg egyszer a kezünket! Amikor összejöttünk a Nemes Tanács ülésére a művelődési központban, én csupa olyan arcot láttam ott, akik valami-

lyen formában agilisak ebben a városban. Ha ezt fölismernék! Nem tudom, miért vannak velünk szemben főntartásaik. Tulajdonképpen, akik igazán agilisak, azoknak itt a munkáját nem ismerik el. Nem tudom, hogyan történt a résztvevők kiválasztása, de valahogy nagyon szerencsés volt. Beszélgettem azóta azokkal, akik ott voltak, és mondják, hogy ez nagyon jó volt, csak hogy el ne sikkadjon. A központi szervektől kellene nagyobb bizalmat kapni, kezdve a tanácsi és pártvezetés részéről, a népfront részéről. Ha nagyobb bizalmat adnának és munkát hozzá!

1980 elején

K. T. B.: Ha kisssvárosi hívta volna össze ezeket az orvosokat, ügyvédeket, technikusokat, mérnököket, papokat, nem jelentek volna meg. Ennek az lehet az okát, hogy itt valahogy mindenki mellőzöttnek érzi magát, feleslegesnek. Sokan csak kulisszák egy utcagyűlésen, tanácstagi beszámolón, más hivatalos rendezvényeken. Ezek a Nemes Tanácson megjelenő fiatal értelmiségiek szeretnének mindenben közreműködni, gondolatokat adni, ha meghallgatnák őket, és akkor egészen máshogy valósulnának meg a dolgok ebben a városban. Állítom, hogy van itt lendületszellem, csak szét vannak aprózva az erők ebben a klubban, abban a klubban, szóval voltaképp mindenhol ugyanaz a száz ember szerepel. Nem azzal a céllal vennének részt a dolgokban, hogy itt most hatalmat akarnak játszani, meg hivatalt akarnak játszani, csak azt szeretnék, ha tanácsaikat megfogadnák! Sajnos, most még bizonyos emberek ki vannak zárva abból, hogy a város munkájában részt vegyenek, a másik baj pedig itt is a közönyösség. Hadd éljek egy példával: ha nem is helyi ember tervezi a temetőt, végezhetne megfelelő adatfelvételt, kérdezősködhetne a múltjáról, arról is, hogy mit jelent ma nekünk. Ha így történt volna, egészen másfajta terv született volna.

R. K., tanácsi közművelődési előadó: Először is azt hiszem, ez nem tanács, hanem a városért aggódó, jó szándékú emberek, akik tenni akarnak. Én a város vezetőivel beszélgettem, az első számú vezetőkkel, párt- és állami vezetőkkel. Örömmel üdvözlök ezt a lehetőséget. Zömmel fiatalok és értelmiségiek voltak jelen, de a legkülönbözőbb rétegek. Mondhatnám: egy

népfrontcsoport volt, mert az egyháztól kezdve a pártig, az orvosokig, tanárokig, a tanács és egyéb területek képviselői is ott voltak. Egy folyamat indult el, egy nagyon egészséges fejlődés. A városi tanácsban nincs merevség, ha tényleg konkrét javaslatot tesznek a népfronton keresztül. Persze vannak itt bizonyos konzervatív elemek is. Idősebb emberek, akik már kiszorultak a vezetésből. Bizonyos egyéni sérelmek is vannak az emberekben, de ezeket visszapuffogatják a város vezetése felé.

G. L. művelődési központ igazgató: A Nemes Tanács ülését mindenképpen nagyon pozitívan értékelem. Úgy hiszem, Kisssvárosban - ilyen összetételben, ilyen segitéri akarással - még nemigen jött össze ilyen értekezlet, továbbképzés. Ezt a nagyon értékes szellemi kapacitást, úgy érzem, hasznosítani kellene. Az itt elhangzottak véleménycserére, vélemények ütköztetésére adtak lehetőséget. Akikkel beszélgettem, várják a folytatást. Felvetődött, hogy a Nemes Tanács segitéri akarását meg kellene ismertetni a várostervezést végző alkotócsoport vezetőjével, Cs. J.-vel, hiszen Kisssváros jövője nemcsak az ő ügyük, hanem a mienk is.

S. I. villanyszerelő, amatőr csillagász: Véleményem szerint nagyon jó elképzelés volt, kellett volna már előbb is. Egy ilyen gyűlésen ismerik meg egymást az emberek, de nagyon sok közös dolgot csinálhat az ember. Véleményem szerint többször kellene ilyen gyűléseket rendezni. Csak helyeselni tudom a város fejlődéséről, rendezéséről hallottakat. Szép dolgok voltak. Most várjuk a következményét, hogy mi lesz majd. Vajon csak egy kívülről jött csoport mozdíthatja meg itt az embereket? Véleményem szerint, ha kívülről jön valami, akkor ... de hadd ne kelljen folytatni ezt a mondatot.

M. J. a városi pártbizottság titkára: Az elmúlt öt évben ötven százalékkal emelkedett az értelmiség száma Kisssvárosban, és meghaladta az ezer főt. Azon a tanácskozáson, ismeretem szerint, negyvenen vagy ötvenen vettek részt. Én magam nem, mert időben nem is kaptam értesítést erről. Ismeretem szerint a párt bizta meg a szociológusokat avval, hogy Kisssvárosban vizsgálódjanak, nem tudok arról, hogy a pártnak beszámoltak-e, a párt-

bizottságnak beszámoltak-e. Nem mindenben értettem egyet azzal, hogy a szociológusok saját szakállukra egy ilyen fórumot hívnak össze, jóllehet, a munkájuk részeként történt. Igaz, tükröt fog tartani a város felé ez a hatvannégy pontos javaslat, hogy a város, amit eddig a megszokottság szürkehályoga miatt nem vett észre, most vegye észre. Számolni kell azzal is, hogy a szociológusok a hosszabb ittlét hiánya miatt sok mindent nem vettek észre, sok mindent nem tudtak belekalkulálni.

I. A. főorvos: Csak passzívan vettem részt a Nemes Tanács ülésén. A vita érdekes volt, s főleg azért, mert igen hosszú ideig alvó város volt Kisssváros ilyen szempontból. Az itt lakók azonban már kezdik érezni, hogy kedvező tendenciák vannak, ami a kulturális életben is megmutatkozik. Ez persze nem azt jelenti, hogy minden lehetőséget kimerítettünk. Szunnyadt eddig is valami az emberekben, de ez parázs alatti szunnyadás volt. Kisssvárosban hosszú ideig nem volt szélesebb körű értelmiség. Most majdnem 800-1000 főnyi értelmiség van, kell, hogy hangjuk hallatódjék. Jó értelemben.

Beszélgetés a kisssvárosi pártbizottságon

Ahogy azt munkánk megindításakor megbeszéltük, gyűjtőmunkánk befejezésekor - 1980. január 30-án - felkerestük a kisssvárosi pártbizottság első titkárát, hogy négy szemközt beszélgessünk a nyitva maradt kérdésekről és természetesen a Nemes Tanács ülésén elhangzottakról is, a jegyzőkönyv alapján. A fehér asztalhoz képzelt bensőséges beszélgetés helyett valóságos tárgyalást rendeztek nekünk, amelyen K. A. első titkáron kívül az egyik helyettes /M. J./, a pártbizottság egyik magát "információs felelősnek" nevező munkatársa /Gy. M./ és a városi tanács közművelődési előadója, R. K. vett részt.

K. A. persze nem vádol, csak "beszélget" velünk, de hangjából sértődöttség sugárzik, ki-kitámadva védekezik, rossz néven veszi, hogy nem éreztük meg azt, hogy Kisssvárosban alapjában véve rendben van minden, és nagy ütemű a fejlődés. Sorra előkerült a hatvannégy pont, de nem mint megfontolásra érdemesnek ítélt javaslat, hanem megannyi elutasítandó és ellenünk visszafordított vádpont, cáfolandó tétel, hatályon kívülre he-

lyezendő naiv utópia. "Csupa negativum", "parttalan társadalomkritika", ez az első titkár összbenyomása, ezen nem változtat az, hogy "időnként ötletet ad", "néhány helyen egybeesik törekvéseinkkel". Két kérdést szegsz nekünk. Van-e fogalmunk a város történetéről? Van-e fogalmunk a város pénzügyi helyzetéről? /Az egykori történelemtanár vizsgáztat? Pótszeminárium?/ És aztán jönnek sorra a pontok. Egy: a csipke-készítés hosszú haldoklása után; kettő: a városszépítő bizottságot próbáltuk integrálni, mert nem működhet párhuzamosan két bizottság, szubjektív okok miatt nem tudott beépülni; három: az értelmiség nem rúg a labdába, még akkor sem, ha odapasszolják neki, mert Zs. D. nem írta meg azt a cikket a Forrásnak, T. G. már húsz éve egy sort sem írt, szóval lusták, hiába biztatjuk őket. Nyolc: K. T. B. hozzászólásában az ellenforradalmat dicsőítette, és hiába értékes ember mint helytörténet-gyűjtő, politikai múltja miatt lehetetlen elfogadni, főleg az idősebb párttagság tiltakozna ellene. Különben is anyagiasság, valahol kisiklott ember, de azért fognak vele tárgyalni. Ötvenkettő: igaz, M. B.-nek valóban kellett volna kitűrtetést adni, E. O.-nének viszont nem, mert a zeneiskola létrehozása M. B. érdeme volt. Ötvennyolc: diáklapok valóban kellenének, de szerkesztői felnőttként majd ne csak a nemes tanácsok tagjai, ne csak a közélet fogaskerekei és motorjai legyenek, hanem a cselekvést vállaló emberek is.

M. J. titkár egyetért azzal, hogy az újság fontos, de hát a megyei lap négy mutációja közül a kissevárosi a legjobb. Néhány javaslatunk azért mégis használható, de vannak köztük negatív megfogalmazások is, szívesebben érezte volna ki belőlük a segítőkészséget. Ami a városszépítést illeti: keresi a maga formáját. Jó lenne segíteni a tervezőket a helyi feltáró munkával. A tanulság: a városi pártvezetés módszere, úgy látszik, nem eléggé ismert Kissevárosban. Gy. M. és R. K. hallgatnak. Aztán egy egészen váratlan mondat K. A.-tól: "Egyetértünk a Nemes Tanács funkciójával és helyével. Első ülésén azonban az volt a baj, hogy főleg ellenzékieket hívtunk meg." Megígéri, hogy postaládákat fognak elhelyezni az üzemekben, így valósulna meg Varga Csaba "évente két kiskosár" elképzelése.

Búcsúznak, a lépcsőházban egy percre négyszemközt /vagyis vele egyedül hatszemközt/ maradunk. Nem következik meglepő fordulat, de egy halk megjegyzését többször is felidézzük hazafelé utunk során: "Lehet, persze, hogy az én reflexeim rosszak".

Hozzászólás a megyei pártértekezleten /1980. március 4./

K. A. kiessvárosi első titkár: A szokásosnál nagyobb erőfeszítést igénylő időszakban valóságghűbb, igazabb, elemzőbb megközelítésre van szükség minden szinten. Némely szociográfus ontja a javaslatokat a szocializmus "megjavítására". Ennyi utópiával ritkán lehet találkozni. Elfogadhatatlan az a nézet, hogy magasabb szinten nagyszerű határozatok születnek, amelyeket alacsonyabb szintek felkészületlensége, nemtörődömsége, esetleg hanyagsága deformál. Ez így, általánosítva, nem igaz. Már csak azért sem, mert ismerünk 14-16 órát dolgozó vezetőket, de azért sem, mert több döntés nem helyettesíthető be az előbbi képletbe, s a vezetőség különböző szintjei dinamikus kölcsönhatásban vannak.

1980. szeptember

K. T. B.: Ahogy a választás előtt kijött a Szent tehén, összehívták azt az értelmiségi ankétot, engem is meghívtak. Aki nek kérdése volt, előre kellett beadni. Akkor mi értelme az egésznek? Kamarás Pistákék úgy gondolták, itt most már kitermelődik valami, forgásba jön. Hát ez tévedés. Az összegyűjtött pontok között vannak jó dolgok is, a gondolat magja el van vetve, de nincs, aki kidolgozza, pedig érdemes lenne vele foglalkozni, ám olyan közöny van ebben a városban, ami megöli mindent. Kezdeményeztek valamit: össze tudták hozni az értelmiséget, gondolkodásban is. A lényeg az, hogy egyáltalán sikerült ezt összehozni, hogy a hegyet is szólásra tudták bírni.

T. G. gimnáziumi tanár: A Nemes Tanács visszhangját illetően nagy a kavarodás. Senki sem tudja, kik vagytok. Hogy lehet az, hogy ezek az emberek itt szabadon beszélnek, kérdeznek? Úgy gondolják, valakinek a megbízásából, de nem itteni megbízásból. Egyesek azt gondolják, hogy valahol fent a KISZ, a Központi Bi-

zottság vagy ilyesmi támogat benneteket. Már csak azért sem mer senki nyilatkozni. Mindenki várja, hogy majd a másik megszólal. Aztán jött a Nemes Tanács ülésének sokszorosított jegyzőkönyve azzal a kísértő szöveggel: "Gy. M. hozzászólása nélkül". Nincsen más változás.

K. D. lelkesz: A Nemes Tanács ülésével kapcsolatban az a benyomásom, nem volt korrekt megoldás a város vezetői részéről a távolmaradás. A pártbizottság képviselője háromszor is elmondja, hogy ő a város információ-felelőse, de fontos pillanatban, amikor éppen neki válaszolnának, kivonul a teremből. Részt vettek ezen az ülésen olyanok, akik mocorognak valamit a városért, nem véletlenül hívta meg őket Varga meg Kamarás. Sajnos, olyan dolgokat tulajdonítottak később ennek az ülésnek, ami nem is történt ott, mert sem K. T. B. mérnök úr, sem más fölszólaló nem ásta alá sem a szocializmust, se semmit. A tanácselnök úrnak az augusztus huszadiki tanácsülésen legfőbb témája volt K. T. B., egészen fóbias lett tőle, pedig tényleg kár lenne hőssé vagy mártírrá tenni őt. Már ott, akkor az volt a véleményem, hogy nemigen lesz életképes a dolog, mert nem volt itt senki, aki ezt a Nemes Tanácsot felvállalja, mármint olyan, akinek hatalma is van hozzá. Én is többször kértem már a vezetőket a városban, hogy tegyenek ők is sokat a politikai bizalmatlanságok elosztatásában. Az értelmiségi fórum szerintem tiszteletreméltó kezdeményezés volt, de nem több, mint egy tanácstagi beszámoló. Hozzászólások jöttek a járdáról, hogy mikor lesz kultúrotthon. Ilyesmi. Csirájában jött csak elő, hogy mit lehetne és kellene tenni azért, hogy ennek a városnak az értelmisége valóban fórumot találjon, gyakoroljon, éljen. Azt hiszem, elsősorban a választások előtti mozgásoknak volt fóruma és eszköze! De az is lehet, hogy egy kontra-Nemes Tanács volt. A Nemes Tanács feladata jövőcentrikus lett volna, nem pedig olyan ügyek megoldási helye, hogy "csavarjanak már be egy vilanykörte a Tisza utca 4. elé". Sajnos, nem csak mi, papok érezhetjük itt magunkat harmadrendű embereknek, akikkel merőben formális a város vezetőinek kapcsolata, akikkel kényszeregetten ülnek le időnként egy-két semleges szóra.

K. A. első titkár: Igenis megpróbálom a jó javaslatokat megtartani, mint például azt, hogy helyezzenek el levélládákat a városban. Minden nagyobb üzemben, a tanács földszinti folyosóján és a pártbizottságon is elhelyeztek ládákat. Megszerveztünk egy bizottságot egy tanárból, két pártemberből, ezek egyike nyugdíjas, a másik pedig volt katonatiszt, és egy vállalati emberből, akik négyen minden hónapban hivatottak fölnyitni a dobozokat, és továbbítják a kérdéseket az illetékesekhez. Még alig dobtak be kérdéseket. Mit vitatna meg akkor egy ilyen fórum? Fórum egyébként létezik, a népfront hívta össze, és elég sokan voltak az értelmiségi fórumon. A népfront elnöke vezette a vitát, és igenis sok kérdés előkerült. A Nemes Tanács üléséről én aznap délután szereztem tudomást, azért nem lehettem ott. Az ülés sokszorosított anyagának ismeretében egyáltalán nem értem, miért volt szükség olyan vitára, amelybe egyesek személyes múltjuk sötét foltjait akarják tisztára mosni, és viszszavonult emberekkel, mint K. T. B., nem lehet semmit sem kezdeni, mert csakis önmaguk sértettségében fürdenek, és nem is akarnak közügyeket vállalni. Ha valamit felkinálnak neki, arra azt mondja, csak akkor vállalja el, ha ő lehet egyeduralkodó abban a kérdésben.

V. M. : Azon a kis összejövetelen felvetődött, hogy mi lenne, ha egy mindenkitől, minden feljebb lévő szervtől független, teljesen spontán módon létrejött közösség továbbra is kézben tartaná a dolgokat. Ugyanakkor éppen az az este mutatta meg, hogy városunk társadalma nem egységes, felfogásbeli, foglalkozásbeli különbségek, esetleg a szűk praktikizmus, esetleg emberi szenvedélyek miatt. Ami egy ilyen Nemes Tanács jövőjét illeti, nem is az ellaposodástól félek, hanem attól, hogy nem lenne lehetősége az önvédelemre. Az értelmiségi fórumról nem hallottam. Másodrendű fontosságú ugyan, de azért meg kell említenem, hogy a Nemes Tanács elnevezés itt, Kisssvárosban nem a legszerencsésebb, Kisssváros ugyanis az ország egyik legelső polgárosodó parasztvárosa, mely arról volt híres, hogy itt nemes nem volt, ennek a szónak a kicsengése itt egészen más. Ám függetlenül a névtől, a fórum a lényeg, ahol mindenkor teljesen nyíltan kell, lehet szólni. Az is igaz, hogy tulajdonképpen a városi tanács dolga lenne az, amit a Nemes Tanácsnak szánunk,

ezzel a városi tanácsnak szembe kell nézni előbb-utóbb. Bármennyire is vonzó a Nemes Tanács, valahogy mennyország ebben a kisssvárosi valóságban. Én elmondtam a népfrontban, hogy van, aki örül a jegyzőkönyvben leírtaknak, van, akinek nem tetszik, van, aki kimondottan ellenségesnek tartja, a fontos az, hogy váljék nyilvánossá. Nagy kár, hogy csak az egyik fontos hozzászólás /a pártbizottság munkatársáé/ nélkül engedélyezték a jegyzőkönyv közreadását, és hogy a postázást is az egyik szociográfusnak kellett vállalnia.

Sz. Sz. P. könyvtáros : A Nemes Tanács jó cél volt, de úgy érzem, nem sikerült. Talán mert túl sokan voltunk, talán mert nem szólalt fel mindenki, aki tehette volna. Úgy tűnik, hogy a város vezetősége nem hagyja, hogy egy olyan fórum megvalósuljon. Ezért nem volt ott K. A. és a városi KISZ-titkár sem. K. A.-nak valami meghívása volt egy iskolai évfordulóra, de ezt el is halaszthatta volna. Nem akarják, pedig meg kellett volna próbálni a folytatást. Helyette volt ugye, a választások előtt az az értelmiségi fórum, persze a népfront neve alatt, hogy a papok is ott lehessenek, meg a pártonkivüliek, de ez nem ugyanaz volt. Szóval, szerintem, nem akarják a Nemes Tanácsot, ezért van csönd róla. Talán ezzel a Nemes Tanáccsal is úgy van, mint a szociográfiával, hogy nem csak Kisssvárosra érvényes, ezért aztán félnek, hogy a fejükre ütnek felülről.

T. L. főorvos : Számomra csalódást okozott a Nemes Tanács. Több embert kellett volna beszéltetni. Volt azért, ami megragadta a fantáziámat, hogy a tanácsüléseket, mint valami falurádióban, vezetékes televízión közvetítsék. Azt hiszem, a vezetékes televízió technikailag hülyeség, de nem az a lényeg, hanem az, hogy szét lehetne szórni egy tanácsülést tágabb körben. Kérdés az is, kell-e újabb fórum, hiszen vannak már erre alkalmas keretek, szervek, csak tartalommal kellene megtölteni őket, mint ezt R. E. fejtegette a Nemes Tanács ülésén. Természetesen a város vezetőinek bevonásával. Egyébként én még sohasem éreztem, hogy nincs megfelelő fórum, ha valamit el akartam mondani. Igaz, nekem speciális helyzetem van, de vannak emberek, akiknek más a helyzetük. Nem arra gondolok, hogy baja eshetnék a Nemes Tanács tagjainak. Inkább attól tartok, nem jön-

nének el az emberek, vagy ha igen, akkor legyen meg az istennek is, a császárnak is, szóval semmi érdemlegest nem mondanának, nem megfélemlítés miatt, hanem inkább kényelemszeretetből. Össze lehetne viszont hozni azt a társaságot, akik a legtöbb szavazatot kapták a Kamarás-féle "ki kivel dolgozna együtt" játékban. Ami a nyári értelmiségi fórumot illeti, volt olyan vélemény, hogy túl sok volt a "miért nincs a mi utcánkban követ?", persze, ezt is meg lehet érteni. Visszatérve a Nemes Tanácsra, még mindig él bennem a gyanú, hogy ott a szövegek egy része sugallt vagy elképzelt elvárásra hangzott el, tehát hogy nem volt őszinte. Persze én a varjú vagyok, aki károg, maguk meg optimisták és naivak.

M. B. P. népfronttitkár: Nem volt jó, mert nem lehet egy tanácskozásnak az a célja, hogy egy gyanús múltú embert egekbe engedjenek szállni. Csak akkor vagyok hajlandó egy újabb ilyen ülésen részt venni, ha K. T. B.-t nem hívják meg, mert amit képvisel, az már elmúlt, az nem a társadalmi fejlődést szolgálja.

K. J. nyugdíjas pártmunkás: Nem voltam ott, de tájékozód-
tam, hogy mi történt. Hát ott K. T. B.-ből szentet akartak csinálni egyesek. Varga Csabának elmondtam, hogy amit itt K. T. B. tett, az a világtörtételemben egyedülálló: az ellenforradalom idején egy népszavazást rendezett meg. Gyerekes marhaság volt, de azért hozzájárulhatott ahhoz, hogy ezen keresztül aztán levezetődtek a gőzök, és nem került sor Kíssvárosban súlyosabb cselekményekre. Sajnos azon az összejövetelen alig volt ottan olyan, akinek pozitív véleménye lett volna a múlttal kapcsolatban. Igaz, K. T. B. lokálpatriótája Kíssvárosnak, de azért nem hitetheti el velünk, hogy szívvél-lélekkel örült annak, hogy megváltozott a rendszer. Amikor újra össze kellett állítani a városban a pártszervezetet, akkor azt mondtam, hogy ez az ember hasznos, félredobni nem szabad, de innen egy bizonyos időre el kell távolítani, az életvilág-szemlélete miatt, amit én ismertem, ha nem is találkoztam még vele...

G. R. főorvos, a kórház párttitkára: Voltak pozitív momentumai, ezt határozottan állítom, például a városszépitő bizottság ügye, az értelmiséggel való jobb kapcsolat keresése. Gondolom, ezt a pártbizottság is aláírja. Ezt az is mutatja, hogy nyáron megtartották ezt az értelmiségi megbeszélést. Azt feltétlenül tudni kell, hogy a városban munkálkodnak pozitív erők, az értelmiség soraiban is, hogy javítsunk, szépítsünk. Ugyanakkor a Nemes Tanácsról az a véleményem, hogy veszélyes lenne, ha a városi tanács mellett vagy azzal szemben dolgozó és nem vele együtt munkálkodó új szervezet alakulna. Én nem egy új bizottság létrehozását, hanem a meglévő bizottságokon belüli munkálkodást, a belülről való keretfeszítést látom jobb lehetőségnek. Ami az értelmiségi fórumot illeti, sikerülhetett volna jobban is, de erről már a rendezők tehetnek. Én magam azt ajánlottam, hogy kisebb csoportokat hívjunk össze, és az egészségügyieket azóta már össze is hívták, ahol jó javaslatokat kaptunk.

MÉG NÉHÁNY MEGJEGYZÉS

Nem érződik ki eléggé, sajnós, a jegyzőkönyvből - mert nem érzékeltethettük a feszült csendet, a felmorajlásokat, a felvillózó szemeket, a sűrű bólogatásokat -, hogy a Nemes Tanács első ülésén jóizű vita folyt, hogy stilusa, légköre volt háromórás együttlétünknek. A legfőbb bizonyíték emellett talán az a negyvenegynehány nagyon sokat - köszönetet, hálát, biztatást, vállalást, elszánást és katartikus megrendülést - kifejező kézfogás a búcsúzáskor. Ha egy jelzöt kellene kiválasztanunk a Nemes Tanács ülésének a jellemzésére - vállalva a közhelyszerűséget -, a demokratikus mellett döntenénk.

Talán nem derült ki eléggé világosan az előző fejezetből: a Nemes Tanácsot azóta sem hívták össze, őket és minket is támadások értek, a pofonokkal kapcsolatos jóslatunk, sajnós, bevált. Fájnak. Az "értelmiségi seregszemle" nem pótolhatta az általunk tervezett folytatást, a különböző helyeken elhelyezett levelesládák nem helyettesíthették az általunk javasolt kiskosarakat, a meglévő kereteket azóta sem sikerült oly módon szé-

lesíteni, hogy beleférjen az a tartalom, amelynek, szerintünk, továbbra is a Nemes Tanács lenne a legmegfelelőbb foglalat. Az önkéntes segítség azóta sem formálódhatott közösséggé.

Többen, sajnos szinte kizárólag vezetők, Kécskés város elleni támadásról beszélnek, az ingerült vagy - okkal, ok nélkül - sértődött szövetségeseket ellenzéknek, az ellenzékét ellenségnek minősítik. Századszor is elolvassa - és elolvastatva másokkal is - a jegyzőkönyvet, nem találtunk ellenforradalmi megnyilvánulásokat. A még kevésbé tájékozottak - és a még rosszindulatúabbak - egyenesen arról beszélnek, hogy több háborús bűnös /sic!/ kapott szót azon a gyanús összezejövetelen. Jó, hogy nem teszik hozzá, hogy ehhez még a megyei tanács ott lévő képviselője is falazott.

A Nemes Tanács mint társadalmi fórum s a javaslatok mint a város kívánságai hogyan általánosíthatók? Mit is akartunk mindezzel? Partikuláris reform-e az vagy radikális reform? Amint jeleztük, gondolkodásunk úgy működött, hogy a praktikumból indultunk ki, abból, hogy ott mire van szükség, és ott mik az esélyek. Így, ha tetszik: elképzelésünk partikuláris reform. Ebben - kicsi nagyképűen fogalmazva - az az elgondolás is benne van, hogy átvehető tapasztalatok hiányában nem lehet fent vagy csak fent, csak központi szellemi műhelyekben kitalálni a reformot. Bármilyen társadalmi módosítás is - szerintünk - alulról felfelé is építhető, persze a megfelelő elvi - sőt: szociológiai-filozófiai - ismeretek birtokában. De mindez csak partikuláris reform lenne? Nem, hiszen a javaslatokból is kisejlik egy általánosítható ajánlatrendszer, ami tovább finomítva akár egy teljesebb - ha tetszik: radikális - reform is lehet. Az is kérdés, hogy az, amit a Nemes Tanács akar, az a meglévő keretekben belül akar valamit, vagy szétfeszíti és átalakítja ezeket a kereteket? Érzésünk szerint az ilyenén kérdésfeltevés hamis. Aligha meghatározó, hogy a meglévő kereteknek hol a határa, és ha a keretekben belül módosítunk, az is okvetlenül új kereteket szül. Azt is mondhatjuk, hogy a keretek mindenképpen változnak. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy ezek a konkrét, apró javallatok is mekkora felfordulást, tiltakozást váltottak ki. Inkább a vezetőkben, a helyi polgárokból sokkal kevésbé. Lehet, persze, az ellenszegülést az szülte, hogy a minireformokból kiéreztek a rendszer távlatait.

Eltelt több mint egy év. Jelen pillanatig nem hívták össze újra. Eddig bizony: kudarc.

Vagy mégsem? Mégiscsak történt legalább annyi, hogy bekövetkezhett - végre - egy ilyen típusú kudarc is?

OSZK

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

LEGYÜNK REALISTÁK...!

(Esettanulmány egy reformkísérlet visszhangjáról)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Mottó: "Csak növeli, aki elfödi a bajt!"

/Illyés Gyula/

Mottó: "Sokan a forradalomban láttak krisztusi cselekedetet: egyszerre mindent megoldót. Remélték, hogy egyetlen gesztussal - a kisajátítók kisajátításával - olyan megoldás történik, ami minden kötést megszüntet, ami által minden más lesz. És fölöslegessé válik az emberek sokaságának cselekvése. Mint ha magától létezne a szabadság birodalma..., immár magától eljárand a gép... A társadalom bajain segíteni akaró szándékban, a társadalmat megváltoztatni akaró törekvésnek mindig lappang az utópia szelleme is. Néha a vágy és valóság közötti ellentét gondolati meghaladásának képzelésével. Különösen, ha a kettőt csak a gondolaton belül ütközteti meg. A társadalmi nekilendülésben ott van az utópia is - ez igaz. De minden azon múlik, hogy vele s általa mégis mit csinálnak az emberek. Mert lehet ez valóság felé lendítő erő - Marx példájára -, de ringathat megnyugtató éber álomba, ábrándzásba is."

/Tordai Zádor: Legyünk realisták:
követeljünk lehetetlent!/
/

BEVEZETŐ HELYETT - HANGULATJELENTÉS

Közérdekű árulkodásra vállalkozom ebben a tanulmányban. Hangulatjelentést készítettem Kisssvárosról. Információimat 1980 őszén gyűjtöttem, miután egyik irodalmi folyóiratunkban városszociográfiai tanulmányok láttak napvilágot a fent nevezett településről. E dolgozatok körülbelül egy-másfél éves előtanulmányok és felmérések eredményeit, látteleleteit tartalmazták.

Az első két megjelent tanulmány hatalmas port vert föl Kisssvárosban. Belement az emberek szemébe, csikorgatta a fogakat, még a kapálódzó kezek és lábak is alig látszódtak ki belőle. A tétova mozdulatok azonban egyhamar félreérthetetlen hadonászássá és fenyegetéssé változtak.

A folyóirat példányai eközben kézről kézre jártak, megvenni csak pult alól lehetett őket, és - a szóbeszéd szerint - az élelmesebbek tucattjával vásárolták, hogy üzletet csinálhassanak belőle. Kisssvárost elborították a rém- és álhírek. "Illett" ismerni a megjelent cikkeket. Már a köszönésekben is benne volt a kérdés: olvastad a folyóiratot...!? Sokan azonban csak egy-két főlháborítóbb bekezdést olvastak el, s ezeket kiszinezve, átértelmezve adták tovább. A "dacos öntudatosak" megtagadták a tanulmányok elolvasását, büszkén vállalták, hogy "ilyen mocskokkal nem szennyezik be magukat". A "patrióták" felhördültek, a "városatyák" egészen hosszú sorokat tudtak idézni a cikkekből. A "lelkes és temperamentumos emberek" jóindulatúan bólogattak: "igen, erre már régen szükség volt, legalább megmozdul az állóviz!" Sisteregtek az indulatok, ha szóba került valahol a folyóirat... És szóba került. Mindenütt erről beszéltek, és főlháborodott levelek tucattjai kérték számon a helyi pártbizottságon: hogy engedhették e "gyalázat" megjelenését...?!!!

A helyzet kilátástalanul feszültnek látszott. A "felső állásfoglalás" is elmaradt vagy késett. Senki sem tudta, mit

"szabad" most mondani, mindenki az "irányítók-vezetők" arcvonásait figyelte. De ezek rezzentlenül maradtak, jelezve: "engem bizony nem lehet ilyen dolgokkal megbántani vagy zavarba hozni..." Akik eleve a kegyekben járni igyekeztek, minden eshetőségre fölkészülve kikerestek egy-egy kulcsszót a cikkekből, és buzgón csóválták fejüket. Feltűnő sertepertélés kezdődött a "hangadók" udvarában: mit mond a "főnök"...? A "melldőngetős objektívák" úgy vélekedtek, hogy inkább ártott a szociográfia, mint használt. Az "objektivitásra törekvők" pozitív eredménynek könyvelték el, hogy egyáltalán fölfigyelt valaki valahol Kisssváros létére, de megjegyezték: talán néhány ponton színe-sebb és kiélezettebb a város egyik-másik ügyének leírása, mint amennyi célszerű vagy hatásos volna... A "gyávábbak és erőtle-nebbek" örültek: végre valaki elmondta helyettük... A "szkep-tikusok" csak legyintettek: ez a csoda is három hónapig tart majd, hiába minden, a világ változik, de nem változtatják... Az "ellenzékiek" és a "gyorsabb haladás hívei" örömnépeket ültek: ők már régen megmondták, hogy így áll a város, s most ime, idegenek igazolják őket - s ettől kezdve zavarral teljes büszkeséggel járták a várost. Ők voltak az első számonkérések, bosszú-ígérek és burkolt fenyegetések elszenvetői is. Az ítél-thirdetést azonban már megúszták, mert megindult a találgatás: biztosan ők szabadították a városra a "bajkeverő szociológusokat", és ki tudhatja, ki vagy mi áll mögöttük...?!

Jómagam segéd munkása voltam a szociográfus csoportnak. Talán nekem volt a legkényelmesebb rangom: "adatgyűjtő" voltam, közvetlen kapcsolatom volt a kérdezőkkel és a kérdezettekkel is, módom volt megítélni igazságaikat és elfogultságaikat, tévedéseiket és utópiáikat, lelkesedésüket és reményvesztettségüket. Az általam készített körülbelül 80-100 magnós interjú és beszélgetés módot adott - ha nem is a "legobjektívabb", de - a lehetőség szerint elfogulatlan ítélkezésre. Megláthattam, "mit akarnak kihozni az anyagból" a felmérés készítői - s itt meg kell jegyezni: nem voltak előítéleteik, prekonceptióik, nem akartak eleve "leégető" vagy "botránykeltő" végeredményekre jutni, de nem szegődtek a "megyei megrendelés" szolgálatába sem, amit pedig sokan hisznek még ma is...! -, és azt is érzékelhettem, mit várnak a szociográfiától a város lakói. Kisssvárosban már

többféle prekoncepcióval, várakozással találkozhattam: a "csudajó városlakó" természetesnek tartotta, hogy csupa jó derül ki városáról, amit eddig még soha senki sem összegezett, az most végre megtörténik... A "kritikus városlakó" elvárta, hogy ne a "fontolva haladók" pártjához álljanak "a szociológusok", hanem robbantsák ki a város gondjait, operáljanak és amputáljanak bátran, ha már belevágtak... A "seemleges városlakó" észre sem vette, hogy határozatlan és felemás véleményével mikor, melyik szélsőséges álláspontot erősíti meg. A "városvezetőről" csupán utólag derült ki, hogy ők is jobban szerették volna, ha /"természetesen a hibák őszinte feltárása mellett..."/ őszinte dicshimnusz készül városkájukról.

A Nemes Tanács valóban újító szándékkal keletkezett: nem rangjuk szerint "nemes", hanem értelmi képességeik alapján alkalmas embereket akart tömöríteni. A Kisssváros történetét ismerők tudják, hogy az elmúlt századokban is létezett ilyen-fajta választott testület, amely bár kontrollálta is a vezetői döntéseket, elsősorban tanácsadó szerepet vitt. A Nemes Tanács első és utolsó üléséről a városi első titkár dacos távolmaradása és egyetlen információ-felelőisének beszámolója miatt csak ködös hírek keringhettek az érdeklődők táborában, s hivatalos tájékoztatás vagy közlemény a mai napig sem tisztázta a Nemes Tanács mibenlétét, nyilvánvalóan az informális hirhálózatra /a szóbeszédre/ utalva át a kényes föladatot. Ennek egyenes következménye volt a mendemondák sora, az álhírek tömege és a gyanakvó tekintetek sokasága.

Letagadni a találkozót már nem lehetett, hisz szélteben-hosszában terjedt a híre. Ázsiója növekedett avval is, hogy észre kellett venni: húszegynéhány év óta ez volt az első "nyilvános" összehívása a kisssvárosi értelmiségieknek. Akik lemaradtak róla, majdhogynem sértve érezték magukat. Akik ott voltak, vegyes emlékekkel jöttek el. Az értelmes nem értelmiségiek /pl. munkások/ már-már osztályszempontokat emlegettek, hogy ők - néhány kivételével - miért maradtak ki belőle. /Pedig a közös gondolkodáshoz és vitához már a közel 40 ember is tömeg volt!/ Észre kellett tehát venni az agóra-igényt Kisssvárosban. Észrevették a "városvezetők" is. Kellott hát kreálniok egy "sosem-volt fórumot", ahol le lehet csapolni az indulatokat, esetleg az ötleteket is. Így született meg az értelmiségi fórum. /Sokak

rosszhiszemű értelmezése szerint szoros összefüggésben az idő-szerű tanácsválasztási kampány egyéb felhajtásaival./ Részt vett rajta 150-200 ember: vállalatigazgatók, párttitkárok, tanácsstagok, egyházatyák, "tótumfaktumok" és egyéb aktivisták. Vita nem volt, csupán az írásban előre beadott kérdésekre válaszoltak az önjelöltek, és mindenki előhozakodhatott több éves kivánságaival, követeléseivel és személyes sérelmeivel. Megbeszélték, elhatározták és lepecsételték. Ez is megvolt.

Később többen hálálkodtak /pl. egy református pap, egy gyógyszerész meg egy párttitkár-főorvos/, mert azt hitték, az értelmiségi fórum a szociológusok ötlete volt. De még többen vették észre azt, hogy nem lehet "formális fórumokon" fölszabadítani az emberek gondolatait és vitakedvét. A legtöbben tanácstagi beszámolókhöz hasonlították ezt a találkozót... Persze mindez beleillik a nálunk "fórum" címen folyó közéleti játszadózásba, de utóhangja inkább a "nem erről volt szó!", mint a "még sok ilyet!" élményhez hasonlítható.

A szociográfia nyomába indulva először is tengernyi számonkéréssel találkoztam. A legtöbben a megjelent cikkek töredékeségét, mozaikosságát emlegették föl, amely bizonytalanná tette, hogy "objektív kép" alakulhasson ki az olvasókban Kissvárosról. Több tucat beszélgetésből és benyomás-gyűjtő, hangulat-fölmérő interjúból mindössze kettő volt viszont, amelyben nem kellett hosszasan taglalnom a szociológia-tudomány és az irodalmi szociográfia közti, szabad szemmel is látható különbségeket. Többnyire statisztikai adatokat, összehasonlító táblázatokat, grafikonokat kértek számon rajtunk. Sokan vélték úgy, hogy a tanulmányok "a személyeskedés" és a "pletykaszintű föltárás" miatt igencsak támadhatóak, mert az idézetek mögé irt monogramok "viszszakereshetővé" teszik a nyilatkozókat, s kiszolgáltatottakká válhatnak, sőt válnak is: ellenük idézik cikizésből, bosszúból vagy sértődésből a szavaikat. Az általunk "így értelmezett vélemény szabadság" már-már felelőtlenség, mert mi elutazunk, de a nyilatkozók Kissvárosban maradnak még.

Ezek persze bizonyos fokig jogos kifogások. Találkozhattam nem is egy sajátos félreolvasattal és beleolvasattal, ami azonban mindannyiszor el is árulta az olvasó nézőpontját. Sajátos személyeskedő alakult ki. Többen úgy értékelték a szociográfiát: sokakat megbántottunk, s a sértődő divattá lett Kissvárosban.

A többi sértődött az "érzékenyebbek" és a "kevesebbet gondolkodók" táborából jött elő, és népszerűvé tette a kisssvárosiak ettől kezdve kedvenc szórakozását, az általánosítósdit. A játék lényege abban áll: ki kell ragadni a megjelent szociográfiából egy-egy szót vagy mondatrészt, és foglalatoskodni kell annak bizonyításával, hogy "ez nem jellemző egész Kisssvárosra..."; vagy éppen, hogy "ez nem csak a mi Kisssvárosunkra jellemző...!". A foglalatosság egyik érdekessége, hogy nemcsak a játékosok választják a témákat, de feltehetően a témák is vonzzák a választóikat. Így lett például a leggyakoribb téma a szex.

Tömeges megbotránkozást okozott az egyik "szőke ördög" véleménye, mely szerint az emberi kapcsolatok terén egy jó kurva többet ér, mint tíz közepes népművelő. Ezen vérig sértődtek vezető funkcionáriusok, pártmunkások és a népművelők.

Ugyancsak népművelők és könyvtárosok horkantak föl azon, amit a szociológusok a művelődési központ egyik dolgozójának "szájába adtak", hogy "a városi könyvtár és a művelődési központ kapcsolata abból áll, hogy néha átmegyünk széket pakolni..." Az "árulkodó" kilétét nem sikerült fölfedniök, ezért ráfogták az egyik távozó dolgozójukra, hogy csak ő mondhatta...!

Az általánosítósdi igen közkedvelt logikai játékká vált Kisssvárosban, amely a rész-egész elven alapul és kicsiknek meg nagyoknak is kitűnő időtöltést biztosít... A legnagyobbak, a már-már felnőttek ezen kívül is izgalmas elfoglaltságot találtak maguknak: ez a demokráciásdi. Alapszabálya, hogy úgy kell csinálni, mintha a MI ügyünkről volna szó, mintha közérdek volna, mintha egy barátságos gesztusunkba kerülne csupán. És ha megtettük ezt a gesztust, már megszereztük jó önérzetünket, már "megadtuk a lehetőséget", már nem éltünk rosszul "a belénk helyezett bizalommal". Ez a játék elmélete. Gyakorlata pedig lehetőséget ad a spontaneitásra, a hagyományokra hivatkozásra is, a gyors hadmozdulatokra és a taktikai cselekre is. Magyarországon nagyon népszerű játék, bár az egyszerű emberek nem nagyon szeretik játszani, de ha meghívják őket, fanyalogva azért bele-
mennek, kis, véletlen győzelmeket remélve.

A Kisssvárosban munkálkodó szociológusok följánlották a város vezetőinek, hogy amíg itt kutakodnak, hadd játsszanak ők is az emberekkel: levelezősdi. Az elképzelés az volt, hogy a főtéren, a városi könyvtárban, a városi tanács épületében és a

művelődési központban helyezzenek el egy-egy ládikát, amelybe mindenki beledobhatná sóhaját-baját-gondolatát és kérését, s mindez szolgálhatna két ügyet is egy csapásra: nyilvános fórum születne, ahol eddig még föl nem merült problémák bukkanhatnak napfényre, másrészt talán érdekes, új szempontokat kaphatnának a szociológusok is. A válasz fanyalgó és burkoltan elutasító volt. Valahol az is fölmerült, hogy az emberek még éretlenek. Egy hang a háttérből azt állította, hogy faleveleket fognak beledobálni. Egy másik vélekedés szerint majd személtládának nézik. Kemény elutasítás azonban nem mondatott ki. A dolog ennyiben maradt, mignem fél évvel a szociográfiai felmérés lezárása után megjelentek a ládikák több hivatalos helyen és néhány üzem vagy közintézmény szakszervezeti, illetve pártbizottságának folyosóján. /Nyilván nem voltak kéznél fölösleges ládikák, és a legsürgősebben is csak egy év alatt készülhettek el./ Többek rosszhiszemű föltételezése szerint a ládák kihelyezése szorosan összefüggött a tanácsai választásokkal. A városi pártbizottság titkára leplezetlen büszkeséggel tudatta velem, hogy ő minden demokratikus javaslatnak és ötletnek "messzemenőig helyet ad". Sajnos, ők hiába élnek ilyen demokratikus gesztussal, amikor az emberek nem dobnak bele semmit. Már egy hete kint vannak a ládák, és mit gondolok, mi van bennünk...?!

"Valahol" összefügghet ez a gesztusrendszer még több érdekes jelenséggel. A folyóirat első két számának megjelenése után, hogy, hogy nem elterjedt Kisssvárosban, hogy "betiltották a további három számot, pedig a tanulmány sorozat bevezetője több dolgozatot ígér", mert botrányos dolgok voltak bennük. A párttitkár elvtárs barátságos-cikiző hangon kérdezte tőlem: mi lesz a többi tanulmány témája? Rákérdeztem, hogy kik és mi okból állították le Kisssváros folyóirat-klubjának ez évi legizgalmasabbnak tűnő, évadnyitó programját, amelyet a legnagyobb érdeklődés várt, hiszen a tervben a tanulmányok szerzőinek és a klub tagjainak szembesítése volt, és mindaddig a témáról intézményesen nem, csupán fröccs-melléki beszélgetésekben volt szabad véleményt nyilvánítani. A válasza: nem tilalomról volt szó, "csupán" elnapolásáról, amíg hivatalos állásfoglalás nem születik, ez viszont csak az összes tanulmány megjelenése után történhet meg. /Elfelejtette elmesélni, hogy ő maga tiltakozott levélben és megyei pártfórumokon a megjelent cikkek ellen, figyelmen

kivül hagyva persze a döntéshozatal nyilvánosság-ellenességét, a közvéleményt és azt, hogy a városlakók jó része szerint mégiscsak van valami haszna a publikált információknak./

A SZOCIOGRÁFIA "FELÜLNÉZETBŐL"

A városszociográfiában megjelent anyagokkal kapcsolatosan az egyik leggyakrabban visszatérő kifogás az "idézetek pontatlansága" miatt volt. A tanulmányok hatását kutatva szerettem volna minden beszélgetést megnóra venni. Érdekes - és alighanem jellemző - volt, hogy nem a munkások, nem is a tanárok, nem a népművelők vagy a lelkesek mondtak nemet beszélgetéseink magóra vételére... Hanem az igazgatók, a legfelsőbb vezetők, a titkárok. Így, sajnos, el kell tekintenem attól, hogy szó szerint az olvasó elé citálhassam a különféle vezetői nézőpontokat, a nemegyszer egymásnak is ellentmondó állításokat. Adott esetben mindig közöltem, hogy magnófelvétel nélkül pusztán az emlékezetemre tudok majd hagyatkozni, ha idézni szeretnék, s meglehet, hogy memóriámba már bizonyos szűrőkön át jutnak a szavak, amit pedig szeretnék elkerülni... Hajthatatlanok voltak. Talán azt gondolták: jobb, ha nincs dokument... A népfront egyik titkára tudtomra adta, hogy ő nagyon is jól ismeri a magnószalag-manipulálás technikai fogásait, ezért nem hajlandó nyilatkozni. /Nyilván azt hitte, hogy az ő szavai fontosabbak a könyvtárosokénál, a diákokénál vagy az orvosokénál.../

Arra kérem ezért az olvasót, tekintse ezt a fejezetet tudatom sajátos kérdés-felelet játékának, és semmi esetre se vegye úgy, mint megtörtént beszélgetések összefoglalóját!

A városi pártbizottság titkára erős, magas, határozott, komoly ember, értelmes is, köztisztelőben álló is, véleménye is van... Hellyel kínált, kávéval, Márka-meggyel. Bocsánatot kért, hogy késett, de gumiból van a munkaideje, most is barátsági látogatáson volt, tartani kell a kapcsolatokat, az emberek szeretik, ha odafigyelnek rájuk... Megtiltotta, hogy beszélgetésünket magnóra vegyem. És különben is: miért én jövök, miért nem a tanulmányok szerzői? Követ mivoltomat nem vette semmibe. Maradtam. Közölte: kár, hogy nem konzultáltak vele a szociológ-

gusok, mielőtt megjelentek a tanulmányok, mert kisebb port vert volna föl, ha egyeztetik vele a tapasztalatokat, és ha lejöttek volna megbeszélni... /"Le" is mentek egyébként, csak úgy látszik, többször kellett volna, hogy tegyék... Ami jár, az jár./ Beigérte, hogy lemond. Nem tehet mást: ha kilencéves kora óta él Kíssvárosban és nem ilyennek ismerte, akkor valószínűleg rosszul ismeri, s akkor nem jár neki a funkció, hiszen az emberek mondták mindezt... Sőt: ha a megyei vezetők engedték megjelenni a tanulmányokat, bizonyára egyetértenek. Még vár egy évig, azután visszamegy szeretett, jó állásába, történelmet tanítani... Csak ezt teheti, ha tisztességes akar maradni, illetve ha hisz a szociográfiának. De nem hisz azért ennyire... /Megkértem: ne dramatizálja a helyzetet, tudom ajánlani a vitát, a kérdések megbeszélését, az állítások ellenőrzését mint áthidaló megoldást a tisztesség és a lemondás között.../ Nincsenek statisztikai adatok a munkánkban, csak pletykák és vádak, amelyekért valakinek felelnie kell... Túlságosan irodalmi az elemzés, nem elég tudományos, nem az általánosságok vannak benne, hanem egyéni, szubjektív dolgok... /Mondtam: nem föladata az irodalmi szociográfiának, hogy tudományos legyen, nem eszköze, hogy általánosságokból induljon ki és vonjon le összehasonlítási alapon következtetéseket. Az irodalom korábban kényeszerűségből vállalt politizáló szerepét manapság a szociográfia vállalta át, innen a publicisztikus jellege, éppen ezáltal lett átmeneti műfaj a tudomány és az irodalom között.../ Hiányolta: hol vannak a "Bajgyűjtemény" című tanulmányból a pozitívumok, hol vannak az eredmények és sikerek, a nehéz munkával eltelt évek, a küzdelmek...? /A Bajgyűjtemény nem dicshimnusz. Ezt a szerepet a jubileumi és ünnepi beszámolók vállalták közéletünkben, így gazdaságos a munkamegosztás./ De a személyeskedés következtében többen sajtópert akarnak indítani, s ő is nyugtatókon él napok óta... /Ez is munkamegosztás: a szociológus kutató, megír, bírál, tanácsol, a párttitkár idegeskedik, a sértett sajtópert indít, megvan hozzá a joga mindegyiküknek./ Számára csalódás és meglepetés, hogy az emberek ilyeneket mondanak, amik a tanulmányokban megjelentek... /Ne lepődjön meg: előregedett az információs hálózata, formálisak a viszonyok, azt mondják neki, amit vélnek, hogy mondani kell. Nem tart megfelelő külső szemlélőket, nincs kontrollcsoportja, s akik vannak, most őket is betiltatja./ Már hogye

lenne, mikor öt naponta legalább öten megszólítják, és elmondják a bajaikat, kérik a segítségét... /Alkalmasint hogy kik szólítják meg és kik nem, ez is érdekviszonyok kifejezője... Nem valószínű, hogy sok haszna van abból, ha neki szól egy társintézmény tisztviselője a telefonja elromlása miatt... Azt pedig ne is várja, hogy neki ugyanazt mondják, mint egy idegennek, aki legalább kételkedik, miközben kérdezősködik... Ha nem jár álruhás Mátyás királyként a nép körében, csudálkoznia kár azon, hogy miért mást mondanak neki, mint nekünk.../ Pedig ő mindig odafigyel a demokratikus ötletekre, és meg is próbálja valósítani azokat. Kihelyezték például a panaszládákat, amit ráadásul mi javasoltunk. És ő távol tartja magát az érdekkapcsolatoktól, nem is kötött újabb barátságokat, amióta funkcióba került... /Elég baj ez. Elszigetelődik önszántából is. S beosztottai ugyanakkor nem tettek ilyen esküt. A panaszláda-ötlet pedig nem a mi találmányunk, s nekik is eszükbe juthatott volna./ Még nem biztos, hogy beválik! /Még nem. Idő kell és próbálkozás. Nincs demokratikus múltunk, amelyben ez természetes eszköz lehetne. Egyéb fórumok sincsenek e célra. A Nemes Tanácsot is beszüntették./ Mert személyeskedésbe fulladt! /Az első ilyen közéleti lehetőség volt az utóbbi néhány évtizedben. Majd a következő nem fulladna. De igény van rá, mert úgy látszik, az egyéb bizottságok nem működnek kielégítően, s többen remélnek új lehetőséget, fejlődést egy függetlenebb, akár csak tanácsadó bizottságtól is./ Ezt mi nem dönthetjük el őhelyette. És nem tudom elképzelni, mennyi tiltakozó levél van a páncélszekrényében a szociográfiával kapcsolatosan... /De nyílt vita még nincs, és nem is engedik. Miért? Felforgatóknak, bajkeverőknek neveznek minket az emberek. Szétszedné a nép a szociológusokat! /Állunk elébe./ Fórum pedig igenis van, itt az értelmiségiek fóruma, ott lehet vitatkozni, javaslatokat beadni. /Szócséplésnek tartják többen is az értelmiségi fórumot. És miért "értelmiségi"? Tömegek voltak ott, akik nem értelmiségiek. Kétszáz ember különben sem tudhat egyszerre vitatkozni. S hol vannak az értelmes tesz-tagok vagy a munkások? Nem engedheti, hogy kétes múltú emberek személyes kérdéseivel foglalkozzon egy bizottság, mint ahogy azon a Nemes Tanács ülésen volt. /De ha az illető kincset ér a városnak, s hozzá hasonlók is hasznos szellemi energiákat kénytelenek elherdálni, mert egzisztenciájuk védelmében kell pletykák-

kal hadakozniok./ Ezek az emberek a temető ügyében is csak ellenkeztek, de együttműködni nem képesek. /A temető ügyében senkinek nem volt cáfolhatatlanul igaza. A város lakóit viszont senki nem kérdezte meg, intézkedések történtek akarattuk ellenére, a 400 aláírást tartalmazó tiltakozó levelet elsüllyesztették, és még az országos botrány, a felsőbb szervek utasítása után sem engednek "a maguk igazából" a város vezetői, s még annyit sem mondtak: bocsánat, tévedtünk. Még ellenfelei is azt mondják, ha akkor csak annyit mond: nem tudtam róla, most óriási tekintélye lehetne.../ Úgy tudtam, hogy rendben mennek a munkák. És utólag felelősségre lett vonva a munkás, akire a sirgyalázást rábizonyították. A vezető felügyelőt nem lehetett felelősségre vonni. /Kár, mert a népek idegesek lesznek, ha vagyontárgyak tűnnek el az őseik exhumált koporsóiból és ha megkérdézésük nélkül kitarja rokonaikat egy munkagép a sirjukból, az örök áron vásárolt családi sirboltból. Még ha oda lakótelep épül is./ Oda volt tervezve. /A terveket az ÉVM megváltoztatta, de igazából csak nem változtak meg. És kérdés, hogy az Alföldön nem volt-e más hely, csak a kétszáz éves temető?/ Nem érthetek mindenhez. /Nézőpont, magatartás kérdése is!/

Övé volt az utolsó szó. Sértődött, mert őt "meg sem kérdeztük". Jöttek volna ide a szociológusok, lehetett volna alkudni, hogy mi jelenjék meg Kisssvárosról. Most már késő...!

Nem mondta, hogy vitára, közös gondolkodásra, jövő-építésre akarná fölhasználni tudásunkat, tapasztalatainkat, kínálkozásunkat. Nem vagyunk partnerek, mert ő fölülről néz, második emeleti, virágcserepes ablakából, mi inkább alulról, ahonnan a többség. Ő azt vállalta, mi emezt.

A városi tanács közművelődési felügyelője majdnem barátunk. Alacsony, zömök, mozgékony, ügyes ember. Sok jó ötlete van, vállalkozó kedve, mersze is. Véleménye mindössze annyi volt a szociográfiáról: nem tudom, hogy ez a kritikai magatartás vagy kritikus hang jó-e...?!

Nem mondta, hogy kinek jó, ha egy magatartás nem kritikus.

A városi KISZ-bizottság titkára középmező, rövid hajú, normális kinézetű, kicsit savanyú figura. Mintha mindig bizonytalan lenne a dolgában és bocsánatot akarna kérni, hogy idetolako-

dott. Mint elmondta: munkáskáder. /Hasra kellett volna esnem a tisztelettől. Úgy mondta, mint eleve értékes tényt./ Egyik legnagyobb baja a szociográfia stílusával, nyelvezetével volt: a cikkek "nem tettek eleget a szociográfiának" /?/, mert leírták a kérdezettek által használt nyelvezetet egy az egyben, és ezzel nem értenek egyet a KISZ-fiatalok. /Megkérdeztem, hogy ő mit írt volna át az interjúk szövegeiben, és hallott-e már fiatal lányokat vagy elkeseredett tanárokat, munkásokat kötetlenül, szabadon beszélni, indulataikat megfogalmazni?/ Igen, hallott, és ő különben is nagyon érzékeny az ilyen nyelvi kérdésekre, mert nyomdász volt, és ő tudja, hogy a szakmunkások nem beszélnek így. /Sajnos, én is nyomdász voltam, bár káder nem lett belőlem, de azt tudom, hogy beszélnek még úgyabbul is. Talán őt mint munkáskádert és KISZ-titkárt megkímélik a vallomásoktól./ De igenis, ő sokat "kijár a területre", nekik igenis jó kapcsolatuk van nemcsak az alapszervi titkárokkal, de az egyszerű KISZ-tagokkal is. /Elmeséltem neki néhány lélektani alapszabályt a csoportviszonyok, a nyelvhasználat, a vezetővel és a hivatallal való viszony kérdéséről, de ő ezek ellenére is hitelesnek minősítette és őszintének tartotta a szervezeten belüli kapcsolatokat./ Kifogásolta, hogy a szociográfia azt állítja: Kíssvárosban abszolút semmi közművelődés nincs. /Ilyet nem állított./ Mert igenis van. És éppen nekünk nincs ebben igazunk, amit a fiatalok is elmondtak neki a tanulmányok megjelenése után, amikor itt volt a megyei KISZ-bizottságtól egy elvtársnő, aki azért "jött le", hogy érdeklődjön a fiatalok véleményéről. /És hogy foglalt állást az "elvtársnő"?/ Neki ez nem volt feladata, csak "tájékozódni" jött "le", de a KISZ-titkárok nem is kérdezték ezt tőle. És kár volt nekünk így leírni a KISZ-szervezetek munkáját. Bár tényleg nincsen még demokrácia a 15 évesek között, de ők éppen ezért segítenek nekik a beszámoló megírásában és a taggyűlések, vezetőválasztások lebonyolításában... Tehát a fiatalok őszintén és jól nyilatkoztak a megyei elvtársnőnek, mert valóban "élő a KISZ-bizottság kapcsolata" a fiatalokkal. És el kell ismerni, hogy voltak olyan dolgok a szociográfiában, amivel egyet lehet érteni, és később értékelték is a jó dolgokat a cikkekben, mert tulajdonképpen nagyobb volt a felháborodás, mint amennyi kellett volna. Így értékelték például "aztat", hogy tudomásunk szerint ilyen mértékű felmérés még nem volt Kíssváros-

ról. De ugyanakkor sokan mondták, hogy pletykaszintű ez az általunk ábrázolt Kisssváros-kép, és ezt meg is irták a megyei KISZ-bizottságnak küldött információs jelentésben... Mutatta is, kijegyzetelhettem: 1. túlzó dolgok vannak a szociográfiában, pletykaszintű az egész, és nem a szocializmus építésére mozgósítja az ifjúságot... /?/; 2. nem elég alapos az elemzés, felszínes információkból táplálkozott; 3. a közművelődés a városban nem ilyen felszínes; 4. voltak pozitív megállapításai is a tanulmányoknak. Végezetül félórás monológot tartottam Kisssvárosi tapasztalataimról, rögeszméimről és kételyeimről, amelyekről megállapította, hogy "érdekes dolgokat mondok", és általában konzultálni kéne egyszer ezekről a dolgokról.

Azt mondtam, ezen vagyok én is...

A Hazafias Népfront egyik titkárával a földszintes iroda-épület udvarán találkoztam, éppen egy gyerekkocsi kerekét illesztette a helyére. Ebből is látszott, hogy jó ember. Az elkövetkező öt percben, miután a bemutatkozáson átestünk, még az udvaron háromszor elmondta, hogy nem is tudja, egyáltalán szóba álljon-e velem... Alacsony, hivatalban és engedelmisségben elszürkült ember, tétova tekintettel, furcsa mosollyal a szája szögletében, melyről nehéz eldönteni, hogy a gúny és irónia jele, vagy a koncentrálástól ellazuló arcizmok játéka torzítja ilyenné... Miután kedves pofátlansággal nem hagytam magam kidobni, előadta, hogy "ők" semmivel nem értenek egyet, ami ebben az anyagban megjelent. Később ezt többször megerősítette. Két bevezető mondat után a figyelmemet kérte, és kétszer is megismételve "lszögezte", "és ebben egyezzünk meg!", hogy ő kezdettől fogva és máig is kitartóan, a feladatokat mindig vállalva, az elveihez hűen és soha egyetlen dologban sem a fennállóval ellentétben, tehát mindig a fővonalban, azzal egyetértve..., szóval ne is várjam, hogy ő a társadalom ellen bármit is mondjon, mert ez szigorú kikötése, és ezt ő így tartja jónak, és őt senki nem kényszerítette, de ő mégis... Szóval ha én társadalomellenes vagyok is, ő nem azonosul velem... /?/ Na, szóval, ha nem is vagyunk társadalomellenesek, de ő inkább nem mond semmit, nem akar vitatkozni velünk, mert akik ilyént hoztak ki Kisssvárosról, hát azokkal ő mit is beszélhetne? Ezt követően /és később még talán ötször/ nagyon fájlalta, hogy a cikkek szerzői nem jöttek el "hozzánk", és nem

konzultálták meg, hogy mit akarnak megjelentetni, mert lehetett volna kompromisszumot kötni. /Miben és mivégre?/ Hát az egész anyagban. És ők most már nagyon várják a következő számokat, hogy még mi jön, bár úgy tudja, hogy valami baj van a megjelenéssel, de szóval meg lehetett volna előzetesen beszélni stb. stb.

A beszélgetést ezután /mit tagadjam?/ eluralták elméleti és gyakorlati fejtegetéseim. Ő bőszen hivatkozott arra, hogy ő is ismeri a szociográfiát, mert marxista kiegészítőre járt a városi első titkárral, szociológiára, úgyhogy "újat nem tudunk neki mondani"! Az igazság az, hogy ő sem tudott újat mondani, mert minduntalan a már begyakorolt három-négy mondatát ismételte, s ugyanennyi "sarokba szorító" körösztkérdést is föltett, melyekre én szemtelenül, kioktató hangon, okoskodva, ironikusan és pizskálódva válaszoltam. Ennek ellenére a beszélgetés folyamán többször lelkesen megjegyezte, hogy "ez az, ha így lett volna megírva a szociográfia!", ha a munkatársaim és megbízóim is ilyen stílusban beszéltek és irtak volna, akkor nem jött volna ki mindez... /Nem egészen értem: miért vágyott arra a publicisztikára alkalmatlan, vérforraló stílusra? Mindenesetre találkozónk végén már elvtársnak nevezett, és kifejezte reményét, hogy minél előbb találkozunk és konstruktív vitát kezdünk "az anyagról", Kisssváros helyzetéről. Megígérte, hogy megyei kapcsolatát is igénybe veszi annak érdekében, hogy bocsássák meg nekünk bűneinket, és tegyék lehetővé, hogy a várossal való szembesítés alkalmával visszavonhassuk tévedéseinket.

A titkár elvtárs olyan ember, aki nem veszi észre magát... Nincs kontrollja viselkedéséről, beszédjéről. Nem tart igényt ilyesmire. Naivan úgy gondoltam: az ő pozíciójában megengedhető, hogy legalább néhány kérdésben azonos nézőponton lehessünk. Csálódnom kellett. Ő is földről néz. Mi még mindig letről. Ha közös utakat nem is látunk, egymást még igen. Egyelőre farkaszemet nézünk.

A szociográfia töredékeinek megjelenése után többször is jártam a város első emberénél, s egyszer sem került el az az érzés, hogy mi itt beleavatkoztunk valamibe... Ez a valami lehetett az eddig zavartalan állóviz-nyugalom, lehetett a háborítatlan hűbérurassdi, lehetett az önálló, az ellenőrizetlen városirányítás. Mert mostantól ennek vége, ide akármikor újra "szociográfusok" jöhetnek, belepöncsolhatnak /megbízólevéllel/ a helyi viszonyokba, külső kontroll erősödésével fenyegetnek ki-
mondatlanul is.

Márpedig elejét kell venni annak, hogy ránk foghassák: kiengedte valaki a palack szellemét, a gondolatok és indulatok energiáit, mi pedig nem tudunk mit kezdeni vele. De hogy ne így legyen, "le kell fedezni" magunkat. Kövessük hát a fölébresszett kíváncsiságunk útját, bizonyítsuk be, hogy városunk "nem olyan", hogy ha mi kérdezünk, akkor másképp vellenek a szociológusok által manipulált emberek is!!

E nagyszobású, hősieks közvélemény-kutató munka egyik hámozdulatáról ad számot ez a fejezet, melyből kiderül, hogy a felmérésdi példája ragályos. Ugyanis az igaz helyzet megismerése céljából a város vezetői kinyomtatták és szétküldték a kérdő-
ívet.

"A Városi Pártbizottság Agit.Prop. Bizottsága kérdőív ki-
töltése és egyéni beszélgetés alapján a város értelmiségének helyzetét kívánja megvizsgálni. Kérjük, névaláírás nélkül, pon-
tos adatszolgáltatással sziveskedjenek közreműködni az objektív helyzet feltárása érdekében. Köszönjük segítségét."

Talán nagyképűség lenne részünkről, ha azt hinnénk, hogy az 1980 őszén életre hívott értelmiségi fórum és ez a feltehe-
tően jó szándékú kérdőív a mi hatásunkra született meg. De a Kisssvárosban folytatott "bajkeverő", "felforgató" tevékenysé-
günk valami módon mégis összefüggésben állhat a próbálkozások-
kal. Alapjában véve azt sincs jogunk kétségbe vonni, hogy jó
szándékúak ezek a kísérletek. Csupán az a gyönünk lehet, hogy

megvalósításuk kezdetleges módja teszi kétségesse a hasznosságukat. Talán a demokratikus múlt hiánya /?/, talán a rosszul káderező szemlélet, talán a rossz értelemben vett kartotékoló szándék az, ami végül is hatástalanítja a meglévő szellemi "tölteteket" és az ilyesfajta "objektív" valóságfeltáró szándékokat. Kétségtelen azonban, hogy mi nem ilyen módon képzeljük "megreformálni" Kisssváros szellemi közéletét...

A Nemes Tanács ellenében életre hívott értelmiségi fórum eleve szűkebb embercsoportot fogott át, noha nagyobbakat akartak vele megkolni. Míg a Nemes Tanács tagjai közt értelmés munkás vagy földműves is ott lehetett volna, addig az értelmiségi fórum kizárólag diplomásokat és vezető funkcionáriusokat igyekszik tömöríteni. Míg az emberek meghallgatásának jöveslata, a szélesebb nyilvánosság "követelése" társadalmi és osztályhelyzetre való tekintet nélkül származott tőlünk, addig ez a kérdőíves kísérlet már csupán a diplomával rendelkezőket tartja meghallgatandónak. Persze, föltehető, hogy a többi társadalmi réteghez, csoporthoz is érkeznének előbb-utóbb jó szándékú kérdőívek, de ez akció meglehetősen hasonlít az "oszd meg és uralkodj"-elv bevált gyakorlatához. Kisssvárosban ugyanis, mint minden "befogható nagyságú" szintéren, ismertek a cselekvőképes és értelmes emberek, s még ismertebbek a társadalmi és szakvezetők előtt, akik érdekvizonyaikba mélyen beépítik ezeket az embereket, kapcsolatokot. Mi sem volna tehát egyszerűbb, mint kevesebb és értelmesebb kérdőívet küldeni a használhatóbbaknak /hamár nem minden városalakó kapott ezekből/.

A kérdőív, amelyben kinek-kinek érdeklődési köréről, házi könyvtárának nagyságáról, a munkahelyi demokrácia érvényesüléséről, a város 5-10 éves fejlődésének megítéléséről, illetve a lemaradásokról, az egészségügyi helyzet színvonaláról és a kért elköltözési szándékáról faggatják az értelmiségieket, látszólag kitűnő eszköze egy amatőr, belső használatra készülő közvélemény-kutatásnak vagy időszerű Kisssváros méretű hangulatjelentésnek. A válaszadók egy része így is kezeli, s eszerint tölti is ki. Próbaképpen tíz emberrel be-

széltem a kérdőívekről: ketten vissza se küldték, ketten beosztottaiknak adták át kitöltésre a saját példányukat is, két-
tő meg sem kapta, négyen pedig "semleges dolgokat irtak bele".

E látványosan demokratikus lehetőségtől - tapasztalatom
szerint - éppen azok idegenkedtek a legjobban, akik "akárnak
tenni a városért". /"De nem így!" / Kis városról lévén szó, akár
a jó, akár a rossz vélemény az információs csatornákon /értsd:
a szóbeszéd hullámhosszán/ egyhamar szétterjed, és féltő, hogy
egy ilyen válaszadás "visszeüt" adandó esetben a haladást sür-
getőkre. Ezt pedig csupán a "harcosabbja" vállalja, ilyenek
azonban nincsenek sokan a városban.

Kétségtelen, hogy sokan az adatszolgáltatás és -gyűjtés
főlslegességére hivatkozva nem álltak hozzá barátsággal a föl-
kinált lehetőséghez. Van azonban egy súlyosabb oka is a kudarc-
nak /mert hadd minősítsem így - még a földolgozás előtt - a
vállalkozást/, mégpedig a kérdőív tisztázatlan nyilvánossági
szintje. A kérdőív három és fél oldalából egy és negyed /tehát
körülbelül egyharmada/ a kérdezett "lekáderezését" hivatott
szolgálni. Ezek a kérdések teljesen függetlenek a kérdőív dek-
larált szándékától. Ráadásul elköveti szerkesztője azt a mühi-
bát, hogy a bevezetőben anonimitást "ígér", lehetőséget ad a
szignó nélküli véleménymondásra, s ezután a kérdések tetemes
mennyiségét szánja a kérdezett kilétének visszakereshetőségére:
miután név nélkül nyilatkozhat a delikvens, kedves közvetlen-
séggel tudakolják tőle a születési évét, munkahelyét, diplo-
mája megszerzésének időpontját, gyerekeinek számát, a Kisss-
városban töltött évei számát, korábbi lakóhelyét, társadalmi
megbízatásait, lakásának típusát, házastársa foglalkozását,
havi jövedelmét, tudományos fokozatát, jelenlegi tanulmányi
helyét, publikációinak helyét és idejét, könyvtári tagságát,
gépkocsija mibenlétét stb. Azt gondolom - és nem csak én -,
hogy nem is kell különösebb számítógépes apparátus egy amúgy
is ismert kör egyedeinek "betájéltásához", vagyis hogy a nyi-
latkozók eleve számíthattak erre: valahol, valamikor az orruk
elá dörgölik, akármit irjenek is. És hogy ez mennyire megtör-
ténhet: tíz emberből kettő is mesélte, hogy a pártbizottság

egit-prop. osztályának vezetője rájuk telefonált a leadási határidő után, hogy "öregem, nem küldted be a kérdőívet..., mi van veled...?!"

Amikor a városi pártbizottság titkárát kérdeztem a kérdőívek hasznáról, elismerte, hogy "nem elég gyakorlottak" még az ilyenek szerkesztésében, és valóban többen is úgy küldték vissza /kitöltve vagy üresen/, hogy mivel nem biztosítja a névtelenséget, nem nyilatkoznak. /Kedvesen följánlottam a szociológusok segítségét és tapasztalatait a további próbálkozásokhoz, de nem reagált rá./ Számomra egyébként megfoghatatlan: miért nem tudták annak a fiatal kissevárosi népművelőnek a segítségét kérni, aki szociológia szakra jár végzősként egyik nagyvárosunk egyetemére?

Izgalmos volna hosszasabban elemezni ezt a kérdőívet. Helyhiányában azonban csupán néhány kérdésre térek ki. A nyitott és zárt /illetve választásos/ kérdések variálásával, úgy tűnik, mintha a városiakat érdeklő valamennyi aktuális kérdéskör területekre kerülne. A "jó nevelt választóóra" számító kérdőív azonban épp a legizgalmasabb kérdéseknél kínál választási lehetőséget 2-5 alkérdéssel, vagyis kizárni igyekszik a legfontosabb válaszokat, ugyanakkor pedig nyitott kérdéseiben kitűnő alkalmat ad egyszerű, illetve egymondatos válaszadásra. Hadd idézzek példákat!

"A munkahelyi demokrácia vállalásánál, intézményénél hogyan érvényesül?" Alkérdések: "1/ kifogástalanul, 2/ elfogadhatóan, 3/ nem érvényesül". /Fnyyi. Hogy miért, hogyan, mikor, mi érvényesül vagy nem érvényesül, nem érdekes - miközben országos fórumokon szoktunk az üzemi demokrácia fejlesztéséről és erősítéséről határozatokat hozni./

"Hogyan ítéli meg Kisseváros általános fejlődését az utóbbi 5-10 évben?" /Költői kérdés: ha bármikor is fejlődött beruházásokban ez a város a 700 éves múltja előtt, akkor épp ebben az

időben! / Választási lehetőségek: "1/ dinamikus, 2/ közepes, 3/ stagnál". /Kész./

"Melyik kisssvárosi oktatási és kulturális intézményünket tartja a legszínvonalasabbnak?" /Nyitott kérdés. Na, melyiket? Olyan sok van?/

"Melyik szépirodalmi, képzőművészeti vagy filmalkotás nyújtott legnagyobb, legmaradandóbb élményt az Ön számára? Ne csak a közelmúltra gondoljon!" /Nyitott kérdés, megkötésekkel... Tehát zenére, színházra, előadóstre, vitára, ismeretterjesztő előadásra stb. véletlenül se gondoljon!/

Satöbbi...

Meggondolandó: mi derülhet ki egyáltalán az ilyen kérdésekre adott /akár őszinte/ válaszokból? Mondjuk, hogy néhány tucat ember szerint csak közepesen fejlődik a város és nem dinamikus...? Vagy hogy X Hofit szereti, másnak inkább a fiatal Honthy Hanna kínált életre szóló műélményt...?

Ez a nyilvánvalóan világos elgondolások nélküli vállalkozás kétlem, hogy bármi sikerrel járhat. Hacsak... Hacsak avval nem, hogy utólag hivatkozni lehet rá: öregem, mi megkérdeztük, te válaszoltál, ime, itt a kérdőíved... /Utólag rá is irtuk a neved, hogy könnyebb legyen kartotékolni./ Erről akkor más volt a véleményed!, vagy: erről nem /és miért nem?!/ beszéltél akkor?!

A módszeres önigazolásra törekvő kisssvárosi politikusi stratégia úgy tesz, mintha a költői kérdések /pl.: "Elégedett-e a város egészségügyének jelenlegi színvonalával?"/ és az eleve skatulyákba rángatott válaszok /"dinamikus, közepes, stagnál" / valamiféle garanciát nyújtanának, bizonyítékot a fejlődésre, s - feltehetően - oppozíciós bázist a "mindent támadó és megkérdőjelező" szociológusok ellen. Pedig az eredmények "csakazértis" bizonygatása inkább gyanút szül, s elnéző mosolyt részünkről, akik nem az eredményeket vontuk kétségbe. A kérdőív megalkotói

számára úgy tűnhet - némi öncsalással -, hogy mindent megtettek "az objektív helyzet feltárása érdekében", hogy megfelelő módon információkat nyertek "a város értelmiségének helyzetéről". Pedig ilyen fölszines módon csupán jövőbeli csalódásaikat tudják eleve biztosítani... S bár a kérdőív "belső anyagként lesz kezelve" /és meg kell jegyeznem, hogy szóbeli ígéretet kaptam a "betekintésre"!/, kíváncsi lennék: milyen visszajelzést kapnak az eredményekről a kérdezettek?

A MELÓS KÖZBESZÓL...

A kissé városi nyilvánosság alapvető hiányossága, hogy szinte nincs is igazi fóruma az innen- és onnannézetek, a másféle vélemények összehasonlításának. A vezetői magaslatok megjárása közben be-bekopogtam a vezetettekhez is. Tőlük idézek "alulnézeti álláspontokat" az összkép árnyalása céljából.

"A munkahelyemen vegyes érzelmekkel fogadták ezt a szociográfiát... Volt, aki gratulált nekem, hogy na, igazam volt... Egyeseknek újra X elvtárs vagyok megint, nem Karcsi... Volt, aki másnap-harmadnap nem köszönt, de azután köszönt, és még ma is köszön... Volt, aki fölháborodott, hogy hogy lehetek ilyen marha, hogy fejfel megyek a falnak?! Én azt a pár sort, amit kiemeltetek abból a két és fél órás interjúból, azt vállalom, aláírom a magam nevében most is... Viszont vannak ebben a házban olyanok, akik ha a föld alá bújnak, akkor is csak ilyen intézményben dolgozhatnak, mert ez a szakmájuk, ez a hivatásuk. Ezzel azt akarom mondani, hogy bármiféle retorziót tapasztalnék, én nem hiszem, hogy a következő hónapban még itt a házban dolgoznék... Nem tartom valószínűnek, mert nekem nem ez az egyetlen kenyérkereseti lehetőségem! ... Az emberek valószínűleg a felső állásfoglalást is várják, de mert az késik, most még ők sem nyilatkoznak... Mindenesetre ez a cikk rendkívülien ült, és kellett ez a cikk! ... Az érintettek, akik azért fölkaphatták a vizet, egyfajta várakozási álláspontra jutottak, egyfajta hallgatásba burkolóznak..." /40 éves szakmunkás/

"Én egyáltalán nem találtam az anyagban semmi kivetnivalót! Azért sem baj ez, mert az itt élő emberek sorsát próbálta

a maga realitásában föltárni. Világos, hogy esetenként szubjektív volt, mert mindenki a saját álláspontja szerint állította össze az anyagot. És itt az én problémám: hogy kialakult egy reakció, egyfajta sértődöttség, és egy ilyen ügy kapcsán számitani kell rá, hogy sok ember a népszerűséget is hajszolja. És itt volt egyfajta felháborodás emiatt, mert természetes dolog, hogy ez a város vezetősége magasabb szempontjainak nem jó. Számomra, aki rengeteget számoltam számjegyekkel, nagyon alaposan átgondoltam is a város ügyeit, akár a művelődés, akár a demokratizmus kapcsán, de a társadalmi élet kapcsán nem mindenben értek egyet a megírt anyagokkal, de az egy óriási dolog, hogy az ember gondolkodásra készíti saját magát a munkáját illetően..." /Gépgyári munkás/

"Az elindító gondolat után a város részéről annak kellett volna lenni, hogy keresni és kibogozni, hogy valami olyan legyen, mintha kívülről nézném... az egészet... Hát emberek! Fogadjuk már el egy kicsit azt, hogy itt vagyunk, mi is benne vagyunk, és egy kicsit hibásak is...! Szóval itt ez a kettős látás kell, és ez egy nagyobb téma, egy sokkal összetettebb... Szóval nem az kell, hogy írjunk mindenkiről! ... Most az egészről az jött ki, hogy a várost pillanatnyilag negatívan lehet megítélni... Az volt a címe, hogy 'Bajgyűjtemény', és úgy költött volna elvállalni mindenkinek, hogy így van, ez van... És aki ezt úgy gondolja, hogy ezt nem akarja, annak többszörösen egy olyan valami lehet a háta mögött, ami énszerintem megbontható és végtelen kellemetlen lehet esetleg néhány ember számára... Viszont ez nem jelenti azt, hogy ez megoldás..." /Munkásfiú a szövetkezeti iparból/

"Az én nyilatkozatomat is megbirálják, de ez nem probléma... És nem az értékét akarom aláhúzni ezzel, illetve csökkenteni, hogy itt természetesen ez a folyóirat a pedagógus értelmiségiek körében járatos, de nálunk én konkrétan megnéztem, hogy egyetlen embernek jár ez a folyóirat a gyár 800 fős kollektívájából... A másik az, hogy utána egyéni torzításokon ment keresztül a szociográfia, és még az is fölmerült, hogy mi így küldjük föl, áttételesen, a néptől jövő információ formájában... Szóval, attól függetlenül, hogy a demokratizmus problémái formá-

lisak, szóval ez nem zárható le egy láda-kérdéssel..., mert világos, hogy mi egy erjedő társadalomban élünk, és hogyha ezt rugalmasan kezeljük vagy politikusan inkább, akkor tudhatják nagyon jól, hogy az intézményes ügyek azok nem oldhatják meg a demokratizmus problémáját. Mélyebben el kéne ezen gondolkodni!" /Középkorú ipari munkás/

"Természetes dolog, hogyha egy ilyen idealizált képbe, egy idealizált mintába egy ilyen anyag belemegy, hogy dialektikusan nevezzük meg a dolgokat: tehát a jó meg a rossz, a gondolkodásmód meg a cselekvés érthetővé válik abban a pillanatban, amikor nem is akarják megérteni... Mert végül is nem volt rossz ez a szándék, de le kell rombolni az ilyen idealizált ügyeket, mert egyébként ezek rombolják a dolgokat... Mert az, ha bibor-szinű képet festenek, lehet, hogy ideig-óráig szép lesz és be lehet dumálni az embereknek, de szóval megvannak a mögöttes társadalmi jelek, amikről nem szívesen beszélünk: nem megy a marxizmus kérdése, nem megy a demokratizmus, mert nem mondják el az emberek a véleményüket stb... Ezek a konkrét élményeim, mert szépen megfogalmazott dolgok mögött az emberek - márpedig nem szabad lebecsülni az átlagos embereket sem -, szóval nem a valóságot látják." /Nagyüzemi művezető/

"Amikor meghívót küldtetek nekem a Nemes Tanács második ülésére, amiből végül is nem lett semmi, behívatott a főnököm, mert nem tudtátok a címem és a gyárba küldtetek, szóval behívatott a párttitkár, és felelősségre vont, hogy miért és hogyan kerültem én kapcsolatba veletek...?! Még a nevedet is tudta, és a boritékról megismerte, hogy ti küldtetek... Hát, ilyenek vannak!" /Fiatal ipari munkás/

"Óriási haszna van ennek a szociográfiának! Húsz év távlatában itt nem volt ekkora felrázó erő! Ez mindenképpen, pozitív-negatív vonásával együtt is felrázó, és kell is hogy legyen, mert hogyha ez nincs, akkor marad a tespedtség... De ezt csak a pozitív oldala felől szabad nézni, mert akkor jelent előrejutást. Viszont álljunk meg egy pillanatra! A személyeskedést ki kell zárni, mert ennek adtunk egy demokratikus formát, és ki is

zárjuk belőle... Kár érte, hogy nem akarják megjelentetni a többi tanulmányt! Publikálni kell! Messzemenően publikálni kell, és nem kell félni a megjelenésétől! Nem kell pofozkodni, hanem fórumokat kell létrehozni, ahol ezekről beszélni lehet... És az óriási dolog, hogy te még ide mersz jönni, ebbe a barlangba!" /Egy szövetkezeti dolgozó/

"Én vállaltam, ha odajött valaki, hogy olvastam-e a folyóiratot, arra azt mondtam, hogy nem, nekem hivatalból megjelent...! Úgy nézett ki az egész, mintha én már hivatalból lennék berne, mert én nyilatkoztam... Pedig volt néhány tanár vagy városvezető, aki nyilatkozott vagy nem, vagy nem is akart, pedig önekik mindegyiknek elvből kellene nyilatkozni, mert ez a kötelességük. És bár nekem nem kötelességem, de miért ne nyilatkozzak, amikor látok én is, és ha valaki ezeket összegyűjti, hogy 'mondta a felső, és mondta az alsó', akkor ennek valahol egyensúlyba kell kerülni... A vitát nem lehet elkerülni. Semmiképpen! Nem kell szégyellni, mert nem lehet mindenki egy nagy, magasságos, abszolút szuperlativusz ürge, aki el tud mindent intézni, el tud mindent képzelni, és meg is tud mindent alkotni... Mi most kialakítottunk magunknak egy olyan demokratikus körülményt, amire törvényszerűség és törvény adta lehetőség van. Dehát hogyha akarok valamit, akkor előbb ahhoz kérdezni kell! De például ennyi sok munka után, ilyen sok profi után - ez az én véleményem, szubjektív nézetem - nem két írást vártam." /Fiatal szolgáltatóipari munkás/

"Ez egy olyan dolog, hogy én is meg tudom csinálni ennek a fotelnak a lábát, de a haverom is... De ha én látom, hogy ő hogy csinálja, akkor úgy lesz a legjobb...! Ezért még aki funkcióban van, még az sem lehet egyoldalú! Itt addig, amíg valaki nem gondolja, hogy itt vannak eredmények, pozitívumok, nagyon sok, de ugyanakkor van énnekem egy másik oldalam, amit nem ekkora embertömeg ismer, hanem csak amekkora, és lehet, hogy ez tartja énköörülottem az alapokat, és így emel magasra... Szóval minden embernek meg kell - és minden körülmények között meg kell - látnia az újat, máskülönben ilyen kis beporosodott, kissé városi homokkal elfödött valaki lesz, pedig lehet, hogy ők úgy érzik, hogy Kisssváros legnagyobb császárai... Igen ám, de van még itt valami: tavasszal jön a szél, és lefújja róluk a homokot,

és akkor mi marad...? Szóval..., itt olyan sok hülyeség van, hogy abba én nem is megyek bele. Csak néha dühíti az embert... Szóval, ha én azt mondom, hogy máma csinállok egy szép munkadarabot, holnap csinállok egy még szebbet!... De én csak akkor vagyok munkás, ha holnap újra szépet csinállok, sőt, még szebbet! Nekik is így kellene csinálni! Hát nem...?" /Fiatal asztalos szakmunkás/

Őszintén szólva meglepett - bár nem először tapasztaltam -, hogy az a fajta öntudat, amely e mozgalmi hagyományokkal nem-igen rendelkező városban a kétkezi munkát végzőket jellemzi, mennyire nem értékesülő érték, s főleg hogy mennyire nem talál magának szövetségest Kisssváros értelmiségi köreiből. A pozíciókhoz hozzárendelt, "jogosítványfüggő" értelmiségi megnyilatkozások csak szorongva, titkoltan vállaltak szellemi és indulati rokonságot a szociográfia kritikus alapállásával, ugyanakkor a fizikai munkások rokonszenve lényegesen direktebb volt. Beleszólási joga és lehetősége egyébként van mindkét csoportnak, ám a munkások reflektív viszonya, magabizó ereje szembeütnő ellentétben áll az értelmiségiek önbizalom nélküli, féltékeny kisebbség-tudatával. A nem humanizált városvezetői döntések persze mindannyiukat ugyanúgy érintik, de a közösségi ellenvéleményezésben valószínűleg többen nyom a munkások számon kérő, olykor fölháborodott megnyilatkozása, mint a kilátástalanságra legyintő, optimista prognózisra mosolygó szellemiek alávetettség-érzése. Érdekesnek tartom, hogy azt a jellegadó karaktert, melyet a munkások állásfoglalása jelez, a város irányítói meg sem próbáltak fölmérni, nem is számolnak vele mint e szűk mozgástérben mégiscsak jelenlévővel. Pedig a hallgatás és a belenyugvás szerződését velük senki nem kötötte meg, s a döntésekben való szerepvállalás emberi szempontjait a maguk értékrendjéből hozták ők is a közönsébe. Számukra, mint ez válaszaikból is kiderül, a "más" város nem egyértelműen jelent "rosszat", a konfliktusnélküliség nem azonos a kellemes élettel, az éppen meglévő nem egyenlő a lehető legjobbal... A hivatalból nyilatkozók, az illemdexet betartók, a megfelelési kényszerekkel korlátozottak helyett talán éppen ők lesznek azok, akik erre-arra megfontolások helyett továbbra is kimondják majd véleményüket, akik egy legyintéssel el nem intézhető szemléletet képviselnek ezután

is, akik a viszonyok általános javulása esetén lesznek csak elégedettek, s formális ígéretekért cserébe nem teszik félre majdan a tisztánlátás kényelmetlen, de erőt adó lehetőségét.

A DÜHÖNGŐ ISKOLAIGAZGATÓ ESETE A HITEHAGYOTTAKKAL

Amidőn jegyzőkönyvek, följegyzések és hangulatjelentések szóltak a szociográfia terjedéséről mint valami ismeretlen veszedelemről, melynek senki nem tudja okát és következményeit, izgalmas, figyelemre érdemes folyamatok indultak meg a kisssvárosi emberi kapcsolatokban. Így esett meg, hogy például a marakodássá fajult viták, a megszikesedett bosszú-fogadalmak légkörében sor került jó néhány nekünk nyilatkozó ember tetemrehívására. Az alábbi eset mégér egy fejezetet, mert rámutat a kisssvárosság lényeges jegyeire: a beszűkült tudatra és értékrendszerre, a szigorú kapcsolati hierarchiára, a kiszolgáltatottság és a kiszolgálás, a zárt érdekviszonyok emberellenes, őszintétlen és életrontó megnyilvánulásaira.

A folyóirat egyik számában öt bekezdést kap egy volt kisssvárosi gimnazista önvallomása. A helybeliek ismerték a nyilatkozót, és elítélték kritikus magatartását, sőt: vitatták jogát a bírálathoz, mondván, hogy éppen elég előnye volt az uralkodó állapotokból, akkor meg maradjon csöndben! A vallomás közbotrányt okozott Kisssvárosban, személyeskedéssé és bosszúhadjárat-tá változtatta az érintettek indulatait vagy addig rejtve maradt érzelmeit. Az idézetben - úgy vélem - kissé rejtve bár, de megtalálható az önvallomás, az önkritika nem egy jele is. A különféle kisssvárosi értelmezések és magatartások azonban jelzik, hogy a kérdés nem ennyire egyértelmű.

A gimnázium igazgatója a mundér becsületét védelmezve a következő levelet iratja alá beosztottjaival: "Tisztelt Szülők! A folyóirat 8. és 9. számában a város életét 'bajkeverő' szemmel vizsgáló szociológusok iskolánkat - az Önök két gyermekének volt iskoláját - torzan, rosszul informáltan mutatták be. A 9. szám 32. oldalán egy XY kezdőbetűvel jelzett, jelenlegi közgazdaságtudományi egyetemi hallgató, volt tanítvány nyilat-

kozik. Sajnálatos módon a cikket /így/ olvasók az Önök fiát vélik a nyilatkozó tanulóban felismerni. Mi is - volt tanárai - úgy véljük, hogy fiuk iskolájáról adott véleményét eltorzítottan, tendenciózusan ártó szándékkal adta vissza a cikk írója. Számítunk korrekt megnyilvánulásukra, hiszen az említett nyilatkozat nemcsak a volt Alma Matert, de a volt tanítványt is beszennyezi. Volt tanárai: ....."/> /itt gépelt névsor, mellette a tanárok aláírásai, összesen tíz név, a legalsónál szignó helyett: szabad szombatos!/

A gimnázium két tanára szerint a levél aláíratása minden előzetes egyetértés és megbeszélés nélkül, hirtelenjében történt, s főleg a sebtiben összeszedhető tanárok estek áldozatává. A névsorból két név nem érvényes: nem tanították a volt diákot. Egy harmadikra számíthattak ugyan, de sajnos éppen szabad szombatos volt. Egy tanárt, aki már a szomszéd középiskola igazgatója, külön ez aláírás miatt áthívták.

Figyelemre méltó a bűnbakképzés mechanizmusa... Idézek a kissevárosi reakciókból:

"Hülyeség ez a levél! Tiszta hülyeség. Ha az ember végigragja magát szavanként a szociográfián, meglátszik, hogy fölgöngyölödött állapotban talált valami... Csakhogy nem 'bajkeverő' kerül itt szembe a várossal... Hát mit beszél ő a városról, mit ad ő jelzőket a szociológusnak, hogy azok csak a bajt akarják látni...?!" /Nyugdíjas mérnök/

"A szülőknek eddig volt egy idealizált képük az iskoláról, amit végül is nem volt módjuk és joguk pontosítani, nem volt joguk kétségbe vonni. Ez differenciálódott vagy akár meg is változott azáltal, hogy itt szóba kerültek bizonyos nem pozitív jelenségek is. Ez az, amit én nagyon pozitívnek érzek...!" /Gépgyári szakmunkás, művezető/

A városi pártbizottság titkára sértődötten nyilatkozott, egyben számon kérő is volt; ha ő komolyan veszi az író, illetve a nyilatkozó vádjait, akkor le kellene váltania a gimnázium igazgatóját. Ha nem, akkor hogy ítélje meg a szociográfia szer-

zőjét? Tehát vagy az író, vagy a rebellis diákot kell becsületsértésért följelentenie a gimnázium igazgatójának....!

"Természetesen én azt tartom, hogy mi, akik sértett fél vagyunk és talán szép kifejezéssel illetve: fáklyák, kell, hogy az embereket melegítsük! Én ezt egy olyan szélnek érzem, ami lehet, hogy azért van, hogy jobban lobogjunk, jobban izzva, tisztábban, tisztességesebben. ... Én annyit tudok mondani - a Bibliából veszem a példát -, hogy az ember őriz negyven birkát, és abból egy elkallódik, akkor el kell menni, hogy visszatérrelje a nyájba... Nekünk körülbelül ezt így kell megítélni. Nos hát, a gimnáziumban is nagyon sok rendes gyerek van, de egy elkalandozott, akkor érte kell menni - idézőjelben -, és nem megtagadni azt. Vissza kell hozni! Ezért az egyért kell áldozatot hozni, és tudomásul kell venni, hogy nem jól őriztem teljesen a nyáját, mert azért elkallódott közülök...!" /Középiskolai tanár/

"A gimnázium nivócsökkenését nem lehet ilyen összegző módon nyilvánosságra hozni...!" /Kórházi főorvos/

"Nem azt nézik, amit leírtak, hogy hol mi van, és miért van úgy, hanem hogy kik írták, hol írták, miért írták, majd mi megmutatjuk nekik...! Tehát nem a helyzetet keresik és változtatják meg, hanem vádakkal indulnak az írók ellen." /Egy kisvárosi lelkész/

Egy gimnáziumi tanár vallomása: "Az igazgató titeket ilyen nagy felforgató, szinte antiszociális elemeknek mondott el, bajkeverőknek, és ez úgy van beállítva, hogy ti csak rosszat mondhattok, tehát már úgy kezdődik a dolog, hogy 'nem is biztos, hogy így volt, hanem csak a szociológusok megírták'. Egész nap üvöltött, ilyen kövér volt..., felfújta magát... És alá kellett írnia mindenkinek a levelet, mert egyet nem érteni nem lehet... Ő jön a nagy pocakjával, és az mindenre felelet... Aki nem ért egyet, az elmehet - de tudod mi van?! Annak a munkájában holnapután találunk egy szálkát. Nem is volt senki a tanári karban, aki azt mondta volna, hogy volt értelme is ennek a szociográfiának...! Volt, aki nyilatkozott korábban, de most visszalépett...

Az igazgató tulajdonképpen mindent megpróbált, hogy féljenek is... Természetesen üvöltött az egész nevelői értekezlet alatt, mindenkit macerált, hogy hogy lehetett engedni, hogy ez megjelenjen, és természetesen mindenki bűnös, még akit nem kérdeztek meg, az is, mert miért nem állt ki a gimnázium mellett?! Külön folyóirat-értekezletet hívott össze. Persze arról nem beszélt, de a városi párttitkár sem beszél, mert az is szemet huny ilyenekre, pedig igazán tudhatná, mert azért első titkár, hogy mindent tudjon, és tudnak is ezek mindent, miért épp ő ne tudná, amikor a felesége is ott van a tanári karban, látja, hogy mi folyik, tehát ha mástól nem, de a feleségétől tudhatná, de az is kénytelen elviselni az igazgató ügyeit, például hogy minden évben Sz.-ről hozatja azt, aki az iskolai tablót megcsinálja, és azzal már jön a fotós is külön. Úgyhogy azt a kis pénzt, azt is el engedi vinni!"

Bevallom, a sokféle "kivülálló" szinte egybehangzó véleménye a fiú pártjára állított, s bár sokan óvtak attól, hogy bemerészkedjek "az oroszlanbarlangba", mégis bekopogtam az igazgatóhoz, hogy álláspontját megismerjem.

Sebesült vad módjára járt föl-alá az irodájában, és lefojtott feszültséggel, de diplomatikus bájosollyal fogadott, kávéval kínált, és megtiltotta, hogy magnóra vegyem, amit beszélünk. /Megjegyzésre újfent érdemes, hogy a kisvárosi közéletnek sohasem az önjelölt munkásai, mindig a kinevezettjei tartózkodnak inkább a beszélgetést utólag mindkét fél előtt igazolni képes magnófelvételtől./ Kérem az olvasót, hogy a lejegyzés túlzásait írja memóriám rovására...! Idézem az igazgatót.

Meg kell mondanom, hogy rendkívül stréber, rendkívül helyezkedő alkatú gyerek volt, aki soha olyan gondolatot nem hordozott, ami önálló lett volna, mindig az volt a véleménye, amit kellett mondani. Nagyon tudta ezt csinálni. Egy stréber volt. Egyébként annyira a tenyerünkön volt hordva a kis X., hogy ezért fájt a legjobban, amikor azt nyilatkozta, hogy ez a testület fölhogult, ez már nem az, ami volt, és hát erkölcsileg az a nyomorult igazgató a felelős... Hát kérem, én harminc éve vagyok tanár! Nem is rossz! Nem én kerestem ezt az állást!

Engem úgy hoztak ide 15 évvel ezelőtt K.-ról. Az ottani tanári munkámnak, ha utánanéznék: pártonkívüli voltam, de ennek ellenére elsők között a megyében, aki kiváló tanár kitüntetését kapott. Azóta a munkámat többé-kevésbé rendesen elvégzem. Az a gyerek, amikor érettségizett minálunk, akkor már tíz éve én voltam az igazgató, és hadd mondjam el, hogy a tíz év alatt az én minden hibámmal és érdememmel együtt ez az iskola jelentősen megváltozott. Neki azt mondta a tanára, hogy itt minden szertefoszlik, 'mi van már itt?', az igazgató csak a sportot szereti meg ilyenek... De hadd mondjam el, hogy nemcsak hozzánk volt hálátlan, mert a szülő is sokat tett érte, mert olyat tett, hogy otthagyta a komoly állását, és elment fizikai munkásnak, hogy a gyerekei fizikai munkás gyerekek legyenek az egyetemen... És ezt a bírálatot az egész testület kapta, és az a törekvés, amit mi csináltunk, annak nagyon rosszul esett, hogy így méltányolják... És ezt számításba kellett volna venni, mert ennek a testületnek a pillanatnyi létszáma 29 fő, és megmutathatom önnek azt a belső használatra készült statisztikát, amit épp most készítettem el, hogy milyen arányban vannak a mi nevelőtestületünkben a 10-20, sőt 25-27 éve tanító pedagógusok... És vajon megnézték ezek a 'szociográfusok' - vagy minek nevezik magukat - azt a statisztikát, hogy milyen a felvételi arányunk az egyetemre, hogy hányan tanultak tovább abból az intézményből, amire ők azt mondják, hogy hanyatlik és felhigult?! Nagyon sajnálatos, hogy nem emlékszik a tanáraira a fiúcska, mert arra az egyre nagyon vigyáztam, hogy csak azok írják alá a levelet, akik tanították is... Bár, lehet, hogy a jelenlegi kémia szakos tanár az nem tanította - de könnyű ezt megnézni valahol... Tudom, hogy rajtam nem látszik, a 105 kilómon, de én valóban szeretem a sportot, sőt, nem is csak szeretem, csináltam is, nem úgy, mint ezek a szociológusok, akik nyilván nem sportoltak... Megmondom őszintén, hogy az ilyeneket, akik az egyetemen magyar nyelv és irodalom szakon végeztek, és ezután otthagyják a pályát, és elveszik a helyet más, rendes embertől, és elmennek ilyen 'szociológusnak', és azt hiszik, hogy nekik mindent le lehet írni, mert ők az egyetemre jártak... én ezeket nem tartom sokra...! Úgyhogy mondja meg nekik, hogyha én majd nem leszek jó már sem tanárnak, sem igazgatónak, akkor majd szociológusnak, ilyen irogatófélének megyek én is, addig nem. Úgyhogy

mondja meg a szociológusoknak, hogy azóta én nem nagyon szeretem, illetve nagyon nem szeretem a szociológusokat meg szociográfusokat!

Mint hogy rosszabbat ígértek, meglepetter tapasztaltam, hogy élve úszom meg a beszélgetést. Annyit azonban mindenképpen lesűrhettem, hogy e demagóg gondolkodású, agyonbeszélős technikával dolgozó, klasszikus értelemben despotikus uralkodót nehéz lehet munkatársainak, alárendeltjeinek észérvekkel meggyőzni. Csodálkoztam azon is, amit meséltek: nem kapott igazgatói rávót az a tanuló, aki a naposasztalnál állva a folyóirat vonatkozó számát olvasta, s a mellette elviharzó igazgató mindössze annyit vetett oda: na, olvasd csak, hogy milyenek vagytok!

Igazgatóknak a szociográfia műfajáról egyébként önálló, eredeti véleménye van, olyannyira, hogy érdemes idéznem. Ez az egész szociológia vagy szociográfia vagy hogy nevezik, ennek így nincs hitele, semmi értelme sincsen! Ez ma egy divat, ami nem mindig volt így, de most ez van, hogy nem is beszélnek velem, de kicikkezik az egész intézményt... Ennek éppen az a túlzás a jellemzője, mint ahogy az ötvenes években mindenről csak a jót lehetett mondani vagy leírni, ez most így átfordult, pedig éppen annyira nincs értelme... Az ötvenes években legalább nem lehetett így rámászni egy intézmény vezetőjére, aki évtizedek óta csinálja tisztességesen és eredményesen a munkáját, és azt leírni, hogy pályarontók vagyunk, meg hogy az iskola felhigult... Ezek ilyen tízéves periódusok..., most éppen az van, hogy mindenről rosszat kell írni. De a megyei KISZ-bizottság sem tudta, hogy mi lesz belőle, azok is azért rendelték meg ezt a szociográfiát, mert nem tudták mire költeni a pénzüket, ami fölösleges volt...!

"Itt az azért kiderült, hogy éppen ez a fiú volt, akit az iskola futtatott...! Úgyhogy ha ez önvizsgálatot jelentett volna tőle, akkor azt jobban köllött volna kifejezni... Így már könnyebben lehet egyetérteni a gimnázium igazgatójának fölháborodásával, illetve a tanári kar fölháborodásával, mert azért ilyen kijelentésekre, hogy fölhigult, mindenki fölhőköl, hogy mi az, hogy fölhigult? Talán az én feleségemmel is fölhigult?! Értd? Szóval, ha úgy vesszük, az egész magyar közép-

iskolai ügy fölhighult, ezt tudja mindenki. Hát ezt nem is lehet tagadni. Igen, de a város esetében ezt a kijelentést mindenki sérelmesnek veszi, mert túlságosan a 'mi ügyünkről van szó' formát ölti a dolog... A másik az, hogy az a fiú kihozta a KISZ-t is, és megint csak a fiataloktól tudom, hogy őt éppen a KISZ futtatta, úgyhogy éppen a fiatalok mondják, hogy ő neki aztán nem szabadott volna így nyilatkoznia, hogy a KISZ-be az lép be, akinek ez jó az egyetemen. És hát ezért mondom, hogy - bár én nem ismerem őt - az a vélemény, hogy éppen neki nem szabadna mondania..., mert éppen ő igazán a karrierista, és szóval úgy néz ki, hogy most ő a saját fészkebe piszkít..."

/Egy fiatal helyi könyvtáros/

Úgy gondolom, sürgősségtelen a magyarázat a magatartások és érdekviszonyok ütközéseinek ebben a "nyolcadrangú" ügyében... A kissevárosi "tirannoszauruszok" természetrajzához, úgy érzem, ez az eset is példaértékű adalék. Megérezékitője azoknak a helyi háborúknak, melyek tenger sok energiát szívnak el az érdemi munka, az alkotó szándékok készleteiből... Pazarlás ez ilyen energiagazdálkodás időkben...!

A SZOCIOGRÁFIA KIVÜLNÉZETBŐL AVAGY KISSVÁROS MADÁR- TÁVLATBÓL

"Kissevárosban azt hiszik, hogy én már nem is tudom, hol tart a város, mert húsz éve Pesten élek. Pedig tévednek! Sokkal jobban tudom, mint ők, mert rálátok a városra, mert hetente hazajárok, és a rokonságtól, atyámfiaitól mindent megtudok, mi történt, a változásokat pedig magam is érzékelem..." - mondta egy kissevárosi származású, fővárosban élő értelmiségi. /Érdekes egyébként megjegyezni, hogy a Pestre jött kissevárosiakból szinte kivétel nélkül értelmiségiek lettek!/

Kissevárosban nyilván kibicnek mondanák a "kivülről okoskodót", aki nem vesz részt a helyi sárdagasztásban és porsöpörésben. Tapasztalatom szerint azonban a város nem engedi el fiait végleg: az elszármazottak is óriási kötődést éreznek.

A szociográfiai tanulmányok megjelenésével szemben a leggyakoribb kérdés a "miért éppen velünk foglalkoznak?" volt. A kisssvárosi vezetők a legkézenfekvőbb magyarázatot választották: bizonyára a megyeszékhelyen kaptak konkrét instrukciókat, hogyan lehet leleplezni Kisssváros vezetőit és "fölplan-
kolni" a vitatható ügyeket. Merényletre, előre megfontolt "gyilkossági akcióra" gyanakodtak, s ez el is terjedt a városlakók közt - mint tény, föltehetően a "kiszivárogtatás" csatornáin keresztül. "Támadásos védekezés" - ez volt kényszerű reakciónk, s a továbbiakban ez szolgált stratégiai alapelveként is. Sérelmük legfőbb ürügye és oka az volt, hogy a megyei vezetésben nem mindenki szimpatizál Kisssvárossal, mert némelyek Kisssvárosból "kerültek föl", s ezek közvetlenül a jelerlegi első titkár ellen vagy mellett állnak, de az erőviszonyok iger változékonyak...

A folyóirat szerkesztőinek és a megyei pártbizottság munkatársainak a cikkírókkal lezajlott találkozóján elhangzott az a megyei álláspont, hogy a szociográfia hasznos és a mai magyar valóság föltárára alkalmas műfaj, Kisssváros pedig "nézzen szembe problémáival, önmagával". Ez az állásfoglalás végképp "azt látszott bizonyítani", hogy megyei "megrendelésre", sőt: fölbérléssel készültek a tanulmányok.

A kisssvárosi vezetők figyelmét persze valahogy elkerülte az, hogy a megye több városáról készültek már a közelmúltban is szociográfiai dolgozatok, hogy a megyei tanács folyóirata az egyik legfőbb támogatója a hazai szociográfiai kutatásnak, és köztudomású volt, hogy egy faluszociográfia és Kisssváros szociográfiája után a megyeszékhely lesz a megyei vezetés következő "megrendelése". Kisssvárosban a legjellemzőbb közérzet a "ránk jár a rúd" volt, mert valahogy kieshetett figyelmük köréből a tágabb haza, a szomszéd városok és szomszéd megyék problémáinak föltárt valósága.

Más kérdés persze, hogy amidőn a megyei vezetők "a valóságfeltárást támogatók" pózában tetszelegnek, a teljes valóság földerítése már nekik sem nyíltan vállalt érdekük; amikor azt

mondják: "Kissváros nézzen szembe önmaga problémáival", ugyanakkor elfelejtik azt is kimondani, hogy "a megye is nézzen szembe Kissváros problémáival"! Pedig a beruházási, fejlesztési lehetőségek, az átfogó, "felülről elrendelt koncepciók", tehát Kissváros anyagi részesedéseinek kérdései föltehetően sok szempontból szembeállítanak Kissvárost és a megyét.

A megyei vezetés véleményének dacára /vagy éppen ennek ürügyén/ megindult Kissvárosban a "mézesmadzag és furkósbot" politikai gyakorlata. A megtorló hadjáratok néha olyanokat is érintettek, akikkel nem is beszéltek a tanulmányok készítői, de régebbi "bűneik" miatt szembe kellett nézniük az addig megúszott leszámolásokkal. A városvezetők "rögtönítélő véleménypolitikai bizottságot" toboroztak össze, melynek /illegális/ főadata a közhangulat szociográfusellenes befolyásolása, a vélemények közös nevezőre hozása, elismétlése és az ellenérzések elkenése volt. Ezek a fölülről lefelé irányuló direktívák gyakorlatilag a felfüggesztett megtorlás kegyelmi gesztusával jutalmazták azokat, akik korábbi, szimpatizáns pozíciójukból a szociográfusokat elítélő csoportba álltak. Legjobb barátaink is visszafogottabbak lettek, a legharcosabb ellenzék is csupán legyintésre vállalkozott már csak, amikor a tapasztalatok továbbvitelére esélyeiről tájékoztunk. Az első megjelent tanulmányt követő harmadik hónapban már csupán a szkeptikusokat tudhattuk igazából magunk mellett, de ők is úgy találták már akkor: ezek az irások épp annyit használtak, amennyit értettek. Lényegében senki, egyetlen kissvárosi sem vette tudomásul, hogy a szociográfiai vizsgálódás annak az MSZMP tudománypolitikai programnak volt része, amely a szocialista tudat jelenlegi állapotának, az életmód, a műveltség, a szabad időtöltés kérdéseinek tisztázása céljából sürgetett közművelődési kísérleteket, közösségépítési akciókat és falusi-kisvárosi fölméréseket. Ez persze Kissvárosnak nemcsak a megyétől, de az országos szándékoktól, tervektől való idegességére is utal.

Találtam Budapesten /Kissváros pártbizottsága első titkárának javaslatára/ egy középkorú értelmiségit, aki rokonszenves objektivitással vélekedett a városról és a szociográfiáról. Idézem hosszabb beszélgetésünk egy részletét: "Ez a helyzet,

amelyen jelen pillanatban élnek ezek az emberek, alacsony nyilvánossági szintű, önmagát lényegében megvalósítani csak súlyos konfliktusok árán képes kollektíva, amelyben - ahhoz, hogy belső javításokat végezzen - meg kellene a kommunikációs szintet növelni. Na most itt jön a kérdés, hogy egy ilyen tűzérési tűz fene tudja, hogy végül is ki az ördögöt támogat?! Tehát a mikrostruktúrának a belső erőviszonyait nem biztos, hogy arrafelé fogja tolni, amerre az illetők célozták... Én lényegében ezt a folyamatot, hogy egy város belső tisztulása meginduljon, ezt nem tartom lehetségesnek ilyen rövidre zárásokkal megoldani. Ami riport itt van, az a városon annyit segít, mintha nekem lágyéksérvem van, és megkérnek, hogy az orvostarhallgatók előtt operálhassanak, de ettől még meg is halhatok, noha az operáció esetleg sikerült is... A szociográfiai munkának mindenképpen volt haszna, bármi véráldozatokkal járt. Bár konfliktusokat okozott, de Kisssvárosban az a vezetés, amely nem néz szembe mindazzal, ami volt, az nem létezhet. Idáig ringathatta magát abban, hogy kérem, nálunk vannak akut problémák, de majd a Jóistenke megoldja; de most lényegében egy lecke föladdott a vezetésnek. Hogy ennek az egésznek nincs haszna, ez nem igaz. Azt is mondhatom, hogy ami kárt a szociográfia okozott, az időleges kár, tehát, habár az orvosi beavatkozás érzéstelenítés nélkül volt, jóvátéhetetlen kár nem történt társadalmi szinten. Voltak ugyan tárgyi tévedések, és bár a valóságfeltáró funkciójában a szociográfia nagyon sokat lépett, a közzéadás formájában az írók nem számították bele azt, mit jelent az országos nyilvánosságon túl az adott mikrokollektíva számára a publikáció. Most már egyetlen dologtól függ az egész: hogy a helybeliek számára a mundér becsülete lesz fontosabb vagy pedig a feltárt problémák teljes mélységű elemzése és a lehetőségek határain belüli megoldása, amely felelősség minden tisztségviselőnek gondja kell hogy legyen." /Egy tömegkommunikációs intézmény középszintű vezetője/

Hasonló volt a véleménye a megyei pártbizottság egyik "friss" munkatársának: "A szerkesztőségnek is megmondtam magánbeszélgetésben, hogy én rossznak tartottam a leközlési formákat, tehát nem azzal indítottam volna, a Bajgyűjteménnyel, és

nagyobb tételekben hoztam volna le - de ez teljesen magánjellegű vélemény. Nagyon röviden: én érdekesnek találtam, habár néha - mikor az ember olvassa, vitatkozik vagy egyetért - sok mindenben úgy találtam, hogy van benne igazság, sok mindenben pedig talán a közelítéssel nem értettem egyet. Az természetes, hogy 'a szó elröpül, az írás megmarad' elve alapján egyes kijelentések leírva fájdalmasabbnak tunk, mint valójában voltak. Én ezzel nem azt akarom mondani, hogy a szóbeli megnyilatkozásokban a felelősség kisebb, mint az írásban megjelenetekben! Amikor mi beszélünk vagy mondunk valamit, akkor meggyőződésem, hogy azt megfelelő felelősséggel és megfelelő szinten kell végrehajtani. Ezek pillanatfelvételek, olyan pillanatnyi állapotok, reakciók. Nem a múltról beszélt, hanem a jelent értékeli, átértékeli az elmúlt időszak különösebb eseményeit, törekvéseit. De ami egy szociográfiának része kell hogy legyen: a jövő, tehát a 'hogyan tovább?' megmutatása, az ebben nem volt."

A megyei KISZ-bizottság egyike volt a megbízóknak. Elmentem titkárához, aki a következőket mondta /persze nem magnóba, mert nem fél ő, de nem szereti a kiragadott részleteket utólag olvasni/: a tanulmányok közlésének leállíttatásával ők is egyetértettek, mert egyrészt a kissevárosiak kérték, mert nagy volt a fölháborodás a nem egyértelmű közlemények miatt, másrészt nem a "várt" anyag jött ki, ugyanis több javaslatot, leírást vártak a kissevárosi fiatalság életmódjával kapcsolatban. Kár, hogy nem mutatták meg közlés előtt az anyagot - ezt jó értelemben mondja -, de nem akarták "bekérni", nem fordítottak különösebb figyelmet az ellenőrzésre, ezt a szerkesztőségre bízták... /Kezdeményezték-e a megjelent tanulmányokról vitát vagy beszélgetést a szerzőkkel?/ Nem kezdeményeztek, belátja, ez hiba volt. De túl sok megyei fórumon volt "téma" a szociográfia, ez is oka volt a leállíttatásnak. Túl sok volt a szex, nem jó nézőpontból vizsgálták a várost az írók./Volt-e előzetes megállapodás arról, hogy pontosan "mit várnak" a szociográfusoktól?/ Nem volt, nem akarták megkötni őket. /Nem voltak "elvárások", földolgozásra javasolt problémák?/ Nem, semmi ilyesmi! /Ha hiányolták a fiatalokról szóló további tapasztala-

latokat, kérték-e az írókat, hogy noteszlapjaikból, széljegyzeteikből s az interjúkból egészítsék ki a publikált anyagot - akár belső használatra szánva - további közlésekkel?/ Nem, valóban, ezt is elmulasztották...

A megyei nézőpontok keresése közben mindenkit megkértem, javasoljon nekem azok közül valakit, akik kifejezetten a szociográfiaellenes állásponton vannak. Érdekes módon, amíg a tanulmányokkal rokonszenvezők egymást javasolgatták, az ellenzők táborát senki nem tudta megnevezni /illetve: nem akarta!/. Egy közművelődési szakember szerint, aki Kisssvárosból költözött át nemrég a megyeszékhelyre: "Olyan nincsen, aki a megjelent írások ellen volna. Kicsit gondolkoznom kell ezen, de én nem tudok ilyenekről, bár hallottam, hogy voltak. Bár ezek elsősorban a személyes szimpátián alapulnak, például az első títokár személyével kapcsolatos rokonszenv határozza meg. Rengeteg kisssvárosi van itt, össze is járnak, nagyon segítik egymást. Engem minden kisssvárosi megkeresett itt, amikor megtudták, hogy idejöttem. És nem azt mondom, hogy csócsálva olvassák a szociográfiát, de még mindig van bennük valami érdeklődés, amellet, hogy azért biztosan gondolják, hogy: 'na, nesztek, megkaptátok!', de nem az a domináns. De az mindenképpen mutat valamit, hogy a kollégiumból ellopják a folyóirat könyvtári példányát... A Szabolcsból meg máshonnan jöttek felcsigázva várták a folytatásokat. Egészen más szakmájúak érdeklődtek a tanulmányok iránt, és pontosan tudták, hogy Kisssvárosról van szó, még abban a cikkben is, ahol 'egy Kisssvárosról' irtatok. Sokféle véleményt hallottam, például: nem volt még eléggé érett Kisssváros, hogy fogadja ezeket a dolgokat, és persze vitatták, hogy ebben a formában jó-e leírva, mert nem tudom, hogy Kisssvárosban mennyit vallanak be igazságmagként, de olyan 60-70% volt, ami objektíve is igaz. Persze olyanok, hogy a gimnázium demokratizmusa a KISZ-választáson, hát ez nem csak kisssvárosi probléma... A Kisssvárosból idejövőkől hallottam, hogy volt bennük szégyen is a tanulmányok olvastán, ami mindenképpen pozitívan értékelhető. Ez amolyan szemlesütés volt, hogy na, ez az igazság, sajnos... Van persze káröröm is... Én magamat is figyeltem az egészben: bennem semmilyen káröröm nincs, meg semmilyen más érzélem, csak ilyen önigazolásféle, hogy én is így

láttam, és lám-lám, nem csak én láttam így, ezek valóban hibák. Kisssvárosban az is baj még, hogy nem történt meg a generációváltás, gondolkodásban sem, tehát még itt vannak az ötvenes évekből itt felejtett barna félcipősök... Ennek ellenére is hallottam, hogy Kisssvárosban egy tanácsulésen szóba került a szociográfia, és volt ott is, aki a szociográfia mellett foglalt állást, és azt mondta, ami nekem nagyon szimpatikus, hogy végül is ezek olyan tények, amiket hogyha jó értelemben gondolunk végig, akkor igaznak kell elfogadni. És hogyha ezek igazak, akkor itt nekünk tenni kell. És akkor ott azt mondták, hogy jól van - és nem történt semmi..."

Bevallom, a beszélgetés közben ötlött eszembe, hogy tágabb körben, nagyobb nyilvánosság előtt volna jó megmértnie ezeknek a tanulmányoknak, hiszen a Kisssvároshoz való viszony, a korábbi, indító /vagy éppen taszító/ élmények nagymértékben meghatározzák a szociográfia értékelését is... Ebben - mintegy végsőzóra - kezemre játszott az, hogy az egyik dolgozat írója népművelés szakos tanárképző főiskolásokkal beszélgetett Kisssváros és általában a magyar kisvárosok helyzetéről. A résztvevők többsége olvasta a szociográfia megjelent fejezeteit, s számkra is meglepő volt a találkozó visszhangja: körülbelül 20-30 kis- és nagyváros meg falu gondjainak leírását olvasták ki a szociográfiából.

* * *

Az azóta eltelt két esztendő alatt többször jártam Kisssvárosban, s kérdéseimre - mi újság, mi történt azóta? - szinte mindig ugyanazt a választ kaptam: semmi, de mi is történhetett volna? Igaz is, mi az a két év? Kisssvárosban az idő is lassabban jár... Kisssvárosban a világmindenség is befelé nyílik...

Bennem azonban sok mindent megérlelt ez a két esztendő, a szempontok újragondolására, utólagos ellenőrzésekre készített. A várossal kapcsolatban azóta is megmaradt érdeklődő, figyelő viszonyom, s a szerzett barátoktól, önjelölt ellenségektől származó hírek tartalma mostanra már fölpiszkálta bennem az akkor megismert helyzetek újratisztázásának, a "helyretételnek" föladatát. Summázatul, sajnos, azonnal be kell val-

lanom, hogy ma már másképpen látom ezt a várost, mégpedig helyzetét nem jobbnak, hanem sokkal rosszabbnak ítélem.

Ez a kisváros a kőkorszak óta lakott település volt, s a XIII. század óta ott élő lakosság egy igen sajátos demokratikus szerveződésben élhetett évszázadokon át. Ha érdekei úgy kívánták, nem ritkán országos szabadságmozgalmak élén láttuk harcosait. A városi értelmiség és a polgárosuló parasztok az egyik legerősebb és legmegbízhatóbb csoportját alkották a Rákóczi-szabadságharcnak, kitüntek 1848-ban is, példát adtak a magyar történelem számtalan korábbi harcában. Az a fajta helyi tudat, amely itt nem volt egészen azonos az "átlag kisvárosok" beszükölt, helyi értékrendben megmerevedett, kisszerű gondolkodásmódjával, e városban egy következetes, erőteljes öntudattal társult, s e karakterképző jegy máig föllelhető Kisssváros néhány polgára viselkedésében. E karakter konok, megtörhetetlenül makacs, önérvényesítésre törekvő, saját hiteinek következetes prioritást tulajdonító megnyilvánulásai ma már egyre ritkábbak. Mig a születő magyar állam idején a külső erővel ránk kényszerített kereszténység kötelező föl vételével szemben 300-400 évig ellenálltak, mig a Mária Terézia erőltette rekatolizálást e népesség karddal űzte el magától, mig a város lakosságának történelmünk sokféle sorsfordulója idején mindig megfontolni való különvéleménye volt, addig a huszadik század második felében kénytelenek voltak úgy érezni, hogy identitásuk kihalófélben, eltűnőben van, a jellegadó karakter már csak néhány "ellenzékinek" kikiáltott kisssvárosi jellemzőjévé kötött. A társadalmi mozgások, célok, közösségi feladatok és vállalások a tradicionális legitimáció formáiban bontakoztak ki e fordulópontra /hogy Max Weber terminológiáját alkalmazzam/, ugyanakkor a hatalomgyakorlók elhivatottságán és személyes képességeik elfogadásán, valamint a szakképzett, bürokratikus gépezet célszerűség elvű működésén alapuló központi irányítás /a racionális-legális legitimáció/ egy másik vágányra került. De közöttük kompromisszum nem alakult ki, konszenzusok nem jöttek létre. A politikai akaratképzés vezérlőállásaiból e Kisssvárosban már nem látszanak a kisiklott életek, a vakvágányra került szándékok, eltűnik az összekapcsoltság bizonyossága, nem érnek célba a gondolati, akarat "szerelvények": ugyanakkor lát-

szatként, a felszínen mégis a "célszerű működés", a helyes ügymenet, az elvárt normák szerinti "pontos" irányítás dokumentálható.

Az érdekképviselő régen volt formái Kisssvárosban ma már "idejétmúltak" neveztetnek. Ez a város /és lakosságának felét kitevő tanyás népessége/ az irányító apparátuson kívül még két különálló egységre esett szét: kialakult egy "másodlagos" politikai egység az "ellenzékiekből", s létrejött egy névtelen, kiállása szempontjából jellegtelen harmadik "rend": a semmibe bele nem szólók, a legyintők, a beletörődők, az apolitikusok, a haszonélvezők, a csendes cinkossággal figyelők, a háttérben "bulizgatók" rendje. Ezek vállvonogatja elfogadják, nem is vitatják, hogy akár a legkegyetlenebb cselekedetek is a tételezett jogon, a törvényességen alapulnak. Elfogadják azt is, bár szörnyülködve, ha a megyei döntés alapján odatelepített cigányok néha szélsőséges szenvedéllyel nyilvánulnak meg; beletörődnek, ha a gimnázium említett igazgatója megtiltja diákjainak /szőnyeg szélére rendelt, remegő fiataloknak, akik hónuk alatt a kirugató jelképező bizonyítvánnyal, vigyázzállásban hallgatják a dörgedelmeket/, hogy a művelődési központ irodalmi szinpadára járjanak; vállvonogatva nézik, ha a szorgalmas, tisztes munka hajdani értékének helyét a feketézés, megvesztegetés, zsarolás, ügyeskedés formái veszik át; ha a koherens, összetartó városi polgárok bomló közösségek romjain darvadoznak stb. Kisssváros felülnézetből úgy működik, mint egy "egér a házba!"-játék: egy láthatatlan kéz tereli házaikba az embereket, koordinálatlan mozgásuk, önálló igyekezetük csak időleges lehet, csúszkálásukat csupán néha engedi szabadjára a véletlen... Habermas szerint a legitimitás egy politikai rendszer elismerésre méltóságát jelenti - ebben a városban a vezetők erre nem tartanak igényt. Nem fontos számukra, mert mielőtt a város polgárai a normákat elfogadnák, mielőtt a cselekvések motivumai világossá lennének, a korábbi alapot, az értékrendszer hagyományos bázisát leépítik, összetörik, bizonytalanra teszik. Nincs szükségük arra /igaz, nem is remélhetik/, hogy helyesnek és jogosnak ismerjék el működésüket, örüljenek neki, támogatásuk. Az érvek helyére ebben a kommunikációs formában a mesék, a fejlődésre való hivatkozás, a közös küzdelem idézése kerül,

és semmi esetre sem a közös eszmélkedés, az együttes tervezés, az ideológiailag is tétélezett kollektív jövőépítés... A demokratikus közélet igazi lehetőségei és a köznapi valóság, a múltból hozott értékrend, szokásnorma, valamint a jelen kényszerű dimenziói egy sajátos diszharmóniába elegyednek össze. Kíssváros lakossága önnön szabadságát váltotta meg óriási összegért a német lovagrend uralma alól /1745/, sajátos és az országban egyedülálló önkormányzati rendszert vívott ki magának történelme folyamán, maga választotta helyi vezetői mindenkor sokat tehettek az autonómia fenntartásáért, s elvétve sem fordulhatott elő, hogy a városba a XIV. század óta kedvező lehetőségei miatt bevándorló értelmiségiek ne vették volna át a hely szellemiségét, ne váltak volna kíssvárosivá. A városi hatóság még a tanyára költözést is a közösségből való kiesés, a közszolgáltat alóli kibúvás lehetősége miatt tiltotta; a polgárok büszkesége a XIII. századi bevándorláshoz kötődő, öltözködésben, hajviselésben, szokásokban rögzült, magatartásnormákban formát kapott "együvé tartozást" szimbolizálta, s a származási folytonosság, a jogszokásban élő hagyomány, a függőségektől való irtózás még ma is az emlékezet fontos építő elemei. E tájegység városainak ereje nem kőfalainak vagy bástyáinak nagyságában, hanem a közbirtokossági földtulajdon, az állattállomány nagysága, az emberek munkavégző ereje tényezőiben volt. Az önálló bíráskodás, a kormányzás és gazdálkodás főlemelő, példaadó lehetőségei még a maga sajátos, provinciális jellegében is polgárosultabb közéleti légkört teremtettek, mint amilyen a megyerendszeri függésbe kerülés óta adatik Kíssváros lakóinak /1876/. A közigazgatási, egyházigazgatási és kulturális /pl. "nyelv-szigeti"/ különállás vagy a maguk választotta elszigetelődés sajátos kohéziós erőt hívott létre a múltban, melyben ha megszorították Kíssváros lakóit, nyílt ellenállásba ütköztek /szabadságharcok/ vagy direkt "kivonulást" jelentettek /pl. a betyárok sokasága e területen!/. A függetlenség, a szabadalmas jogok birtoklása, az öntudat ereje Kíssvárosban évszázadokig nem ijedt meg a hivatalnoki szóficomoktól, a "kisbirodalmi" bürokrácia önkényeitől. Mostanság azonban az említett "harmadik rend" - és társául a kíssvárosi értelmiség is - passzív rezisztenciába vonult, elhúzódik a közélettől, jó bora és kiépített könyvtára zárt világába számüzi magát a városve-

zetők nagy álmélkodására: "mi oka lehet annak, hogy nem vesznek részt a közéletben, miért nem emlegetik velünk együtt a fejlődés eredményeit, az új állomásokat, a messi nagyszerű célokat?" Pedig a közhatalom elenyészésével illuzórikussá vált "beleszólási lehetőség", a kissevárosi népesség egységének bomlását előidéző "foszd meg és uralkodj"-elv /ahogy egy kissevárosi fiatal munkás jellemezte/ éppen a közösségi tudatot, a kohéziós erőt bontja meg, a társadalmi dezintegrációt segíti elő. Kissevárosban annak előtte, hogy a megyerendszerbe olvadás kötelezővé lett, még a társadalmi egyenlőtlenségek is egyfajta szerződéses kölcsönösség alapján éltek: a potenciális mobilitás ígérete fonta körül a mozgási szabályokat, s ez lehetett bár fikció is, de termékeny volta életnorma értékű volt. A feudális hierarchia hiánya mindenkor igazi teret kínált a reményeknek, a jövő tervezhetősége a szociális beidegződések helyi formáihoz tartozott, a fejlődés dinamikája /és az ebben való csökönys hit/ még az általunk tapasztaltnál sokkal egyenlőtlenebb helyzetekben is, az alárendeltségek közepette is megőrzött egy méltóság-elemet, a ezimbolikus kölcsönösség elvét, amely az individuumot becsületének, emberszabású voltának elfogadásával minden "hübérceremónia" nélkül engedte "mozgásképes" helyzetbe. A méltóságnak ez a feltételek nélküli elfogadása lehetővé tette a szokásjogok továbbélését, a hatalmi tolerancia működését, a társadalmi párbeszéd lehetőségét és folyamatos menetét, mintegy "hosszú távú trendként" való érvényesülését. A "feudálszocialista irányítás" /egy kissevárosi tanár kifejezése/ azonban egy mai autokratikus irányítási szellemben nem tűr meg kontrollálatlan törekvéseket, visszafojtja az energiák fölszabadulását, becementezi a gondolatokat, "az állam" képzetét helyettesíti be a helyi értékrendű kiskirálykodósdiba, a legitim jogok összességét, a "szabadság kis köreit" egy politikai teleológia nevében háttérbe tolja, "a megengedett = a lehetséges" formula elve alapján lokális jogszerűség keretei közé gyömszőli a néha-néha még megnyilvánuló kezdeményezéseket, mint például a Nemes Tanácsot vagy a városszépítő egyesületet, amely spontán /bár importált/ kezdeményezéssel, de városi erőssel indult, s működött addig, míg be nem olvasztották a népfrontba... Itt /és egyéb "nyílt fórumokon"/ a buzgólkodók például nyolc /!/ éve ülésznak ama kérdés fölött, hogy jó lenne a vá-

rosnak egy közcívét építeni. Vécé még ma sincs. Ezért vannak máig is kételkedők az intézményesített törekvések ellenében Kisssváros közéleti hajlamú egyedei között. Akik számára a kisssvárosi múlt, a hagyomány, a kultúra, az örökség és folytonosság érték, azok a mai történelem köznapjait "fényfogyatkozásként" élik meg. Akiknek a város mint közösségi tér /egy ilyen társadalmi célt deklaráló országban/ mint használati érték is jelent valamit, azok fájlalják a beszűkült viszonyokat, a defenzívába szoruló energiákat, a besáncolt szellemi kibontakozást, a realitás elől menekülő alkotókedvet. A meg nem engedett kritikai gondolkodás, az adott konstellációk rövid távú értékelése, az elkötelezetlenség és az értékmentes létezés elvárása funkciójától fosztja meg Kisssváros értelmiségét: egy fecskendő nélkül szolgálatba küldött tűzoltó helyzetébe szorulnak, melyben a semmit nem vállalás, a sunnyogás, az elmeszesedett helyi ideológiák kényszerű elfogadása lehet csak irányadó. Pedig a tudatos, célszerű és távlatos várostervezéshez, közösség- és környezetalakításhoz elsősorban a tolerancia, az értékrendszer, az érdekeltség, a kölcsönkapcsolatok rugalmassága kellene, valamint közös nyelvi kód, párbeszéd. Ma már élesen elválik Kisssvárosban a "gyüttmentek" és a "tösgyökeresek" köre, s ez új formáció, hisz régen eggyé olvadt a kettő. Pedig e nem homogén lakosságú kisvárosban éppen a kívülről is látók hozhatnának új értékeket, friss szellemi erőt, energiát. /Akadt már kivétel egy soproni városépítész mérnök személyében, aki azonban ugyancsak elmenekült./ A konszenzusok hiánya, a közmegegyezés érdekszempontjai, a helyzetstabilizáló ideológiák magánérdekű alkalmazásai összezavarodtak Kisssvárosban: nincs méltányosság, értékelhetetlen a teljesítmény, tisztázatlan az igazságosság kérdésköre, csak próbálkozni lehet a helyi értékrenden való túllépéssel, a "volt" helyett a "lesz" reményével, az elvárások és lehetőségek körvonalazásával, de ezekben eligazodást senki és semmi nem nyújt. Ezért nem véletlen, hogy a városban közbuzgóságukról elhíresült emberek előbb-utóbb a megyeközpontig vagy Budapestig menekülnek, s kevés marad köztük, aki visszavágyik. Így alakul kibékíthetetlen ellentét a lokálpatrióták lényegében véve haladás-elvű gondolkodása és az éppen meglévő status quot fenntartani

törekvő csoport lokális elvű értékrendszere között. A helyi hierarchia elfogadását, érvényességét mi sem jellemzi jobban, mint hogy nincs párbeszéd, nincs konfliktus sem, a szervilizmus helyi modelljeit már a szülői háznál meg lehet tanulni, a kételkedésnek és gondolkodásnak pedig eleve negatív tartalma van. A bünbakképzés és a büntudatátvitel irányítottá, az önbi-zalomhiány-gyártás intézményesültté vált, a több évezázados szelidítési technikák mára eredményessé lettek, az előmeneteli és illemrendszer is szigorúan centralizált értékeléshez kötött. A megalázott öntudat, a beletörődő legyintés, a remélt /de meg-késő/ örömök, a gyermeteg bizonytalankodás a "lehet - nem lehet" körül, a fortélyos félelem élményei végső soron mind-mind az ügyes infantilizálás eredményei. Az irányítási haditerv leglé-nyegesebb része az erőmegosztás taktikája, az összeugrasztás, a figyelemelterelés, a megtévesztő hadmozdulatok sora, az ér-dekvezetés és az indulatátvitel kimódolása. A vezetés dicste-len csatáit is parádé követi, s az el nem ért győzelmeket az újabb ígéretek garmadája. Városvédői dicsőség és hadvezetői helytállás nimbusza övezi őket, védve érzik magukat kívülről, de csak mint egy tojáshéjban, melyet a külső rend megvéd ugyan, de sokat nem vár tőlök. Az önkontroll, az ellenőrző próbák jól megfontolt hiányai adnak formális biztonságot számukra, kik az alulra kerültek lojalitásérzékében bizva veszik kezükbe a kö-zösség gondjait. Aki Kisssvárosban kérdéseket tesz föl, változ-tatni próbál, az nyüzsgő, megbízhatatlan alak. Aki kívülről ki-nál ötleteket, az kártékony elem, ellenzéki, bujtogató. A Ka-marásék által előadott javaslatok ezért is vesztek el az üres csöndben: a decentralizálás utópiájával léryegében az intézmé-nyi struktúra családiasítását kínálták, s ez nem kellett a meg-csontosodott hierarchiák képviselőinek. A Nemes Tanács és a megjelent szociográfiai írások egy bomló közösség megmentését célozták, az értékőrzés és a haladás szinkronitása mellett fog-laltak állást. Ámde megkésve. A megtartó közösség erői fogytán már átadta szerepét a konformizálódásnak, a kapcsolatok tartal-mukat, a törekvések értéküket veszítették. Az értékrend el-bizonytalanodása a lemondások kikerülhetetlenségét, a toleran-cia elvetését sugalmazta, leszoktatott a differenciálásról, a remények komolyan vételéről. A közeljövő hiányos képe és a távlati remények megfogalmazatlansága a fejlődésnélküliség fe-

nyezető árnyával ejt zavarba mindenkit. Ebben a helyzetben a közéletiség pózzá vagy karriergyanús törekvéssé, az intézményűlt-ség pedig eleve negatív értékűvé lesz. Az elszigeteltséget erősítő tendenciák, a ketrecbe zárt alternatívák éppen csak a lát-szateredmények szétkürtölését teszik lehetővé, kockázatmentes újítások szigorú tervutasításos rendszerét működtetik.

Kisssváros - mai közállapotaiban - nem kelti semmiképp sem a nagy reményű közösség képzetét. Polgárai számára, akik nem akarnak csupán városlakók maradni, a lehetséges jövő, a kitel-jesedett reformtervek, a meglévők mellett választható más al-ternatívák jelentik a jövőremény, a továbblétezés ígéretét. Most ismét rajtuk áll, mire jutnak választásaikkal...

R E Z Ü M É

1979-ben egy alföldi kisvárosban - amelyet a szociográfia szerzői, tipikusnak érezve, Kissvárosnak neveztek el - egy szociográfiai vizsgálódás keretében a kulturális élet, az életmód és az értékrend vizsgálatára is sor került. Varga Csaba és Kamarás István különféle megközelítéssel vizsgálták a kisvárosbeli értékrendeket. Varga Csaba az életmódon, az életpályán, a döntéseken és a magatartásokon keresztül, Kamarás István a város művelődési intézményei, a közművelődés és a közízlés helyzete, a műveltség és a jövőkép bemutatásával érzékeltette a kisváros érték-hiányait, norma-zavarait és a nem túl gyakori, de annál értékesebb pozitív példákat. A kötet harmadik írása egy szociológiai kísérlet ismertetése. A kutatók munkájuk végeztével összehívták mindazokat, akikkel találkoztak, hogy ismertessék és megvitattassák velük a város jövőjével kapcsolatos elképzeléseiket. A város legújabbkori történetében teljesen rendhagyónak bizonyuló "parlament" hónapokra első számú beszédtemája lett a városnak, heves indulatokat váltott ki mellette és ellene, ami a város vezetését illeti: ellene. A kötet negyedik írásának szerzője, Gergely András a szociográfiáról írt szociográfiát, vagyis a városban tevékenykedő szociográfusok munkájának és írásainak hatásáról, elsősorban az értelmiségiek és a vezetők körében.

A B S T R A C T

In a small town of the Great Hungarian Plains called a very Small Town by the authors of this sociographic work /as it might be considered quite typical/ a complex analysis of cultural life, lifestyles, and value systems had been carried out in 1979 in form of sociographic studies. The researchers, Csaba Varga and István Kamarás had investigated into the actual value systems of this small town from various approaches. Csaba Varga based his study on lifestyles, careers, decision making processes and behaviour while István Kamarás has focused on the institutions of culture and adult education, on general taste, actual stage of acculturation and ideas of their future presenting hence the lack of values, a confusion in norms and some, not too common, positive cases as well. The third essay of this volume presents an experiment in sociology. Upon completing their work, the researchers organized a meeting of all the people involved in order to present and discuss their ideas about the future of this town. This "parliamentary form" was quite unique in recent history of the town and it has become a main topic of conversation in this town for several months; it gave rise to great passions pro and con. and as to the official leaders of the small town: against it. The fourth essay of the volume is by András Gergely who presented a sociology about sociology: that is an essay on the impact of the work and publications of sociographers working in this town, primarily within the groups of intellectuals, professionals and authorities.

Резюме

В 1979 году в одном небольшом альфелдском городе – который авторы социографии, чувствуя типичным, назвали Маленьким городом – в рамках социогrafического исследования исследовали также культурную жизнь, образ жизни и значение ценностей. Варга Чаба и Камараш Иштван с различным подходом исследовали значения ценностей маленького города. Варга Чаба через образ жизни, путь жизни, решения и поведения, а Камараш Иштван показанием культурных учреждений города, положения народного образования и общего вкуса, образованности и картины будущего дали почувствовать недостатки значения города, нарушения нормы и не слишком частые, но тем более ценные положительные примеры. Третье описание тома является ознакомлением социологической попытки. По окончании работы исследователи созвали всех тех, с кем встретились, для того, чтобы ознакомить и обсудить с ними их представления, связанные с будущим города. "Парламент", оказывающийся совсем небывалым в новейшей истории города, стал на долгое время первичной темой разговора города, вызвал пылкие эмоции и за и против, а что касается руководства города: против. Гергей Андраш, автор четвертого описания тома, написал социографию о социографии, то есть о влиянии работ и описаний социографов, действующих в городе, в первую очередь, в кругу работников умственного труда и руководителей.

A Műhelysorozat eddig megjelent kötetei:

1. Újpest. Tanulmánykötet /Szerk. Andor Mihály/ 1982.
2. M.Kiss Sándor: Variációk egy fogalom értelmezésére 1982.
3. Cigányvizsgálatok /Szerk. Andor Mihály /1982.
4. Ambrus Péter: Alkohol az életmódban /Egy szegénytelep élete/ 1985.
5. Magyar Bálint: Dunaapáti /megjelenés alatt/ 1986.
6. Závada Pál: Kulákprés /megjelenés alatt/ 1986.

Országos Széchényi Könyvtár

A sorozat első négy kötete nem került könyvtárusi forgalomba,
de nagyobb könyvtárakban megtalálható

